

AZƏRBAYCAN

10'2024

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Sədabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Vüsal NURU

Şöbə müdirləri: Məmməd ORUC,
Qəşəm NƏCƏFZADƏ,
Mübariz CƏFƏRLİ

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-75-81

Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

30.09.2024

Sifariş 2291

Tiraj 500

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

13 çap vərəqi

18,2 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com

sudabe334@mail.ru

www.azyb.az

Qiyməti

2 manat

Bakı şəhəri, "Azərbaycan"
nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur

Dərc olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.

Müəllifin fikirləri redaksiyanın mövqeyi ilə üst-üstə düşməyə bilər.

BU SAYIMIZDA:

DRAMATURGIYA

KOBO ABE – Dəyənəyə çevrilən kişi (Tərcümə etdi: Azad Yaşar).....	3
ƏLİ ƏMİRLİ – “Şeirli alma”.....	26
EDVARD RADZİNSKİ – Koba (Tərcümə etdi: Azad Yaşar).....	52
VÜSAL NURU – Yadplanetli kürəkən.....	71
MİXAİL BULQAKOV – Kəmağıl Jurden (Tərcümə etdi: Həmid Piriyev).....	109
ÜLVİYYƏ HEYDƏROVA – Torpaqlar.....	153

POEZİYA

RƏFAİL TAĞIZADƏ – Dəniz şeirləri.....	17
BƏSTİ ƏLİBƏYLİ – Şeirlər.....	40
ÜLKƏR ATƏŞ – Şeirlər.....	60
GÜNDÜZ SEVİNDİK – Şeirlər.....	67
NƏZAKƏT MƏMMƏDLİ – Şeirlər.....	103
FƏXRİ MÜSLÜM – Şeirlər.....	138
SƏBİNƏ XOSİYEVA – Şeirlər.....	145
VAHİD ASLAN – Şeirlər.....	148

TƏNQİD VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

RÜSTƏM KAMAL – Mirzə Cəlil dramaturgiyasında səs obrazlarının poetikası.....	172
AYNUR XƏLİLOVA – “Meydan Vətən meydanıdı...”.....	189
LÜTVİYYƏ ƏSGƏRZADƏ – Qapı içində qapı.....	197
ŞEYDA QULİYEVA – El şairi Surxay Dəqiq.....	203

DRAMATURGIYA VƏ TEATR

MARTİN ESSLİN – Şərqi Avropada absurd teatr (Slavomir Mrojek, Tadeuş Rujeviç və Váslav Havelin yaradıcılıqları əsasında)	178
--	-----

MƏHƏMMƏD FÜZULİ – 530

FƏRİD HÜSEYN – Eşqin təvəllüdü... ..	186
--------------------------------------	-----

◆ Dramaturgiya

KOBO ABE

Dəyənəyə çevrilən kişi

İŞTİRAKÇILAR:

Cəhənnəm məmuru – rəhbər vəzifə sahibi, kişi

Cəhənnəm məmurəsi – yerüstü xidmətdə təzəcə çalışan qadın

Dəyənəyə çevrilən kişi

Cəhənnəmdən gələn səs

Kişi və Qadın – bir cüt hipp

İyun ayının bürkülü bazar günüdür. Univermağın qarşısında geniş bir küçə görünür. Kişili-qadınli bir dəstə insan küçə boyu ora-bura gedir. (Bunun realist üslubda təqdimi arzuolunan deyil). Səhnənin tən ortasında, səkinin kənarından üç metr aralıda, arxası zala tərəf cavan yaşlardakı və zahirən hipp olduqları sezilən Kişi ilə Qadın əyləşib. Üzlərində çarəsizlik, özünəqapanmışlıq və dünyaya biganəlik ifadəsi donub. Qəfildən göydən bir dəyənək düşür.

Bu, bir metr iyirmi santimetr uzunluğunda, adicə dəyənəkdir. (Hadisələrin gedişatı zamanı Dəyənəyə çevrilmiş kişi rolunu ifa edən aktyor bu dəyənəyi bir marionet misali oynadacaq.) Yuxarıdan burularaq düşən dəyənək qaldırımın kənarına doğru diğirlənir, səkinin qırağına tappıltıyla çırpılandan sonra bir kənara sıçrayır və ən nəhayət, gəlib Kişi ilə Qadının beş-altı qarışığında dayanır.

Cütlük istər-istəməz dəyənəyin düşdüyü səmtə baxıb, qaşlarını çatır və başlarını yuxarı qaldırır. Onların bu sakit reaksiyası az əvvəl hansı təhlükə ilə üz-üzə qalmalarıyla heç cür uzlaşmır. Elə bu vaxt səhnənin sağ cinahında Cəhənnəm məmuru, sol cinahında isə Cəhənnəm məmurəsi peyda olur.

Kişi (*yuxarı baxmağına davam edərək*). Bu, təhlükəliydi ha...

Cəhənnəm məmuru.

Axşam səmasında o üçgünlük Ay
Bıçaqtək meyvənin qabığı soyar.

Cəhənnəm məmurəsi.

Daha bir insan da itirib məğzin,
Dəyənəyə dönər, bunu sınayar.

Kişi (*gözlərini təkrar dəyənəyə zilləyir və onu əlinə alır*). Az qala tərəməzə düşəcəkdə ha.

Qadın (*əvvəlcə dəyənəyi süzür, sonra isə əliylə ona toxunur*). Məncə, onun tərəməzə düşüb-düşməməsi sırf bir təsadüfə yozulmalıdır.

Kişi. Hə-ə, orasını heç bilmək olmaz. (*Dəyənəklə yeri döyəcləyir*).

Cəhənnəm məmuru.

Ayın rəngi solğundur pizza qutusu qədər,
İnsan qaynaşan küçə əsl girdaba bənzər.

Cəhənnəm məmurəsi.

Daha bir insan bu gün itirib öz məğzini,
Dəyənəyə çevrilmək istəyinə yenilər.

Qadın. Bu nə ritmdir belə?

Kişi. Dünya dağıla, tapa bilməzsən.

Qadın (*qəfildən yuxarıya boylanır*). Çox yəqin dəyənəyi, bax, o oğlan uşağı atdı bura.

Kişi (*Qadının nişan verdiyi səmtə baxır*). ...

Qadın. Yaraşılıq uşaqdır. Məktəbliyə bənzəyir. Yəqin damda oynayırmış.

Kişi (*təkrar dəyənəyi süzərək*). Axı oğlan uşaqlarının səfilləri görməyə gözü olmur.

Qadın. Gör, necə üzüaşağı boylanır ey, kaş yıxılmaya... Yəqin vicdanı sızlayır... Sanki bizə nələrə deməyə çalışır, amma heçcə nə anlaşılır...

Kişi. Yəqin hədəfi vura bilmədiyini üçün deyindir də.

Dəyənək (*öz-özünə*). Xeyr. Oğlan məni səsləyir. Çünki az əvvəl bura düşdü-yümü gördü.

Qadın (*heç gözlənilmədən*) Tapdım. Qulaq versənə bu ritmə. Belə idi o? (*Hansısa melodiyani zümzümə eləməyə başlayır.*)

Kişi. Ə-ə-h...

Qadın. Düz tapmadım ki?

Kişi. Əzəldən bəri mənim dəyişməz bir prinsipim var: Başqalarının zövqünə hörmətlə yanaş".

Zümzüməsinə davam edən Qadın əllərini də tapdığı o ritmə uyğun şəkildə oynadır. Bu vaxt Dəyənəyə çevrilən adam da Kişinin əl hərəkətlərinə uyğun tərzdə yırğalanmağa başlayır və gözlərini göydəki hansısa nöqtədən heç cür ayırmır.

Cəhənnəm məmuru (*ağır addımlarla səhnənin mərkəzinə doğru irəliləyir*).

Hamı o boz səmadən baxan Ayı unudub
Dəyənək düşüb, qalib bir çirkli su arxında.

Cəhənnəm məmurəsi (*o da ağır addımlarla səhnənin tən ortasına tərəf addımlayır*).

Çirkli su arxındaki dəyənək unudulub.
İnsan dolu, girdabı xatırladan küçədə
Oğlan o yoxa çıxan atasını axtarır.

Bu sözləri deyən Cəhənnəm əməkdaşları səhnənin tən ortasında, Kişi ilə Qadının arxa tərəfində qarşı-qarşıya gəlirlər.

Cəhənnəm məmuru (*adi səs tonuyla*). Hə, necədir, deyəsən axı bu dəfə daha uyğun bir yerdə rastlaşdıq?

Cəhənnəm məmurəsi (*iri qeyd dəftərçəsini açaraq*). Vaxtı yazım: iyirmi iki dəqiqə on saniyə qalıb...

Cəhənnəm məmuru (*öz qol saatına göz atır*). Əsl Cəhənnəm dəqiqəliyi var sizdə.

Cəhənnəm məmurəsi (*Kişinin əlindəki dəyənəyi qəfil görərək*). Hə, yəqin bu, həmin dəyənəkdir?

Cəhənnəm məmuru (*karıxmış halda*). Nəzərdə tutmadığımız bir maneə ilə qarşılaşdıq... (*Arxadan yanaşmaqla, çiyinin üstündən Kişiyə səslənir*). Dostum, sən bu dəyənəyi harada tapıbsan belə?

Sualı cavabsız buraxan Kişi gərgin baxışlarla onu süzür.

Cəhənnəm məmurəsi. Bəyəm o dəyənək əvvəldən bu çirkli su arxında deyildi ki?

Qadın. Dəyənək, baxın, o damdan yerə düşdü. Və az qala bizi gəbərdəcəkdə.

Cəhənnəm məmurəsi (*canıyananlıqla*). Nə danışırısan, canım?.. (*Cəhənnəm məmuruna*). Ustad, yanılmıramsa, bu, elə həmin dəyənəkdir.

Cəhənnəm məmuru (*Kişiyə*). Bura bax, dostum, o dəyənəyi mənə verə bilərsən?..

Kişi. ...

Cəhənnəm məmurəsi. Belə götürəndə, o, sizin nəyinizə gərəkdir axı?

Kişi. Belə də...

Cəhənnəm məmuru. Biz bir təhqiqata başlamışıq. Bəzi məqamlara aydınlıq gətirməliyik.

Qadın. Siz xəfiyyəsiniz ki?

Cəhənnəm məmurəsi. Yox, tam elə deyil, amma...

Cəhənnəm məmuru (*onun sözünü kəsir*). Amma ona oxşar bir şeydir. Odur ki...

Kişi. Bəsdir də məzələndiniz. Dəyənəyi tərəməyə özünüz atıbmışsınız. İndi isə hər vəchlə izi itirməyə çalışırsınız. Amma hədəf yerə...

Dəyənəklə yeri döyəcləyir və müəyyən bir ritm tutur. Qadın isə o bayaqkı nəğməsini zümzümə eləməyə başlayır.

Cəhənnəm məmuru (*üzüyola tərzdə*). Əgər bizdən şübhələnirsinizsə, gəlin, birlikdə polis bölməsinə gedək.

Kişi. Avazın yaxşı gəlir ey... amma mumla görək.

Qadın (*yuxarı boylanır*). Məncə, o oğlan atdı, amma... sonra özü də harayasa qeyb oldu...

Kişi. Elə sənin də susman məsləhətlidir.

Cəhənnəm məmurəsi (*ruh yüksəkliyi ilə*). Oradan bir oğlan uşağı baxırdı, eləmi? Damdan... Hə də... Bəs o, atasını heçmi səsləməirdi? Qorxu dolu, don vurmusa bənzər bir səsle...

Qadın (*gözünü Kişidən çəkmədən*). Yox, biz heç bir səs-zad eşitmədik. Axı buralardakı səs-küyün səviyyəsi xeyli yüksəkdir. (*Əl-ayağı əsməyə başlayır.*)

Cəhənnəm məmurəsi (*Cəhənnəm məmuruna*). Ustad, vəziyyətə aydınlıq gətirim?

Cəhənnəm məmuru. Hə. (*Bir anlıq tərəddüd keçirir.*) Amma bacardıqca çevik tərpen...

Cəhənnəm məmurəsi əlüstü səhnənin sağ cinahına tərəf qaçır.

Dəyənək (*qüssəli şəkildə öz-özünü danışır*). Buna nə gərək var axı?! Onsuz da mən hər şeyi dəqiq eşidirəm də... Univermağın xidməti pilləkəninin böyründəki çirkli-pasaqlı o otaq... Qorxuya qapılmış oğulbalam... O lənətəgəlmış əməkdaşlar dörd tərəfdən onu əhatəyə alıblar...

Cəhənnəm məmuru (*Kişiyə*). Nəyisə izah eləmək çətindir, amma bizə bu dəyənəyi nəzarətdə saxlamaq vacib bir vəzifə kimi tapşırılıb... Ancaq inanmıram mənə anlayasınız.

Kişi. Həqiqətən də, dediklərinizdən heçcə nə anlamadım.

Qadın (*çoxbilməmiş biri kimi*). Yaşadığımız əsr – qırıq-sökük münasibətlər dövrüdür. İnsanoğlu da sırf özünə qapılıbdır.

Dəyənək (*dərin çarəsizliklə öz-özünə danışır*). Oğlum orada nələrsə danışır... Damdan yıxıldıktan sonra mənim dəyənəyə çevrilməyimdən söz edir.

Cəhənnəm məmuru (*Kişiyə*). Deyin görək, bu dəyənək sizin nəyinizə gərəkmiş axı? Onsuz da sizin həyatda hansısa dəqiq bir məqsədiniz yoxdur, elə deyilmi?!

Kişi. Məqsədiniz? Əlbəttə, yoxdur, biz sırf marağ xatirinə az əvvəl onu arxadan götürdük.

Qadın. Hə-ə, o “məqsəd” dediyiniz şey qədim bir qavram olmalıdır.

Cəhənnəm məmuru. Tamamilə haqlısınız. “Məqsəd” deyilən o şeydən biz heç göz damlası kimi də yararlanı bilmirik. Buna görə də bəlkə siz o dəyənəyi hər ehtimala qarşı bizə verəsiniz, hə? Sizə görə, o, hər hansı əhəmiyyətdən məhrum, adi bir dəyənəkdir. Bizdən ötrü isə hansısa insanla bağlı ələdüşməz əşyayi-dəlildir...

Qadın (*yuxuda sayıqlayırmış kimi*). Hətta bircə qırıq da olsaydı, bəsimiz idi ey. Hayıf ki, yoxdur...

Cəhənnəm məmuru. Nə yoxdur axı?

Qadın. Təbii ki, məqsədi nəzərdə tuturam.

Cəhənnəm məmuru. O məsələyə yamanca bənd olmusan ha. Mövcud olmayan bir şeyi arzulamaq – əslində köhnə yaraların qaysağını qoparmaqdır. Məqsədin özündən daha çox onun məhz yoxluğudur adamı çaş-baş salan... Elə məqsədsizlik, məqsəddən yayınmaq deyilmidir insanın qəlbinə dağ çəkən?.. Bu isə bir daha sübuta yetirir ki, insanı yaşadan – seçdiyi məqsəddir. Sizcə, haqlıyam?

Qadın (*Kişiyə*). Məni öpmək istəməzsən?

Kişi (*soyuqqanlı baxışlarla onu süzür*). Heç yeridir?!

Qadın. Özünü naza qoyma görək.

Kişi. Heç yeridir?!

Qadın. Başlasana!

Kişi. Deyəsən qızıyıbsan ha.

Qadın. Onda barı kürəyimi qaşı.

Kişi. Kürəyini niyə?!

*Kişiyə tərəfəyilən Qadın öpsün deyə, yanağını ona yaxınlaşdırır.
Kişi dəyənəyi həvəssiz halda Qadının yaxalığından içəri salmaqla, onun kürəyini qaşımağa razı olur.*

Qadın. Sola tərəf... Hə, hə, bax oranı...

Kişi (*dəyənəyi çıxarıb, Qadına uzadır*). Hə, indi də sən mənim kürəyimi qaşı. (*Qadına tərəfəyilir.*)

Qadın. Heç həvəsim yoxdur... (*Belə desə də, dəyənəyi Kişinin yaxalığından içəri salır.*) Buranı?

Kişi. Oranı da, qalan yerləri də.

Qadın. Qalan yerləri də?

Kişi (*həzzdən ilan kimi qıvrılaraq, inildəyir*). Ux-x, ux-x, ux-x... Gör, nə vaxtdır hamama getmirəm ey...

Qadın (*dəyənəyi bir kənara tullayır*). Sıtallaşma!

Onların arasında dayanan Cəhənnəm məmuru dəyənəyi yerdən qaldırmağa cəhd göstərir. Amma Kişi onun əlini yana itələməklə, dəyənəyi təkrar ələ keçirir.

Cəhənnəm məmuru. Amma, dostum... Nə isə... İndi ki belə oldu, neynək, gəl, onda alış-verişə cəhd edək. Neçəyə satarsan bunu?

Qadın (*həvəslə*). Üç yüz iyənə.

Cəhənnəm məmuru. Üç yüz iyənə?! Adi bir dəyənəyi?!

Kişi. Mənə qalsa, onu heç beş yüz iyənə də satmazdım.

Qadın (*pıçiltıyla onu sakitləşdirir*). Dirəşmə, lazım olsa, biz bu dəyənəkdən istədiyini qədər taparıq.

Cəhənnəm məmuru. Adicə çubuğa görə üç yüz iyen, eləmi?

Kişi. Sən bilməzsən, amma mən onunla hədsiz doğmalaşmışam... Niyə də olmasın axı?! (*Bir ucundan tutub qaldırdığı dəyənəyi havada ora-bura fırlatmağa başlayır.*)

Qadın (*məzələnərək*). Yalan demir. Eynən dediyi kimidir.

Kişi (*Zənnlə dəyənəyi süzür*). Doğru sözümdür.. Mən... Mən? (*Qəfil fikrə gedir, sonra Qadına üz tutur.*) Sənin yəqin bacı-qardaşın var da?

Qadın. Hə, bacım var.

Kişi. O, səni necə çağırırdı?

Qadın. ?..

Kişi. Demək istəyirəm ki, bacın sənə mütləq bir ləqəb, ayama taxmışdı da?

Qadın. Hə, bir ayamam vardı.

Kişi. Bax, o ayamanı soruşuram.

Qadın. Qaa-qaa idi.

Kişi. Qaa-qaa idi?

Qadın. Amma təkcə qardaşım məni bu cür çağırırdı. Bacım isə bir başqa cür. Bacım mənə "Tombo mizəngül" ayamasını taxmışdı...

Kişi. Bəs o "Qaa-qaa" nə demək idi elə?..

Qadın. Dedim axı, bacım mənə "Mizəngül" adını yaraşdırmışdı.

Kişi. Məni isə o "Qaa-qaa" ayaması maraqlandırır.

Qadın. Guya o sözün nə mənaya gəldiyini bilmirsən?!

Kişi. Yoxsa o da "müzəngül" kimi bir şeydir?

Qadın. Hə də... Amma bunlar hamısı bir az qəliz şeylərdir.

Cəhənnəm məmur. Qulaq asın ey, dostlar..

Kişi. Dünən o xırdavat mağazasında işləyən birisinin dəfn mərasimi keçirirdi.

Qadın (*ətrafına baxınaraq*). Amma bunun buradakılara bir dəxli-filanı yoxdur, deyilmi?..

Kişi. Bəs o "Qaa-qaa" ilə "Mizəngül"ün necə, dəxli vardı ki?!

Cəhənnəm məmur. Bəlkə "Qaa-qaa" yox, eləcə "Qa-qa" imiş ayaman?

Qadın. Ancaq o, ölüb-gedib artıq.

Kişi. Kim ölüb?

Qadın. Bacım.

Cəhənnəm məmur. Bəs öldəndən sonra o, nəyə çevrilib?

Kişi. Təbii ki, cəsədə.

Cəhənnəm məmur. Hə, orası elədir, əlbəttə.

Qadın. Amma mən onu bir daha əsla öyrənə bilməyəcəyəm. Çünki hər şey artıq sirrə bürünüb.

Kişi. Nəyi öyrənməyəcəksən?

Qadın. Ayamamın "Qaa-qaa", yoxsa "Qa-qa" olduğunu...

Kişi. Əcəb sarsaqmışsan ha...

Cəhənnəm məmur. Gəlin, dəyənəyə qayıdaq. O, heç çubuğa bənzəyir?.. Deyək ki, hə, bənzəyir... Bu, sənənin ona yüklədiyən mənaya görə...

Qadın. Amma sabah da açılınca, o "sabah" dediyimiz şey dönüb olur "bu gün"...

Cəhənnəm məmur. Sənənin bu dəyənəklə bağlı ideyan köklü şəkildə...

Kişi. İnsan əlində hansısa bir əşya tutubsa, ona yaxınlaşmamaq daha məsləhətlidir.

Qadın. Bir gerçəyin məğzini heç cür anlaya bilmirəm də. Hər sabahın ardınca mütləq növbəti sabah gəlir. Bax, bu, adamı dəhşətə gətirir.

Cəhənnəm məmurəsi yeyin addımlarla geri qayıdır.

Cəhənnəm məmurəsi (*bir qədər aralıdan*) Ustad...

Cəhənnəm məmururu (*ona yanaşaraq*). Nə olub?

Cəhənnəm məmurəsi. Əgər biz cəld tərپənməsək...

Cəhənnəm məmururu (*hippiyə işarət edərək*). Əcəb qəribə adamlardır. Heç üç yüz iyənə də bunları razı sala bilmədim.

Cəhənnəm məmurəsi. İndicə o oğlan özü bura gələcək.

Cəhənnəm məmururu. Niyə ki?..

Cəhənnəm məmurəsi. Univermağa girdiyim zaman bir oğlan uşağının itməsi barədə elan səslənirdi. Oğlan öz atasının dəyənəyə necə çevrildiyini və daha sonra damdan yerə düşdüyünü guya öz gözləriylə görübmüş. Amma deyəsən, oradakılardan heç kim onun dediklərinə inanmırdı.

Cəhənnəm məmururu. Elə də olmalıydı da.

Cəhənnəm məmurəsi. Bunu görüncə, oğlan da hamıdan qaçıb aralandı və öz itmiş atasının axtarışına başladı.

Cəhənnəm məmururu və məmurəsi təlaşla sol cinaha tərəf boylanırlar.

Dəyənək (*öz-özüylə, ara verərək danışır*). Deməli, oğlan görüb. Hə, görünür, elə helə olub. Həmin anlarda mən havalandırma borusu ilə pilləkən arasındakı o alçaq məhəccərə söykənməklə, dalğın halda aşağıda, küçədə qaynaşan insanlara baxırdım. Girdabı xatırladırdı onlar... Baxın da... Əsl girdabdır bu...

Küçədəki izdihamın durmadan artan səsi qaranlıq tunnəllə irəliləyən qorxunc məxluqların nəriltilsinə bənzəyir.

Qəfildən diksinibmiş kimi, Kişi dəyənəyi əlindən yerə salır.

(*Öz-özüylə danışmağına davam edir*). Ağılımı itirməyə başladığımı düşünməmə rəğmən, o aşağılarda nərildəyən şəhərin girdabından mən əsla qopmaq, ayrılmaq istəməirdim. O ara oğlum məni səslədi, üç dəqiqəlik baxış üçün on iyən ödənilən teleskopdan baxmaq məqsədiylə ətəyimdən tutub, dartdı... Elə bunun ardınca bədənım fəzadakı uçuşuna başladı... Mən oğlumı yiyəsiz buraxmağı heç ağılımdan da keçirməzdim. Amma işə bax ki... bir dəyənəyə çevrildim... Axı bu, niyə başıma gəldi? Niyə?..

Qadın. Hə, nə düşünürsən?

Kişi (*ayaqlarının dibinə düşən dəyənəyi məyus halda süzür*). Lap ölü balığa bənzəyir ey. Gərək onu heç götürməyəydik...

Qadın. Hə, xəyal gücümüz bizi buna sövq elədi...

Cəhənnəm məmurəsi (*barmaqlarının ucunda dayanaraq, sol tərəfə doğru baxır*). O-o, ustad... O oğlanı görürəm... İri bir gözlük taxıb... Diqqətlə yan-yörəsinə baxınır. Özü isə balacadır, boğazı da lap armud saplağını xatırladır...

Cəhənnəm məmururu. Onsuz da gec-tez o da buraya gələsindir...

Dəyənək (*əvvəlki kimi yerdə düşüb qalmaqla, öz-özüyə danışır*). Yeri lərzəyə gətirən milyonlarla insanın ayaq səsləri fonunda bir körpənin addım səsləri istər-istəməz adama yerə dəyib-qalxan rezin topun tappılıtlarını xatırladır.

Qadın (*oğrun-oğrun Cəhənnəm məmuruna göz qoyaraq*). Əcəb qaraqabaq adamlarmış ha bunlar! Nə isə, onda qiymətdə razılaşağ, getsinmi?

Dəyənəyi diqqətlə süzən Kişi özünə gəlibmiş kimi yerdən qalxır. Onun ardınca Qadın da ayağa durur.

Kişi (*qüssəli şəkildə*). Bu əşya sanki mənim əkizimdir, durub.

Qadın (*təskinlik verəniş kimi*). Yox, canım, söz tapdın danışmağa. Uzaqbaşı, bir azca suyunuz çəkir.

Kişi (*qəti qərara gəlibmiş kimi Cəhənnəm məmuruna səslənir*). Min iyənə razısan? (*Ayağıyla dəyənəyə işarət edir.*)

Cəhənnəm məmuru. Min iyənə?!

Dəyənək (*öz-özüyə danışır*). Niyə ayağınla vurursan məni?! Onsuz da çirkli su arxında düşüb, qalmışam da... Bu gedişlə hələ sətəlcəm də ola bilərəm!

Kişi. Əşşi, istəmirsən – istəmə, çox gözüm atırdı elə.

Cəhənnəm məmurəsi (*təlaşla sol cinaha baxaraq*). Ustad, o, lap yaxınlaşıb ha.

Dəyənəyə çevrilən kişinin üzündə o ara həm ümid, həm də çarəsizlik çaları daşıyan qəribə bir təbəssüm dolaşır.

Kişi. Məhz satmaq istəmədiyimiz üçün biz onu satırıq. Durumun inkarına çalışırıq. Anladın?

Qadın. Hə, məhz satmaq istəmədiyimiz üçün biz onu satırıq. Anladın?

Cəhənnəm məmuru (*qüssəli şəkildə*). Yaxşı, elə olsun... (*Cibindən çıxardığı əsginasların arasından bir minlik ayırır*). Bu da məbləğ... Yəqin indi sanırsan ki, karlı bir alverə girişmişən, eləmi? Amma bilməni istədiyim bir xüsus var: sən mənə sadəcə bir dəyənək satmadın. Çünki əslində həmin dəyənək – elə sənə özünsən...

Sözünü bitirməyə heç macal tapmadan Kişi min iyənlik əsginası onun əlindən qamarlayır və yeyin addımlarla səhnənin sol cinahına üz tutur. Onun ardınca gedən Qadın isə özündənrazi halda gülümsəyir və əl yelləyir.

Qadın. Yaşadığımız əsr – qırılan münasibətlər dövrüdür. (*Bu sözlərlə o da səhnəni tərk edir.*)

Cəhənnəm məmurları başılovlu halda dəyənəyin olduğu çirkli su arxına tərəf cumurlar. Qəfildən günəş qüruba enir, küçədəki səs-küy isə azalır. Uzaqdan pərçim çəkilərinin guppultusu eşidilir.

Cəhənnəm məmuru (ikicə barmağıyla tutaraq, dəyənəyi qaldırır, cibindən çıxardığı qəzeti açır və onunla dəyənəyi silir). Səliqə-sahman vacibdir!

Cəhənnəm məmurəsi. Yer üzündəki həyat da ağrı-acısız deyil ha.

Cəhənnəm məmuru. Praktiki kamilləşmənin ilk günü üçün bu, heç də fəna sayılmaz.

Cəhənnəm məmurəsi. Hədsiz dərin bir sarsıntıdır bu.

Dəyənəyə çevrilən kişi qəflətən narahatlığa qapılır. Bu tələş Cəhənnəm məmurlarının davranışına da sirayət edir.

Oğlan gəlir!

Tələşə qapılan Cəhənnəm məmuru dəyənəyi necə gizlədəcəyini bilmir: əvvəlcə onu arxasında tutur, sonra gödəkçəsinin altına, ardınca isə şalvarının içinə dürtür və sonrakı bir saniyə boyu bu vəziyyətdə donub, qalır. Dəyənəyə çevrilən kişinin üzündəki gərginlik tədricən azalır. Cəhənnəm məmurları da nisbətən təmkinli duruşa keçirlər.

Dəyənək (öz-özünə). Yox, hər şey yolunda gedir... Bundan belə heç nə dəyişən deyil...

Cəhənnəm məmuru (dəyənəyi çıxarır). İndi nələrin baş verə biləcəyini düşünmək adamı dəhşətə gətirir...

Cəhənnəm məmuru. Amma o, hədsiz zavallı görünür.

Cəhənnəm məmuru. Bizim işdə canıyananlıq fərlə tərəfdaş sayılmır. Nə isə, gəl, ləngimədən işə başlayaq. *(Dəyənəyi ona uzadır.)* Elə hey maneələr yaranır.

Cəhənnəm məmurəsi (dəyənəyi almaqdan ötrü uzanan qolunu elə açıq vəziyyətdə saxlayır). Bax ha, əcəb də yüngülmüş.

Cəhənnəm məmuru. İlk təcrübə üçün bu, daha məsləhətlidir. Haydı, başla görün. Sənə öyrətdiyim ardıcılığa riayət elə.

Cəhənnəm məmurəsi. Yaxşı... *(Üzüyola bir şagird kimi dəyənəyin o üz, bu üzünə göz gəzdirir.)* Diqqəti çəkən ilk məqam – dəyənəyin alt və üst uclarının fərqli olmasıdır. Yuxarı ucdan yapışanın əlləri kirli imiş... Alt uc isə xeyli dərəcədə sivridir... Bu da sübut edir ki, hələ diri ikən də insanlar bundan özlərinin bəlli məqsədləri üçün yaralanırmışlar.

Dəyənək (cırnamış halda və öz-özünə). Bu da təbiidir. Axı ərinməyən hər kəs...

Cəhənnəm məmurəsi. Amma onunla son dərəcə qaba davranıblar. Gövdəsindəki çarıqlara baxanda adamın ona lap yazığı gəlir...

Cəhənnəm məmuru (gülərək). Çox yaxşı. Bəs bu “yazığı gəlir” nə deməkdir? Onda insana xas nə isə var, məncə...

Cəhənnəm məmurəsi. İnsana xas?

Cəhənnəm məmuru. Bizim cəhənnəmdə yararlandığımız ifadələrdən yararlanmaqla, siz fikrinizi belə ifadə etməliydiniz: bu, zəhmətkeş, sadıq bir dəyənəkdir, işdən-gücdən əsla boyun qaçırmaz, özündən gen-bol yararlanmağa şərait yaratdığı üçün bütün gövdəsi çarıqlarla örtülüdür.

Cəhənnəm məmurəsi. Onda bu, elə adi dəyənəkmiş də. Dəyənəkdən elə meymun da yararlına bilir. İnsanoğluna isə o, bəsit bir alət kimi gəlir.

Cəhənnəm məmur (*qətiyyətlə*). Elə buna görə də o, sadıq və zəhmətkeşdir də. Bunda nə var?! Görməyən adamın əlində əsaya çevrilən dəyənək itin də bədəninə xəsarət yetirə bilər axı. Yükləri buradan-oraya daşımağa yardımçı olduğu kimi, o, düşmənin təpəsinə də enməyə qadirdir.

Cəhənnəm məmurəsi. Onda belə çıxır ki, eynilə belə bir dəyənəklə ustad məni, mən isə ustadımı vura bilərəm, eləmi?

Cəhənnəm məmur. Bəyəm bunun özü bir sadıqlıq nişanəsi deyilmidir?! Harada və nə cür yararlansalar belə, dəyənək öz məğzini zərrəcə dəyişmir. Hətta bir nəzəriyyəyə görə, "sadıqlıq" sözü öz kökü etibarıyla "dəyənək" kəlməsiylə bağlı imiş.

Cəhənnəm məmurəsi (*çaşqın bir görkəmlə*). Bax, bu, son dərəcə kədərli bir məqamdır...

Cəhənnəm məmur. Amma indi söhbət diri bir dəyənəyin ölü dəyənəyə çevrilməsindən gedir. Həyatda ikən hissi davranmaq isə məmurlara yasaqlanıbdır. Haydı, davam elə.

Cəhənnəm məmurəsi. ...

Cəhənnəm məmur. Deməli, belə. Hesabatın məğzinə keçin.

Cəhənnəm məmurəsi (*silkinərək özünü ələ alır*). Hə, ilk növbədə qərargaha zəng edərək, şəxsin son dəfə görüldüyü yer və zamanı bildirməli, onun qeydiyyat nömrəsini dəqiqləşdirməliyik. Ardınca ona kəsiləcək cəzanın növü və qədəri barədə qərar çıxarılacaq.

Cəhənnəm məmur. Bəs onun cəzası nə olacaq?

Cəhənnəm məmurəsi. ...

Cəhənnəm məmur. Gərək dəqiqləşdirəydiniz. Axı bunu bilməyə nə var?!

Cəhənnəm məmurəsi. Mən zaldakı bütün eksponatlara ayrı-seçkilik aparmadan tamaşa edən ziyarətçilərdənəm (*başını yana əyir*). Bəyəm oradakı eksponatlar arasında dəyənək var ki?

Cəhənnəm məmur. Orada bənzər bir eksponat olmaya da bilər.

Cəhənnəm məmurəsi (*rahatlamış kimi*). Deməli, bu – xüsusi hal imiş.

Cəhənnəm məmur. Sakit ol, təlaşlanma. İndi biz praktik püxtələşmə yönündə ilk addımlarımızı atırıq, ona görə də mən bunu xüsusi vurğulamağa məcburam... Bayaq sən dedin ki, zaldakı eksponatların arasında dəyənək yoxdur, amma orada sırf əndirəbadi əşyaların sərgilənməsi də nəzərdə tutulmayıb axı... Tam əksinə...

Cəhənnəm məmurəsi (*ən nəhayət, mətləbi anlayıbmiş kimi*). Amma orada adidən adi əşyalar da sərgilənmir!

Cəhənnəm məmur. Tamamilə haqlısan. Son onilliklər ərzində bu dəyənəklərin sayı digər əşyalarla müqayisədə durmadan artır. Hətta bəzi aylarda onların miqdarı doxsan səkkiz tam onda dördə qədər yüksəlir...

Cəhənnəm məmurəsi. Hə, xatırladım... Görünür, onlara cəza-zad kəsmir, diri ikən hansı statusda idilərsə, eynilə də saxlayırlar...

Cəhənnəm məmur. Bax, bu yanaşma doğrudur.

Cəhənnəm məmurəsi. Deməli, bu işdə şəxsiyyət nömrəsinin təsdiqi yetərli sayılır, cəzanın kəsilməsi isə - yox.

Cəhənnəm məmur. Dərslikdə də yazılıb: "Günahkar, amma cəza kəsilməyən şəxs dəyənəyə çevrilməklə, bu dünyada saxlanılır. Beləcə, fani dünya

günbəgün çürüyən dəyənəklərin məzarlığına çevrilir..." Bu, son dərəcə önəmli bir yenilikdir. Əks halda, bunlarla başa çıxmaq üçün cəhənnəmdə o qədər işçini biz haradan tapardıq?! İşçi qüvvəsi isə çoxdan bəri qəhətə çıxıb.

Cəhənnəm məmurəsi (*portativ ratsiyanı açır*). Qərargahla əlaqə quraq?

Cəhənnəm məmuru (*ratsiyanı ondan alır*). Qoy əvvəlcə bunu necə edəcəyini özüm sənə göstərim. (*Cihazı xəttə qoşur.*) Allo, qərargahdır? Sizinlə danışan MS yerüstü xidmətinin praktika qrupudur.

Cəhənnəmdən gələn səs. Qərargah sizi anladı.

Cəhənnəm məmuru. MS-621 şəxsiyyət nömrəsini təsdiqləməyinizi xahiş edirəm... MS-621... Qəbul.

Cəhənnəmdən gələn səs. MS-621, anladım.

Cəhənnəm məmuru. Vaxt – iyirmi iki dəqiqə on saniyə qalıb... Yer – B rayonu, sektor – 32, dərəcə – 4. Univermağın damından yıxılarkən bir kişi dəyənəyə çevrilib... Qəbul.

Cəhənnəmdən gələn səs. Hər şey qaydasındadır, sizi anladım. Qəbul.

Cəhənnəm məmuru. Ona cəza kəsilməyəcək. Qeydiyyatda salmağa da gərək yoxdur. Qəbul.

Cəhənnəmdən gələn səs. Qeydiyyatda gərək yoxdur. Anladım.

Cəhənnəm məmuru. Zəhmət olmasa, növbəti tapşırığı diktə edin.

Cəhənnəmdən gələn səs. Altı dəqiqə iyirmi dörd saniyədən sonra, B rayonu, sektor 32, dərəcə 8-ə yönəlin...

Cəhənnəm məmurəsi (*daftərini açıb, qeyd edir*). Deyilən yer stansiyanın arxasında olmalıdır.

Cəhənnəm məmuru. Sektor – 32, dərəcə – 8. Anladım.

Cəhənnəmdən gələn səs. Uğurlar diləyirəm. Qəbul.

Cəhənnəm məmuru. Bağışlayın ey, narahat edirəm. Anladım. (*Qəflətən səs tonunu dəyişdirir.*) Sizdən bir şey rica edəcəyəm, inciməyin: əgər həyat yoldaşım ora gəlsə, ona deyə bilərsiniz ki... mən açarlarımı evdə unutmuşam?

Cəhənnəmdən gələn səs (*ağzını nırçıldadır*). Deyərəm, belə işlər axı hər kəsin başına gəlir. Əlaqəni bitirir və sizə uğurlar diləyirəm.

Cəhənnəm məmuru (*gülür*). Anladım. Salamət qalın. (*Cihazı söndürür.*) Gördün də, əlaqə, bax, bu cür yaradılır.

Cəhənnəm məmurəsi. Anladım.

Cəhənnəm məmuru. Amma səsində hər hansı gümrahlıq-filan sezmədim. (*Ratsiyanı ona qaytarır*).

Cəhənnəm məmurəsi (*gülümsəməyə cəhd göstərir*). Niyə ki?

Cəhənnəm məmuru. Onda dəyənəklə elə buradaca vidalaşacağımı?

Cəhənnəm məmurəsi. Onu burada atıb-gedək?

Cəhənnəm məmuru. Səni anlayıram ey, amma qaydalar bizdən bunu tələb edir. (*Ətrafa göz gəzdirir, dəyənəyi arxın barmaqılığına keçirir.*) Onu burada qoyub, getsək, tezliklə kiminsə gözünə sataşacaq və bir başqası onu götürüb, gedəcək. (*Bir addım geri çəkilib, təkrar ətrafına göz gəzdirir.*) Hər şey əladır. Dəyənəklə işi ən yüksək səviyyədə tamamladıq. Sonradan ona hələ plakat da bərkidə bilərlər...

Cəhənnəm məmurəsi gözlənilmədən dəyənəkdən yarırsır və onu barmaqılıqdan çıxarmağa çalışır.

Neynirsən axı sən?!

Cəhənnəm məmurəsi. Bu ki görünməmiş qəddarlıqdır.

Cəhənnəm məmur. Qəddarlıqdır? (*Heyrət içində susur.*)

Cəhənnəm məmurəsi. Sizə elə gəlmir ki, biz bu dəyənəyi o oğlana təhvil verməliydik? Axı dəyənəyi burada belə qoyub getməklə biz...

Cəhənnəm məmur. Boş-boş danışma görüm. Dəyənək elə hamı üçün dəyənəkdir də.

Cəhənnəm məmurəsi. Yox, o oğlan uşağı üçün bu bəlkə daha fərqli bir önəm daşıyır.

Cəhənnəm məmur. Niyə ki?

Cəhənnəm məmurəsi. Ən azından özünütəhlil baxımından bu, onun üçün əyani dəlilə çevrilirdi. Bu sayədə bəlkə oğlan sonradan – eynilə atası kimi – adi bir dəyənəyə çevrilməz.

Cəhənnəm məmur (*ixtiyarsız qəhqəhə çəkir*). Hansı özünütəhlildən danışırsan sən? De görüm, özündən yerdən-göyəcən razı olan hansı insanoğlu özünütəhlillə girişər axı?!

Cəhənnəm məmurəsi. Özündənrazı?

Cəhənnəm məmurəsi. Məgər o, sırf özündənrazı olduğu üçün adi dəyənəyə çevrilmişdi ki?

Cəhənnəm məmur (*dəyənəyi süzür. Qısa pauzadan sonra.*) Əgər bu dəyənək indi danışıqlarımızı eşitsəydi...

Dəyənək (*pəsdən öz-özüylə danışır*). Əlbəttə ki, eşidirəm. Hər şeyi, həm də ta əvvəldən bəri...

Cəhənnəm məmur. Bu məsələ mənim ixtisas dairəmdən kənarıdır, həm də təfərrüatlardan xəbərsizəm. Amma nəzəri baxımdan o da nələrisə eşidə bilər...

Cəhənnəm məmurəsi. Maraqlıdır, bu söhbətimiz görəsən dəyənəkdə hansı təəssüratları yaradıb?

Cəhənnəm məmur. Yəqin təəssüratları da özünə xasdır, bir növ dəyənəkvarıdır. Eşitdiyi söz-söhbətin dəyənəkdə doğurduğu hisslər...

Cəhənnəm məmurəsi. Bəxtəvərlik hissləridir, eləmi?

Cəhənnəm məmur (*yarıkönül dillənir*). Heç şübhəsiz. Bir dəyənəyin dəyənək olması – hər hansı məntiqi sübuta ehtiyacı olmayan tezisdır. Nə isə, qayıdaq öz iş-gücümüzə. Çünki növbəti tapşırığa köklənməliyik.

Cəhənnəm məmurəsi əlində tutduğu dəyənəyi təkrar qaytarıb, arxın barmaqılığına keçirir. Az əvvəl cəhənnəm məmurlarının danışıqlarına həssaslıqla qarşılıq verən Dəyənəyə çevrilən kişinin üzü duyduğu hədsiz qəzəb və çarəsizlik ucbatından indi sanki daşlaşıb.

Dəyənək (*öz-özüylə danışır*). Bəxtəvərlik ey...

Cəhənnəm məmurəsi. ...Yaxşı, mən bir şeyi anlamıram: biz niyə özümüzü bu mərhumu incitmək istəyirmiş kimi aparmalıyıq axı?!

Cəhənnəm məmur. Əslində söhbət mərhumlardan da getmir. Bizim başlıca vəzifəmiz – insanların ölüməqədərki yaşamını, ən xırda məqamları da daxil, fiksasiya etməkdir. *(Səs tonunu aşağı salır.)* Nə gizlədim, mən özüm buna dərin şübhə ilə yanaşıram. Son nəticədə biz hamımız görəsən gerçəkdən mövcuduq, yoxsa necə?..

Cəhənnəm məmurəsi. Hansı mənada?

Cəhənnəm məmur. Bir nəzəriyyəyə görə, insanın ömrü əslində onun ölümdən öncə gördüyü yuxudan başqa bir şey deyilmiş...

Cəhənnəm məmurəsi. Əgər həyat bir yuxu sayılırsa, onda dəhşətli və iyrənc bir yuxudur.

Cəhənnəm məmur. Razıyam...

Cəhənnəm məmurəsi. Belə götürəndə, insanoğlu həyatda heç vaxt bəxtəvər olmur axı. İyrənc yuxu görən bir insanın özünü bəxtəvər zənn eləməsi hədsiz qorxunc ziddiyyət deyilmidir?!

Cəhənnəm məmur. Bir də bu yanaşma var: hər məmnuniyyət ötəri bir şübhəyə yol açır. Bir sözlə, hər şey izsiz-soraqsız qeybə qarışır. *(Öz iş yoldaşına ürək-dirək verərək.)* Gəl, vaxt itirməyək. Cəmi üç dəqiqəmiz var, əgər geciksək, qanqaraçılıq yaşanar... *(Gedir və qadını da öz ardınca çəkib, aparmağa çalışır.)* Gec-tez bunlara öyrəşəcəksən. Mən də əvvəl-əvvəl belə idim. İnsanın zahiri görkəmi adamı yanıda bilir. Ancaq sən bir məqamla bağlı öz qəti qərarını verməlisən: öldükdən sonra dəyənəyə çevrilən birisi elə sağlığında da dəyənək imiş...

Cəhənnəm məmurəsi *(bir gözünü dəyənəkdən çəkməsə də, tədricən həyəcanını yenir).* Növbəti adam da dəyənəyə çevrilib?

Cəhənnəm məmur. Gəl, onun daha fərqli bir şeyə çevriləcəyini umaq...

Cəhənnəm məmurəsi. Dəyənəyi bizdən almağa çalışsan o iki nəfəri yəqin xatırlayırınsız da?.. Sizcə, bəs onlar sonradan nəyə çevriləcəklər?

Cəhənnəm məmur. Hə-ə, onları deyirsən...

Cəhənnəm məmurəsi. Sizcə, o cütlük də dəyənəyə çevriləcək?

Cəhənnəm məmur. Əgər dəyənəyə çevrilməsələr belə, ən azından rezin şlanqa dönəcəklərinə zərrəcə şübhə bəsləmirəm.

Cəhənnəm məmurları səhnənin sol cinahına tərəf gedirlər.

Dəyənək *(öz-özüylə danışır).* Bəxtəvərmişəm?.. Mən ha?.. Həyatından hər barədə razı olan sarsaq bir insan görəsən niyə öz uşağını yiyəsiz buraxmaqla, damdan yıxılısın axı?!

Cəhənnəm məmurları bu dəfə qaraltılar şəklində səhnənin arxa qismində görünürlər.

Cəhənnəm məmur.

Səma çamur rəngdədir,

bulanıq penisillin məhluludur sanki,

Soyuq və kirli bu yerdə isə

Məğzini itirən daha bir adam
Dəyənəyə çevrilibdir.

Cəhənnəm məmurəsi.

Hadisənin gerçəkliyi təsdiqləndi.
Qeydiyyatata salmağa gərək qalmır.
Çünki dəyənəyə çevrilən o kişi
əvvəlkindən daha bəxtəvər sayırmış özünü.

Dəyənək (*öz-özünə*). Xeyr, mən heç vaxt bəxtəvər olmamışam. Yaxşı, bəs dəyənəyə çevrilməsəydim, görəsən mən nə olmaq istərdim? Həqiqətən də, bu dünyadakı hər kəsin yararlanmağa can atdığı tək şey məgər dəyənək deyilmi-dir?!

Cəhənnəm məmuru.

Hadisənin gerçəkliyi təsdiqləndi.
Qeydiyyatata salmağa gərək qalmır.
Çünki dəyənəyə çevrilən kişini
Narahat edən yeganə xüsus –
Yerindən qımıldana bilməməsidir.

Cəhənnəm məmurəsi.

Bəs onu qaşınma tutsa,
Onda neyləyəcəyik?

Cəhənnəm məmuru.

Amma bu fani dünyada
Öz kürəyini qaşıya biləcək
Hər hansı dəyənək də yoxdur axı.

Cəhənnəm məmurəsi.

Amma sən yenə də heç təlaşlanma,
Çünki heç yalqız deyilsən.

Cəhənnəm məmuru (*irəli çıxmaqla, tamaşaçıları nişan verir*). Ətrafındakı bu dəyənək ormanına bir baxsana... Qarşıdakı bu üzüyola insanların heç birisi, həm də heç vədə: “Mən dəyənək yox, başqa bir şey olacağam” deyər düşünməyib. Hamı nisbətən fərqli bir dəyənəyə çevrilmək arzusuyla çırpınır. Çünki dəyənəyə çevrilən insanlar nə məhkəmədən qorxar, nə də özünə kəsiləcək cəzadan... (*Gözlənilmədən öz səs tonunu dəyişdirir və sanki bir an sonra tamaşaçı zalına sıçrayacaq şəkildə davranır.*) Yox, mən sizləri acılamaq, sancmaq niyyətindən uzağam... Amma hədsiz nəzakətli davranmaq da istəməzdim. Əsla... (*Üzünə təbəssüm qondurur.*) Adicə, tamamilə çılpaq bir fakta diqqətinizi çəkmək istəmişdim, vəssalam...

Cəhənnəm məmurəsi (*Dəyənəyə çevrilən kişiyyə yanaşır və ona müraciətlə*). Hə, sən haqlısan. Tənha birisi sayılmazsan. O qədər dostun var ki sənin... Dəyənəyə çevrilən dostların...

Tərcümə edəni:
Azad YAŞAR

◆ Poeziya

Rəfail TAGİZADƏ

DƏNİZ ŞEİRLƏRİ

DƏNİZ NƏĞMƏSİ

Gedəkmi, ala gözlüm,
sevdiyimiz dənizə?
Eşidib qağayılar
nəğmə oxusun bizə.

Ləpələr gəlib yusun
sahildəki izini.
Ay da çıxıb dəyişsin
dənizin bənizini.

Dalğalar layla desin
gecənin qulağına.
Bir həzin mehə dönüm,
sığınım qucağına.

DƏNİZ SAHİLİNDƏ

Göydən baxan baxışlar
məni sevir, bağışlar,
bu yuxular qoynunda,
bu tənhalıq içində.

Sahillərdə hasarlar,
 aşsam, məni asarlar
 saralmış əncirindən,
 meynəli kəndirindən.

Qayasında gül oldum,
 bağında bülbül oldum,
 dibində lal dənizin,
 ləhcəsi bal dənizin.

SƏNİN GECƏN

Bu gecə sevdiyini hər şey sənin:
 səmanı verim sənə,
 bir də aylı gecəni,
 bir də mavi dənizi,
 bir də qumlu sahilini...
 ləpələrin mehini,
 bu gecənin sehrini...
 Saçını darayasan
 baxıb dəniz güzgüyə,
 söykənib arzulara
 doyunca baxım sənə...

DƏNİZTƏK

Səni dəniz tək qucaqlayıdım,
 səni dəniz tək öpə biləydim.

Səni dalğalartək alıb qoynuma,
 səni ləpələrtək sıgallayıdım.

Nə Ay görə bizi, nə Günəş baxa,
 çəkikək dənizin sərinliyinə,
 çəkikək dənizin dərinliyinə.

Bir özgə baxış da səni görməsin,
 bir özgə çağırış da sənə gəlməsin.

Gəl gedək, gəl, gedək biz olan yerə,
 özümü dəniztək göstərim sənə.

SU ÜZƏRİNDƏ BAHAR

Könlünə yatmayı
sahilə qovan dəniz.
Gülü qoynuna alan
dəniz, könlün nə təmiz.

Sevgilərin sadıqı,
sənə gül gətirmişəm.
Sən ismətli gəlinsən,
üzünə tül sərmisən.

Gülü görüb əllərin
dalğa-dalğa əsəcək.
Gəlib üzümə baxıb,
baxıb məni süzəcək.

Pıçıl da qulağıma,
pıçıl da duyulanı.
Gəl danışaq; boşaldım
içimə yığılanı.

DƏNİZ GÖZLÜM

Dəniz gözlüm...
Qoy məni gözün üstünə,
nə olsun üzə bilmirəm.
Baxıb mənə ötüb getmə,
bilirsən dözə bilmirəm.

Əlimi götür əlinə,
əlim əldə itən olur.
Durub, durub lap qəfildən
bir gül tək bitən olur.

Sən ki, sevirsən gülləri.
Gül ətirli, dəniz gözlüm.

DƏNİZİN XATİRƏSİ

Bu məsum gecəni, kövrək gecəni,
bir görən oldumu bizdən savay?

Alıb ulduzların uzaq salamın,
dənizin səsini duyan oldumu?
Bir az rahatlanıb, bir az boşalıb,
röyalar içində batan oldumu?

Üstünə yüyürən ağappaq ləpə
ipək əllərinə gəlib dolacaq.
Sonra da dənizin xəlvət sözünü
sənin qulağına pıçıldayacaq.
Bu məhrəm söhbəti bitirsin deyə,
hələ neçə kərə gedib gələcək,
sözləri birəbir gəlib deyəcək.
Sonra da dənizin köpük havasın
xəstə ürəyimə səpib gedəcək.
Sənin dərd ortağın, o söz sirdaşın
ağaran ləpələr, o ağ ləpələr
sahilə ağ yaylıq sərib gedəcək.
Üstünə yüyürən, üstümə qaçan
o coşan dalğalar, sakit ləpələr
xatirə yazacaq gecə adına,
qumlu sahillərin boz yaddaşına,
qulaq yaddaşına, göz yaddaşına.
Bu gecə Ay da yox, ulduzlar, dəniz,
bir də ki, o tənha sahildəki biz.
Əriyən gecədə, sönən gecədə,
bizləri bir yerdə tutan gecədə,
ulduzla, dənizlə qalıb baş-başa,
gəzərik gecəni biz qoşa-qoşa,
gəzərik sahili o baş, bu başa.
Bu gecə Ay da yox, ulduzlar, dəniz,
bir də ki, o tənha sahildəki biz...

DƏNİZDƏ TOY

Sənin gəlişini görən ləpələr,
önünə yüyürər, arxanca qaçar.
Sonra ayağından, izindən öpər,
əyilsən üzündən, gözündən öpər.
Sonra qulağına nəsə pıçıldar,
yanağın allanar, gözün parıldar.
Səni öz yanında saxlasın deyə,
gəlib izlərini yuyub aparar.

Sən də bu sevincin sədalarında,
ləpə paltarında gəlin olarsan.
Bu gecə toyuna gələn balıqlar
düzülər boy-boya şahidlər kimi.
Sonra bir gecəlik hey sevişərlər –
atılıb düşərlər, alqış deyərlər.
Külək də “Mendelson marşı”nı çalar.
Bu gecə dalğalar dəniz toyunda
ləpəylə ilk dəfə bir vals oynayar.
Ay da olanları göyə yollayar.

Bu gecə bir ülvi sevgi gecəsi,
dəniz qucağında bir eşq nəşəsi.

XATİRƏLİ DƏNİZ

Kölgələr oynayır sakit dənizdə
ləpə yırğalayır, yatıra bilmir,
dalğayla sevişən xatirələrin
səsini qağayı batıra bilmir.

Nə özüm dünənə qayıda billəm,
nə tutub əlimdən aparırım var,
o coşan dalğayla qaçsa xatirəm
keçmişim içimdə alışıb yanar.

Gəlirəm dənizin sahilinə mən
kim deyir fikrimi dağıtmaq üçün,
hər dalğa xatirə gətirir mənə
ömrümün anına qayıtmaq üçün.

GƏL GEDƏK DƏNİZƏ

Gəl gedək, dəniz gözlüm,
gedək burdan uzağa.
Gedək biz olan yerə,
gedək, bizim dənizə...

Qovuşsun dəniz dənizə;
baxım alyanaq bənizə,
baxım mən gözə – dənizə.

Tellərini meh oynatsın,
 ləpələr yusun izini.
 Bu gün yenə gül açmısan,
 qoy, dəniz görsün üzünü.

... Bu nə görüş, bu nə yangı,
 hardan gəldi bu dərd, ağrı?
 İki sevgi arasında
 od oluram, su oluram –
 səni dənizə qısqanıram,
 mən dənizi qısqanıram.

* * *

Dəniz də qadın kimidi.
 Adamı özünə çəkir:
 sevdikcə sevmək istəyirsən,
 getdikcə getmək istəyirsən;
 ayrılı bilmirsən,
 qoynuna sığınmaq istəyirsən.

* * *

Qısqanıram dənizi.
 Qısqanıram səni mən –
 gündüzlər günəşə,
 gecələr aya.

Sən mənim dənizimsən,
 dəniz gözlüm.

* * *

Bu qız gözlərimdə dəniz kimidi,
 özündə min il də saxlayar məni.
 Dözməyib ayrılıq dərdinə hərdən
 dəniz sinəsinə bağlayar məni.

MƏNİM SON ÜMİD YERİM

Atı dənizə çapdım
 dəniz, bağışla məni,
 ləpəni tapdaladım
 dəniz, bağışla məni.

İçimə qısılmışam
sinəm qubar içində,
çapmağa bir yerim yox,
hər yer hasar içində.

Qara bulud, boz rüzgar,
döyüb, qaraltdı məni,
ulduzların birindən
dünyaya atdı məni.

Dedim, bəlkə uyuyam
o yumşaq qucağında,
mən yaman üşüyürəm
həsrət yurd ocağında.

Mənim son ümid yerim
istəyirsən boğ məni,
al içinə, çalxala,
ya təzədən doğ məni.

BAXIŞINI VER APARIM

Baxışını ver aparım,
bu gecəmə çırağ tutum.
O sevinən gözlərimin
kirpiyinə dayaq tutum.

Oxuyum, oxuyum səni...
səhəri açım beləcə,
yuxudakı qonağımla
dənizə qaçım beləcə.

Bu dənizin səsi təmiz,
bu dənizin üzü təmiz,
bu dənizin baxışında
gözəllərin gözü təmiz.

SAHİLİN TƏNHALIĞI

Bizim dənizimiz uzaqda qaldı,
coşqusu, səs-küyü, pəsi uzaqda.
Bu sükut haradan çökdü dənizə?
Səni səsləyənin səsi uzaqda.

Görüb boş sahilin tənhalığını,
daha ləpələr də sahilə gəlmir.
Nə iz var yumağa, nə də ayaqlar.
Qumlu sahilləri kimlər ayaqlar?

Qayalar lal-dinməz, çəpiksiz qalıb,
balıqçı nə vaxtdı balıqsız qalıb.
Suları gəmisiz, qayıqsız qalıb,
Ay da hücrəsində yuxuya dalıb.

Balıği, dalğası, həvəsi yoxsa,
səni səsləyəcək nəfəsi yoxsa,
sənə yüyürəsi ləpəsi yoxsa,
axı bu dənizin nəyi dənizdi?
Sənsiz bu dənizin nəyi dənizdi...

SAHİL ONU SEVƏNLƏRİNDİ

Bu payız bizim payız,
narın yağışlar yağır
göy dənizin üzünə.
Dayanıb qulaq asdım
qağayılar səsinə.
Nəsə danışdırlar
baxıb mənim üzümə.
Əl atıb ürəyimə
səpdim xatirələri
dənizin sularına.
Sakit, mavi dənizdə
bu səhər qağayılar
xatirələri yeyəcək,
sənin arzularını
biri-birinə deyəcək,
deyib-deyib, güləcək.

Bu gün könlüm
göylər qədər dərinə,
bu gün sahil
onu sevənlərində.

QƏM YOLDAŞIM

Dərdimə həmdəm dəniz,
mənim könül sirdaşım,

bu gün yaman kövrəyəm,
qəm yoldaşım, sirr daşım.

Gəldim sənin yanına,
ürəyimi açmağa.
Ayrı bir yerimmi var,
baş götürüb qaçmağa?

Sən lay-lay çal uyuyum.
Girim sənın qoynuna.
Daha dözə bilmirəm
bu fələyin oyununa.

HAMILƏ DƏNİZ

Bu gecə, sevgidən doğan bu yağış,
yuyar gündüzlərin ayaq izini.
Təptəzə, dupduru bir gecə qalar,
qaranlıq yer ilə göy arasında.
Sonra bir Ay doğar dəniz üstünə,
əsdirər, coşdurar sakit dənizi;
dəyişər dənizin mavi bənizi.
Üzünə lacivərd bir öpüş qonar,
dəniz o öpüşdən hamilə qalar.
Dəniz o gecədən xəyala dalar.

DƏNİZDƏ TOY EDƏN QIZ

On səkkiz yaşında bir qız oynayır
suların üstündə, Ay işığında.
Ləpələr əynində gəlin paltarı.
Qağayılar sanki nəğmə oxuyur
baxıb bu gözəlin naz ədasına.
Dalğalar qayayla çəpik çalırlar,
səslərin içində itir baxışlar,
gözəlin üzündə əlvan naxışlar...
On səkkiz yaşında bir qız oynayır
suların üstündə, Ay işığında.
Sanki əfsanədi, sanki nağıldı,
dünya bu ilahi yaraşığında.

◆ Dramaturgiya

"SEHİRLİ ALMA"

I SƏHNƏ

Səhnədə Novruz şənliyidir. Şən ovqatlı musiqi sədaları altında bir-birini təbrik edən, bayramlaşan, öpüşən, yumurta döyüşdürən cavanlar, qızlar, oğlanlar, yaşlılar... Kosa-kosa oyunu göstərən bir dəstə də mərkəzə keçir və kiçik səhnəciklərini nümayiş etdirir. Sözü çap gələn Kosa və Keçəl höcətləşir. Tutaşırlar. Oynaq musiqini döyüş ovqatlı musiqi əvəzləyir.

Adamlar dərhal iki dəstəyə bölünür: Kosanın tərəfdarları, Keçəlin tərəfdarları. Cəngi altında rəqsvari dava başlayır. Bir neçə gənc qılınca əl atr. Rəqs qılınclarla davam edir. Müəyyən bir məqamda döyüş səhnəsi ləngidilmiş (rapid) pantomim rəqsinə çevrilir. Sonra hər şey adi halında davam edir.

Döyüş-rəqsin kulminasiyasında bir dəstə kələğayılı qız səhnəyə gəlir və yaylıqlarını döyüşənlərin arasına atırlar. Döyüşənlər aralanır. Zərif musiqi altında qızlar süzür, sonra bu, kişili-qadın rəqsə çevrilir.

Bu vaxt səhnənin önündə zəngin geyimi ilə seçilən, yaraşığı bir cavan görünür. Bu, şahzadə Məlikməmməddir. Rəqs edənlər dayanıb Məlikməmmədi salamlayırlar.

- Məlikməmməd gəldi! Məlikməmməd!
- Məlikməmməd oynasın!
- Şah oğlu şahzadəyə yol verin!

Adamlar kənara çəkilib meydanı boşaldırlar. Hamı "Məlikməmməd!", "Şahzadə" deyib qışqırır. Məlikməmməd meydana çıxır.

MƏLİKMƏMMƏD. Mənim havamı!

*Əvvəl ləng, sonra yeyin oyun havası çalınır.
Məlikməmməd çox gözəl rəqs edir. Rəqs sonda yallıya çevrilir, dəstəni
Məlikməmməd aparır. Tədricən səhnə boşalır, işıq sönür.*

II SƏHNƏ

*Şah sarayı. Başında tac, qoca Padşah taxtda bardaşqurma oturub. Hər tərəfində
bir qara qul dayanıb yelpiklə onu yelləyir. Ortada ağ, qırmızı və sarı paltarda üç
qız tənbel-tənbel rəqs edir. Qoca padşah mürgüləyir, hərdən xoruldayır. Vəzir-vəkil
qızlarla mazaqlaşır, rəqs edir, gülüşürlər.*

SƏS. Şah oğlu şahzadə Məlikməmməd!

Padşah diksinib mürgüdən ayılır, vəzir-vəkil yerini tutur.

PADŞAH. (Rəqs pozasında donub qalmış rəqasələrə təpinir.) Pişt!

Qızlar çəkilib gedirlər. Məlikməmməd daxil olub təzim edir.

MƏLİKMƏMMƏD. Şah ata, axır çərşənbən mübarək!

PADŞAH. Səninlə bahəm, səltənətimin dirəyi, gəl öpüm səni.

MƏLİKMƏMMƏD. Niyə bikefsən, şah ata? Axır çərşənbədi, xalq şənlənir, çalib-
çağırır, sənə dualar eləyir. Əssəd-əs-səltənə də deyir, ölkədə bir nəfər də kasıb
qalmayıb.

PADŞAH. Necə qalmayıb, hamısı qırılıb?

MƏLİKMƏMMƏD. Qırılmaq niyə, şah ata, sənin səxavətindən hamı varlanıb,
rahat, firavan yaşayır. Sən də burda qəm dəryasına batmısan. Səbəb nədir, şah ata?

PADŞAH. Səbəb qocalıqdı, oğlum. Qocalıq da sağalmaz mərəz! Qabağımda cən-
nət quşu kimi qızlar sındıra-sındıra süzülər, mən mürgüləyirəm.

MƏLİKMƏMMƏD. Neynəməli, şah ata, hər aşığın bir dövrəni var. Bu, həyatdı,
firənglər demiş, selyavi.

PADŞAH. Selyavi olmağına selyavidi, amma bu selyavinin bir dərmanı olmalıdı,
axı!

MƏLİKMƏMMƏD. De, o nə dərmandı, şah ata, yerin dibindən də olsa, tapıb
gətirim.

PADŞAH. Mənim taqətim yox, sən danış, Vəzir.

VƏZİR. Şahzadə sağ olsun, Hindustan alimi Xaribxadranın "Şade-darşana-sa-
muççaya" kitabında deyilir ki, Məğribdə sehirli bir alma var, onu yeyən qoca on
beş yaşında cavana dönür. Ölüm ondan qaçır.

MƏLİKMƏMMƏD. Mən o almanı tapıb gətirəcəm, şah ata.

PADŞAH. O alma çox uzaqdadı, oğlum, sən onu tapıb gətirincə mən hasarın o
üzündə olacam.

VƏKİL. Qibleyi-aləm, onun da əlacı...

VƏZİR. Bu mənim replikamdı, cənabi Vəkil.

VƏKİL. Əlləə!

VƏZİR. Vot imenno!

PADŞAH. Uzatmayın!

VƏZİR. Onun da bir əlacı var, şahım.

MƏLİKMƏMMƏD. Söylə, vəzir, o nə əlacdır?

VƏKİL. Şahzadə sağ olsun...

VƏZİR (*qeyzlə sözünü kəsir.*) Şahzadə sağ olsun, xəzinədə bir dənə pilotsuz uçan xalçamız var, adamı bir göz qırpımında kürreyi-ərzin istənilən məmləkətinə aparır.

MƏLİKMƏMMƏD. Gətirin o xalçanı, mən uçuram!

VƏZİR. Səd heyif, şahzadə, xalça xarab olub, zapçastı da yoxdu.

MƏLİKMƏMMƏD. Yoxdu, sifariş verin göndərsinlər Dubaydan.

VƏKİL. Səd heyif, şahzadə...

VƏZİR (*sözünü kəsir*) Əstafurullah! Şahzadə sağ olsun, uçan xalçanın istehsalı dayandırılıb.

PADŞAH. Vəzir, başın bədəninə ağırlıq eləyirsə, mən səni o yükdən azad eləyə bilərəm.

VƏKİL. İnşallah!

VƏZİR. Başım sənə qurbandı, qibleyi-aləm, amma mən sözümü bitirməmişəm!

MƏLİKMƏMMƏD. Uzatma, Vəzir!

VƏZİR. Bir dənə də sehirli xalatımız var, hayıf ki, onun da uçuş kursu naməlum.

MƏLİKMƏMMƏD. O nə deməkdir, Vəzir?

VƏZİR. Yəəni, sən istəyirsən Firəngistana gedəsən, bu səni aparır Ərəbistana.

MƏLİKMƏMMƏD. Neynək?! Bütün yer üzünü dolanmaq da olsa, gedəcəm, Şah ata, sehirli almanı da tapacam. Gətirin sehirli xalatı, mən uçuram!

VƏZİR. Nə deyirsən, qibleyi-aləm, verim?

PADŞAH. Hələ bir soruşursan da, axmaq vəzir?

VƏZİR (*pıçıldayır*) Şahım, bu çox təhlükəli səfərdir, o xalatla gedənlərin biri də geri qayıtmayıb.

PADŞAH. Sən mənə təhlükədən danışma! Görmürsən nə gündəyəm? Tökülürəm ey!

VƏZİR. İtaət borcumdur, şahım!

MƏLİKMƏMMƏD. Nooldu, Vəzir, axı, mən getməliyəm?!

PADŞAH. Vot!

VƏKİL. İmenno!

Vəzir əlini əlinə vurur. Göydən uça-uça xalat gəlir. Məlikəmməd xalatı göydə qapır. Tələsik əyninə geyir.

MƏLİKMƏMMƏD. Şah ata, mən o sehirli almanı bayram axşamına kimi tapıb gətirəcəm. (*Xalatın ətlərini yelləyir.*) Vəzir, bu niyə uçmur?

VƏZİR. Şahzadə sağ olsun, xalatın cibində instruksiyası var, orda hər şey yazılıb.

MƏLİKMƏMMƏD (*xalatın ciblərini eşələyir*). Aha! Tapdım. (*Oxuyur*). Ayravana, ayravana, çandrika...

Təyyarə gurultusu eşidilir, işıqlar yanır-sönür, yanır-sönür...

MƏLİKMƏMMƏD (*qışqırır*) Payexali!

İşiq sönür. Qaranlıqda gözəl ərəb musiqisi səslənir.

III SƏHNƏ

Ərəbistan xəlifəsinin sarayıdır. Xəlifə taxtda oturub, ətrafında əyan-əşrəf. Ortada qızlar göbək rəqsi oynayırlar.

Rəqs bir müddət davam edir. Xəlifə, sonra əyanlar da rəqsə qoşula bilirlər.

Rəqsin şirin yerində Xəlifə birdən qışqırır.

XƏLİFƏ. Vəzir, bu gün cümə deyil?

VƏZİR. Bəli, ya Xəlifə, cümədir.

XƏLİFƏ. Axmaqlar! Bəs bilmirsiniz, cümə şahzadə Zübeydənin hamam günüdür?

ƏYANLAR (qışqırışırlar.) Vaveyla! Vaveyla!

XƏLİFƏ. Tez hamam tədarükü görülsün! Dayə Lütmadərizad hardadır, niyə vəzifəsini unudub? (Hərəkətsiz rəqs pozasında dayanmış rəqqasələrə.) Pişt!

Rəqqasələr çəkilir. Çadrasını belinə dolamış Dayə 14-15 yaşlı qızın əlindən tutub zorla səhnəyə dartır. Bu, şahzadə Zübeydədir. O, qışqırır, dartınır. Əyan-əşrəf, səcdə edirmiş kimi, ikiqat olub alınlarını döşəməyə söykəyir və hərəkətsiz qalırlar.

ZÜBEYDƏ (çiğir-bağır salır.) Mən çimmək istəmirəm! Sudan qorxuram!..

DAYƏ. Çimməsən, səni qarışqalar yeyər, milçəklər daraşar bədəninə, başına bit düşər... Mənə qırx çubuq vururlar.

ZÜBEYDƏ. Çimmirəm!.. (Daha bərk şivən salır.)

İkiqat olmuş əyyan-əşrəfin sırasında gülüş və piqıqlı səsləri eşidilir.

XƏLİFƏ (qeyzlə.) Xamuş! (Zübeydəyə yaxınlaşır və yaltaqcasına.) Qızım, duzum, ulduzum, gözümün işığı, axı, mən səni anasız saxlamışam (kövrəlir), bilirəm, ərköyün saxlamışam... amma çimməlisən... Mənim xətrimə...

ZÜBEYDƏ. Özün çim! Yox, qoy bu kişilər çimsin, hamısı iy verir (Ağlayır). Mən sudan qorxuram...

XƏLİFƏ. Yaxşı, gəl bir oyun oynayaq səninlə.

ZÜBEYDƏ. Mən qorxulu oyun istəyirəm.

XƏLİFƏ. Yaxşı, qoy olsun qorxulu. De, kimin boynunu vurdurum bu gün? Göstər, bu əmilərdən kimin boynunu vurdurum? Bir şərtlə ki, edamdan sonra çiməcəksən, qışqır-bağır da salmayacaqsan (Əyanlara). Qaldırın başınızı, axmaqlar! Amma qıza baxmayın, gözünüzü çıxardaram!

VƏZİR. Şahzadə Zübeydəyə baxanın boynu vurulacaq!

ZÜBEYDƏ. (əllərini bir-birinə vurub sevinir) Deməli, belə... Bir-iki bizimki, üç-dörd qapını ört... (Başlarını qaldırıb gözlərini bərk-bərk yummuş və qorxudan tirtir titrəyən əyanların sırasından klas oynayır kimi keçir və birdən çox kifir, burnu çənəsinə dəyən qocanın qarşısında dayanır) Bunu!

Qoca əyan qəşş eləyib yığılır.

ZÜBEYDƏ. Nə oldu ona, Xəlifə ata? Mən belə oynamıram.

VƏZİR. Qorxusundan qəşş elədi, şahzadə.

ZÜBEYDƏ. Mən belə oynamıram... *(Ayaqlarını yerə döyür).*

XƏLİFƏ. Fikir vermə, qızım, artistlik eləyir. Aparın boynunu vurun bu məlunun, mənim də ondan xoşum gəlmirdi. Yaxşı oldu! Cəllad!

Bədheybət görkəmli Cəllad gəlir.

ZÜBEYDƏ. Mən belə oynamıram... *(Ayaqlarını yerə döyüb Cəlladı qovur.)* Ata, qov onu! *(Cəllada)* Rədd ol!

CƏLLAD. Bu axmaq qızın əlindən yenə bekar qaldım. İşim də izdelni *(Gedir).*

XƏLİFƏ. Bəs sən nə istəyirsən, qızım? De, nə istəyirsən, eləyim.

VƏZİR *(qəşş eləmiş əyana.)* Sən də nə uzanmısan, tirtap, qalx ayağa! Təhlükə sovuşdu.

Ürəyi getmiş qoca əyan qalxıb sırada yerini tutur və səssizcə şükür eləyir.

ZÜBEYDƏ. Nə istəyirəm? Mən nə istəyirəm? Dayə Lütmadərizad, mən nə istəyirəm?

DAYƏ *(Küpəgiran qarılar kimi bic-bic gülür.)*. Hi-hi-hi... Mən bilirəm sən nə istəyirsən *(Zübeydənin qulağına nəsə pıçıldayır).*

Hər ikisi gülür.

XƏLİFƏ. Nə pıçıldışırsız orda? Nəyə gülürsüz?

ZÜBEYDƏ. Mən... mən... Xəlifə ata, mən ərə getmək istəyirəm!

Əyanların arasından gülüş keçir.

XƏLİFƏ. Xamuş! Susun, axmaqlar! Burda gülməli nə var? Kimə ərə getmək istəyir mənim qızım, duzum, ulduzum?..

Bu zaman təyyarə səsi eşidilir, işıq yanır-sönür. Hamı dəhşətlə qışqırır.

ƏYANLAR. Vaveyla! Qiyamət qopur! Qiyamət!!!

Hamı yerə çöküb, başını döşəkcə, balış altında gizlətməyə çalışır. Heç nə tapmayan əbasının atəyi ilə başını gizlədir. İşıq yanıb sakitlik çökəndə Məlikməmməd səhnənin hündür yerində görünür.

MƏLİKMƏMMƏD. Mən hardayam? Bura hansı məmləkətdir?

Hamı dikəlib Məlikməmmədə baxır.

XƏLİFƏ. Bu kimdi? Kim onu buraxdı saraya? Axrana!

VƏZİR. Qibleyi-aləm, o, göydən düşdü. Uça-uça gəldi.

XƏLİFƏ. Axmaq vəzir, o mələkdir uça?

VƏZİR. Mən öz gözümlə gördüm, ya Xəlifə.

XƏLİFƏ. Ey növcavan, sən nə cəsarətlə mənim sarayıma uçmu... gəlmisən? Söylə, kimsən, nəçisən?

MƏLİKMƏMMƏD. Bəs sən kimsən?

XƏLİFƏ. Mən? (*Əyanlara baxıb gülür.*) Bu məni tanımır. Mən böyük Ərəb xilafətinin Xəlifəsi (*cibindən bir kağız çıxarıb oxuyur.*) Sədirəddin ibn Mahmud Kaşğari ibn Səlam Abdul-Əziz ibn Feysəl əl Saudam.

MƏLİKMƏMMƏD. Mən də Məlikməmmədəm, Şirvanşahlar padşahının oğlu, şahzadə Məlikməmməd!

XƏLİFƏ. Qoçaq, sən burda nə axtarırsan?

MƏLİKMƏMMƏD. Xəlifə həzrətləri, atam bərk qocalıb, gedirəm Məğribə, sehirli almanı gətirməyə. Onu yeyən qoca cavanlaşır.

XƏLİFƏ. Mən də yesəm, cavanlaşaram?

MƏLİKMƏMMƏD. On beş yaşında oğlana dönərsən, ya Xəlifə.

XƏLİFƏ. Bu ki möcüzədir!

ZÜBEYDƏ. Ata, o kimdir?

MƏLİKMƏMMƏD. (*Zübeydəni görür*) İlahi, bu huridir, bu nə ilahi məxluqdur belə? Bu ki dünya gözəlidir!

ZÜBEYDƏ (*Xəlifəyə*) Ana, mən onu sevdim.

XƏLİFƏ. Ana? Zübeydə, mən sənin anan deyiləm, atanam. Anan səni dünyaya gətirəndə öldü, qızım (*kövrəlir*).

ZÜBEYDƏ. Görən kimi sevdim! İlk baxışdan!

"Arşın mal alan"dan "Elə bənd oldum" mahnısının melodiyası səslənir.

Məlikməmməd və Zübeydə heyranlıqla bir-birlərinə baxır və qeyri-iradi bir-birinə doğru irəliləyirlər.

ZÜBEYDƏ. Məlikməmməd, mən səni sevdim, ilk baxışdan sevdim.

MƏLİKMƏMMƏD. Ah, ağlım çıxdı başımdan. Mən evlənirəm, şah ata, evləni-rəm.

XƏLİFƏ. Nə deyir, ə, bu? Ə, mənim qızımı almaq halvadı?

MƏLİKMƏMMƏD. Nə istəsən verə bilərəm, ya Xəlifə Sədirəddin ibn Mahmud Kaşğari ibn Səlam Abdul-Əziz ibn Feysəl əl Saud!

XƏLİFƏ. O mənim adımla əzbərdən dedi.

ZÜBEYDƏ. Talant!

MƏLİKMƏMMƏD. Şahlığımın yarısını peşkəş edirəm, ya Xəlifə Sədirəddin ibn Mahmud Kaşğari ibn Səlam Abdul-Əziz əl Saud. Ta ki şahzadə Zübeydəni mənə təslim edəsən.

ZÜBEYDƏ. Razi ol, ata, onsuz da mən gedirəm!

XƏLİFƏ. Şahzadə Zübeydə, bu nə dilemmadır qoyursan mənim qabağıma?

ZÜBEYDƏ. Yandı canım, Xəlifə ata, vəsli-ruxi yar istərəm...

XƏLİFƏ. Vəzir, bu kötü zamanda, zor məqamda, ağzına su alıb duracaqsansa, mən səni neynirəm? Niyə movqeyini bildirmirsən?

ZÜBEYDƏ. Ondan soruşma, Xəlifə ata, o, yox deyəcək, çünki məni böyük oğlu Muqabaya istəyir.

XƏLİFƏ. Noolsun? Səni hamı istəyir, istəməlidirlər də! İstəməyənin boynunu vurduraram.

Vəzir Xəlifənin qulağına nəsə pıçıldayır.

XƏLİFƏ. Afərin, Vəzir, bu heç mənim ağıma gəlmirdi. Şahzadə Məlikməmməd, mən qızım şahzadə Zübeydəni sənə verirəm...

MƏLİKMƏMMƏD. Mən də alıram, ya Xəlifə. Bu saat! İndi və burda!

ZÜBEYDƏ. Mən də gedirəm, Xəlifə ata, bu saat, indi və burda!

XƏLİFƏ. Neynək?! Ancaq bir şərtim var...

MƏLİKMƏMMƏD. Buyurun görək.

XƏLİFƏ. Gərək fars dilində yazsın...

VƏZİR (*pıçıldayır*) O deyil, ya Xəlifə.

XƏLİFƏ. Ah, mən nə deyirəm? Şərtim...

MƏLİKMƏMMƏD. Mən bütün şərtlərə razıyam, ya Xəlifə.

XƏLİFƏ. Dediyn o sehirlilə almadan birini mənə gətirirsən, Zübeydəni aparırsan.

MƏLİKMƏMMƏD. Razıyam, ya Xəlifə.

ZÜBEYDƏ (*çığır-bağır salır*). Mən indi gedirəm! Məlikməmmədlə gedirəm!

MƏLİKMƏMMƏD. Bu çox təhlükəli səfərdi, sevgilim. Mən ora tək getməliyəm. Hara düşəcəyimi də bilmirəm, amma üç günə qayıdıb gələcəm, sənə söz verirəm, eşqimizə and içirəm. Bu da xatircəmlilik üzüyü (*Zübeydənin barmağına üzük taxır və ayan-aşrafə hədə ilə*). Qoy heç kəs ümid eləməsin! Şahzadə Zübeydə mənimdir! Tamam?!
XƏLİFƏ. Mən göz yaşlarımı saxlaya bilmirəm (*Ağlayır*).

Əyanlar hönkürüb ağlaşırlar.

MƏLİKMƏMMƏD. Onda, mən gedim, ya Xəlifə. Yolçu yolda gərək.

XƏLİFƏ. Məlikməmməd, seç mənim atlarımdan birini. Ərəb atından sürətli at tapa bilməzsən.

MƏLİKMƏMMƏD. Qarabağ atına çata bilməz, ya Xəlifə, amma mən atla yox, sehirlilə xalata uçaacam. Gözlə məni, Zübeydə, mən tezliklə qayıdacam.

ZÜBEYDƏ. Məlikməmməd!.. Ay lov yu...

Təyyarə səsi, adamlar qışqırırlar. İşıqlar yanır-sönür, yanır-sönür.

İşıq sönür.

IV SƏHNƏ

İspaniya. Qaranlıqda ispan musiqisi – flamenko səslənir. Milli geyimli maskalı qadınlar, kişilər rəqs edirlər. Bir kişi və iki qadın yanaşı oturub cante (muğama oxşayan mahnı) oxuyur və rəqs edənləri qızıdırırlar. Məlikməmməd rəqs edənlərin arasında olsa da, oynamır. Bir tərəfdə dayanıb, adamları seyr edir. Rəqs yavaş-yavaş qızıdır. Hamı aralanır, ortada bir Kişi ilə Qadın qalır. Hamının diqqəti onlardadır. Məlikməmməd də maraqla baxır oynayanlara. Kişi qadını qəfil

qucaqlayır, öpmək istəyir, Qadın onu hikkə ilə itələyir. Pərt olan Kişi bıçağa əl atır, adamlar qışqırırlar. Qadın kişinin bu hərəkətindən qeyzlənib qorxmadan onunla döş-döşə dayanır.

QADIN. Kişisən, vur!

Kişi hirslə bıçağı yerinə soxub adamların arasında itir. Musiqi və cante davam edir. Qadın, meydan oxuyur kimi, təkbaşına rəqs edə-edə ətrafdakıları süzür və Məlikməmmədin önündə rəqsə davam edir, bir növ, onu rəqsə çağırır. Məlikməmməd rəqs eləməyə çalışır, əvvəl-əvvəl alınmır, amma bu uzun çəkmir, o, rəqsin qaydasını tez öyrənir. Onlar ehtirasla, virtuozcasına oynayırlar.

Bu çox yaraşığı, böyük sevgi təcrübəsi olan qadınla sağlam, gənc və təcrübəsiz kişinin rəqsidir. Ətrafdakılar onlara qızğınlıqla "balet" eləyirlər. Bu vaxt rədd edilmiş Kişi meydana atılıb, Qadınla Məlikməmmədin arasına keçir. Oxuyanlar daha dramatik, daha ehtirasla oxuyurlar. Kişi Qadının biləyindən yapışıb kənara çəkmək istəyir. Məlikməmməd onun ənginə bir yumruq vurur. Kişi adamların üstünə yığılır, cəld yerindən sıçrayıb ora-bura baxır və yaxınında olan sinyorun şpaqasına əl atır. Qadın da çevik tərənib adamlardan kiminsə şpaqasını alıb Məlikməmmədə verir. Musiqi daha da coşur. Məlikməmmədlə Kişi vuruşur. Adamlar ikiye bölünür: Kişinin tərəfdarları və Məlikməmmədin tərəfdarları. Döyüş getdikcə qızışır və Məlikməmməd Kişini yaralayır. Kişi yığılır. Onun tərəfdarları Məlikməmmədə hücum edirlər. Məlikməmmədin tərəfdarları onu qoruyurlar. İki tərəf üz-üzə gəlir. Şpaqalar işə düşür. Qadın qolundan yaralanmış Məlikməmmədi dartıb aparır. Vuruşanlar yavaş-yavaş səhnədən çəkilirlər. Qadın Məlikməmmədi səhnənin önünə gətirir və qolundakı yaranı sarıyır.

QADIN. Burda səni tapa bilməzlər.

MƏLİKMƏMMƏD. Mən heç kimdən qorxmuram.

QADIN. Görürəm, əsl kabalyerosan. Söylə, haralardansan, kimsən? Görürəm, bura adamı deyilsən.

MƏLİKMƏMMƏD. Mən şah oğlu şahzadə Məlikməmmədəm.

QADIN. Necə? Melikmm... Yox, o adı desəm, dilim qırılır. Xose yaxşıdır. Mən sənə Xose deyəcəm.

MƏLİKMƏMMƏD. Bəs mənim yaramı nəvazişlə sarıyan xatunun adı nədir?

QADIN. Mənim adım səninki kimi çətin deyil. Karmendir adım.

MƏLİKMƏMMƏD. Karmen? Əcəb addır.

KARMEN. İspaniyaya gəlməkdə məqsədin nədir?

MƏLİKMƏMMƏD. Mənə sehirli alma lazımdır, cavanlıq alması. Atam qocalıb, ona aparacam.

QADIN. Qocalıb, lap yaxşı, almanı neynirsən?

MƏLİKMƏMMƏD. Başa düşmədim.

QADIN. Bir ağılla fikirləş, Xose. Atan almanı yedi, oldu səninki kimi cavan oğlan. Bəs sən taxta nə vaxt çıxacaqsan? Axı, o ölməyəcək.

MƏLİKMƏMMƏD (*hirsə qadının boğazından yapışır*). Qadın olmasaydın, öldürərdim səni.

QADIN. Öldür! Öldür məni!

MƏLİKMƏMMƏD. Xatun, günaha batırma məni!

QADIN. Yalvarıram, öldür məni, Xose. Bezmişəm yaşamaqdan, öldür məni.

MƏLİKMƏMMƏD. Axı, niyə? Sən belə gözəl, cavan...

QADIN. Cavan? (*Qəhqəhə çəkir.*) Bilirsən mənim neçə yaşım var?

MƏLİKMƏMMƏD (*acıqla*). Bilmirəm!

QADIN. Bu payız mənim üç yüz yaşım tamam olur.

MƏLİKMƏMMƏD. Üç yüz? Sən qarğasan, üç yüz yaşın ola? Dolamısan məni?

QADIN. Mən o dediyin sehirlı almanın zibilinə düşmüşəm, Xose.

MƏLİKMƏMMƏD. Nə demək istəyirsən, sən o almadan yemisen?

QADIN. Yemişəm, yeməmiş olaydım, adam kimi ölüb, üzüsulu gedərdim bu sırtıq dünyadan.

MƏLİKMƏMMƏD. Deməli, sən o almanın yerini bilirsən.

QADIN. O alma qədim Elladada, Fessaliyanın şimal-şərqində Olimp deyilən dağın döşündədir. Üstündə üç alma vardı, indi ikidir.

MƏLİKMƏMMƏD. Bəs biri hanı?

QADIN. Dedim axı, birini mən yemişəm.

MƏLİKMƏMMƏD. Bəs, o ikisini niyə yeyən olmayıb?

QADIN. Bu mümkün deyil, o almanı dərmək istəyən adam daşa dönür ömürlük.

MƏLİKMƏMMƏD. Bəs sən niyə daşa dönməmişən?

QADIN. Onu necə dərməyin sirrini bilirəm mən.

MƏLİKMƏMMƏD. O sirri mənə deməzsən?

QADIN. O sirri bir başqasına desəm, o saat ölərəm.

MƏLİKMƏMMƏD. Niyə, bu nə deməkdir?

QADIN. Almanı yeyən tilsimlənir. Sirri açmaq tilsimi sındırmaq və ölmək deməkdir.

MƏLİKMƏMMƏD. Heyif!

QADIN. Nəyə heyifsilənirsən, Xose?

MƏLİKMƏMMƏD. Ölmək istəməzdim bu yaşda, amma o almanı dərməliyəm. Ölsəm də dərməliyəm, şah atama söz vermişəm, həm də...

QADIN. Nə həm də?

MƏLİKMƏMMƏD. Həm də sevdiyim şahzadə Zübeydəyə qovuşmaq üçün o alma mənə lazımdır.

QADIN. Qulaq as, Xose! (*Sirli musiqi səslənir və Qadının mətnini sonadək müşayiət edir.*) Dediyim həmin dağın döşündə qızıl ağacda al qırmızı iki alma var. O almaları qoruyan bir pəri var: Qorqona Meduza. Kim onun gözünə baxsa, daşa dönür, tez də ovulub tökülür, qum dənələri kimi. Ora gedəndə özünə güzgü götür, elə ki, alma olan yerə çatdın, hər şeyə güzgüdən bax, onda pərinin tilsimi gücünü itirir. Beləcə, almanı dərir və geriye baxmadan qaçırsan. Səni çox çağıracaqlar, atanın, ananın, sevgilinin səsi ilə, qara-qışqırıq salacaqlar. Dayanma, qətiyyənlə dönüb geriye baxma, hay vermə. Dağdan beş ağac aralanandan sonra asudə nəfəs ala bilərsən. Bu da mənim güzgüm (*Qoybundan güzgü çıxarıb Məlikməmmədə verir.*).

Musiqi kəsilir və Qadın halsız vəziyyətdə Məlikməmmədin qucağına yığılır.

MƏLİKMƏMMƏD. Karmen! Sənə nə oldu, Karmen?

"Karmen" operasından dramatik musiqi səslənir.

İşıq sönr.

Məlikməmməd səhnənin önünə gəlir. Xalatın ətəklərini açır.

MƏLİKMƏMMƏD. Ya şehirli xalatın cəddi, məni özgə yerlərə yox, Qədim Ellada apar, məni peşman eləmə, yolumu gözləyənlər var.

SƏS. Ey Məlikməmməd, axı müəllimlərin sənə deyirdi dərslərini yaxşı oxu. Qulaq asmadın, arxayın oldun dədənə, indi cəzasını çəkirsən.

MƏLİKMƏMMƏD. Doğrudur, ya şehirli xalatın cəddi, çox peşmanam.

SƏS. Onda heç olmasa xalatın cibindəki instruksiyanı axıracan oxu.

MƏLİKMƏMMƏD (*cibini eşələyib kağızı tapır və oxuyur.*) Aha, burda hər şey aydın yazılıb ki, mən niyə görməmişəm? Deməli, əvvəl ölkənin adını deyirsən, sonra da... Başa düşdüm. Qədim Elladaya! Ayravana, ayravana, çandrika! Çitraxuta, çitraxuta, işvara!

Təyyarə səsi guruldayır, işıqlar yanır-sönr, yanır-sönr.

İşıq sönr.

V SƏHNƏ

Səhnə qaranlıqdır. Elə qaranlıqda "Sirtaki" rəqsinin musiqisi səslənir. İşıq tədricən artır. Bura qədim Elladadır. Gənc oğlanlar sirtaki rəqsini ifa edirlər. Rəqs edənlər tədricən səhnəyə gələn tamaşaçılarla əhatə olunurlar. Musiqi və rəqs qızısqıca səhnədə coşqulu ovqat yaranır.

Məlikməmməd tamaşaçılar arasında görünür. O, heyrət və maraqla oynayanlara və ətrafa nəzər yetirir. Hiss olunur ki, o, lap indilərdə yerə – Ellada torpağına eniş edib.

Məclis isə getdikcə qızısqır. Qızların dəstəsi də rəqsə qoşulur. Rəqsin sürəti artır. Qızlardan biri Məlikməmmədə yanaşib əlindən tutur, onu rəqsə qoşur. Bir anlıq rəqsdən sonra Məlikməmməd oynayanlardan aralanır. Uzaqdan Qadının səsi eşidilir.

QADIN. Fessaliyanın şimal-şərqində Olimp deyilən dağın döşündə...

Məlikməmməd rəqsdən ayrılıb uzun saqqallı qoca bir yunanla nəsə danışa danışa səhnənin önünə gəlir. Qoca Məlikməmmədin qulağına nəsə deyir. Məlikməmməd razılığını bildirir. Qoca çəkilib gedir.

Rəqs bitir, səhnə boşalır.

MƏLİKMƏMMƏD. Uçaq, mənim sehirli xalatım.

Təyyarə səsi. İşıq yanır-sönür. Səhnə qaralır.

VI SƏHNƏ

Səhnə tədricən işıqlanır. Alaqaranlıqda səhnənin dibində, hündür bir yerdə qızılı yarpaqları və al qırmızı iki alması olan sehirli ağac görünür. İşıq topası ağacın üstünə düşür. Ağac par-par parıldayır. Sirlilə və vahiməli musiqi səslənir. Məlikməmməd gəlir, xalatının ətlərini yığır və uzaqdan alma ağacını görür. Cibindən güzgünü çıxarır. Güzgünü yoxlaymış kimi, onu zala, tamaşaçıların üstünə tuşlayır.

MƏLİKMƏMMƏD. Hər şey hazırdır! Bir azdan Rəbbimin mərhəməti ilə o almanı dərib Vətənə qayıdacam, yolüstü gözəl nişanım şahzadə Zübeydəni də götürəcəm özümlə. İndi isə, ya Allah! İrəli Məlikməmməd, irəli!

Məlikməmməd çətinlikləri dəf edərək uzaqdan görünən ağaca tərəf irəliləyir. İşıq yanır-sönür, yanır-sönür. Bütün bunları Fikrət Əmirovun "Azərbaycan" kapriçiosunun ən dramatik məqamları müşayiət edir.

Qaranlıqda Məlikməmməd görünməsə də, onun əlinin alma ağacına uzandığı və almaları dərdiyi görünür. Elə o dəqiqə də bir-birinə qarışmış qışqırıqlar, qadın və kişi nalələri eşidilir. Bu qışqırıqlar fonunda aydın səslər də qulağa çatır.

PADŞAH. Oğlum, Məlikməmməd, yandım, məni də apar!

ZÜBEYDƏ. Məlikməmməd, məni quldurların əlindən qurtar!

XƏLİFƏ. Bəs mənim almam nə oldu, kürəkən?

QADIN. Məni ölümdən qurtar, Xose!

PADŞAH. Məlikməmməd, oğlum, mən artıq hasarın üstündəyəm, məni aparırlar...

ZÜBEYDƏ. Buraxın məni!.. Öldürməyin məni!... Məlikməmməd!..

Məlikməmməd qaçaraq səhnəyə gəlir. O, qulaqlarını tutub. İşıqlar gur yanır. Səslər kəsilir. Məlikməmməd əllərini qulaqlarından ayırır. Sükutdur. Ətrafda heç kəsin olmadığını görüb, ehtiyatla xalatının hər cibindən bir ədəd al qırmızı, çox gözəl sehirli almanı çıxardır.

MƏLİKMƏMMƏD. Bu da sehirli almalar. Şah ata, sən mütləq cavanlaşacaqsan! Zübeydə, mənim ürəyim, bu alma da məni sənə vüsəlinə çatdıracaq. Ah, bir sənə vəslinə çatsaydım, Zübeydə. *(Oxuyur)* Alagöz, şirinsöz Zübeydə, mən sənə yalvarıram. Heyvətək saraldım, gəl mənə, yalvarıram... Uf, dəli olacam, Zübeydə, vəslinə çatmağa ürək tab gətirəcəkmi, əzizim... Ay lov yu, Zobeypə...

PADŞAH *(səsi gəlir.)* Vədə bu axşam bitir, oğlum, hardasan?

MƏLİKMƏMMƏD. Şah ata, bu sənə səsindir?

PADŞAH. Dedim, axı, mən artıq hasarın üstündəyəm, oğlum...

MƏLİKMƏMMƏD (*Ucadan*). Gəldim, şah ata, gəldim. Yolüstü Ərəb xilafətinə dəyəcəm, sevgili Zübeydəni xalata bürüyüb özümlə gətirəcəm. Gözlə, motoru işə salım (*Xalata ətəklərini açır*). Ərəb xilafətinə! Ayravana, ayravana, çandrika! Çitraxuta, çitraxuta, işvara...

Təyyarə gurultusu, işıqlar yanır-sönür, yanır-sönür...
Gurultu səsi kəsilir.

İşıq sönür.

VII SƏHNƏ

Padşahın sarayıdır. Əyan-əşrəf yerindədir. Hamı qəmlidir. Padşahın həm qəmli, həm də çox qəzəbli olduğu görünür. Əyan-əşrəf qorxudan tir-tir titrəyir. Ləng musiqi altında üç qız rəqs edir. Padşah birdən ayılır.

PADŞAH. Bunlar neynir burda? Niyə susursuz? Bu qızları kim çağırdı? Vəzir?!

VƏKİL (*Vəzirə*) Di cavab ver!

VƏZİR. Qibleyi-aləm, gördüm çox pərişansız, dedim oynasınlar, eyniniz açılsın.

PADŞAH. Vəzir, bura şah sarayıdır, ya filarmoniya?

VƏZİR. Biz əvvəldən belə görmüşük, şahım.

PADŞAH. Bu o zıpqırtıçı dramaturgiyadan qalma sarsaq priyomdu, səhnədə padşah vardısı, mütləq rəqqasələr də olmalıydı. Ta padşahın işi-gücü yoxmuş?! Bəlkə xoreoqrafmış qan püskürən, atəş sovuran kinli krallar, şahlar, ulu xaqanlar, o çilgən dərəbəglər, altın və qadın düşgünü divanə bəbəklər?.. Bu gündən mənim sarayımda rəqqasələr ixtisara düşür, ştat da birdəfəlik ləğv olunur! İslahat (*Rəqqasələrə*)! Pişt!

Rəqqasələr çəkilib gedirlər.

Bu gün beş gündür getdiyi, yox, uçduğu. İl təhvil olunana qayıtmalıydı. Bəs, hanı mənim balam, vəliəhdim, necə oldu?

ƏYAN-ƏŞRƏF (*hamı Vəzirə baxır və xorla.*) Ah-ah-ah...

VƏKİL. Evi yıxılsın mərdiməzarın, tifağı dağılsın!

VƏZİR. Mənə niyə baxırsız? Mərdiməzar mənəm? Bəlkə mən istəmişəm sehirli almanı?!

Əyan-əşrəf şişirdilmiş təəccüb və qorxu ilə içlərini çəkirlər.

PADŞAH (*qəzəblə*) Vəzir!

VƏZİR. Bəli, qibleyi-aləm!

PADŞAH. Sən müxalifətəmi qoşuldun?

VƏZİR. Mən qələt eləyəyəm, şahım, atabaatamla (*Şahın əlini öpmək istəyir*).

PADŞAH (*əlini çəkir*). Şahzadə Məlikməmməd bu axşam qayıtmasa, sabah meydanda boynun vurulacaq.

VƏKİL. Ah, nə bir olardı!

PADŞAH. (*Deyinir*). Mərdiməzar bu deyilməmiş! Bəs onda... Uçan xalça, sehirlilə xalat, ayravana, ayravana... Tü! Bəlkə bunlar mənim ideyamdır? İndi bilmirəm uşaq hardadır, başına nə iş gəldi, bəlkə (*kövrəlir*)... Əgər Məlikməmməd sağ-salamat qayıdıb gəlməsə, hamınızın boynu vurulacaq, hamınızın! Nə durmusuz, ağlayın!

Əyanlar yavaş-yavaş ağlaşırlar.

Təyyarə gurultusu. İşıqlar yanır-sönür. Hamı canlanır. İşıqlar gur yanır, səs kəsilir. Məlikməmməd gəlir və şahın qarşısında diz çökür.

MƏLİKMƏMMƏD. Gəldim, şah ata!

PADŞAH. Oğlum?! Məlikməmməd! Səltənətimin dirəyi, qolumun qüvvəti!

Möhkəm qucaqlayırlar.

ƏYAN-ƏŞRƏF. Çox şükür, İlahi! Çox şükür!

VƏZİR. Çox şükür, ilahi! Xatadan sovuşduq...

MƏLİKMƏMMƏD. Sehirlilə almanı gətirdim, şah ata!

PADŞAH. Cəhənnəm olsun, sehirlilə alma da, tilsimli armud da! Sən gəlincə getdim o dünyanı gördüm qayıtdım, oğlum.

VƏZİR. Yaxşı eləmişən, şahım, adama gəzmək qalacaq.

VƏKİL. Vaxsey... vaxsey...

MƏLİKMƏMMƏD. Şah ata, mən tək gəlməmişəm, özümlə Ərəb xilafətinin hökümüdarı, Xəlifə Sədirəddin ibn Mahmud Kaşğari ibn Səlam Abdul-Əziz ibn Feysəl əl Saudun qızı şahzadə Zübeydəni də gətirmişəm. Bizə xeyir-dua ver, ata, özü də tez, təcili lazımdı.

Zübeydə gəlir. Hamı qızın gözəlliyinə heyranlıq əlaməti olaraq içini çəkir.

PADŞAH. Pəh, səni yaradana əhsən, qız! Zövqdə atana çəkdin, qırışmal (*Zübeydənin alnından öpür*).

ZÜBEYDƏ. Toyumuzu günü bu gün elə, şah ata, təcili lazımdı.

Əyan-əşrəf xorla "A-a-a..." eləyir.

MƏLİKMƏMMƏD. Bu gün, ata, bu gün. Ta dözə bilmirəm.

PADŞAH. Şəhərə car çəkin: "Bu Novruz axşamı şah oğlu şahzadə Məlikməmmədlə Xəlifə qızı şahzadə Zübeydənin toyudur. Hamı şənlənsin, bayram eləsin! Şənlənməyənlərin boynu vurulacaq! Vəzir, kasıblara ianə paylayın.

VƏZİR. Nə ianə, qibleyi-aləm, ölkədə kasıb qalmayıb. Bu barədə cənabınızın fərmanı da var.

PADŞAH. Fərman? Hə, hə... yadıma düşdü. Huş-baş qalmayıb məndə, Vəzir.

CARÇILARIN SƏSİ. Şah fərmanını eşidin, camaat: Bu Novruz axşamı şah oğlu şahzadə Məlikməmmədlə Xəlifə qızı şahzadə Zübeydənin toyudur. Hamı şənlənsin, bayram eləsin! Şənlənməyənlərin boynu vurulacaq k çortu!

MƏLİKMƏMMƏD. Bu da sehirlilə alma! Cavanlıq alması! (*Xalatın cibindən qırmızı almanı çıxarır.*) Ala, dişlə bu almanı, şah ata.

PADŞAH (*almanı ehtiyatla alır*). Nə gözəldir?! Necə qırmızıdır?!

Qoca əyan-əşrəf almaya həsədlə baxırlar.

MƏLİKMƏMMƏD. Dişlə, ata, dişlə.

PADŞAH. A bala, bir dənə kötük dişim qalıb, necə dişləyim bunu?! Bıçaq verin.

MƏLİKMƏMMƏD. Bıçaqla olmaz, şah ata, dişləməlisən.

HAMI. Dişlə! Dişlə! Dişlə!

Padşah almanı çətinliklə olsa da dişləyib çeynəyir, udandan sonra saqqalını qoparıb atır. Hamının heyrat səsi. İkinci dişləkdə ağarmış qaşlarını qoparır. Daha bir dişlək də alanda bığını qopardır. Dördüncü dişləkdə paltarın altından qarnını yekə göstərən yastığı çıxarır. Qoca padşah gənc, yaraşıqlı, şümal bir oğlana çevrilir. O, cavanlara məxsus hər hansı bir fiziki hərəkət, tryuk eləyir. Hamı heyratdədir. "Maşallah", "Əhsən!", "Mərhaba!" nidaları səslənir. Padşah almaya daha bir dişlək vurmaq istəyəndə Zübeydə qabağa keçib, almanı onun əlindən alır.

ZÜBEYDƏ. Şah ata, bu almanı axıracan yesən, südəmər uşağa dönərsən.

MƏLİKMƏMMƏD. Zübeydə doğru deyir, ata. Bəs bu məmləkəti kim dolandırar?

PADŞAH. Doğru sözə nə deyəsən? Mənə elə bu qədər də bəsdir. Ağıllı gəlindi! Vəzir, söylə, rəqqasələr gəlsin! Təcili lazımdı.

VƏZİR. Şahım, rəqqasələri ixtisara salmadıq?

PADŞAH. Axmaq vəzir! Rəqqasəsiz saray olar? Hamısını geri çağır, məvaciblərini də artır. Bundan sonra işləri çox olacaq.

MƏLİKMƏMMƏD. Şah ata, bəs mənim toyum?

ZÜBEYDƏ. Bizim toyumuz?!

PADŞAH. Şənliyə başlayın! Novruz bayramı və Məlikməmmədin toyu!

Coşqun musiqi. Hamı şənlənir, bayramlaşır.

SƏS. Şah oğlu şahzadə Məlikməmməd və Xilafət şahzadəsi Zübeydə!

Hamı aralanır. Vağzalı çalınır. Məlikməmmədlə Zübeydə gəlirlər. Gənclər və qızlar rəqs edirlər. Gəncləşmiş Padşah şıdırğı oynayır.

PADŞAH. Gəl, oğlum, gəl görək kim-kimi yordu?

Oyuna Məlikməmməd də qoşulur. İndi onlar ata-oğula yox, eyni yaşda iki qardaşa bənzəyirlər. Zübeydə də onlara qoşulur.

Nəhayət, bütün iştirakçılar səhnənin önünə gəlirlər.

HAMI (*zala müraciətlə*). Novruz bayramınız mübarək!

İşıq sönmür.

◆ Poeziya

Bəsti ƏLİBƏYLİ

QARABAĞIN ZƏFƏR SAVAŞÇILARINA

Birinci nəğmə

Sən şimşəkdən doğulan
Sehirlı göy qurşağı,
Al günəşlə yağmurun
Ən uca Zəfər tağı.

Ağ alnında parlayan
İlahidən bir işıq,
Mübarək şəhadətin
Ər adına yaraşıq.

Səngərlər divarında
Qızaran al lələsən,
Sən Şuşada Xarı bülbül,
Murovdağda zirvəsən.

Savaşı sevgi kimi
Türk ruhunda daşıyan,
Yeni tarix başlayan
Mübarizsən, Poladsan.

Mehrab, Yüksəl, Cəbrayıl,
Göy üzündə mehtabsan,
“Dumandan xeymə quran”
Nəğməkar Xudayarsan.

Sən ey şanlı Qəhrəman!
Mələklər səcdə qılan,
Yağış yuyan, gün sığayan
gözlərinə ölürəm,
Sonda – Vətən – deyib susan
Ürəyindən öpürəm.

GİLİZ MEDALYON

İkinci nəğmə

Nur kimi süzüldülər,
Sutək hopub getdilər
Qoç igidlər torpağa,
Qaynayıb bir yamacdan
Bulaq kimi axmağa.

Vəfa eyləməsə də
Ömür murad almağa,
Qayıdılar bu səfər
Bir ülvi sevgi kimi
Ürəklərə dolmağa.

Gizlənib yad baxışdan
Füsrət gəzər gözəllər,
Daş ürəkli dünyada
Gül-çiçəkli daşlara
Sarılıb ağlamağa.

Bir kiçik təsəlliyə
Möhtac qalan analar
Dilək tutar hər cümə;
Oğlu sevən gözəllə
Qəbr üstə danışmağa.

Ürəklər yangın yeri,
Söndürməz ulu göylər,

Damla salmaz buludlar,
Nə yaxşı ki, umud var
O dünyada buluşmağa...

QƏLPƏLƏNMİŞ LAYLALAR

Üçüncü nəğmə

Ağ atlı ordular keçər
Gəlinlərin yuxusundan,
Keçər Şuşadan, Laçından.
Bir medalıyon yollar əri,
Adı çıxar içindən.

Ay-ulduz batar gedər,
Allah yorular, gedər,
Qəlpə dəymiş laylalar
Nənnilərin başında
Sabahacan inildər.

Şəkil kimi atalar
Nağıla, dastana dönər,
Başı sığalsız balalar
Divardakı şəkillərə
Baxa-baxa böyüyər...

İSMİN ALTI HALI

Xankəndinin düşməndən azad edildiyi günün şərəfinə

XANKƏNDİ! – nə gözəl gülür növrağın,
Şölə saçır üçrəngli al bayrağın!

XANKƏNDİNİN yolu dolanbadolan,
Çörəkbasan yağı, get ayrı dolan.

XANKƏNDİYƏ gələn yük xurma-qənd ola,
Gözaydına qoşanlar Təbrizlə Dərbənd ola.

XANKƏNDİNİ tamaşaya Xan gələ,
Bədxahların gözlərinə qan gələ.

XANKƏNDİDƏ nar yığan əllər gözəl!
Uğrunda candan keçən ərlər gözəl!

XANKƏNDİDƏN ulu türkə salam var,
Nə ki, camı darda, gözü yolda qalan var.

CAN QƏDƏR YAXIN

Akademik Rafael Hüseynova

Canından olanlar min ağac uzaq,
Min ağac uzaqlar can qədər yaxın.
Fələyin qisməti aslan ağzında,
Zəhər-zəmbərəyi nan qədər yaxın.

Min ilin ögeyi doğmalar, dostlar,
Bir isti salamı ha ara-axtar,
O yaxşı adamlar, o yaxşı vaxtlar
Kam qədər uzaqdı, qəm qədər yaxın.

Bir qərib, hüznü qürub axşamı
Çəkilər qınına səssizcə hamı,
Üstündə mələklər yandırır şamı,
Nə varmış faniyə şam qədər yaxın...

ÇİÇƏKLƏR

Elegiya

Yağış göz yaşıyla yarışa bilmir,
Gülür bu yarışını udan çiçəklər.
Biri göyün rəhməti,
Biri könül möhnəti –
bu qoşa yağmurdan
odam çiçəklər.

Odlanır ürəyim, alışa bilmir,
Olub - bitənlərlə barışa bilmir,
O çiçək tənələrə qarışa bilmir;
Dəniz gözlü növcəvanım,
Anam - atam çiçəklər.

Cürəfəsiz, bapbalaca,
 Dərdləri var qoca - qoca,
 Bülbül istər könül açsın;
 Hop götürər,
 alar, gedər küləklər.
 Altı məzar, üstü bağça,
 Hər şey yalan, yalan, çiçəklər...

ORALARDA DARIXMAQ

*Hər cənazə görəndə sonsuz
 suallar doğulur içində*

Yollar içində son yol –
 Gedənlər geri gəlməz.
 Yolçunu uğurlayan
 Kimsənin üzü gülməz.

Hörgüsü teldən incə,
 Körpüsü qıldan incə –
 O körpüdən keçənlər
 Bu üzə sirr bildirməz.

Nə rəngdədi o dünya –
 Mor, pəmbə, ya qaranlıq?
 Bu dünyayla dialoqa
 İzin varmı bir anlıq?

Araz varmı arada, –
 Şər kəsimi yolları?
 Qovuşdururmu Allah
 Həsərət qalan qolları?

Burda Vətən deyilən
 Orda cana tənmidir?
 Oralarda darıxmağın
 Ən çətin anı nədir?

Gün doğur, yağış yağır,
 Navalçalar dolurmu?
 Mövsümsüz dünyalarda
 Açan çiçək solurmu?

...Yaddaşın diri qalsa,
Hal-əhval anlat gendən.
Surətin gizli qalsın,
Bir səs yolla, ay gedən.

XATİRƏ YAĞMURU

Mahnı

Eynən özümüz kimi
Sevgimiz də yaşlanır,
Ömrümüzün payızı
Xatirəylə başlanır.

Boğazımı göynədir
Qüssə dolu bir qəhər,
Yazdan dolan buluda
Bəhanədi son bahar.

Unudulmayıb hələ
Saf duyğular, diləklər,
Yarımqıq nəğməmizi
Səsləndirir küləklər.

Nəmli xatirə yağır
Xəzəllərin üzünə,
Qırov kimi qonuram
Köhnə ayaq izinə...

SEVGİ PARADI

Mahnı

Yenə yağışlar yağır,
Silir qoşa izləri,
İsraq, yaşıl ümidlər
Neçə bahardan keçir.

Ən soyuq havalarda
Ən saf, isti duyğular
Sən yaşayan küçədə
Rəsmi paraddan keçir.

Eh, əzizim, bu yaz da
 Bizi pusur yağışlar,
 Dastan qoşur aşıqlar;
 İlləri saya-saya
 Ömür payızdan keçir.

ADSIZ

Gecə-gündüz baş yorub
 Ad axtarma hər şeyə,
 Vara hər söz yaraşır,
 Yoxun adı yoxdu, yox!

Rastlaşırıq rüyada
 Hərdən, bivaxt olsa da,
 Onda da yuxulardan,
 Neylim, çıxmaq şansı yox!

Bu şansdı, nəmənədi,
 Düzü, bir bəhanədi,
 Hər şey çox şahanədi –
 Baxtın özü yoxdu, yox!

ELİN KÖNLÜNÜ ALIRAM

Mənə yol salğayan adam,
 Mən öz yolumu tanıram,
 Varıb getmək deyil qəsdim,
 Yolun könlünü alıram.

Duz daşıyıb barınmayan,
 Cəfasından darılmayan,
 Küldə-kömürdə arınan
 Qolun könlünü alıram.

Başımda şimşəklər çaxır,
 Alovu canımı yaxır,
 Üzümə təbəssüm taxır,
 Qulun könlünü alıram.

Yarama məlhəm sür, bağla,
Sən də məni oxşa, ağla,
Sinəmdəki çarpaz dağla
Elin könlünü alıram.

YOLDAŞ YOLDAN GÖZƏL OLA

Ən mübarək yola varsan,
Yoldaş yoldan gözəl ola.
Üstündə tanrı kölgəsi,
Xeyir - duan əzəl ola.

Xitab edə yol ruhuna,
Düzülsən də qurşuna,
Elə çəkə ağışuna, –
Dönməyəsən, əcəl ola.

Hanı adil, nur adamlar,
Yol göstərə, yol açalar.
Qədərdən üstün olanlar
O yollarda məşəl ola.

Yollar, sirli-sehrli yollar,
Bitməz eşqlər, nə qovğalar.
Bütün ölümsüz sevdalar
Çiləsindən gözəl ola.

BELƏ YAŞAMAQ OLMUR

Nə dinsiz ağrılar var,
Dözüb yaşamaq olmur,
Bu dağdan anrılar var,
Bilib yaşamaq olmur.

Hər bəla sənə gəlir,
Güdür, qəsdinə gəlir,
Yer - göy üstünə gəlir,
Belə yaşamaq olmur.

Dünya məbəd, pir ola,
İnci ola, dürr ola,

Yoxsa onda hürr olan,
Belə yaşamaq olmur.

Sağda ehtiyac pusur,
Solda ehtiyat pusur,
Eşq ölür, nəğmə susur,
Belə yaşamaq olmur.

Ömür puç, nəfəs kirayə,
Haqq yetməsə köməyə,
Elə döz, – deyib ürəyə,
Belə yaşamaq olmur.

ALLAHA SÖZÜN OLSA

Allaha sözün olsa,
Könülə de, çatdırar.
Könüldən şikayəti
Bəs Ona kim çatdırar?

Kim söyləyər əlindən
Kafirə döndüyümü,
Bu canodu könüllə
Dünyadan küsdüyümü?

Boyu boyumdan uca,
Mənim kölgəmə sığmaz.
Özgəyə can bağışlar,
Özünə sayə salmaz.

Nə yerdəyəm, nə göydə,
Çökmüş taxtım-tavanım.
Qəfəslərə tabım yox,
Uçmağa da qanadım.

Həyatım ağrıyır, Tanrım,
Zalım könül üzündən,
Sənə sığınıb atıram
Mən özümü özümdən.

ALDANMA GƏLƏN BAHARA

Aldanma gələn bahara,
Dalınca payız gətirir.
Leylaları, Məcnunları
Bir sənə yalqız gətirir.

Günlü günlərə aldanar,
Tələsər, erkən puçurlar,
Düymələnən tumurcuqlar
Baxarsan, qar-buz gətirir.

Aldanma gələn bahara,
Özüylə min sirr gətirir,
Yazdan gözlədiyini payı
Çillədə vaxtsız gətirir...

MASAL

Sonsuz xəyalımın mavi göy üzü,
Alın ağ yazğılı, bir gülşən üzünü.

Qaranquşlar yuva qurar saçında,
Yem daşıyar qarınca ovcundan.

Əlsizə əl olar, evsizə dirək,
Nuhun gəmisitək geniş bir ürək.

Tanrı hədiyyəsi lütfü, ərđəmi,
Ədalət aşiqi, könül həmdəmi.

Ala buludlardan gözü nəm çəkər,
Yanlığı üzə şəkməz, gizli qəm çəkər.

Könül aynasında üfüq sökülər,
Üst-başından şeir, nəğmə tökülər.

Bircə təbəssümüylə bitər acılar,
Zimistan könlümdə güllər açılar.

Bayram olar hər günüm, ayım, ilim,
Xoş avazlı, tuti dilli sevdiyim.

Varlığınla elə məsud, sərməstəm,
Sənə ad olunur bu şeirim, bəstəm.

KİM DEYİR SEVGİYƏ YADDIR ÜRƏYİM

*Nədən sevgidən az yazırsız, bu mövzu
sizə yasaqmı? – deyə soran dostlara*

Kim deyir sevgiyə yaddır ürəyim? –
Mənim də Tanrıdan gözlədiyim var.
Üzümü qibləyə tutub hər səhər,
Doğan günəş kimi özlədiyim var.

Nə yazıdan, nə sevgidən qaçılmaz,
Məchul müsafiri kimsə tanımaz,
Ün gəlməsə, anın sirri açılmaz,
Mənim də bildiyim - bilmədiyim var.

Unudub hər şeyi yalan dünyada,
Hərdən köklənsəm də ən incə lada,
Qorxuram gözlərim ürəyi sata,
Gözümdən - könlümdən gizlədiyim var.

Dayazda üzməyə təbim olmadı,
Dərin dənizlərə gəmim olmadı,
Sevgili eşq pərim oldu - olmadı,
Sevən ürək adlı xəstəliyim var.

Yarpaq - yarpaq son bahara uçuram, –
Pəncərəmi sabahlara açıram,
Hər səmirə, pıçıltıya qaçıram,
Bax, mənim bu qədər sadəliyim var.

BİR AYƏ GƏLƏ

*Gözəlləmə ustaları ilə qorxaqca
bir müşairə*

Bulud saçlarını töküb çiyinə,
Atəşdən don geyib şümşad əyninə,

Günəşlə bir çıxıb başmaq seyrinə,
Ahutək gen gəzir, şenliyə gəlmir.

Gözündə bir tabaq ulduz sayrışır,
Şöləsi, şəfəqi göz qamaşdırır,
Ərgən, cavan, qoca əlifin çaşır,
Nə tövbə, din - iman köməyə gəlmir.

Məleykə camalı çıxmayır sərdən,
Görən sehrlənir bu şah əsərdən,
Göydə ay - ulduz da səfil - sərgərdan,
Kimsə öz peykinə səcdəyə gəlmir.

Ədəbi - ərkanı bir başqa gözəl,
Ağılı, kamalı hüsnündən əzəl,
İncə təbəssümü bir divan qəzəl,
Vəsfinə yaraşan söz ələ gəlmir.

Gözəl, Mövlam Turi - Sinayə gələ,
Cəbrayıl əlində qətnamə gələ,
Səntək mələkləri toxunmaz qılan
Mübarək, müqəddəs bir ayə gələ; –
Neylim, duam keçmir, ayə də gəlmir.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

**Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

◆ Dramaturgiya

EDVARD RADZİNSKI

Koba

Ahıl bir kişinin monoloqu

Edvard Stanislavoviç Radzinski – görkəmli rus-sovet nasiri, dramaturqu, ssenaristi və teleaparıcısıdır.

1936-cı ildə Moskvada dünyaya göz açıb. 1959-cu ildə Moskva Tarix və Arxiv İnstitutundan məzun olub. İlk pyesi hələ tələbə ikən, 1958-ci ildə səhnələşdirilib, amma çox da uğurlu alınmayıb.

Dramaturq kimi ona ən ciddi uğuru “Sevgi haqda 104 səhifə” adlı pyesi gətirib. Həmin əsərə məşhur rejissor Anatoli Efros Lenin komso-molu adına teatrdə səhnə ömrü verib. Sonrakı dövrdə yazdığı xeyli sayda pyes uzun illər SSRİ-nin, sonralar isə Rusiyanın aparıcı teatrlarının repertuarından düşməyib və tamaşaçılar tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılanıb.

Yazarın həm Rusiya, həm də bəşər tarixinin ən görkəmli şəxsiyyətləri-nin həyat yolundan bəhs edən kitabları bütün dünyada bestsellerə çevrilib. Belə şəxsiyyətlərin sırasına Sokrat, Neron, Seneka, II Nikolay, Q.Raspu-tin, İ.V.Stalin, Motsart və başqaları daxildir.

Telekanallarda apardığı verilişlərdə isə o, kitablarında işlədiyi mövzu-ların geniş kütləyə təbliği məsələsini özünün başlıca qayəsinə çeviribdir.

Onunla dost idik. Bu dostluq çətin vaxtların sınağından çıxmışdı. Birlikdə poçt şöbələrinə soyğunçu basqınlar edirdik. İnqilabı dəstəkləmək üçün böyük məbləğlərə ehtiyac duyulurdu, biz də poçtdakı pulları İnqilabın nəfinə ələ keçirirdik. Həmin dövəmdə Kobanın əli zədələnmişdi. Bu səbəbdən sonradan yaradılacaq minlərlə tabloda Koba yarıbükülü əlində tutduğu qəlyan ilə təsvir olunasıydı. (Kobanın qolunun eybəcər hala salındığı o qorxunc gecədə mən sonradan rəngkarlığımızın ən gözəl əsərləri üçün ilham mənbəyinə dönəcək bir olaya şahidlik etdiyimi haradan biləydim axı?!)

Öz dəli-dolu keçmişini yada salmağı Koba heç sevməzdi. Evləndiyi qız qoluyla bağlı sual verəndə isə Koba ona hansısa ağaya məxsus faytonun təkərləri altına düşən kasıb və zavallı bir oğlan haqda uydurduğu əfsanəni danışmışdı. Şəxsən mənim xatirimdə o, həmişə Koba kimi qalacaqdı. Dostum Koba kimi. Soydaşım Koba kimi. Mən isə onun yaddaşında Fudzi kimi iz buraxacaqdım. Mənim şərqilərə xas qıyıq gözlərim, yaponsayağı, iri almacıq sümüklərim var. Bu yaponvari cizgilərimə görə Koba zarafatla məni “Fudziyama” adlandırır və sonralar bu, mənim partiyadakı ayamama çevrildi, dostlar məni qısaca “Fudzi” deyər çağırmağa başladılar.

Gənlik dövrümüzdə Koba mahnı oxumağa və zarafatlaşmağa hədsiz düşkün idi. Oxumağına söz ola bilməzdi, zarafatları isə, nə gizlədim, bir az əndirəbadi idi: məsələn, bir də görürdün “axmaqlar-çaxmaqlar”, “hamam-mamam” kimi sözləri ard-arda düzüb, necə uğunub-getdisə, az qaldı nəfəsi darala. Onda Koba hələ cavan idi, canısuluydu, içində qaynayan gücə-qüvvətə bədəni sanki dar gəlirdi. Amma inqilabı da əlinə bəyaz əlcəklər taxan professorlar eləmir ha! Onların işi-gücü – baş yorma, yazıb-pozmaq, söz güləşdirmək və çənədən saz olmaqdır. İnqilab isə müşkül məsələdir, insandan böyük cürət istəyir.

Bəzən dost cildinə girməklə, düşməni qılıqlayıb, tələyə tərəf çəkib-aparmalı, bəzən çarəsiz iniltiləri qulaqardına vurmalsan, yeri gələndə, kimisə hələ gəbərtməlisən də! Təbii ki, İnqilab tələb edərsə. Koba bu işdə pərgar idi. Həm də hamıdan yaxşı bacarırdı. İnqilabın tələb etdiyi bu nəhs işləri öz üzərinə götürmək barədə Koba İnqilabın bütün o “professorlarına” gərəkli birisiydi. And içərəm ki, o adamlar gizlində Kobaya nifrət və kin bəsləməklə qalmır, hələ ondan qorxurdular da. Özü də bunun fərqi deyildi. Onu sevən sadəcə biz idik – soydaşı olan gürcülər. Çünki biz “İnqilabın bəbiri” sayılan o çilgən, hiyləgər və amansız dostumuzun necə məqsədyönlü biri olduğunu anlayırdıq.

Düz on il boyu mən Koba ilə eyni yatağı və son çörək tikəmi bölüşdüm. Bir dəfə isə birlikdə sürgündə olduq. Ən nəhayət, ortaq sevincimizi, yəni yolunda can qoyduğumuz İnqilabın qələbəsini qeyd etdik. Bu kəmsavad və rusca güclə danışan dostumuzun zamanla necə birisinə çevriləcəyini o vaxt kim bilirdi axı?! Kaş o vaxt bu qüsurlarına görə Kobanı dolayan biz boşboğazlara kənardan bir təpinən tapılırdı... Sonra isə...

Hamıya yaxşı bəlli olan olayları – Kobanın özünə düşmən saydığı o boşboğaz professorların, bunların ardınca isə onun dostlarının, hətta soydaşı sayılan gürcülərin də birbəbir ortadan qeyb olması faktlarını – indi durub burada təkrar anlatmayacağam. O vaxtlar biz nəinki dirəşir, hətta sərt həqiqətləri bağıraraq onun üzünə çırpırdıq. Bağırdıqca da... yoxluğa qarışırdıq!.. Yox, yanlış dedim: bağıraraq, qeybə qarışanlar mən yox, başqaları idi. Çünki mən... susurdum.

O vaxtlar Tbilisidə yaşayırdım, sənətlə bağlı məsələlərə məsul olduğum üçün şair və rəssamlarla sıx dostluq edirdim. Və susurdum... Xatirimdədir, Qalaktion Tabidzeni necə tutub, aparmaları... Digər tanınmış şairləri zindana atmaları. Tanıdığım şairlərdən geriyə sadəcə Dato qalmışdı, o da vecəyaramazın biriydi... Kaş biləydiniz, o, necə dərin xəcalət çəkirdi: bütün məşhurları həbsə atmışdılar, o isə hələ də dışarıda idi. Yəni doğrudanmı təbi bunca cılız imiş?

Dato onu sadəcə unutduqlarını sanırdı. Hər gecə dalınca gələcəklərini dərin intizarla gözlədiyi yadımdadır. Ancaq yenə də ona dəyib-dolaşmırdılar. Axırda səbri

lap daraldı, əyninə yaxası patrondaşlı çərkəz milli kostyumu geyinib, atın belinə mindi və gedib meydandakı hansısa binanın qarşısında dayandı. Səhər vaxtı olduğundan meydana, təbii ki, ondan başqa heç kəs gözə dəymirdi. Ən nəhayət, pəncərələrdən biri açıldı, başını oradan bayıra uzadan adam qəzəblə ona təpindi: “Dato, rədd ol get evinə! Sən onsuz da həqiqi şair deyilsən!”

Mən yenə susurdum. Hə, daldaya çəkilməklə, susurdum. And içməyə hazır idim ki, cürətli biriyəm və bunu fədaisi olduğum İnkilab da sübuta yetirər. Ancaq yenə susmağı seçmişdim. Heç kəsdən və heç nədən qorxmasam da, bircə o Kobanın adı gələndə tük salırdım, çünki ona yaxından bələd idim. Amma heç bu susmaq da dadıma çatmadı...

Türməyə atlandıqdan sonra mən Koba ilə görüşməkdən ötrü haray-həşir saldım. Heç bir sənəd imzalamır, yeməkdən isə imtina edirdim. Gecə-gündüz bu şərt dilimdən düşmürdü: “Məni İosif Vissarionoviçlə calaşdırın”. Onunla dostluğumuzdan, İosif Vissarionoviçə sarsılmaz sədaqətimdən söz açır, məni həbs edənləri hədələyir, onları “İnkilabın düşməni” elan edirdim. İlahi, orada başıma hansı məşəqqətlər gətirilmədi?! Amma yenə dözdüm.

Axırda bütün bunlardan bezən müstəntiq mənə, ehmalca, həm də dişlərini qıçayaraq nə desə, yaxşıdır?! “Baxın, siz yaşlı-başlı, görüb-götürmüş bir adamsınız. Sizcə, başda oturanın buyruğu olmadan onun yaxın dostlarını heç həbsə atmaq olar?!” Bunu deyərək, uğundu. Məni də gülmək tutdu. Təsəlli tapmaqdan ötrü axı insan özünü hər cür yalana inandırır, sırf havalanmasın deyə, düşdüyü vəziyyətdən məhz bu yolla çıxır! Yetər ki, sonuncu ümidini itirməsin. Onun dabbaqda gönünə bələd olan biri kimi mən axı necə inanmışdım ki...

Yaponiyanın xeyrinə casusluq ittihamıyla suçlayaraq, mənə düz on il iş kəsdilər. Bu, Kobanın öz köhnə dostu Fudziyə zarafatla “incimə ha” deməsinə bənzəyirdi. Neyləyə bilərdim – adam özünü artıq əsl tanrı sanır, keçmişini, vaxtilə bir heç olduğunu xatırlayan hər kəsi birbəbir “dənləyirdi”. Əvvəllər özünə tay-tuş saydığı dostları, həm də sınıanmış sirdaşları yaxın həndəvərində görməyi arzulamırdı. Dörd il zindəndə yatdım, saçım çallaşdı, dişlərim töküldü, xəstəlik tapdım, ancaq yenə dözdüm, çünki hələ çarın vaxtında katorqada olmuşdum.

Mənə ən çox yer edən ailəmin qatlaşdığı zillətlər idi. Azyaşlı qızımla birgə arvadımın orda-burda baş girlədiyindən, vəbalı biri kimi hər yerdən qovulduğundan xəbərdar idim. Qızım Nona sıxıntılar içində böyüsə də, anası həmişə ona danışmış ki, mən Partiya və İnkilab ideallarına, şəxsən yoldaş Stalinə necə sadıq biriyəm. İosif Vissarionoviç məktub yazsa bilməkdən ötrü qızım hətta yazı-oxumağı da öyrənibmiş. Hər gün poçta yollanmaqla, Nona sovet uşaqlarının Böyük Dostuna ünvanladığı növbəti məktubu yola salmış.

Qızıcığaz yazırmış ki, bəs atam şərlənibdir, günahsızdır. Sonra isə dünyadakı bütün uşaqların sevimli Atasından xahiş edirmiş ki, doğma atasına qara yaxan düşmənləri cəzalandırsın. Həm də bunu o, dörd il boyu, hər gün təkrarlayıb! Müraciətlərinin altına isə bu imzanı atıb: “Pioner Nona”.

Dörd ilin tamamında heç gözləmədiyim bir dönüş yaşadım. Xalq komissarının şəxsi göstərişinə əsasən mən öz azadlığıma qovuşdum. Hə, artıq sərbəst idim. Daha bir möcüzə də olacaqdı: Moskvada məskunlaşmama izn verildi. Bir vaxtlar xalq komissarının birinci müavini olsam da, indi nəşriyyatda özümə güc-bəla ilə bir kor-

rektor işi tapdım. Amma arvadım və yaraşığı qızım ilə təkrar eyni evdə yaşaya bildiyim üçün taleyimə şükürlü idim. Məhz düşərgələrdə saxlanılan şəxs həm var olmağın, həm də sərbəstliyin gerçək dəyərini anlamağa qadirdir.

Küçədə təkbaşına dolaşmaqdan, doyunca çörək yeməkdən, şərab içməkdən və doğma insanların gözəl simalarına tamaşa etməkdən görünməmiş həzz ala bildim. Əslinə qalsa, yox, mən həyatımda ilk dəfə özümü tam mənada bəxtəvər biri sanırdım...

Günlərin bir günü nəşriyyat direktoru, həm də üzü kağız kimi avazımış halda çalışdığım otağa qədər qaçıb gələrək dedi:

– Sizi telefona çağırırlar! Təcildir!

Birlikdə dəhlizlər boyu qaçmağa başladıq – o, öndə, mən isə ardınca. Başlıovlu qaçdığımız həmin dəqiqələrdə xəyalıma nələrin gəldiyini heç kəs biləmməz.

Direktorun kabinetindəki telefonun dəstəyi bir kənardə durmaqda idi. O, ədəb-ərkanla əlinə aldığı dəstəyi dəyərli bir əmanət kimi mənə uzatdı. Dəstəkdən gələn səs dedi:

– İndi sizinlə danışacaqlar.

Sonra tanış bir səs soruşdu:

– Fudzi, sənsən?

Titrək səslə:

– Hə, mənəm... – dedim. Ona necə müraciət edəcəyimi, düzü, bilmirdim, çünki... ömrümə balta çalacaq hansısa səhvə yol verməkdən hədsiz dərəcədə çəkinirdim: – Hə, mənəm... İosif Vissarionoviç... Salam.

O, həlim bir səslə dedi:

– Salam. Təsədüfən məşğul-zad deyilsən ki?

– Yox, deyiləm... Əlbəttə ki, deyiləm...

– Məşğul olmadığına sevindim... Elə isə dur, yanıma gəl.

Dilimdə yersiz bir sual bitdi:

– Amma necə, İosif Vissarionoviç?

O, mehribanlıqla gülümsədi:

– Sənə hər şeyi izah edəcəklər, Fudzi. Hər şeyi.

Dəstəkdə siqnallar eşidilən kimi kabinetin qapısı açıldı, hərbi formalı və görkəmindən dərin nəzakət yağan bir nəfər içəri girdi...

Kobanın məni qəbul etdiyi otaq xeyli geniş idi. Üstü kağız-kuğuzla dolu olan masanın yanında dayanmışdı, o bükülməyən əlində isə qəlyan tutmuşdu. Qapının ağzında ayaq saxlayıb, salam verdim.

Uzun-uzadı məni süzdükdən sonra qüssə ilə dedi:

– Saçların tamam ağarıbmış ha, Fudzi!

Soyuq tər içində pəsdən dedim:

– İllər ötür də, İosif Vissarionoviç. Siz...

Məni zənnlə süzdü və qəflətən gözləri parlayınca, qəzəblə üstümə çıxmırdı:

– Sən nə vaxtdan mənimlə “siz”lə danışırısan?!

Dəhşətdən dilim-ağzım qurudu. Axı bilirdim ki, bircə dənə yanlış söz və ya baxış məni təkrar zindana tıxa bilər! Zavallı ailəmin də günü göy əskiyə düyülər!

Gözlərimi yerdən qaldırarkən onun yırtıcı, zəhmli baxışlarla məni süzdüyünü gördüm. Bu, həmin baxışlar idi... Poçt faytonuna hücum çəkdiyimiz o gecədəki

baxışlar. Onu, öz köhnə dostum Kobani artıq tanımışdım. O an gənclik xatirələri məni çulğadı deyə, qarşımdakı insanı sevgi, həm də səmimi sevgi və qüسسə hissiylə süzməyə başladım. O da bunun fərqiנə vardı.

Baxışlarında mehribanlıq çaları yaranınca, məni bağırina basdı. Anladım ki, ilk sınaqdan üzüağı çıxmışam.

– Mənə heç vaxt, heç vədə “siz” demə! Eşitdin, Fudzi? Onsuz da neçə nəfər qalmışığı ki?!

Doğrudan ha, biz, yəni onun soydaşlarından neçəsi həyatda idi ki? Bir-birini sevən, dostu uğrunda ölümə göz qırpmadan gedəcək o dəliqanlı gürcü oğlanlardan indi neçəsi sağ idi? Heç biri qalmamışdı – kimisini zindana salmış, kimisini güllələtmış, kimilər isə intihara məcbur eləmişdi o...

Serqo, Lado... İlahi, yetər!

Göz-gözə qalmışdıq. Məni diqqətlə süzürdü. Düz dörd il həbsdə yatmışdım, onun “universitetlərini” uğurla bitirmişdim. Baxışlarımdan heçcə nə sezə, oxuya bilmədi. Çünki onlarda Ulu rəhbərə, böyük Dosta sadəcə sevgi və sədaqət ifadəsi donmuşdu... Hə, deyəsən, sınağıın növbəti mərhələsini də geridə qoymuşdum.

Yanına gəlməmi, masaya yanaşmamı istədi və lal-dinməz bir kitab göstərdi. Bu, “Pələng dərisi geyinmiş pəhlivan” əsərinin rusçaya tərcüməsi idi. Bu poemaya heyranlığım, görünür, onun yadından çıxmamışdı: Turuxanda sürgündə ikən bu poemanı əzbərdən deyərdim, o isə əsnəyərək məni dinləyərdi.

Əlinə aldığı kitabı öz əyrim-üyrüm barmaqlarının arasında tutmaqla, mənə bir neçə dənə bəsit sual verib, cavab aldı. Təşəkkür edib, kitabın səhifələrinə gərəkli saydığı qeydlərini elədi. Sonra isə izaha keçdi:

– Yoldaşlar məndən “Pəhlivan”ın rusçaya tərcüməsinin redaktəsini rica elədilər. Mən də sənin bu poemaya heyranlığını unutmamışdım (yaddaşına şeytan da həsəd duyardı!), ona görə səninlə məsləhətləşmək istədim.

Həqiqətən də, əsərin redaktəsinə başlayıbmiş. Nəhəng bir ölkəni idarə etməsinə rəğmən, o, hələ “Pəhlivan”ın redaktəsinə də vaxt tapırdı. Seminariyanı bitirməyən bu adam ərinməyib, “Pəhlivan”ın tərcüməsinin redaktə etməyə girişmişdi. Üstəlk, bu redaktəni zəif bildiyi digər dildə edir və bu işin öhdəsindən layiqincə gələcəyinə inanırdı. Bəlkə bu da onun növbəti sınaqlarından biri idi? Daha bir sınağı, hə?

Canıma üşütmə düşdü. O isə diqqətlə gözlərimin içinə baxırdı. Amma əmin idim ki, orada ancaq bunu oxuyasıydı: “Bütün dövrlərin və xalqların Misilsiz Dühası öz vətəninə araya-ərsəyə gələn poemanın tərcüməsinin redaktə edir. Nə gözəl! Bunu ondan yaxşı kim bacarar axı?!”

Razı görünürdü. Vidalaşdıq. Kandara çatdığımında dedi:

– Qulaq as, gör, nə vaxtdır səninlə görüşürük. Belə yaramaz, Fudzi. Gərək məni qonaq çağırısan, əvvəlki kimi yeyib-içək, dərdləşək, mahnılar oxuyaq...

– Amma, Koba, qaldığım yer çox dardır... (Həbsdən sonra mənə iri kommunal mənzildə bircə otaq ayırmışdılar: on iki qonşunun tualeti və mətbəxi ortaq idi. Arvadım və qızımla birgə o darısqal guşəyə sığınmışdım)

– Heç gör, utanırsan, Fudzi?! Yoxsa yadından çıxıb İnkilaba qədər biz hansı şəraitdə yaşayırdıq?! Bəyəm o şərtlər əylənməmişə mane olurdu?! Dostun evindən gözəl yer olarmı heç?!

– Haqlısan, Koba. Səni evimdə görməyə hədsiz şad olaram!

– Deməli, belə: günü sabah sizdəyəm. Etiraz eləməsəydin, bizimkilərdən də kimisə yanımda gətirərdim.

Bunu eşidincə, az qaldım diksinim, çünki “bizimkilərdən” o vaxt heç kəs sağ deyildi artıq. Məni diqqətlə süzüb, baxışlarımdakı xoş ifadəni sezdikdən sonra azacıq susub, əlavə elədi:

– Məsələn, Lavrentini...

Üzümdə sadəcə sevinc ifadəsi donmuşdu.

Sonra mən evə yollandım, bildiyim ən iyrenc söyüşləri quduz it və qorxaq qatil saydığım o itoğlu Lavrentinin qarasına yağdırmağa başladım, çünki İncilab günlərində o, aramızda yox idi, heç birimiz onu tanımırıq. Bu cəllad sonradan sıralarımıza soxulmuşdu... Həmin gecə mən bağıraraq, bütün gürcü söyüşlərini də, düşərgədə öyrəndiyim rus söyüşlərini də o əclafa ünvanladım. Ardından isə hönkürüb, ağladım.

Səhəri gün ta obaşdan əyninə eyni cür kostyum və süni göndən getrlər geyinmiş bir dəstə cavan oğlan mənzilimə gəldi. On iki qonşumun hamısını mənzillərdən qovub-çıxardılar, o zavallılara hətta tualetə getməyə də izn vermədilər. Divarları bərbəbir taqqıldatmaqla, mənzilimə baxış keçirildi, dəhlizdəki bütün sandıqlar, iri ləyənlər, velosipedlər, ayaqqabılar və paltolar bayıra çıxarıldı.

Dəhliz tamamilən boşaldı, cavan oğlanlar isə vanna otağının girişində, mətbəxdə və dəhlizin bizim otağa dönən qismində əyləşdilər. Bir-biriylə necə çığır-bağır la danışırdılarsa, səs-küydən qulaq batırdı. Həm binamız, həm də ona tərəf burulan dalan mühasirəyə alınmışdı. Dediğim o cavanlar bütün mərtəbələrdə dolaşırdılar. Saat altıdan sonra bina sakinlərinin bizim pilləkən marşlarından yararlanması da tamamilə yasaqlandı. Ən nəhayət, saat yeddidə əvvəlcə iki, ardınca daha üç maşın həyəətə gəldi və qəflətən boşalan dəhlizi zəng səsi başına götürdü...

Darısqal mətbəxdə oturmaqla, biz onun mənə pay gətirdiyi meyxos gürcü şərabından içir, öz dilimizdə mahnılar oxuyurduq. Böyrümdə əyləşən arvadım heyranlıq dolu baxışlarla Kobanı süzürdü. Yaşca məndən xeyli cavan olduğu üçün yoldaşım İncilabı-zadı xatırlamırdı. Qadının nəzərində bu qonaq sanki göylərdən enərək, bizim yoxsul “daxmamıza” təşrif buyurmuş bir Tanrı idi.

Koba qızımı dizlərinin üstündə oturtdu, dünya uşaqlarının Böyük Dostu sayılan bu kişinin qucağında ikən övladım hətta qımıldanmağa da qorxurdu. Qonaq isə özünün kösöv kimi qısa və qalın barmaqlarıyla qızın qulağını xəfficə burmağındaydı. Bu, onun bildiyi yeganə nəvaziş şəkli idi. Biz katorqanı və çar vaxtındakı sürgünü yada saldıq, köhnə lətifələri təkrarladıq. Bir də öz əcəliylə ölməyə imkan tapan tək-tük dostlarımızı yad elədik.

Sonra təkrar mahnı oxumağa başladıq. Əcəb həzin oxumağı varmış! Əslində Koba heyrətamiz eşitmə qabiliyyətinə sahib idi: mənimlə oturarkən qonşu otaqdan gələn pıçıltıları belə eşidirdi. Səsi isə sən deyən gur olmasa da, məlahətliydi.

Məni nəvazişlə süzdüyü həmin anlarda təkrar ona qanım qaynadı. Qəlbim lap yuxaya döndü. Əslində qəlbimi yumşaldan o birgə keçən gənclik günlərimiz, xəyallarımız idi, o balaca, amma günəşli vətənimiz idi, ah, mənim əziz dostum Koba!

O, bütün tostlara içməmi, stəkanı ara vermədən, həm də tamamilə boşaltmamı ısrarla tələb edirdi. Ancaq şərab başıma vurduqca, ona sevgim daha da artırdı və bax, bu məsələdə o, yanılmışdı. Beləcə, ona olan sevgim durmadan, bütün gecə boyu artdı.

Məhz o ara, qızımın qulağını xəfifcə buran bu adam öz-özüyü danışırmış kimi, qəfil burnunun altda mızıldandı:

– Deməli, o “pioner qız Nona” sən imişsən?

Bunu deyib, maraqlı baxışlarını mənə zillədi... “Deməli, o, qızımın məktublarını oxuyubmuş? Sən demə, illər uzunu, həm də hər gün özünə xahiş məktubları yazanın mənim zavallı, yarıc qızım olduğundan da bu adam agah imiş?” Bunu düşünüb, amansız baxışlarla onu süzdüm. Bunu heç gizlətməyə də çalışmadım. Guya gizlətməyin nə mənası vardı?! O da qımışaraq, mənə baxdı. Gürcü Ataya xas çılğın baxışlar bircə anda qeybə qarışdı. Artıq yaşa dolan Fudzinin Kobaya dikilən ölgün və yalvarış dolu baxışlarında isə təkrar çarəsizlik ifadəsi dondu.

Sonra başının dəstəsiylə mənzili tərk elədi. Aqibətimi gözlədiyim üçün o gecəni yata bilmədim. Bilirdim ki, üzü sübhə doğru dalımcə gələcəklər.

Amma dan yeri sökülsə də, heçcə nə baş vermədi. Səhəri gün işdə ikən mənə yüz kvadrat metrlik yeni mənzilin orderi təqdim olundu. Həftənin sonuna doğru isə mənə əvvəlki işimə, yəni xalq komissarının müavini vəzifəsinə bərpa elədilər.

İndi dönüb, keçmişə baxanda, o qorxunc gecədə necə yanlısı davrandığımı fərqi varıram. Demə, onda mən əsl sınaqdan keçirmişəm. Amansız baxışlarıma bir göz qırpmındaca minnətdarlıq və qorxu çaları qatmaq, mən həmin sınaqdan üzəgə çıxıbımışam. Məhz o an Koba tam mənada anlayıbmiş ki, əvvəlki gözüqara və itizəkəli Fudzi artıq... yoxdur. Onun qarşısında indi gözüqırıq bir qul dayanmışdı, hər zillətə səbrlə qatlaşan və bunun qarşılığında sadəcə quyruğunu bulayan bir köpək vardı önündə. Bəli, mən daha bir sınaqdan “alınacaq” çıxmışdım! Dostum Kobanın rəva bildiyi sınaqdan!

Daha sonra böyük müharibə və misilsiz zəfər yazıldı taleyimizə.

Sonrakı illər ərzində Kobaya “sən” deyə müraciət elədim. Birimiz Koba idi, digərimiz – Fudzi. Amma hər səfər bu “sən”i dilimə gətirəndə müdhiş ölüm qorxusu canımı bürüyürdü. O da bunu sezdiyindən baxışlarında bir nəvaziş peyda olurdu. O, ilk gənclik dövrümüzü, qardaşlığımızı vaxtaşırı xatırlayırdı. İçimi bürüyən qorxunu görəndə isə özünün indiyədək qət etdiyi yolun əzəmətinə və uzunluğuna bir daha anlayırdı.

Onunla sonuncu görüşüm 1951-ci ildə baş tutdu.

Hansısa iclasdan sonra o, mənə də öz yaylaq evinə apardı. Bürkülü iyul axşamı idi, amma Kobanın kefi xeyli kök idi. Axşam yeməyindən sonra biz ələdüşməz kovboy filminə, ardınca isə onun ən çox sevdiyi “Volqa-Volqa” kinokomediyasına tamaşa elədik. Bu məqam da onun sirli cəhətlərindən biri idi. Qaç-qov və qətlərlə dolu kovboy filmlərini niyə xoşlamasının səbəbi bəlli idi. Bəs bu yüngül-yaraq mövzulu “Volqa-Volqa”ya niyə dönə-dönə baxırdı axı?! Dolaşan şayiələrə görə, guya o, kinoaktrisa Lyubov Orlovaya heyran imiş, amma bu səbəbin özü sadə və insani bir mahiyyət daşıyırdı. Halbuki bu cür insani səbəbləri Kobaya heç cür yaraşdırmaq olmurdu.

Sonra biz çıxıb, hökumət bağının xiyabanında gəzişdik. Koba bir qədər öndə addımlamaqla, özünün sevimli nəğməsi “Suliko”nu zümzümə edirdi. Mən isə onun ardınca gedirdim. Koba pəsdən oxuyurdu: “Sevgilimin məzarını çox axtardım, tapmadım... Həm əldən düşdüm, həm dərdə-qəmə batdım...”

Mən də bəm səslə ona qoşulmağa hazırlayırdım, çünki bu cür səs-səsə verməmiş Kobanın yamanca döşünə yatırdı.

Amma o: “Həm əldən düşdüm, həm dərdə-qəmə batdım...” deyib, mahnının ifasına qəfil ara verdi.

Hə, qəfil bir fasilə yarandı. Həmin sükutda mən onun dediyi sözləri... həтта sözləri də yox, heyfsilənmələri seçə bildim: “Zavallı... zavallı... zavallı Serqo...”

O anlarda bədənimə soyuq tər basdı. O isə başladığı bəndi bitirməkdən ötrü oxumağına davam elədi: “Sən də burdasanmı, mənim Sulikom?”

Dalğın olduğu üçün o, sonrakı qismi sözləri söyləmədən zümzümə elədi: “Ti-ra-ri-ra-ra-ra-ra... Ti-ra-ri-ra-ra-ra...”

Onun növbəti heyfsilənməsi dəydi qulaqlarıma:

– Zavallı, zavallı Lado...

Bunun ardınca mahnını lap başdan oxumağa başladı: “Həm əldən düşdüm, həm dərdə-qəmə batdım...”

Ayaq saxlayıb, bir daha heyfsiləndi: “Zavallı... Zavallı...”

Hə, indi o, yoldaşlarımızın, sadıq silahdaşlarımızın, əziz dostlarımızın – özünün sorğu-sualsız o dünyaya göndərdiyi hər kəsin adını bir-bir sadalayırdı. O gecə “Suliko”nu uzun-uzadı oxudu. Öz qurbanlarının hamısının adını sadalamaqdan ötrü o, eyni bəndləri dönə-dönə təkrarlamağa məcbur qaldı. Çünki qırdığı insan sayı baxımından bu adam vəba epidemiyasından daha amansız idi.

Mən isə dəhşət hissindən ağılımı itirmiş halda onun ardınca düşmüşdüm. Koba oxuyurdu:

– “Həm əldən düşdüm, həm dərdə-qəmə batdım, ay Suliko”. Zavallı... zavallı Serqo...

Qəfildən o, mənə sarı qanrıldı:

– Yoxdur artıq Serqo! Hə, yoxdur bizim Serqo!

Gözləri yaşarmışdı. Hə, and içərəm ki, yaşarmışdı! Özümü tuta bilməyib, mən də hönkürərək, onun sinəsinə qısıldım.

Qəflətən çöhrəsində şimşəklər oynadı. Qalın və qorxunc burnunu, od saçan gözlərini lap üzümə yanaşdırdı. Məni bir kənara itələyərək, dəli nəre çəkdi:

– Yoxdur daha Serqo! Lado da eləcə! Dostların kökü kəsilib! Kobanı qətlə yetirmək üçün siz hamınız sözləşmişdiniz! Amma fitnəniz baş tutmadı! Qancıq uşağı! Cəhdiniz boşa çıxdı! Əksinə, o, sizləri gəbərtti!

Bunu deyərək, xiyaban boyu qaça bilsin deyə, o, kolluqda dayanan cangüdənin dalına öz uzunboğaz çəkməsiylə bir təpik ilişirdi.

O gecə yenə yuxum ərsə çəkildi. Heç sonrakı gecəni də yata bilmədim. Çünki nə sə gözləyirdim.

Amma heç nə baş vermədi. Nə o gecə, nə də xəcalət dolu sonrakı gecələrdə. Heç onun üzünü görmək də bir daha mənə qismət olmadı. Dostum Koba köhnə sirdaşı Fudzini bir daha öz evinə qonaq çağırmağı uyğun bilmədi. Vəssalam.

Ancaq onun xiyaban boyu qaçaraq, bizim mahnımızı necə oxuduğunu, dostlarının adlarını necə sadaladığını mən ta Qiyamətə qədər unudan deyiləm. Axı gürcülər... hər şeyə rəğmən, öz dostlarını sevməyi bacarırlar! Bizdə belə bir deyim var: “Dostun ölümü qardaş itirməkdən daha çəkməz dərdidir”.

Tərcümə etdi:
Azad YAŞAR

◆ Poeziya

Ülkər ATƏŞ

QOCALIR İNSAN, QOCALIR

Qocalır insan, qocalır,
Odu sönür baxışların, bir az közündən qocalır,
Sayı artır qırıqların, bir az üzündən qocalır,
Həsrət çəkib küsür gözlər,
bir az gözündən qocalır,
Yeriyəndə dalda qalır addımları,
bir az dizindən qocalır.
Arzulardan küsür adam, ömür də bir qum saati,
Dinir kövrək bir bayatı...
Haray çəkir xatirələr, uzaqdan bir səda gəlir,
Qulağına lap keçmişdən, hardansa bir nida gəlir,
Uşaqlığın səsidir bu!
Öz səsində itir adam,
Öz səsində batır adam,
Öz səsində yatır adam,
O uşaq kim, bu qoca kim?!
Bir az səsindən qocalır, bir az sözündən qocalır.
Əl ağacından da qabaq,
Adam içindən yapışıb, adam gücündən yapışıb,
Bir az səbrindən qocalır,
bir az dözümdən qocalır.
Doğmalar da uzaqlaşır, doğmalar da ögeyləşir,

Bir də baxıb görür ki,
 o, oğul da yad, qız da yaddır,
 Öz-özünə pıçıldayır: “ola bilər, bu, həyatdır”.
 Haçalanır düşüncələr, ortağ bir məxrəc tapılmır,
 Ağzı yanır övladlardan,
 Bir az oğlundan qocalır, bir az qızından qocalır.
 Çıxış yolu tapmaq üçün dönə-dönə fikirləşir,
 Nəyi harda çox elədim, nəyi harda az elədim.
 Çox da bir dərd, az da bir dərd,
 Bir az çoxundan qocalır, bir az azından qocalır,
 Tərsə düşəndə qisməti bəxtin bozundan qocalır.
 Qocalır insan, qocalır,
 Bir az mənim əlimdən,
 Bir az sənin əlindən,
 Bir az onun əlindən,
 Ağardıqca telindən,
 Büküldükcə belindən,
 Yıxıldıqca içindən, yıxıldıqca çölündən,
 Ruhu göydə olanlar yerin kirindən qocalır,
 yerin tozundan qocalır.
 Qocalır insan, qocalır,
 Bir az həyat tərzindən, bir az özündən qocalır.

DÜNYAYA YENİDƏN QAYITMAQ OLAR

Otların, güllərin səhər şəhində,
 Nəğməyə çevrilib bahar mehində,
 Bir bülbül səşində, quş cəh-cəhində,
 Dərdi də, qəmi də unutmamaq olar,
 Dünyaya yenidən qayıtmaq olar.

Sevən ürəklərin inadlarıyla,
 Hərəməz bir çiçək, gül adlarıyla,
 Rəngbərəng kəpənək qanadlarıyla
 Axan göz yaşını qurutmaq olar,
 Dünyaya yenidən qayıtmaq olar.

İbrət var bu həyat qayğılarında,
 Bir eşqin müqəddəs duyğularında,
 Kiməsə şipşirin yuxularında
 Bir dəstə gül verib ayılmaq olar,
 Dünyaya yenidən qayıtmaq olar.

Ağlayıb, ağlayıb susan uşağı,
 Ömürlük səsini kəsən uşağı,
 Özündə gizlənib kəsən uşağı,
 Bir nağıl danışıb, uyutmaq olar,
 Dünyaya yenidən qayıtmaq olar.

Əlləri qoynunda xəyala dalıb,
 İnsanlar küsməsin çarəsiz qalıb,
 Başına dolanıb, könlünü alıb,
 Kiminsə qəlbini ovutmaq olar,
 Dünyaya yenidən qayıtmaq olar.

ANAM ÖYRƏDİB

Günəş kimi yanmağı mənə anam öyrədib,
 Sabaha inanmağı mənə anam öyrədib.
 Anam ağa ağ deyib, qaraya qara deyib,
 Yüyürmüşəm dalınca, getmişəm hara deyib.
 Ağrıtanda yataqda dərdimə çara deyib,
 Çəkilməyib üstümdən, çəkilməyibdir gözü,
 Oda basıb əlimi yandıрмаq istəyəndə
 közü anam öyrədib,
 Balam yanmasın deyə,
 Mənə uşaq dilində "cız"ı anam öyrədib.
 Öyüd verib, dərslər keçib,
 Mənə bir-bir saymağı, yüzü anam öyrədib.
 Gecə yuxu bilməyib, gündüz yuxu bilməyib,
 qayğı çəkib analar,
 Arxamızca boylanıb nigaran baxışları,
 Biz gəlincə gözünü yola dikib analar.
 Əziz ana, can ana,
 Gözəl mehriban ana!
 Sən nə qədər müqəddəs, sən nə qədər əzizsən,
 Bəlkə elə onunçün öz yurdunu sevənlər,
 Vətənə ana deyir, torpağa ana deyir.
 Ana güldür, çiçəkdir,
 O, hər yaşda gərəkdir,
 Qadın ömrə yaraşır, qadın həyat deməkdir!
 Hörmət, izzət, sədaqət,
 Sevgi, ismət, ləyaqət,
 Nə desən var adında,

Mən deyirəm,
 Dünyanın bütün gözəllikləri birləşibdir qadında.
 Qadın! Zərif çiynlərində
 bu dünyanı daşıyan cəfakəş bir anadır,
 Qadın! Özü boyda bir hikmət,
 özü boyda mənadır.
 Ürəklərə od salıb, alovlara yaxan o,
 Durduru bir su kimi duyğulara axan o!
 Sərvətlərin ən böyük sərvətidir, qoy deyim,
 Bütün cahan mülkünün zinətidir, qoy deyim!
 Şanlı bir əsgər kimi gecə-gündüz
 dünyanın keşiyində sayıqdır,
 O, sevməkdən daha çox sevilməyə layiqdir!

QIZIL ÜZÜK

Uşaq vaxtı bir zaman anama söyləyərdim:
 “Mənə qızıl üzük al”!
 Anam üzük almazdı, təzə paltar alardı,
 Qızıl üzük arzusu ürəyimdə qalardı.
 Məndən böyük qızların üzük vardı əlində,
 Min bir bəzək var idi o qızların telində.
 Mən anama deyirdim:
 “Sən də mənə üzük al,
 Saçlarıma vurmağa həm də gözəl bəzək al”.
 Anam üzük almazdı, anam bəzək almazdı,
 Təzə paltar almağa imkanı olmayanda
 Öz donunu çıxarıb, o, bizə pay verərdi,
 Çıxardıqca əynindən cavanlıq libasını,
 Gəncliyini itirib, şuxluğunu itirib,
 qocalardı anam da.
 Qanmayanda çox şeyi, bir az öyüd verərdi,
 Sabaha inanmağa bizə ümid verərdi.
 Artıq yaşa dolmuşam,
 ürəyimdə qalıbdır qızıl üzük həsrəti,
 Mənim alın yazımdır, qınamıram qisməti.
 Bir üzüyüm var idi, tullamışam mən çoxdan,
 Sevdiyimdən bir üzük gözləyirəm o vaxtdan.
 Anam verən öyüdü, anam verən ümidi
 qızıl üzük sanıram,
 Ömrün müdrək çağında keçmişimi anıram.
 Barmağıma taxmışam öyüdünü anamın,

Barmağıma taxmışam ümidini anamın,
 Mən üzük almasam da
 Neçə ildir əlimə qızıl qələm almışam,
 Şükür olsun bu gün mən Ülkər Atəş olmuşam.

SİZ

Nə qəribə təsadüf, nə qəribə bir görüş,
 Uzun illərdən sonra yenə gördüm mən səni...
 Nə sən o sən deyildin, nə mən o mən deyildim!
 Salamlaşıb görüşdük,
 Sizsinizmi bu, dedim?!
 Bəli, dedin sən, bəli!
 Dəyişmişdik, fərqimiz sən məndən bir az ali,
 Mən səndən bir az ali.
 Nə qəribə təsadüf, nə qəribə bir görüş!
 Budur qoşa skamya,
 Arxasında ağaclar, öndə bir maşın yolu,
 Sağda uşaq bağçası, solda hündür bir bina,
 Skamyada bu səhər əyləşmişik yan-yana.
 Kimsə bizə göz qoyur,
 Bu o, bu sən, bu da mən,
 İki rəsmi şəxs kimi,
 Danışırıq astaca, sən öz gələcəyindən,
 mən öz gələcəyimdən.
 Sən mənə siz deyirsən, mən sənə siz deyirəm,
 Siz dedikcə dilimiz, uzaqlaşır qəlbimiz.
 Eh, bizi yadlaşdıran bu soyuq “siz”lər nədir,
 Səni deyə bilmərəm,
 onda mənim ürəyim bilsən necə göynədi!
 Siz, siz, siz!
 O qədər siz dedik ki, axırda bu siz sözü,
 sevgimi sənsiz qoydu.
 Niyə mənə siz dedin,
 ona görə bəlkə sən həyatda mənsiz qaldın,
 Niyə sənə siz dedim,
 ona görə bəlkə mən ömürlük sənsiz qaldım.

O DAĞLARA GETDİM, GƏLDİM

Dünən gecə mən yuxuda
 O dağlara getdim, gəldim.
 Məndən kəsən yaylaqları
 Bircə-bircə öpdüm, gəldim.

Yol üstündə bulaq gördüm,
Qab götürüb suya girdim,
Yarpız, nanə, yemlik dərdim,
Gül-çiçəyə batdım, gəldim.

Yaşıllaşan yamacların,
Nazın çəkdim turacların,
Ot boy verdi, ağacların
Arasında itdim, gəldim.

Quşlar durdu keşiyimdə,
Xumarlandı pişiyim də,
Allı-güllü beşiyimdə
Mışıl-mışıl yatdım, gəldim.

Uşaqlar hey şənləndilər,
Oynadılar, əyləndilər,
Kəndir asıb yelləndilər,
Yelləncəyi dartdım, gəldim.

Pəncərədə neft çırağın,
Asılmış oxlov-duvağın,
Mən anamın yun darağın,
Qapımızdan tapdım, gəldim.

Yaddan çıxmaz heç dünənim,
Qonağıydım göy çəmənini,
Bu səhərə mən nənəmin,
Ətəyindən tutdum, gəldim.

Suyun içdim bulaqların,
İyin aldım ocaqların,
Həsrətimi o dağların
Həsrətinə qatdım gəldim.

Mən Ülkəri burda qoyub,
O dağlara getdim, gəldim.

GÖZLƏMİRƏM YOLUNU

Bir sevgi bəsləmişdim ürək adlı qəfəsdə,
Eşqlə gedib-gəlirdi hər aldığım nəfəs də,
Mən hansı bir həvəsdə, sən hansı bir həvəsdə,
Ömrümə balta çalan qollar gözümdən düşüb.

Göyermədi arzular, göyermədi ümidlər,
Səni səndə öldürdü evlər yıxan öyüdlər,
Bizsiz qalıb qurudu kölgə salan söyüdlər,
Gül-çiçəkli bağçalar, kollar gözümdən düşüb.

Zərrə-zərrə qazanır, axı, insan dözümlü,
Söndürməyə çalışma, ürəyimdə közümlü,
Daha səni sevmirəm, dəyişmişəm özümü,
Sağlarımı yanıldan sollar gözümdən düşüb.

Qatıldən də betərdir, mənə, ürək oğrusu,
İllər keçir, sağalmır duyğuların ağrısı,
Elə dəyişdin ki sən, tanımadım doğrusu,
Bir vaxt yaxşı bildiyim rollar gözümdən düşüb.

Axtarmıram həyatda daha qədir biləni,
Huri-qılman sanmıram hər dərdimdən öləni,
Küçələr də unudub burdan gedib gələni,
Gözləmirəm yolunu, yollar gözümdən düşüb.

ƏZİZİM

Çəkmək olar bu dünyanın yükünü,
Birini sən, birini mən, əzizim!
Yaxşı işdə dörd eləyək ikini,
Birini sən, birini mən, əzizim!

İnsan ola yaxşılara tay gərək,
Nələr gəlir əlimizdən qoy görək,
Ac görəndə onlara da pay verək,
Birini sən, birini mən, əzizim!

Haqq evini ən müqəddəs yer seçək,
Pak vicdanı qəlbə hökmdar seçək,
Yaxşılardan özümü zə yar seçək,
Birini sən, birini mən, əzizim!

Gəl öyrənək sevilməyi, sevməyi,
Dil öyrənsin yaxşı sözlər deməyi,
Yüngül olar bölüşdürsək hər şeyi,
Birini sən, birini mən, əzizim!

Qanmazlara qananacan “qan”, – deyək,
 Davalara, savaqlara son deyək,
 Yaxşılara sevə-sevə can deyək,
 Birini sən, birini mən, əzizim!

Nəyi pisdır bax bu gözəl şeylərin,
 Hər yaxşıya alqışı var göylərin,
 Sözlərini dəyərləndir Ülkərin,
 Birini sən, birini mən, əzizim!

Gündüz SEVİNDİK

BAŞDAŞI

Tale üzə gülmür ömrün qışında,
 Həyat balıq kimi əldən sürüşür.
 İnsan şəkilləri qəbir daşında,
 Nədənsə həmişə qəribə düşür.

Üstə doğum ili, ölüm ili var,
 Bir bəndlilik şeir də gor nəğməsidir.
 Məni qınamayın, başdaşı sanki,
 Ölənin “şəxsiyyət vəsiqəsidir”...

Min illik sualın cavabı varmı,
 Ruhum candan çıxdı, aqlım da başdan.

Görəsən, bir zərrə savabı varmı,
Ölənin başına bu boyda daşdan?!

O kimin yaşadı, çatsın yaşına,
Yönünün yöndəmi, təhəri yoxdu.
“Allahlıq edirsən” sinə daşına,
Allahın heç səndən xəbəri yoxdu...

... Sanma özüm boyda dağam, qüruram,
Sənin daş vüqarın ruhumu əzir.
Vallah, ayaq üstə güclə dururam,
Mənim başdaşılıq halım nə gəzir?...

ŞAİRLƏRİN EVİ YOXDU...

Zülmətdə yol gedən bu kor dünyanın,
İnsan, sakinisən sən gor dünyanın...
Oğulsan, bu məyus, dilxor dünyanın,
Könlünü al, kefi yoxdu.

Arzunun sonuna çatsan – dünyadı,
Göyə çıxsan, yerə batsan – dünyadı,
Bu dünyada hara getsən – dünyadı,
Bu dünyanın dibi yoxdu!

Başımda qaldı ki, ağıl?... danışım,
Bir şirin söz deyim, noğul danışım,
Gəl sənə bir gerçək nağıl danışım,
Bu nağılın divi yoxdu.

Uçar səmalarda, itər dərində,
“Alar qadasını” xeyrin, şərin də,
Yatıb gecələyər şeirlərində -
Şairlərin evi yoxdu...

YORĞUN KÜÇƏ

Di gəl bu nəfəssiz küçədə qızın...
Axı nə vecinə varlı bir qızın,
Nəyinə lazımdı göydə ulduzun,
Azı göydə qalır, çoxu tökülür.

Ay Allah, nəfəs ver, qoyma ki, sönəm,
Bu qərib küçədən özümə dönəm,

Küçədə küçədir, bir də ki, mənəm,
Üstümə küçənin ahı tökülür.

Küçənin qonağı lal bir gecədi,
Bu küçə həmənkı yorğun küçədi.
Bilmirəm, bilmirəm saat neçədi –
Küçənin gözündən yuxu tökülür...

O QIZA BAX...

Doğma balandı öz yolun,
Qoyduğun iz, iz deyilmi?
Bu yolda yorulub çökən,
Ağrıyan diz, diz deyilmi?

Sevgi yükdü, bəxtin qapan,
Bəs hardadır o sən tapan?!
Bir qız dodağından qopan,
Gözlədiyın söz deyilmi?

Çoxu neynirsən, aza bax,
Qəlbin boyda dənizə bax,
Bir dön o gedən qıza bax –
Yuxundakı qız deyilmi?...

İKİMİZDƏN SAVAYI

Kara gəlməz bu gördüyüm rəya da,
Bir balıgam, səbr udmuşam dəryada.
Bizdən sonra nə qalacaq dünyada,
Şeirimizdən, türkümüzdən savayı?!

Bir sevginin qaldı ahı ortada,
Mən adda bir nökr-şahı ortada...
Nə yaşadıq, nə var axı ortada,
Tənəmizdən, ərkimizdən savayı.

Çılğın könül ülvi eşqin odası,
Nə uzaqmış bu məhəbbət adası?!
Mənim üçün bu dünyada, qadası,
Bir kimsə yox – ikimizdən savayı!

MƏNİM BİLDİKLƏRİM GÜNAH

Gecə gülür göz yaşım,
Gözüm sübhə oyaq gəlir.
Gecə ələnir başıma,
Dərdim də üzüağ gəlir.

Zəhərləndim bu boyatdan...
Bezdim qəfəs-kainatdan.
Bu dünyadan, bu həyatdan,
Üzə tərş şapalaq gəlir.

Baxdım azın arxasınca,
Öldüm Sözü arxasınca...
Gördüm düzün arxasınca,
Yalan kimi boyaq gəlir.

Mənim bildiklərim günah,
Ahımı yandırdı bu ah,
Qardaş, olan budur, vallah
Sudan sonra torpaq gəlir...

Di nəyin var ortaya düz,
Lal gecədən özünü üz.
Dur qapını aç, ay Gündüz,
Səhər adlı qonaq gəlir!

YORULDUM AXI

Bulanlıq ömrümdən göz yaşı kimi,
Mən dəfə süzöldüm, duruldum axı.
Qara kəsək kimi, çay daşı kimi,
Dərdin divarına hörüldüm axı.

De, necə uyuyum, yatım ümiddə,
Nə umum nagüman, yetim ümiddən?
Mən necə əl atım tutum ümiddən,
“Ümid” deyə-deyə vuruldum axı.

Bu nədi, göyərir gözümdə dən-dən,
Bəxtim, bir silkələn, dur, oyan, tərpen!
Yaşamaq, yaşamaq istəyirəm mən,
Mən adam deyiləm? Yoruldum axı...

Ağcabədi

◆ Dramaturgiya

VÜSAL NURU

YADPLANETLİ KÜRƏKƏN

İştirak edirlər:

Aydın	– Yadplanetli adam, 25-30 yaşlarında
Zooman ailəsi:	
Şiraslan	– 40 yaşında
Ceyran	– Şiraslanın arvadı, 45+ yaşlarında
Maral	– Şiraslanın qızı, 18 yaşında
Şahin	– Şiraslanın oğlu, 20 yaşında
Turac	– Şahinin arvadı, 30 yaşında
Turacın ailəsi:	
Çixaxua quda	– 40 yaşında
Qaşqaldaq arvadı	– 45+ yaşlarında
Tülkü xidmətçi oğlan	– 20 yaşında
Kərgədan polis kişi	– 40 yaşında

Birinci pərdə

Yeni era. Planetdə üst insan növü olan zoomanlar yaşayır.

Rəqəmsal səhnə: Şiraslanın evi. Geniş qonaq otağı. Səhnəyə açılan evin, mətbəxin, otağın qapıları. Pərdəli pəncərələr. Kənarında paravan. Kündə eyvana qalxan bir neçə pilləli pilləkən. Eyvanın üstü açıq səmadır.

Divarda tamaşaçıların da görə biləcəyi iri monitor var. Ortaliğa mamırlı qayalığa bənzəyən divan qoyulub. Divanın yanında gülümsəyən, kişi bıqlı minotavr durub. Ortada bir adamlıq şəffaf stollar, arxasında stullar düzülüb. Səhnənin önündə, arxada sütunların, fərqli ölçülü postamentlərin üstündə dağılmış ailələri, alçaldılmış insanları ifadə edən subliminal mesajlı müxtəlif pozada fiqurlar, skulpturlar qoyulub. İki pəncərənin ortasındakı boşluqda gülümsəyən Çarlz Darvinin iri portreti

asılib. Portretə işıq düşür, tam aydın görünür. Digər fiqurların təsviri işıqlarla zəif aydınlanıb.

Qapı açar səsiylə açılır. Şiraslan yuxarıdan düşən dairəvi işıq şüasının içində otağa girir. Ağrı çəkirmiş kimi nərildəyir, mırıldayır... Gəzişir. Onun işığıyla yanından keçdiyi fiqurlar, əşyalar aydınlanır. Şiraslan ortada dayanır. Əlini havada yelləyir; işıqlar yanır.

Şiraslan hündür boylu, dolu bədənlidir. Pırpız saç, qalın qaş, lopa bıığı var. Əynində şir dərisini xatırladan boynu, biləyi, ətəyi xəzli dəri pləş, şalvar, xəz papaq var. (Obrazların geyimlərindəki elementlər, aksesuarlar, makiyajlar adlarını, heyvani xarakterlərini ifadə edir).

Şiraslan: (Gəzişdikcə nərildəyir. Sanki içindəki əsəb, hikkə qaynayır) Mən bunu belə qoymaram! Yox! Yox. Mənə... (Yumruğunu sinəsinə vurur.) Şiraslana belə söz demək olar? Sən özünü nə hesab edirsən, Kaftar müəllim?! Gözünü aç, əməlli bax! Mən bunu belə qoymaram! (Minotavrın qarşısında dayanır. Qısıq səslə) Əziz qayınatam, indi sənə ehtiyacım var. Bilsəydin başıma nə oyun açırlar: Kaş gələydin, qızını da götürüb həyatımdan rədd olub gedəydin. Onda bu işlər başıma gəlməzdi, (pauza). Amma yox. Mən də zəyif deyiləm. Yer-göy dağılar, bir çaqqal-çuqqal Şiraslanı alçalda bilməz. (Nərildədikcə özünü titrədir. Pauza) Ey ulu Darwin, sən mənə güc ver. (Ətrafa boylanır) Yenə evə məndən tez gələn yoxdu. Sonra Ceyran xanım deyir, Şiraslan zəvzəkdi.

Yan otağın qapısından Ceyran özünə, adına məxsus ədayla, nazla səhnəyə daxil olur. Əynində qəhvəyi tüklü ceyran dərisindən paltar var. Uzun kirpikləri, iri göz makiyajı var. Gövşəyir.

Ceyran: (Sözləri gövşəyərk danışır) Nə deyirsiniz, ay Şiraslan? Niyə işdən tez buraxıblar səni?

Şiraslan: Küçələrdə sülənməkdən yoruldu. Gəldim.

Ceyran: Gəlmisən, heç olmasa Darwinin salamını ver, ay donquldana-donquldana gəzən donqulim!

Şiraslan yumruğunu sinəsinə iki dəfə könülsüz vurur, əlini Ceyrana uzadır, baş barmağını iki barmağının arasından çıxarıb yumruğunu göstərir.

Ceyran: Noldu, yenə niyə quyruğun qapı arasında qalıb?

Ceyran yumruğunu həvəslə sinəsinə vurub baş barmağını dik tutur. Qolunu dirsəkdən qatlayıb əlini yuxarı qaldırır. Şiraslan papağını çıxarıb onun əlinə keçirir, pləşinin kəmərinə, düymələrini açır, soyunur.

Şiraslan: Görmədik də! Bu xarabada dinclik yoxdu! Bütün günü didişə-didişə qazan gətir. Cırmaqlaş-a-cırmaqlaş yaşa! Yaşa yox ey, sağ qalmağa çalış...

Ceyran pləşi çıxarmaqda ona kömək edir.

Ceyran: Yenə əl-ayağını kim gəmirib? Gedib orda-burda boğuşursan, gəlib qanını tökürsən üstümüzə.

Plaşı alıb öz çiyinə atır. Şiraslanın arxadan çıxmış quyruğu indi görünür. Quyruqlu şortu şalvarın üstündən geyinib. Şiraslan uzun tüklü quyruğu ayağının arasından keçirdib qabaqdan kəmərinin altına salıb. İndi də kəməmindən çıxarıb yerinə qaytarmağa çalışır. Ceyran papağı öz başına qoyub kömək edir; əlini arxadan Şiraslanın ayaqlarının arasından salıb quyruğu tutur, ayaqların arasından çıxardıb belinə qaldırır.

Ceyran: *(Quyruğu düzəldə-düzəldə)* Ay Şirim, müdirin otağına getmişdin?

Şiraslan: Yox, Ceyran xanım, quyruğunu qısanlardan deyiləm mən. *(Səsinə qaldırır)* Ağlın qardaşına getməsin. Mən Şiraslanam! *(Divana yayxanır)*

Ceyran: *(Sözünü ağzında qoyur)* Müdir özü çağırmışdı, yoxsa mən dediyim məsələyə görə getmişdin?

Şiraslanın əlinin hərəkəti ilə monitor işıqlanır. Heyvanlar aləmindən görüntülər: Quzu anasını əmir. Qurd ailəsi bir aradadır. Ayı balaları anasının yanında oynayırlar. Meymun qucağındakı balasının bitini axtarır. Kenquru anasının kisəsindən baxır. Quş balasını yemləyir...

Şiraslan: Sən deyən məsələyə görə getmişdim. Axır ki, girə bildim otağına *(Durub göstərir)*. Açdım qapını, girdim düz içəri. *(Pauza. Səsinin tonu qəfil düşür.)* Bir donuz gülləsi tərəmə dəyəydi kaş, oturdum öz yerimdə. Niyə baxdım axı sənin sözünə? *(Narahat halda gəzişir)*

Ceyran: *(Əlindəkiləri yan otağın qapısından içəri atıb, qayıdır. Şiraslanın sağınasoluna keçir. Ümidlə)* Nə dedi?

Şiraslan: Həmişəki kimi... Əvvəl dişini qıcadı, sonra uladı. Dedi, zəhləmi tökmüsən-zad. İş yoxdu, olmayacaq. *(Səsinə qısaraq)*. Qovdu məni Kaftar müəllim!

Ceyran: Sənə demişəm axı, özünü müdirin gözünə sox. Bir az yalaq ol də! İndiki vaxtda yalaq olmayan tikə tapmaz.

Şiraslan: Soxurdum də. O asqıranda qaça-qaça iki mərtəbə qalxıb: "Sağlam olun, Kaftar müəllim!" – deyirdim. Qapının ağzında da sürü dayanır həmişə. Heç bilmirəm onların arasından məni görürdü, eşirdi, ya yox?

Ceyran: Sənə neçə dəfə demişəm, Şirim, Kaftar müəllimi gətir evə. Dəvət elə, gəlsin. *(İşvəylə. Özünü sərgiləyərək ətrafda dövrə vurur. Əlini stollardan birinin qırağına ehtirasla sürtür)* Süfrə açım. Didsin... Dişləsin... Parçalasın... Yesin...

Şiraslan: Ay öküzün qızı, nəyin xəyalını qurursan?

Ceyran: İsinişsin də bizə. Qoxlaşaq, doğmalaşaq. Özünü yaxın hiss eləsin... Sonra işimizi keçirək.

Şiraslan: Toyuq ağı var səndə. Boş yerə deməyiblər ki... Mən onu bura, Ceyranın, Maralın yanına necə gətirim? *(Ceyranı yamsılayır)* Qoxlaşaq, doğmalaşaq... Süfrə açım... Süfrə açır! Onun ağzı da yeyir, gözü də. Sənin beynindən nə keçir? Deyirsən, səni də yedirdim ona, hələ qızımı da? *(Pauza. Əlinin işarəsiylə kanalları dəyişir. Yeni kadr göstərilir. Şəhərin küçələri. Zoomanlar qaçışirlar. Bir-birini dartışdırirlar. Tələş var)*. Bundan sonra özünü də yorma, məni də. Kaftar müəllim Maralı kələsinə almaz. Əlaqə kəsildi. Baş tutmadı sənin planın. Ara yerdə mən qovuldum.

Ceyran: Nə olub mənim Maralıma? Guya onun qatır oğlu mənim qızından yaxşıdı? Minnəti olsun! Biz də başqa məmur oğlu taparıq. Əsil məmur. Dişli, caynaqlı... *(öz sinəsini didir)* Tutduğunu qoparan.

Şiraslan: *(Divanda uzanıb dirsəklənir)* Maralın cütdəşməyinə hələ çox var. Otur yerində!

Ceyran: Gözünü aç, başqalarına bax ey. Camaat hələ körpəsini süddən ayırmamış yuxarı kürsülərdən erkəyini tapır. Hamı çalışır ətli-qanlı yerdən yapışsın. Qohum-əqrəbası varlı-hallı olsun. Budey, yenə misal məmurlar: hamısı bir-birinə qohumdumu? Qudadımı? Bacanaqdımı? Görürsən? Ona görə də qazanları rıqharıq qaynayır. Yaşamaqla məşğuldular. Biz didişməklə. Məmur fikri mənim ağıma çoxdan batıb. Bu işə girişmək lazımdı. Nə olur-olsun, gərək bir məmura calanaq. Danamızı havayı yerə böyüdürük? Bizə xeyri olmalıdı, ya yox?

Şiraslan: *(Durub gəzişir. Bir yerdə qərar tuta bilmir)* Gördük də sənin aqlını. Məmur arvadının paltarından geyirsən, onların getdiyi restoranlarda pulumu xərcləyirsən, maşınlarda gəzirsən. Hamısı da borca. Kreditə. Nədi-nədi, şəkil çəkib sosial şəbəkələrdə paylaşasan. Prfofil şəkilləri düzəldəzən, yandırasan qudanı. Birdən əziz-xələf qudamız Qaşqaldaq xanım bizə yuxarıdan aşağı baxar. Elə bilər kasıbıq. O, sənə açıq versin, sən ona. Ortada mən köpəy oğlu zülm çəkəm. Qurtardı hər şey!

Ceyran: Yaxşı! Yaxşı. Sən məmur deyilsən, onlar kimi düşünə bilmirsən, mən neynim?

Şiraslan: *(rişxəndlə gülür)* Məmur kimi düşünmək? Mən heç şir kimi düşünə bilmirəm. Başqalarına yaxşı görünmək üçün it gününə qoymusan məni.

Ceyran: Mənim təqsirimdi? Yoxsa, məmur arvadlarından əskiyəm? Erkəyimsən, başqa iş əlindən gəlmir-gəlməsin, amma yedirtməlisən, geyindirməlisən, gəzdirməlisən. Bacarmırsan, gedə bilərsən. *(Burcudaraq yeriyib özünü nümayiş eləyir)* Bu qapıdan girmək istəyəm o qədər erkək var ki...

Şiraslan: Qabağımdan belə keçdin ki, indi burdayam də. O dalınca baxanda ağzımın suyunu axıtdığım yerdə daş düşəydi başıma. Təpəmə güllə dəyəydi. Denən, ay sülək, bilmirsən ki, beləsi sənin dərinə satacaq? Ay kasıb!

Ceyran: Kasıb nədi? O sözü bu evdə qadağan eləmişəm! Gör, Turacın da yanında deyə bilirsənmi? Gəlin də gedib atasına, anasına xəbərləsin. Şahini qaytarsınlar üstümüzə ki, kasıbsınız. Oğlumuz pis baxırlar? Çıxaxua müəllim yanında saxlayır, çörəyini, suyunu verir. Şahinə görə eləyirəm də. Anayam axı.

Şiraslan: Ceyran xanım, borc-kredit almağa yer yoxdu. Mənim də girov qoyulası yerim qalmayıb. Vermirlər! Deyirlər aldıqlarını qaytar. Bilirsən axı, qaytara bilməsəm, başıma nə iş gələcək. Biabır olmuşam.

Ceyran: Biabır olmaq ac qalmaqdı. İşsiz-gücsüz ortalıqda sülənməkdi.

Şiraslan: Bəs, mən neynirəm? Acam də. *(Qısa pauza)* İşsiz-gücsüz? Bəs, bayaqdan nə deyirəm? Qulaq asırsan ki? Demədim ki, qovdu məni qoca Kaftar?!

Ceyran: *(İndi sözün fərqi nə varır. Əllərini belinə qoyub gövşəyə-gövşəyə baxır)* Necə yəni qovdu? Deyirsən otağından qovdu? Yoxsa dedi, dur şələ-şüləni də yığ, itil burdan?

Şiraslan: Yox. Sən nə danışırsan? *(qısa pauza)* Dedi durub qulağından tutaram, səni küçük kimi ataram bayıra. Yaxşısı budu, özün sürük burdan. Bax, elə belə də dedi. İşdən qovdu. Mən çıxanda dalımca da dedi ki, indi boş yer var, qızını göndər

yanıma. Gəlsin, işlədim onu. Sənin dediklərini ona deməşəydim, qovulmazdım. Cəsarət! Pah! Cəsarət! Mənə qalmışdı cəsarətli olmaq? Dilimi qarnıma soxub oturmuşdum də.

Ceyran: İndi mən oldum günahkar? Sən ancaq bizi ye. Gücün bizə çatsın. Çöldə-bayırda ağzın açılmır. Dil-fel tökə bilmirdin? Axı, yaltaq olmaq nə çətin işdi? İşdən qovulmaq vaxtıdı heç? (*Vurnuxur*) Qudalar bilsələr, gərək mən ölüb, yerə girəm. Qaşqaldaq xanımın qulağına çatsa... Səni necə qova bilərlər axı? Demirdin ki, o boyda şöbənin müdirisən, sən olmasan, bir qoduq işin öhdəsindən gələ bilməz?

Şiraslan: (*Minotavrı göstərir*) Donuz gülləsi qaynatamın yox ey, sənin tərənə dəyəydi kaş. Cəsarət! (*Bir yerdə qərar tuta bilmir. Səhnənin önünə gəlir.*) İşçi də gedib müdirinə deyərmi ki, qızımı sənin oğluna vermək istəyirəm. Gəl cütləşdirək. Bizə diş batran olmasın. (*Qayıdıb Ceyranın qarşısında dayanır.*) “Cəsarətli olan öküz arpa yeyər” – deyirdin. Bu da cəsarətin nəticəsi. Di gətir yeyək!

Ceyran: (*Otağın o başına-bu başına tullana-tullana qaçır, düşünür. Qəfil ağına bir fikir gəlir. Əlini əlinə çırpır.*) Əla! Lap yaxşı. Demir ki, sən get, yerinə qızın gəlsin? Qız gedər sənin yerində işləyər. Kaftarın qatırını da özü tutar. Bağlayar quyruğuna. Səni qovan Kaftar müəllim ayağına gələr. Sən də qayıdarsan şirkətə. Bu dəfə Kaftar müəllimin qudası kimi.

Şiraslan: Mən Şiraslanam ey. Lap o qədər də qürursuz deyiləm... Damarlarımdan Bəbir babamın qanı axır.

Ceyran: (*əlini yelləyir*) Əh! O da sənin tayın olub elə.

Şiraslan: Qızımı Kaftar müəllimin önünə qurbanlıq atan deyiləm. Rədd olsun o da, qatırı da. (*Ceyranın ağzını əyir*) Özü tapar! Eşitməmişən əcdadlarımız nə deyib? Maralı özbaşına qoysan, ya eşşəyə gedər, ya xoruza.

Ceyran: İşdən qovulmusan, gedib iş axtarmaqdan, gəlib üstümə nərildəyirsən? Fikirləşmirsən ki, axşam qudalarımız işsiz olduğunu bilsələr, nə biabırçılıq olacaq? Dəhşət!

Şiraslan: Bilsinlər! Daha oynamağa gücüm çatmır. Əlinizdən başımı götürüb dağlara, meşələrə qaçmaq istəyirəm. Yeri, yemək gətir. Qarnımı doyurmaqdan, beynimi doldurursan.

Ceyran otaqdan çıxır. Şiraslan stulu çəkib stolun arxasında oturub gözləyir. Monitora baxır. Hərdən Ceyranın ağzını əyərək onun sözlərini təkrarlayır. Ceyran qayıdır. Belinə iri cibli kəmərlə bağlayıb.

Ceyran: Gətirdim. (*Şiraslanın qarşısında dayanır. Belinə bağladığı kəmərin salan ciblərini bir-bir göstərir*) Şorba. Şorba. Şorba.

Şiraslan: Elə hamısı şorbadi? Bəs ət? Ət istəyirəm, ət.

Ceyran: Bayramdı ki, evdə ət yeyəsən? (*Ciblərindən üç pasta qabını çıxarıb Şiraslana uzadır.*) İşsiz yeməyi budur: qanqal şorbası... yarpaq şorbası... qatıq şorbası... Sümür, Darvinə şükr elə. Axşam qudanla yeyib-içərsən. O da, Qaşqaldaq xanımın xətrinə.

Şiraslan: Qonaqlıq vaxtıdı? Yox. Olmaz!

Ceyran: İçib, quyruğunu əldən verəndə Şiraslan olursan. Dəvətlər, vədlər... Çağırmissən, qarşıla.

Şiraslan: Mən çağırmışam? Boo. Sərxoş olanda? Əşşi sərxoş olmuşam də. Qələt eləmişəm. Nə demişəm axı?

Ceyran: *(onu yamsılayır)* Qonaqlıq növbəsi bizdədir. Qudalarım, sizi dəvət eləyirəm sarayıma. Gəlin, sizə bir qonaqlıq verim, ömür boyu yadınızdan çıxmasın. *(Alqışlayır)*.

Şiraslan: *(Şübhəli)* Axı, mən köpəy oğlu belə sözlər danışan deyiləm. Yəni bunları mən demişəm? *(Qılıqlanır)* Sən axı ifritənin birisən, Ceyran xanım. Tülküdən də bicsən. İstəsən, bəhanə tapıb təxirə salarsan qonaqlığı. Havayı xərçdi. Bazarlıq eləməyə qəriyim də yoxdu.

Ceyran: Gecdi. Hazırlıq görmüşəm. Mən Qaşqaldaq xanımdan acizəm ki, süfrə açə bilməyim? Qoy gəlsin yesin, zəhərlənsin.

Şiraslan: Hə-ə. Buna görə bir həftədi muzeyin inventarını xəlvət-xəlvət bura daşıyırsan?

Ceyran: Qaşqaldaq xanım görməlidir ki, Ceyran xanım necə zəngindi. Zəngindi, deməli, ondan güclüdü. *(Sırr açmış kimi)* Yoxsa ətimi Qaşqaldaq xanım didər, sümüyümü də Çixuaxua quda yalayar.

Şiraslan pastaların qapaqlarını açıb içindəkiləri yavaş-yavaş ağzına boşaldır, tamsınaraq udur. Üz-gözünü turşudur. Gözü ekrandadı. Əlinin işarəsiylə kanalı dəyişir. Müxbir danışır, arxada hadisə baş verir. Hamı qaçışır. Xəbərlər proqramının aparıcısı növbəti xəbəri oxuyur, Şiraslan əlini yavaş-yavaş qaldırdıqca səs artır.

Aparıcı: *(Görünüşündən ata oxşayır; saç kəsimi, qalın dodaqlar, uzun cod kirpiklər, gözün makiyajı...)* Ölkəmizə gəlmiş yadplanetli adam bu gün şəhərin mərkəzində gəzir. Yerli zoomanlarla tanış olur, onların günlük yaşam mübarizəsiylə maraqlanır, ortağ dəyərləri, ənənələri araşdırır.

Monitorda şəhərin mərkəzi küçəsi. Bir çalimsiz oğlan gedir. Hər tərəfdən onu telefonla çəkən, selfi edən zoomanlar əhatəyə alıblar. Saçları rəngbərəng, botoks doduqlu, bəzisi döyməli, metal aksesuarlı, əyinlərində cırıq-cırıq paltarlar, bəziləri çılpaaq... gənclər görünür. Onlar gah itələşir, bir-birini vurur, dişləyir, yıxıb üstünə çıxır, bir-birindən qabağa çıxmağa çalışırlar... Adama rahat yeriməyə imkan vermirlər. Başlarında kərgədan buynuzlu papaqları olan polislər qamçılarını yerə, zoomanlara vuraraq onları qovmağa çalışırlar.

Oğlan bu dartışmanın içində hamıya təbəssümlə qarşılıq verir. Əl sallayır. Qıcıqlandırmadan canını qurtarmağa çalışır.

Ceyran qızların arasında Maralı görür. Həyəcanla qışqırır, barmağını uzadıb Şiraslana göstərir.

Ceyran: Maral deyil? Hə, Maraldı! Boy, sənə qurban olum! Balam da ova çıxıb! Tut a-az onu, tut. Anan qurban! Keç, ondan qabağa keç, göstər özünü. Oy, oy... Hinduşka balasına bax ey, gör qızıma imkan verir? *(Sanki döyüş səhnəsini izləyir.)*

Şiraslan: Hə. Maraldı. Şirin qızına bax. Mən də deyirəm uşaqdı, bu nə vaxt böyüdü? Gör, erkəyin dalınca necə düşüb. Bunlara bax bir. İmkan verin qızıma!

Aparıcı: Adı Aydın olan yadplanetli turist televiziyaımıza müsahibə verib. *(Müsahibədən bir parça təqdim olunur).*

Aydın: Sizin planeti həmişə izləyirik. Təkamül partlayışı haqqında mən uşaq olanda eşitmişdim. Həmişə gəlib planetinizi, sizləri görmək, zooman erasında bir neçə gün yaşamaq istəmişəm.

Aparıcı: Niyə bu planetdə bizim ölkəni seçdiniz? Haralarda olmusuz?

Aydın: Koordinatlara görə gəlmişəm. Muzeylərdə oldum. Qədim insan ekspozitsiyalarına baxdım. Fərqli irqləri gördüm. Bildiyimə görə ölkənin qoruq meşəliklərində nəslə kəsilməkdə olan bir neçə insan ailəsi yaşayır. Fərsət olsa, onları da görmək istəyirəm. Düşünürəm ki, onların yaddaşında bizim planetdəki adamlar üçün də faydalı məlumatlar, xatirələr qalıb. Onlardan qədim ailə modelləri haqqında nələrisə öyrənə bilərəm.

Şiraslan gözünü ekrandan çəkmədən ağızına pastaları sıxır, sümürür, tamsınaraq ağızını marçıldadır. Heyranlığını hiss elətdirir.

Ceyran: *(Qışqırır)* Tapdım! And olsun bu müqəddəs Darvinə ki, tapdım.

Şiraslan: *(Təəccüblə)* Nə tapdın?

Ceyran: *(Əminliklə)* Maralın ərinə! Kürəkən tapmışam, ay Şiraslan! Kürəkən tapıldı. Budey, yadplanetli. Bu, məmurdan da yaxşıdı.

Şiraslan: *(Sıxılmış pasta qablarını bir-bir Ceyrana atır.)* Qoyunun biri qoyun! Heç bilirsən nə danışırın? Məni bu tülkü oyunlarından uzaq elə.

Ceyran: *(Əlini ekrana uzadır)* Kürəkən gəlib. Öz ayağıyla gəlib. Deyirsən, fərsəti əlimizdən verək? O yad planet olacaq doğma planet. *(Başını qaldırır yuxarı baxır)* Qadan alım, ay qudam! Doğma qudam! Əziz qudam! Gəl ey, sən də gəl.

Şiraslan zingildəyərək var-gəl edir.

Şiraslan: Səndən qorxuram. Yenə ağına nə gəlib?

Ceyran Şiraslanı qəfil tutub sürüyürmüş kimi, dalınca pilləkənlərə tərəf dartır, eyvana çıxırlar. Ceyran təsəvvüründəkiləri Şiraslanı göstərərək danışır.

Ceyran: Ora bax! Körpünü görürsən? Bax, bax, qoy bulud keçsin, hə, oday körpü; planetlər arasında salınmış ilk qohumluq körpüsüdür. Kim salıb? *(Şiraslanı özünə tərəf çevirir. Özünü göstərir)* Ceyran xanım! İndi sən şöhrətimi təsəvvür elə. *(Dartıb eyvandan düşürdür. Səhnənin önüylə gəzişirlər.)* Küçəylə gedirik, hamı bizimlə şəkil çəkdirir. Selfi edir, mənim əllərimə, paltarıma toxunmaq istəyirlər. Gülümsə! *(Tamaşaçılara əl sallayır)* Əlini yellə onlara. Bax, onlar da əl yelləyir. Necə yeriyirəm? Başımı dik tuturam. Görürsən, hamı mənə necə heyrandı? Gözünü yum, alqışları eşidirsən? Alqış səsləri! İndi aç gözünü, gör hardayam. Böyük şirkətlər istəyir ki, mənim Kosmik Karqo şirkətimlə layihələrə qoşulsunlar. Televiziyalar bütün günü məni göstərir. Pul! Pul! Biçənək çiçəkləri qədər pul görürəm. Gəlib deyəcəklər ki, hesabınıza bu məbləği köçürdük, Ceyran xanım, kürəkəninə tapşır flan malı o planetdən bura göndərsin. Mən də kürəkənə bir zəng... İş düzəlidir. Görə bildin? Şirkətim hər il böyüyəcək. Odur, bax, körpünün o başında qudam da eyvanda dayanıb, bizə əl eləyir. *(Səmaya əl yelləyir)* Sən də əlini qaldır.

Şiraslan: *(Şübhəli)* Başına at təpib? Bu gün harda olmusan, Ceyran xanım?

Ceyran: Deyirdin axı, qorxuram Maral tək qala. Gəl indi verək bu adam balasına. Özü də başqa planetə. Gör nə gözəl səslənir: Qızım Yadplanetliyə ərə gedib. Kürəkənim yadplanetlidir! Ora bax, gedən Ceyran xanımdı, qudası yadplanetliidi...

Şiraslan: Baxıram ey, sən deyən hər yerə baxıram, amma özümü görmürəm. Ancaq Ceyran xanım...

Ceyran: Gərək özünü görməyi bacarasan. Bilirsən nə var? Lap istəsək, biz də köçüb gedərik burdan. Yayda istirahətə. Eh! Bilirsən beynimə nə qədər ağıllı fikirlər gəlir? Lap heç nə alınmasa, Maral adamı banka qoyub pul götürər. Ya da qoruq idarəsinə satar...

Şiraslan: Sən toyuq yuxusu görürsən. Ayıl! "Kosmik Karqo". "Quda körpüsü..." (ortaliqda gəzişir) Ekranda bir adamcıqaz görmüsən, hələ burdan-bura əlin onun ətəyinə çatmır, şirkət qurub oturmusan. Sən özbaşınasan ki, ağılına nə gəldi eləyəsən? Şirkət açasan... İş qurasan... Bankda hesabın... Yox bir... Boş-boş xəyallarla yaşama. Bizim işimiz sabah nə yeyəcəyimizi düşünməkdə. Amma onu qoyub pul götürmək olar, borclarımı bağlayaram...

Ceyran: Maral səni ayağının altına salar, pələnc kimi yoğurar. Onun erkəyi onu dolandırmaq üçündü, səni yox.

Şiraslan: Məni işdən qovublar deyirəm. Mənə iş tapmaqdan, durub buludların üstündə körpü salırsan. Mənim daha yaxşı fikrim var: burdakı adamların yerini bilirəm. Qoruğu deyirəm. Maralı verək orda birinə. Köçək qudalarımızın yanına. İndi bizim daha çox qorunmağa ehtiyacımız var. Bir-iki günə borca görə gəlib boğazımızdan yapışacaqlar. Böyrəyimizi, gözümüzü çıxaracaqlar. Deyəcəklər, skeletini bizim şirkətə satmışız. Skelet indi lazımdı, gəbər. Ceyran xanım, bizə gizlənməyə qoruq lazımdı. Başa düşürsən? Qoruq.

Ceyran: Mənim adıma bir qəpik də borc yoxdu. Kimin adınadı, o da dırnağına qədər ödəyəcək. Məni qarışdırma. Nə biz-miz salmışan? (Pauza) Eşitmədin? Dedi ki, qoruqdakı insanların nəslini kəsilməkdədi. Deməli, sürüdə yaxşı erkək olsaydı, nəsiləri kəsilməzdədi. Maralım ana olmalıdı. (Minotavrın boynunu qucaqlayır. Öpür. Çəkilir.) Gərək atamın nəslini artsın. Biz də qocalanda sahibsiz qalmayaq.

Şiraslan: Bəlkə elə doğacaq dişiləri yoxdu?! Hamısı bir neçə qarından sonra qısırlaşib. Niyə bir uğursuzluq olanda dişilər erkəklərin üstünə atır? Bəlkə, onlara da cavan damazlıq lazımdı? Maral nəslini kəsilməkdə olan insanları xilas eləyər. Mən belə də şöhrətlənə bilərəm. İnsanları xilas eləmək üçün Şiraslan qızını insana verdi! İllər sonra qoruqdan gələn ilk körpə səsi... Şiraslanın nəvəsi Bəbir gəlir...

Ceyran: (Şiraslanın qoluna girib səhnənin önünə çəkir.) Sən düşünüb söz demirsən ey, Şirim mənim, qaz buraxırsan. Tutaq ki, lap elə sən deyəndi. Dişilər qısırlaşib. Hər tərəfdə kələlər fıncıra-fıncıra gəzirlər. Deyirsən, indi körpə Maralı kələlərin arasına ötürək? Yaxşı, deyək ki, adam kürəkən arvadını yad kişilərdən, qonşudan, dostdan qorudu, o da qoruya bilsə, ha-a. Bəs qardaşları? Atası? Qan qohumları? Maral yazıqdı axı.

Şiraslan: Sənin ağılı bizə gedib. İnsanlar elə olmur axı.

Ceyran: Necə olur bəs?

Şiraslan: (Söz axtarır) Onların arasında olmamışam...

Ceyran: Ulu Darvin deyir ki, təbiətdə bütün canlılar eynidir.

Şiraslan: (Bir az düşünür. Çiyinlərini çəkir.) Bəlkə adamlar fərqlidir?!

Ceyran: Eşitdin bayaq Aydın nə dedi?

Şiraslan: (*Təaccüblə*) Aydın kimdi?

Ceyran: Yadplanetli kürəkənimi deyirəm. Fikrin şorbadaydı? Eşitmədin? Adı Aydın idi. Dedi ki, koordinatla gəlib bura. Bilirsən hansı koordinatdı?

Şiraslan: Yox.

Ceyran: (*Qaçaraq eyvana çıxır. Dediklərini sanki görür, səmanı göstərir. Özündən səmaya enerji göndərir.*) Maralın göndərdiyi koordinatlar. Maralın kosmosa ötürdüyü bioenerji...

Şiraslan: Elə eləmə, düş aşağı, sən də koordinatlarına başqa kişi gələr. Qoy otursunlar yerlərində. Yazıqdılar.

Ceyran: (*Ona məhəl qoymur*) Aydın düşüb Maralın bionerji frekansına, gəlib bura. Bu ölkədə gör neçə şəhər var. Şəhər bir yana, hələ ölkələr... Amma turist öz ayaqlarıyla hara gəlib? (*Eyvandan düşüb gəlir*) Səncə Maralın Aydınla küçədə rastlaşmağı təsadüfdü? Lazımlı yerdə vaxtında olmaq! İndi başa düşdün məni? Bizim xilaskarımız Maraldı.

Şiraslan: Maral hələ uşaqdı.

Ceyran: Valideynləri uşaqlar xilas eləyir. Ona görə də gərək faydalı uşaq böyüdəsən. Mən də uşaq idim.

Şiraslan: Sən yox ey, mən. Beş yaş məndən böyüksən.

Ceyran: Böyüksüz ev olmaz. Mən ağıllı uşaqdan danışıram. Hər şeyi özün götürmə.

Şiraslan bir az düşünür. Dik-dik durmuş saçını bir az da didişdirir. Ceyran Şiraslanın düşünməsinə kömək edirmiş kimi, dalınca düşüb.

Şiraslan: (*Dayanır*) Mən axı Aydını necə tapım? Maralı ona necə ərə verim? Necə deyim ki, ay adamcığaz, al mənim Maralımı, qal bizə qulluq elə. Körpü salaq...

Ceyran: Mənə qulaq as, Şirim! İş qalib bizə. Maral öz işinin öhdəsindən gəlib. Maral şəhərə qədər gətirib, sən də Aydını evə gətirməlisən. Tapşırıqın budur!

Şiraslan: (*Ağılına batır. Eyvana tərəf yeriyir. Göyə baxır*) Yəni bioenerjiylə bura adam gətirmək olar deyirsən?

Ceyran: (*Əminliklə*) Hələ də başa düşməmişən? Bəs, hanı sənün üstün zəkan? Hesablamaların, məntiqin... Sən necə zoomansan? (*Birdən ağılına gəlir. Yaxasından yapışır*) Lap özünü adamlığa qoymusan ha-a. Ora enerji göndərməyi ağılından da keçirtmə. Bax, budu deyirəm, sənə zəhər içirdərəm.

Şiraslan: Sən məndə enerji qoymusan ki? Mənə bax, tutaq ki, Aydını gətirdim bura. Bəs sonra?

Ceyran: (*Düşünür. İşarət barmağıyla qulağının seyvanını tərpədir. Şiraslan da Ceyranın o biri qulağının seyvanını barmağıyla tərpədir*) Sonrasını tapdım!

Şiraslan: De görüm.

Ceyran: Sonrası mənim işimdi. Görərsən, darıxma!

Şiraslan: Deyirsən, yəni, adam balası bizim Marala qoşular?

Ceyran: Qoşarıq! Sən necə mənə qoşuldun?

Şiraslan: Mənim başıma gətirdiyin oyunu indi də onun başına açmaq istəyirsən? Yox! Yox, Ceyran xanım, adam da olsa, yazıqdı. Həm də turistdi. Gedib bizim planetimizi pisləyər. Mənə baxma, o dözməz.

Ceyran: Başqa yol yoxdu. İndiki vaxtda ya ov olmalısən, ya ovçu. Özün seç! Böyrəyini, gözünü çıxarıb aparsalar, yaxşı olar? Borcları bir yolla qaytarmalısan, ya yox?

Şiraslan: Borcu təkcə mən ödəməliyəm? (*Nərildəyir.*) Ulu Darvin insanın köməyi olsun!

Ceyran: Dayan bir. Ağıma yenə fikir gəldi.

Şiraslan: (*Qorxmuş halda*) Gəlməsin! Ceyran xanım, sənin ağına fikir-zad gəlməsin!

Ceyran monitorun qarşısında dayanır. Barmağını ekrana toxundurur, ekranda planşetin ikonaları görünür. Ceyran Marala görüntülü zəng edir. Maral iri monitorda görünür. Təngnəfəs qaçır, saçı-başı didilmiş haldadı.

Ceyran: Səni efirdə gördüm. Tut o adamı, Maral. Sənin erkəyindi. Sənə görə gəlib! Qismətin odur. Tut, gətir evə! Qaç! Qaç! Qoyma başqaları ovlasın. Atan da köməyə gəlir. Vəhşim mənim! Öküz qızım!

Şiraslan: Hə, ta bəsdı, yubatma uşağı. İmkan ver!

Ceyran: (*Monitoru söndürür.*) Sən niyə durmusan? Get də! Əldən buraxmayın kürəkərimi! Yüyyür! (*Tez-tələsik Şiraslanın plaşını, papağın gətirir. Geyindirir*) Quyuq lazım deyil. Rəsmi yerə getmirsən. Tez gəlin ha! Tez gəlin! Axşam qudalar gələcək! Onlardan əvvəl evdə olun.

Şiraslan: Gəlməsinlər! Denən ölmüşük. Bir bəhanə uydur. Mənə şorba verirsən, Qaşqaldaq xanıma süfrə açırsan...

Ceyran: Deyinmə! Deyinmə! Sənə demişəm deyingən olma. Oğlum Qaşqaldaq xanımın qızındadı. Bunu fikirləşmirsən? Ana deyilsən axı.

Şiraslan qapını açır ki, çıxsın, içəri sarı ördəyi xatırladan xidmətçi oğlan girir. Əlində azuqə dolu səbətlər, sinilər, xonçalar var. Şiraslan onu görəndə dayanıb təəccüblə baxır.

Şiraslan: Bu kimdi, xanım Ceyran?

Ceyran: Xidmətçimdi. Marketdən gəlir. Sən get! Yeri, qız təkdi.

Şiraslan: Nə xidmətçi? Biz elə xidmətçiyik də. Mənə qanqal şorbası verirsən. Qaşqaldaq xanıma xidmətçi tutmusan?

Ceyran: Axşam ət olacaq. Ət. Əti fikirləş. İndi get.

Şiraslan: (*Ceyran onu itələyib qapıdan çıxarmaq istəyir, o, bir də qayıdır.*) Hardandı pul? İndi haramı girov yazdırıb pul götürmüşsən? Sənin ucbatından nəyim ikidirsə, birini kəsib aparacaqlar. Ya da elə ikisini də. Qoy məni şaqqalasınlar, tikələsinlər, təki sən yaxşı yaşa.

Ceyran: Evin erkəyi necə olmalıdı bəs? Xərclərimi kim ödəməlidir? Di, ləngimə, Şirim! Ovunuz qanlı olsun! (*İtələyib qapıdan çıxardır.*) Ümid kürəkənədi...

Ceyranın göstərişlə xidmətçi stollara nimçələri, qaşıqları düzür. Hər stolu ayrı-ayrı bəzəyir. Səhnədə tələş, get-gəl var.

Ceyran: (*Stolun başında durur*) Gəl bura. (*Xidmətçi müntəzir dayanır.*) Eşit! Əvvəla, mən duranda, oturanda stulumu çəkərsən. Süfrədə kim əlavə nə istəyir-istəsin, mən razılıq vermədən gətirmə. Onları eşit, mənim işarəmi gözlə. Çixuaxua

qudam sümsükdü, iki-iki, beş-beş götürür. Bu yaxınlarda kosmik şirkətim işə başlayacaq. Planetlararası karqo şirkəti... Əgər qulluğundan razı qalsam, səni yanımda saxlayacam. *(İrişərək onun qarnına, sinəsinə, qoluna əl atır)* Mənə həmişə qulluq lazımdı! Di, yeri, ətrafı səliqəyə sal... Hələ mən bəzənəmliyəm. Gərək Qaşqaldaq xanım məni görəndə lələk salsın.

Getdikcə səhnənin işıqları zəifləyir. Hərəkətlər qaranlığın içində bir müddət görünür, sonra hiss olunmadan itir. Ceyran paravanın arxasında paltarını dəyişir. Soyunduğu paltarı paravanın üstünə atır. Paravanın arxasından çıxır. Əynində xallı ceyran dərisinə bənzəyən paltar, başında xırda buynuzları var. Eyvanın pillələrini asta-asta qalxdıqca ulduzlu səmanın, Ayın işığı artır, onun siması aydınlanır. Eyvana qalxıb sürəhiyə söykənir. Səmaya baxır.

Ceyran: *(Darvin salamı verir)* Qudam! Bax, görürsən, nitqimə necə gəldi ey? Qudam dedim! Deməli, söz də ağzımdan təsadüfən çıxmadı. Razılaşıram, oğlunu alıram Marala. Adam da olsa, qəbul eləyirəm. Sən, əlbəttə, lap çoxdan razısan. Bəli, minnətin olsun. Necə sevindiyini hiss eləyirəm. Ceyran xanımla quda olmaq sənə qismətinə düşdü. Deyirəm, nə yaxşı olardı bundan sonra hər şey istədiyim kimi getsə. Bilirsən, ay qudam, burda qonşum var, qızı özünə başqa ölkədən erkək gətirib. Yaxşıca da dolanırlar. “Qa” deyəndə yeməkləri, “qu” deyəndə suları var. Gör indi kürəkənim yad planetdən olsa, mən necə dolanaram. Qazandığını vergiyə ver, borca ver, kamunala ver, cəriməyə ver, sonra da otur barmağını sümür. Bilirəm, bir gün Şiraslanı tutub kalbasa sexinə aparacaqlar. Ya da konservaya. O qədər borcu qaytara bilməz. *(Doluxsunur)* Bax, onda mən neyniyəcəm? Şiraslan əlimdən çıxsın, başqa kimi girov qoyub pul götürə bilərəm? Kürəkən də Maralındı. Bəs məni kim dolandırar? Şirimdən də, Maraldan da əvvəl özümü fikirləşməliyəm. *(Əliylə havada yazılmış bir reklam lövhəsini göstərir)* Kosmik Karqo şirkəti. Necədi? Bilirdim ki, bəyənəcəksən. Müasir düşüncədi axı. *(Özünü göstərir)* Bir ağıllı zooman bu gündədirsə, geridə qalmış, köhnə nəsil adam necə ola bilər? Ordan bura, burdan ora sifarişləri çatdırmaq işimiz olacaq. Başımızdan pul yağacaq, pul. Burdan ora körpü salırıq, bir körpü salım... Adın da qoyarıq “Ceyran keçən körpü”. Necədi?

Şiraslan otağın qapısını açıb dayanır. Maral içəri girir. Aydını çuval kimi çiyinə atıb. Şiraslan Aydını plaşına büküb, bircə ayaqları görünür. Şiraslan qapını örtüb onun dalınca gəlir. Otağın işıqları yanır. Maral bayılmış Aydını divanın üstünə atır.

Maral: Özüm tutdum! *(Hökmlə)* Mənimdi! *(Sevincindən əl çalır. Atılıb-düşür. Gəzişir.)*

Ceyran: *(Eyvandan düşüb yaxınlaşır. İlk dəfə insan görürmüş kimi baxır. Əlini, qolunu qaldırır, buraxır.)* Bu nədi? Belə olur insan? Bu ki, Qurd görmüş quzudu! Yox, elə əsil almaqududu.

Şiraslan: Nə gözləyirdin? Adamdı də. Elə cılızlaşdılar ki, nəsilləri kəsilir də.

Maral: Yemləyərək, kökələr.

Şiraslan: Həmişəlik saxlaya bilmərik. Gec-tez yiyəsi çıxacaq.

Maral: Buraxan deyiləm. Sən görmədin axı, mən onu neçəsinin əlindən alıb qaçmışam. Heç kimə qaytaran deyiləm.

Şiraslan: (*Minotavra işarə edərək*) Sən genini babandan götürmüşsən!

Ceyran: Anası mənə tapşırıldı. Siqnal göndərdi. Bu adam bizə xeyir gətirəcək. Bizimdi.

Şiraslan: Zorla? Məcbur iş olmaz. O da bir candı.

Ceyran: Olmursa, sən də get istədiyini kimi yaşa görüm, yaşaya bilirsən?

Şiraslan: Bizə baxma. O, turistdir. Axtaracaqlar. Evinə vaxtında getməsə, ordakılar gələcəklər. Ana-bala iki planeti xoruz kimi döyüşdürmək fikrindəsən? Mənə bax, Maral, insandan belə xoşun gəlirsə, səni qoruğa aparım. Orda bir neçəsi var...

Ceyran: Şiraslan, sus! Afərin sənə, Maral! Bu dəri-sümük torbası bizim şans biletimizdir. Şansı əldən vermək olmaz. Maralın erkəyidi, burda qalacaq.

Maral: (*Sevincək atılıb-düşür*) Sahibləndim ha. (*Aydını şillələyir*) Dur ey, dur. Oyan! Gözünü aç. Görəsən, özünü ölülyə vurub, yoxsa doğrudan ölüb? Heç nə eləməmişəm. Çapalayır, danq, başına bir qapaz... Ölməz? (*Qulağını onun sinəsinə qoyub, qalxır.*) Nəfəsi ilişib içində qalıb, deyəsən.

Ceyran: Oyanar, oyanar. Bunların canı bərk olur.

Şiraslan: (*Tələşlənir*) Nə? Ölüb? Hər şeyimizi kəsərlər. Dərimizə də saman təpərlər. Ölüb nədir?

Ceyran: Bədi, çıx eyvana, havanı dəyiş. Maral, sən də bunu ortalıqdan yığışdır. Qudalar gələcəklər. Görməsinlər. İçəridə elə yerə bağla ayılında zarımasın. Bircə Qaşqaldaq xanım bilməsin.

Şiraslan: Əsir saxlamaq olmaz.

Ceyran: Hələ bir ayılısın, özü seçər.

Qapının zəngi çalınır.

Şiraslan: Gəldilər!

Ceyran: Yığışdır ortalıqdan!

Maral Aydının bir ayağından tutub dartaraq divandan salır, arxasınca sürüyüb aparır.

Ceyranla Şiraslan özlərini toparlayıb dayanırlar. Xidmətçi gəlib qapının qarşısında durur. Qapını açır. Qudalar qol-qola içəri girirlər.

Ceyran: O-hoo, Qaşqaldaq xanım! Can qudam! Əzizim! Xoş gəldin!

Şiraslan: Çixuaxua müəllim, əşşi, gəlin çıxın də. Bayaقدan gözüm yolda qalıb. Gah eyvandan baxıram yola, gah pəncərədən.

Görüşürlər.

Ceyran: Hə. Yaxşı ki evimiz şəhərin ən yaxşı yerindədi. Balkondan bir prospekt, pəncərələrdən başqa küçələr görünür. Baxıram, görmürəm. Küçədəkilərdən ayıra bilmədim sizi. Yəqin piyada gəlmisiz.

Qaşqaldaq: Ay Ceyran xanım, gözün nə tez korlaşib? Xəstələnmişsən, yoxsa əvvəldən uzaqgörən deyildin?

Şiraslan: Əsas odur, gəldiniz. Gəlin, sizə evi gəzdirim. Yorulanda deyərsiz, oturarıq.

Şiraslan qudaları evlə tanış edir.

Ceyran: *(Qapını açıb göstərir)* Bax, bura sizin ev boyda mətbəximdi. Xidmətçimi də gördün.

Şiraslan: Bura tualetimizdi. Unitaz da var, sifon da... izah eləyim sifon nədir, necə olur, nə işə yararır?

Qaşqaldaq: Sizin tualet anlayışınız da var? Bax, bu, yeni xəbər oldu. Bu boyda ortalıq boşdu...

Çixuaxua: *(Heykəllərə baxır)* Ceyran xanım, qonaq qarşılamaq üçün muzeydə şöbə kiralamısan? *(Gülür)*

Ceyran: Şöbə kiralamaq niyə, istəsək, mərkəzi muzeyi alarıq. Bura atamdan qalan ikinci evimizdi. Ekspozatların hərəsini atam bir ölkədən gətirib. Nadir nümunələrdir. Gəlin, yaxından baxın. Belə şeylər kasıb evlərində olmur.

Gəzişirlər, ekspozatlara baxırlar. Qaşqaldaqla Ceyran ayrılıb səhnənin önünə gəlirlər.

Ceyran: Ora da Maralın otağıdı. Eyvana pilləkənlə qalxırıq. Ora qalxanda hamını ayağımın altında görürəm.

Şiraslan: Bəs Şahin hanı? Gəlinim Turac niyə gəlmədi?

Qaşqaldaq: Kürəkən başımıza oyun açır. Vaksinini də vurdurmuşuq. Yanımıza salıb gətirdik, yolda Turacın əlindən çıxıb, qaçdı. Qəfil! Turac yazıq da getdi ax-tarmağa. Amma harda olsa, tapıb gətirəcək.

Ceyran: *(Xidmətçiyyə)* Çay gətir!

Qaşqaldaq: *(Eyhamla irişir)* Demək, evinə xidmətçi də almısan. Ay səni, Ceyran xanım, özü də erkək. Cavanından. Bax, buna paxıllığım tutdu. Gizlətmirəm. Qarnımın qurdları tərpendi.

Ceyran: Qaşqaldaq xanım, lap gülməli danışırısan. Xidmətçi elə mənim kimisinin evində olur də. Yaman əldəndüşmüş görünürsən. Sənə evi gəzdirdim, yoruldu. Zəifsən, xəstəsən. Mənim qanmazlığım. Əyləş, çay içək, canın dincəlsin. Çay da elə-belə çay deyil ha, hər evdə, hər yerdə tapılmaz. Bizə xüsusi gətirilir.

Xidmətçi oğlan sinidə çay gətirib onların qarşısına tutur. Hərə bir fincan götürür.

Çixuaxua: Ceyran quda, bu kimdir?

Şiraslan: Qayıntamdı. İnqilabçı olub.

Ceyran onlara yaxınlaşanda xidmətçi sinini Qaşqaldağın qarşısına tutur. Qaşqaldaq xidmətçini bir küncə çəkir. Guya ekspozata baxır.

Qaşqaldaq: Nə eşitdin? Nə gördün? Danış.

Xidmətçi: Zəhləm getmiş qudam dedi sənə.

Qaşqaldaq: Sonra?

Xidmətçi: Bu gün Şiraslanı işdən qovdular. Hər yerə borcları var. Nəfəsləri də kreditdədi. Bir az əvvəl evə ikiyaqlı gətirdilər. Nə olduğunu görmədim. Qız apardı içəri. Mənə tapşırıq verdi ki, süfrədə onun istədiyi kimi qulluq eləyim. Dedi Çixuaxua görməmişdi.

Qaşqaldaq: Görəsən nə olar o ikiyaqlı?

Xidmətçi: Dedi, bircə Qaşqaldaq xanım bilməsin.

Qaşqaldaq işarə edir, xidmətçi aralaşır. Çaydan bir qurtum alıb üz-gözünü turşudur.

Qaşqaldaq: Ceyran xanım, görürəm çay sənin ağız dadına uyğundur. Ləzzətlə içirsən.

Ceyran: Bəs necə? Mən ağzımın dadını bilirəm...

Qaşqaldaq: Mən bu saman suyunu içə bilmədim. (*Gətirib stola qoyur*) Bilsəydim, evdən sənə bir dəmlək çay gətirərdim. Ağız dadını dəyişərdin.

Şiraslan: (*Çəpik çalıb həvəsləndirir*) Yeməkləri gətir! Tez! Tez! Çixuaxua qudam, gəl görək ey, dişimizə ət dəysin, eynimiz açılsın.

Ceyran: (*Yaxınlaşıb qoluna girir, gülümsəyərək stola tərəf gətirir. Hərəsi bir stolun arxasında bir-birinə yaxın əyləşirlər*) Qaşqaldaq xanım, mənim mehriban qudam! Mən saman suyu içmədiyimə görə dadını bilmirəm. (*Xidmətçiyə*) Gətir yeməkləri. Süfrəni doldur. Ac qudamın gözü, pətənəyi doysun. Yəqin, çoxdandı yemək tapmırlar.

Şiraslan: (*Ucadan gülür*) Qaşqaldaq xanım, sənin keçən ay qonaqlıqda dediyin sözdü ha-a. Görürsən, Ceyran xanım zarafatı necə xoşlayır. O danışıqda biz gülməkdən ölürlük evdə. Hələ səni bir yamsılamağı var ey. (*Əlini alına vurub gülür*) Sən ağız necə əyib danışırsa... Ceyran xanım, sən qaynatamın xatiri, yamsıla, qoy Çixuaxua qudam bambılı kimi dişlərin ağartsın.

Ceyran: (*Stoldan bir xışma göyərtini götürüb basır Şiraslanın ağızına*) Gövşə, Şiraslan! Gövşə!

Əyləşirlər. Xidmətçi təkərli sinidə yemək gətirir. Daha çox görünən tərəvəzlər idi. Onların boşqablarına yemək qoyur. Göyərti qoyur...

Çixuaxua: (*Sevincək*) Əh! Sən hələ Qaşqaldaq xanımı görəsən... O, hətta səni də yamsılaya bilir. Qaşqaldaq xanım, necə eləyirdi Şiraslan quda? (*Durub ağızını əyə-əyə göstərməyə çalışır*) Ceyran xanım, quyruq dalımı ağrıdır, gəl bunu çıxart. Ceyran xanım, pamidor yesəm, qarnım ağrımaz? Ceyran xanım, qoy yüz qram da içim, qurdum-quşum ölsüm...

Gülüşürlər.

Şiraslan: (*Alqışlayır*) Əla! Əla! Lap özüməm.

Qaşqaldaq: (*Əlini Ceyranın alinin üstünə qoyub təsəlli verir*) Süfrəyə görə xəcalət çəkib-eləmə. O boyda Şiraslan qudanı it kimi qovublar işdən. İndi sizə çox çətindi. Hələ bərc-xərc eləyib stola ot-ələf yığmısan, böyük şeydi.

Ceyran: Qaşqaldaq xanım, biz vegeteriyalıq axı. Sağlam qidalanmaq ömrü uzadır.

Qaşqaldaq: Donuz gülləsi sağlama, xəstəyə baxmır. Şiraslan quda, sənə təsəlli verməyə söz tapmıram. Bir tərəfdən, deyirəm elə yaxşı ki, qovublar. Ceyran xanımın köpü bir az alınar. Bir yandan da, pis oluram ki, Şahinin aylığını necə verəcəksən?

Çixuaxua: İşdən qovulmaq? Sən nə danışırısan? Şiraslan qudanı kim işdən qova bilər? Nə cəsarət? Nə cürət! Şiraslan qudamın vəzifəsi böyük deyildi? Onu kim çıxarda bilər?

Şiraslan: Mənim başıma daşı salan elə cəsarətim, cürətim oldu də.

Çixuaxua: Bəs, deyirdin axı sən şirkətin qurucularından birisən. Sütünsən, getsən, damı uçar. Uçmadı? İndiki zamanda işdən qovulmaq? İntihardı.

Qaşqaldaq: Bilirəm ki, bizdən möhlət-zad istəyən deyilsən, Şiraslan quda. Çixuaxuanın da ağızı açılında yumulmur ki. Şahini onun çənəsinə salmaq olmaz. Turac da yeməli, geyinməli axı. Cavan gəlindi.

Çixuaxua: (*Əlini onun çiyinə vurur*) Şiraslan qudam quyuğuna sığışdırmaz borclu qalmağı. Gedər bir yerini satar, gətirib vaxtında verər. (*Pauza*) Şiraslan quda, qovulmağın səbəbi nədi? Rəhbərin arvadıyla mırıldaşmısan? Yoxsa... Qoy təxmin edim, dişisiylə. Düz tapdım? Katibə məsələsidi? Qoxlaşma..?

Qaşqaldaq stulundan durub ortalıqda ədayla gəzişir. Ceyranla Şiraslan özlərini itiriblər. Ceyran nimçəsindəki göyərtdən bir xışma götürüb ağızına basır, çeynəyir. Şiraslan kökü dişləyib ordunu doldurur. Guya buna görə cavab verə bilmir. Maral qəfil qapını açıb otağa girir.

Maral: (*Tələsla bağırir*) Oyandı! Oyandı! Mənimki oyandı! Durdu mənimki!

Maral cavab gözləmədən otağa qayıdır. Ceyran durub onun dalınca gedir. Şiraslan da durur getsin, tərəddüd edir, qayıdıb oturur.

Şiraslan: Oturun! Oturun! Biz yeməklə məşğul olaq. (*Durub araba sinidən şərabı götürür süzməyə, xidmətçi əlindən alır ki, özü süzsün; Şiraslan onun niyyətini başa düşür. Dartışırlar. Sonra anlayır, butulkanı buraxır. Stulunda əyləşir*) Hə. Süzürsən? Elə bilirəm Ceyran tapşırıb ki, vermə. Mən də bu xidmətçiyə-zada öyrəşə bilmirəm.

Xidmətçi qədəhlərə şərab süzür.

Qaşqaldaq: Görməmişən axı. Görməmişin öyrəşməyi çətin olur. Şiraslan quda, bəlkə içəri gedim baxım, birdən nəşə olar orda. Lap nigaran qaldım. (*Qarıya boylanır.*) Nə gizlədiblər məndən?

Şiraslan: Gəl otur, içək, Qaşqaldaq xanım. Bu onların öz işidi. Qarışma görək, başımıza indi nə bəla gələcək?!

Çixuaxua: (*Qaşqaldağa*) Bir dincəl ey. İstirahət elə. Gör nə tapırsan, ye də. Yolda demirdin ki, acından gözün qaralır? Götür, ay quda, götür içək. İçək o şərəfə ki, qohumluğumuz bir az da möhkəm olsun. Uşaqlarımız boğuşmasınlar.

İçirlər. Qaşqaldaq xanım yerində otura bilmir. Ora-bura vurnuxur. Gedib pəncərədən baxır. Xidmətçini yanına çağırır.

Qaşqaldaq: Axı nə var e o içəridə?

Xidmətçi: İkiayaqlı.

Otağın qapısı döyülür. Xidmətçi gedib açır. Turac Şahinin paltarının yaxasından tutub içəri çəkir. Təngnəfəsdir. Şahin təslim olmuş kimi ayaqlarını sürüyür. Şiraslan toyuğun budundan dişlək alıb, çeynəyir. Sümüyü əlində tutub, onlar yaxınlaşanda yerindən durub baxır. Nəsə demək istəyir, yemək ağzından qarşısına tökülür. Turac Şahini divana itələyir. Qaşqaldaq da onlara yaxınlaşır.

Turac: Öldüm bunu sürüməkdən. Şiraslan kişi, bu evdə Şahinin nə travması var ki, gəlmək istəmir? Neynəmisiz buna?

Şiraslan Şahinə yaxınlaşır. Əlindəki budu ona uzadır.

Şiraslan: Bala, acsanmı? Ala, bunu ye. Buna bax, arıqlayıb aranqutan olub. Çixuaxua quda, deyəsən, bunu yaman çox işlədirsən? Ətini töküüb.

Qaşqaldaq: Şiraslan quda, lap qəribə danışırısan. Biz bunu almamışıq ki, Turaca, qucağında oynatsın. Erkəyin borcu nədi? İşləmək, qazanmaq, dişisini yedirmək, geyindirmək...

Şahin: Əl çəkin məndən. Buraxın yaxamı. Rədd olun hamınız! Hamınızdan zəhləm gedir. Parazitlər!

Şiraslan: Ye, bala, ye. Əvvəl dişlə, çeynə, sonra ud. Bu yazıq, yeməyi də unudub.

Qaşqaldaq: Gör nəyi "kürəkən" deyib saxlayırıq.

Şahin: (*Şiraslana*) Sən də əl çək məndən. Yaşamağa imkan ver. Qoyun çıxım gedim buralardan. Sizin aranızda qalmaq istəmirəm. Zəhləm gedir hamınızdan.

Çixuaxua: (*Yeyə-yeyə*) Hə, qudurub, qudurub. İndi vaksinlərin də keyfiyyəti yoxdu. Buna bax bir, bizi bəyənmiş. Bilmirəm nə görüb dağın başında. Elə deyir gedirəm dağlara...

Şahin: (*Durur. Boğulurmuş kimi, yaxasını dartışdırır.*) Əl çəkin məndən. Mən azad yaşamaq istəyirəm. Sərbəst olmaq mənim haqqımdı.

Çixuaxua: Görürsən? Deyirəm qudurub də.

Qaşqaldaq: Bunun toyuq beynini kimsə doldurur.

Şiraslan: (*hirsələnir*) Sus! Görürəm doğrudan da qudurmusan. İstəyirsən aradan çıxasan, Turac da mənim üstümdə qala? Çütləşmişən, saxla. Mən heç anana dözə bilmirəm. Sənin əvəzinə pul verirəm bunlara.

Turac: (*Süfrəyə yaxınlaşır, əlinə gələnə yeyir, şərabdən süzüb içir.*) Şiraslan kişi, biz qərara gəlmişik ki, indi də burda qalaq.

Şiraslan: Nə? Burda? Burda Maral evlənib qalacaq. Hər qız öz atasının evində qalmalıdır. Get, evinizdə erkəyinə sahib çıx!

Qaşqaldaq: (*Gülür*) Şiraslan quda, sən də yaman zarafatlısan ha. Deyirsən, yəni bizim erada Maralı da bəyənən bir qotur erkək tapılacaq?

Şiraslan: (*Şərab dolu qədəhi başına çəkir. Sərxoşdur*) Maraldan ötəri heç bilirsən hardan kişi gəlib? Kişi deyirəm ey. Kişi! (*Qaşqaldağın qoluna girib səhnənin önünə gətirir*) Odey, göylərin yeddinci qatından. Qonşu planetdən. Biz elə-belə nəsil deyilik, Qaşqaldaq xanım. Bax, gör mənim qaynatam kimdi. (*Kentavrı göstərir*)

Qaşqaldaqla Turac gülüşürlər. Bu an otağın qapısı açılır, Aydın qaçır, Maralla Ceyran onu qovurlar.

Maral: Qoyma qaçsın!

Ceyran: Şir, tut onu! Tutun!

Maral: Dayan! Dayan deyirəm!

Aydın qaçır. Şiraslan onun qarşısını kəsmək istəyir. Aydın onu çaşdırıb qarıya tərəf yüyürür. Xidmətçi qapını tutur. Aydın bilmir hara qaçsın. Qovalaşma başlayır. Qaşqaldaqla Turac da Aydını tutmağa çalışırlar. Heykəllərdən bəziləri aşır. Ara qarışır. Aydın balkona qaçır. Özünü balkondan atmaq istəyir. Turac onun qurşağından yapışib geri dartır. Aydın pilləkəndən yumalanır. Maral özünü Aydının üstünə atr. Aydın Maralın altında qalır. Qaşqaldaq adam heykəlini itələyir, postamentin üstündən düşüb çiliklənir. İşıqlar sönür. Pərdə bağlanır.

Qaşqaldaqla Turac pərdənin qarşısına, səhnənin önünə çıxırlar.

Qaşqaldaq: Ağıma bir fikir gəldi; bu aranqutandan əmələ gələnə qaytarıb verək özlərinə. Adam balası olsun sənin.

Turac: İstəmirəm. Mən zooloq ola-ola, indi durum adamla yaşayım? Hamı da mənə gülsün? Onların nəslə kəsilib ey. İndi adamı it də tutmur. Mənə də adam yox, pul lazımdı. Qazanc istəyirəm.

Qaşqaldaq: Ən yaxşısı, bunlardan əl çəkməkdə. Onsuz da heç nələri yoxdu. Bir də gördün, borca görə gəlib apardılar. Hər şey əldən çıxdı. İndidən düşünmək lazımdı. Adam balası da Maralın əlində qalsa, öləcək. Götürüb aparırıq...

Turac: Nəyimə lazımdı soxulcana oxşayan şey! Onu burda tutub saxlamaq olmaz? Turisti qaçıрмаq cinayətdi! Kimə lazımdı axı, adam? *(pauza)* Oho! Ağıma yaxşı bir fikir gəldi! Ceyranın ətinə sümüyündən ayırmasam, əl çəkən deyiləm.

Qaşqaldaq: Nə fikirdi elə? De görüm. Ürəyim partladı.

Ceyran: *(Pərdənin arxasından başını çıxarıb gülümsəyə-gülümsəyə zarafatlyana)* Ay sizi, ifritələr, bayaqdan sizi axtarıram. Yenə ana-bala hiylə qurursuz mənə? Ara sakitləşdi. Ortalığı yığırdı qulluqçum. Baş qarışdı, gəlinim də ac qaldı, canım mənim. Gəl, gözəl Turacım! Gəl içəri!

İkinci pərdə

Şiraslanın evi. Şiraslanla Çixuaxua evvəndadırlar.

Mumiya kimi sarıqlı bir nəfər divanda oturub. Ayaqları ayrı-ayrı, topuğa kimi, qolları biləklərinə, başı ağzınacan sarınıb. Ayaqlarını aralayıb hərəsini bir kətilin üstünə qoyublar. Yana açılmış qollarını yastıqların üstünə qoyublar. Maral onu kobud davranışla yedirdir, içirdir. Ağzını açmayanda başına vurur. Qaşqaldaqla Turac sarıqlıya baxıb vaysınırlar.

Qaşqaldaq: Nə günə qoydunuz bu yazığı?! Anası görsə, tanımaz. Maralın əlindən sağ çıxmaz bu adam.

Ceyran: *(Sevincək)* Gəlin, gəlin, mənim əzizlərim. Qudam! Qaşqaldaq xanım. *(Stulu çəkir ki, otursun)*

Turac: Bu yazıq turistdir, yoxsa düşmən? Bunun heç huşu da qalmaz. Yəqin polis axtarır indi.

Ceyran: *(Tövrünü pozmadan)* Sən də gəl, oğlumun sultanı. Həssas gəlinim. Necə də hər şeyə burnunu soxmağı bacarır. Gəl, otur burda. *(Xidmətçiyə)* Nə durmusan? Bu qadasın aldığı qudama, gəlinimə qulluq elə. Get içəridən ət gətir, yesinlər. Şərab süz, içək...

Eyvanda duran Şiraslanla Çixuaxua üçün pilləkənə tərəf nazla-işvayla gedir.

Qaşqaldaq: Yaman yaltaqlanır ha! İşini bilir.

Turac: Yaltaqlanar də. Düşdü qapana. Bilir axı indi canı əlimdədi. *(Telefonu çıxarıb sarıqlını, Maralın davranışını çəkir.)*

Ceyran: *(Eyvana səslənir)* Ay Şirim, acından öldü ey Çixuaxua qudam. Bədi siyasi söhbətlər elədiniz. Danışmaqla beyin dolar, qarın doymaz. Gəlin sizə ət verirəm, ətdən yeyin, şərabdan için... *(Marala yaxınlaşır. Sarıqlının barmağını, ayaq barmaqlarını tutub-buraxır.)* Döz, hələ döz. Yeməsən, gücün-taqətin olmaz. Maralın da əli ağırdı...

Turac: Maral o yazıqda salamat yer qoydu ki, gücü-taqəti qalsın? Ceyran xanım, bu turist, yəqin ki, buralara tək gəlməyib. Onu gətirənlər var. Bir sürü gəliblər. Gərək vaxtında bir-biriylə əlaqə saxlasınlar. Yoxsa axtarış başlayacaq. Bilsələr ki, bu evdədi, Maral yazığı altına salıb xıncım-xıncım eləyib, hamınızı tutub basacaqlar donuzxanaya. Canım mənim, Ceyran xanım, erkəyimin anası, səni bir anlıq orda təsəvvür edirəm. Oyy! Dəhşət!

Ceyran: *(Gəlib stulunda oturur)* Bilən olmaz! Ailə içində olan işi kim danışacaq? Yadlar hardan biləcək? Biz də dilimizi qarnımıza soxub oturarıq. Söz də bu evdən çıxmaz.

Qaşqaldaq: Bu boyda hadisəni gizlətmək ucuz məsələ deyil, Ceyran xanım. Turist qaçırmaq, yemək, parçalamaq qanuna ziddir. Bilirsən axı. Gör nə haldadı? Əlinizdə mundar olacaq.

Xidmətçi nimçələri doldurur. Gedir, gətirir, aparır. Süzür. Şiraslanla Çixuaxua vəhşicəsinə yeyirlər, içirlər. Elə bil yarışa giriblər.

Turac şərab içir.

Ceyran: *(Turaca)* Əhsən! İç şərabdan, qanın qaynasın. Ağzın yumulsun.

Turac: Bizim dilimizin də bir qiyməti var. İndi xoruz da havayı banlamır.

Ceyran: Hər gördüyün cəmdəkdən qoparmaq... qarmaq... didmək... Bu, istedadı. Turacım, gözəlmiş, sən yaxşı damazlıq ola bilərdin, heyif ki, qısırsan.

Turac: *(Barmaqlarını oynadaraq pula işarə edir)* Bu gün səni doğuzduracam, Ceyran xanım. Erkəyimin anası...

Ceyran: *(Gövşəyə-gövşəyə durub arxasını atır, ortalıqda gəzişir. Marala yaxınlaşır)* Yedirt, yedirt. Yesin, əmələ gəlsin. Bundan da bir bala almaq lazımdı.

Çixuaxua: Əşşi, bu adam sizin nəyinizə gərəkdi? Qapını açıq qoyun, qaçıb getsin.

Qaşqaldaq: Qaçə bilməz. Gör nə günə qoyublar? Bunu gizlətmək olar? Adı nəydi? Aydın?

Ceyran: *(Gəlib Qaşqaldağın başının üstündə durur, guya əzizləyir. Başını iyləyir, səssiz öyüyür)* Gül ətirli qudam, bu adam dediyin, yəni Aydın kişi mənim kürəkənimdi. Bura da onun evidir. İxtiyarı da Maralın əlindədi. Sən gərək belə şeyləri qurdlu ürəyinə salmayasan. Dimdiyini qoruyasan. Onu hər yerə soxmaq olmaz axı.

Şiraslan: Hə. Hə. Yadplanetli oğlan bura öz ayağıyla gəlib. Şiraslanın kürəkənidi də.

Çixuaxua: Yəni piyada gəlib?

Şiraslan: Maralın kosmosa buraxdığı enerji onu çəkib gətirib. Maralın koordinatları...

Maral: *(Əllərini belinə qoyub sanki fınxırır)* E-hey, burda heç kim mənim erkəyimdən danışmasın. Özümüz bilərik!

Turac: *(Durub ədayla gəzişir)* Özünüz? *(Özünə xas tərzdə gülür)* Düşməsən ey dilimə, heç səni rahat qoyaram? Sənin erkəyindi, nolar? Bir də hökumət təsdiq eləsin. Biz də təsadüfən bu evdəyik. İstəmirəm cinayətə şahid olaq. Sonra bizi də sizin ayağınızdan asalar. *(Telefonu onlara göstərir)* Ya məni susdurun, ya da zəng eləyirəm.

Maral: Səni yolaram, Turac. Qardaşıma verdiyin zülmün qisasını bir-bir alaram. Qonaqsan, qıvrıl otur, ye, dur sürüş.

Turac: *(Gülür)* Qonaq? Kim, mən? Nolar...

Şiraslan: *(Durub Turaca yalaqlanır. Quyruğunu ayağının arasından keçirib qabağa gətirir.)* Bilirəm ey, çoxdanın quşusan, amma nankor olma də. Hə, ay Ceyran xanım, həmişə demirəmki Turac bizə Şahindən doğmadı *(Ceyran etiraz edərək başını bulayır. Şiraslan tövrünü pozmadan davam edir.)* Görürsən, o da təsdiqlədi. Sən də bizim sürüdə. Pula görə bizi polisə satacaq əclaf deyilsən axı. Yox, sən bizi satmazsan.

Çixuaxua: *(Qaşqaldağa)* Şiraslan quyruğunu qısdı. Turac əl çəkən deyil.

Şiraslan: Turac, axı bizim nəyimiz var? Bir də gördün girdilər içəri, borc piyələrinə deyirəm ey, dedilər, Şiraslan, ver böyrəyini, filan borcunu ödə. Vaxtı keçib. Yıxdılar məni ortalığa, kəsdilər, apardılar. Ver gözünü! Çıxartdılar apardılar... Heç asqıraq vergisini vaxtında ödəyə bilmirəm.

Qaşqaldaq: Bu günə qədər bizə yalan demisən! Guya bunlar zəngindilər, biz bunların küçüyünü Turaca ala. Yənə hara rədd oldu o aranqutana oxşayan? Bizə lazım deyil. Turacı aldatmısınız, indi saxlamaq Şiraslan qudanın borcudur. Qanun var, qayda var. Adət var. Oğlun aldadıb qaçıb, atası sahib çıxmalıdı. Nə istəyir, verin! Geyindirin! Yedirin! Yox, əgər canım-gözüm Ceyran xanım razı deyilsə, başqa erkək tapana qədər vergisini ödəsin.

Turac: *(Anasına)* Dayan ey bir! Sənin ağlın kəsməyən işlər var. *(Pauza)* Zəng eləyirəm ha.

Ceyran: Sakitləşin! Təklifim var. *(Əl çalır. Pauza. Təmkinlə)* Aydın, yəni mənim kürəkənim bura birinci dəfə deyil gəlir. Maral da onu qaçıb-eləməyib. And olsun ulu Darwinə. Maral öz erkəyini şəhərə gəzməyə çıxarmışdı. İndi də qayıdıblar evə.

Turac: Buna qoyunkimilər inanar. Maral ha. Maral özü elə erkəkdə də. Zəng gedir ha.

Şiraslan: Eləmə, Turac, özünə yazığın gəlsin. Bax, biz sənə görə deyirik. Ver onu mənə. Gör, Ceyran xanım nə deyir ee... Ceyran xanım hökumətdi ey, bu evin hökuməti. İşarə qan, eyham anla.

Ceyran: Mən yadplanetli qudamla Kosmik Karqo şirkəti qurmuşam. Kürəkən də gəlib burdakı işləri bitirməyə. Təklif edirəm, əziz qudalarım, gəlinim, – can, baxışa bax, duruşa bax, *(tutub öpür)* hə, deyirəm bizimlə birləşin. Nə günün

qudasıyıq? Birlikdə qazanaq. Şirkətim çox böyükdü. Hələ bunun şöbələri var. Çixuaxua qudanı təyin edirəm anbara, bütün günü şöngüyər orda, kim nə göndərir, nə gətirir – nəzarət eləyər. Qaşqaldaq xanım olur Gətir-götür şöbəsinin müdiri. *(Yaxınlaşıb saçına tumar çəkir, sonra əlini öz üstünə silir)* Can, tükləri necə də coddu, yağlıdı. Turac, sən bicin bicisən, sənin anadangəlmə hiyləgərlik isedadın var, əsas işlərin birinə səni təyin eləyirəm: Şahinin katibəsi. Əlim üçünüzün də üstündə olacaq. Sizə pulu tanıdacam. Zəngin yaşamağı öyrədəcəm.

Çixuaxua: *(Durur. Fikirləşir. Kəsilib toppuz qalmış quyruğunu pırpızlaşdırır. Ceyrana əl uzadır)* Əgər belədirsə, mən razı. *(Sanki xəyalını danışır)* Həmişə anbarda işləmək istəmişəm. Yem yeridi. Orda xımır-xımır yeyirsən. *(Özünü səliqəyə salır. Ciddiləşir)* Ceyran xanım, sən nə desən, odur.

Qaşqaldaq: *(Çixuaxuanın qolundan tutub oturdur)* Axıb getmə bir. Mən buna inanmıram.

Ceyran: İnan, Qaşqaldaq xanım, inan. Gətir-götür şöbəsi elə-belə şöbə deyil ha. *(Xidmətçiyə)* Çay gətir. Yiğışdır stolu! Yeməyi götür! Nuş olsun. Fikirləş, Qaşqaldaq xanım. Bu, yaxşılıqdı, hər gün görməzsən.

Qaşqaldaq: *(Öz-özünə. Sanki səsini yoxlayır)* Gətir! Götür! Gəətir! Göö-tür!

Xidmətçi gəlib tələsmədən yiğışdırır.

Turac: Ağzımın payını verin. Vədləri qəbul eləmirəm.

Qaşqaldaq: *(Turacın qolundan tutur. Ceyrana)* Mən görüm bu nə qədər istəyir? *(Turacı səhnənin önünə çəkir.)* Bu Aydını götür gedək. Şirkət məsələsi ağılma batdı. Niyə şirkəti biz qurmayaq, Ceyran xanım qursun?

Turac: Mən oxumuşam ki, adamlar öz xeyirlərini qanmırlar. Həm də sonradan peşman olurlar. Birdən adam bizi aldadıb öz planetinə getsə, gəlməsə? Ya da, desə ki, məni bunlar qaçırıb, Maral yox, bəs onda? Sabah kirayə borcunu ödəməsək, küçəyə atacaq bizi. *(Çevrilib yaxınlaşaraq hamıya eşitdirir)* Mənim ağzım bir dəqiqə ərzində yumulmasa, bu qapıdan içəri polis girəcək. Buna bax, ürəyi gedib ey, ölüb ey bu.

Maral: Sən bu hala saldın. Qoy gəlsin polis, gör səni necə cükküldədirəm.

Şiraslan: Çixuaxua quda, Turacla sən danış. Mənim heç nəyim yoxdu. İş verir də Ceyran xanım, gəlsin işləsin. Bir şirkət olaq.

Çixuaxua: Turac məni sayır ki? O, heç anasını eşitmir!

Turac telefonla danışa-danışa pəncərəyə tərəf gedir.

Ceyran: And ola ulu Darvinə, yadplanetli qudamla, siz gəlməmişdən əvvəl eyvanda durub danışdım. Bax, deyirəm. Şirkət məsələsində razılığa gəlməsək, ağzınız ətə çatmayacaq.

Çixuaxua: Denən Turac razılaşsın, Qaşqaldaq xanım. Axı, sabah borcun vaxtıdı. Gələcəklər. Atacaqlar bizi çölə. Bunlar atmasa da, sabah onlar atacaq *(ehyamla)*. Bura gələndə nə danışdıq?

Ceyran: Nə? Çixuaxua quda? Bəs, deyirdin ev sənindi? Qaşqaldaq xanım, bəs səninin atandan qalmışdı? Deməli, sən də bizi aldatmışan. Aldadıb quda olmusan ki, səni yedirək, evpulu verək? Sən də geyinib iylənmiş başınla ortalarda fors eləyəsən? Canım mənim, yazıq Qaşqaldaq xanım. Gör nə gündəsən!

Maral: Gördün! Həmişə deyirdim də. Bunlar küçə süləngiləridi. Özlərini bizə sıyrıyıblar. Şahini yedirdik bunlara.

Turac: Hə indi başa düşdünüz niyə mən dirənmişəm ki, pul versinlər? (*Çixuaxuaya*) Evdən çıxanda demədin ki, pul lazımdı? Kirayənin vaxtıdı?! Yoxsa gəlib Qaşqaldaq xanımı aparacaqlar. Qızım, sən onların boğazından yapış, – dedin? Demədin? İndi nə yalaqlanırsan bunlara? (Qaşqaldağa) Demədin ki, Ceyranın dərisini soyacaqsan? Onun atasından qalma pulu-qızılı var. Demədik ki, pul ala bilməsək, köçüb bu evdə qalaq? Canımız da kirayədən qurtarsın. İndi niyə planı dəyişdiz? Ceyran xanım azdırdı sizi? Əlimizdə olan evi, pulu qoyub, göydə olan şirkət söhbətinə aldanmayaq. Mən sabah küçədə yata bilmərəm. Üşüyərəm. Ya pul verəcəklər, ya da Ceyran xanımın yerində yatacam.

Ceyran: Bəlkə Şirimi də verim yanına? Yaxşı mexi var, üşüməzsən.

Turac: Üçünüzü də göndərəcəm həbsə. Ev qalacaq mənə. Hara getdi Şahin? Şahin! Şahin! (*Otaqları axtarır. Qapıları açıb çırpır*)

Maral: Deməli, evimə soxulmağa gəlmisiz. (*Rişxəndlə gülür*)

Şiraslan: Axı, biz sizi şirkətimizə işə alırıq. Vəzifə veririk. Pislik eləmirik.

Turac: Şiraslan kişi, sən kimsən ki, şirkət qurasan? Şirkətin adını çəkəndə vergi gəlib boğazına çökəcək, ya yox? Sən hansı məmurun, nazirin nəslindən gəlmisən ki, şirkətin ola? Qudan budur də, quyruğukəsik Çixuaxua. (*Ceyranın qarşısında durur, qolundan tutub silkələyir*) Sən qurursan Kosmik Karqo şirkətini? (*gülür*) Sən özbaşınasan, Ceyran xanım? Orda (*yuxarını göstərir*) alliqatorlar ağzını açıb dayanıb ki, sən kim cüyürlər suya gəlsin. Maaşını ayın axırına çatdırı bilmir, şirkət qurur! Turac da buna inanır. (*Sarıqlıya yaxınlaşır*) Elə səni də, ay adam balası, burda şərləyib həbsə atarlar, dalınca planetindəki bütün vəkillər gəlsələr, çıxara bilməzlər. Heç izini də tapmazlar. (*Ədayla gəzişir*) Mən bu cəmiyyətdə yaşayıram. Guya bilmirəm kimə nə olar, nə olmaz? Mən xəyallara inanmıram.

Ceyran: Mənim qarşımı kəsə bilməzlər. Şirkəti qurmuşam! İşləri də bölmüşəm. İşləmək istəmirsən, gedə bilərsən.

Turac: Bizim ən əsas işimiz bir-birimizi didməkdir. Bir-birimizin payını qapıb yeməliyik. Onların süfrəsinə əl uzatmaq olmaz. Bilirsən gələn il nə ilidi? (*Şiraslan başını bulayır. Onun qarşısında dayanır. Sözü elə tərzdə deyir ki, sanki sözünü ona deyir.*) Qoyun! Hamı yatanda Şura oyanacaq. Yola tüpürmək vergisini yüz faiz artırıcaqlar. İçtimai yerdə asqırmaq, öskürmək cərimələri üç dəfə qalxacaq. İçilən suyun litrinə görə vergi kəsiləcək. İndi sən deyirsən ki, kosmik şirkət qurursan? Heç yuxunda da qoymazlar o şirkəti qurasan. Sülən, nə tapırsan ye, yat, ölümünü gözlə. (*Hamısının bir-bir donmuş simalarına baxıb gülür.*) Təbiət çox amansızdı, çox. İndi mənim iki yolum var: (*Ceyranın qarşısında durur. Şiraslan Ceyranın arxasında dayanıb*) ya, nə qədər pulunuz var verin, sabah bizi evdən küçəyə atmasınlar, ya da mən şahid olacam, polis sizi aparacaq. Bu ev olacaq bizim. (*Ceyranın buynuzuna siğal çəkir*) Erkəyimin anası, Ceyranım! Pis başa düşmə. İndi hamı bizim kimidi. Sadəcə, sağ qalmağa çalışırıq.

Qapı bərk döyülür. Oturanlar cəld qalxırlar. Həyəcanla qapıya boylanırlar. Xidmətçi gedir açır. Polis girir. Papağında kərgədan buynuzu, boz uniforma geyinib. Bəstəboy, dolu bədənlidir. Hər addım atdıqca dayanıb ətrafı süzür, fınxırır. Səhnədəkilərin əsəbləri gərilir. Polis yaxınlaşdıqca Çixuaxua astadan zingildəyir, qısıılır.

Şiraslan: (*Ceyrana*) Quyuğuumu çıxart.

Ceyran onun quyuğuunu ayağının arasından çıxarıb dikəldir. Pırpızlaşdırır. Polis gəlib bir-bir onların ətrafında fırlanır. Maral əllərini belinə qoyub dayanıb. Ceyran işvələnilir, nazlanır. Turac sərt dayanıb, onu yaxına buraxır, sinəsini bir az da açır, qabardır. Qaşqaldaq qəfil yığılıb özünü ölülüyə vurur.

Polis: (*Şübhəli*) Bu niyə yıxıldı?

Turac: Özünü ölülüyə vurur.

Polis: (*Ayağının ucuyla toxunur*) Qalx. Yemirəm səni. Şikayətçi kimdi? (*Sarıqlıya yaxınlaşır*) Bu cəsədi qəbirdən kim çıxarıb?

Turac: (*İşvəli*) Mənəm şikayət eləyəm. Polis, bu, cəsəd deyil, amma hələ ki, deyil. Səni çağırmasaydım... bu yazıq indi gəbərmişdi. İki planet bir-birinə düşmən olardı.

Ceyran: (*Yaltaqlanır*) Turac, gözəl gəlinim. Sən nə danışırsan? Bir fikirləş...

Turac: Gecdi. Axırını yolu seçdim.

Polis: Deyin görüm, bura niyə yığılmısınız?

Şiraslan: (*Biğlərini qaşıya-qaşıya qabağa çıxır*) Bunlar qudalarım. Qonaq gəliblər. Əziz qonaqlarım. (*Qolunu Çixuaxuanın boynuna salır*)

Polis: Qonaqlıq? Hə, yəni eşşək sünnetidi!? (*Hərlənir, ayağının ucuyla Qaşqaldağa toxunur*) Dur görək. Sən nə deyirsən. (*Marala*) Sən də az fınxır. Beynin töküləcək.

Turac: Polis! Bu yadplanetli turisti, adı Aydındı, baldızım Maral bu hala salıb. Əgər cinayəti görüb vaxtında deməsəydim, ölərdi. Mən planetimizi kosmik müharibədən xilas eləyirəm. Əslində, qəhrəmana pul mükafatı düşür. Bunu da nəzərə alın.

Maral: Yalan deyir. Şər. Yazığı Turac bu hala salıb. Özü də tək yox. Bunlar da. (*Qaşqaldaqla Çixuaxunu göstərir*) Birləşib eləyiblər. Qrup cinayətidi. Üçü də həbs olunsun.

Qaşqaldaq: (*Yerdən başını qaldırır*) Ey, məni öz işinizə qarışdırmayın. Mən bu adama əlimi də vurmamışam. Ölmüşəm öldüyüm yerdə!

Polis: Adama? Hə də, adama deyir. Deməli, bu cəsəd yox, adamdı?

Çixuaxua: (*Şiraslanın arxasından çıxıb boylanıb deyir, yenə özünü gizlədir*) Hə, adam. Turist adam.

Polis: Biriniz ətraflı danışın görüm, nə baş verib burda?

Turac: Turistdi. Bu gün şəhərdə gəzirdi. Bu Maral onu qamarlayıb gətirib. Bu hala salıb. İndi buraxmır çıxıb getsin. Salamət sümüyü qalmayıb adamın. Turisti bu günə salmaq olar? Bəs, gedib öz planetində bizim haqqımızda, bizim yox ey, dövlətimizin haqqında nə deyəcək? O da hələ gedə bilsə. Ölüb buralarda qalmasa. Tez olun, baytar çağırın! Anası, atası da bu cinayəti gizlədirdi.

Maral: (*Turacın üstünə yerişir*) Kəs səsin! Aydın balkona çıxmışdı, sən onun belindən tutub pilləkənə atdın. O da yumalana-yumalana aşağı düşdü. Mənim erkəyimi öldürmək istəyirdin. (*Hamıdan bir-bir soruşur. Polis də onun dalınca addımlayır*) Yalan deyirəm? Eyvandan kim aşağı atdı Aydını?

Polis: Yalan danışanı tərinin iyindən biləcəm.

Şiraslan: Turac!

Ceyran: Turac!

Çixuaxua qaş-gözlə Turacı göstərir.

Qaşqaldaq: Mən ölmüşdüm. Görmədim.

Turac: Adam özünü eyvandan atıb qaçmaq istəyirdi. Bunların əlindən. Vaxtında çatıb belindən tutmasaydım, indi cəsədini asfaltdan qaşıyırdılar.

Ceyran: Nə qədər axmaq olasan ki, özünü eyvandan atasan. Öləsən. Mənim əziz kürəkənim Aydın axmaq deyil axı. Əslində, Turac kürəkənim qızımın əlindən almaq istəyir. Qısqanır.

Polis: Kürəkən hardan çıxdı?

Maral: Sənə də bir az gec çatır ha, deyəsən. Demədim erkəyimdi? Çağırmişəm, öz planetlərindən mənə görə gəlib.

Polis: Kürəkən?

Şiraslan: Biz heç milçəyi də yemirik. Adamcığazı niyə incidək? Aydın yaxşı oğlandı. Əslində, kürəkəni, yəni mənim Şahin balamı yeyib bir dəri, bir sümük qoyan, bax, bunlardı. Oğlumu görəndə tanımadım.

Ceyran: Düz deyir. Əsil şikayətçi bizik. Bu Turacdan. Gəlinimdi. Oğlumun cecəsi qalib. Oğlum da şikayətçidir.

Qaşqaldaq: *(Yerdən durur)* Hünəri var özü desin. Hanı? Yoxdu ki burda? Qaçdı-mı? Deməli, böhtandı.

Ceyran: Deyər. Deyər. Qoy halı özünə gəlsin...

Polis: Turist danışsın. Görək kimin kürəkənidi, kimin əsiri.

Turac: *(Maralı itələyib sarğını açmağa başlayır)* Turist budu. Danışa bilir ki?!

Ceyran: Turac, ay gözəl ifritəm. Niyə bizə qarşı belə eləyirsən? İndi biz səndən şikayətçi olaq?

Polis: Nə qədər çox şikayət olsa, mənə o qədər xeyirdi. Şikayətini təkrarla. Nə qədər ki, burdayam, hamınız bir-birinizdən şikayət eləyin. Qeydə alım.

Ceyran: Turac da, Qaşqaldaq xanım da, Çixuaxua quda da oğlum Şahinə işgəncə veriblər, ac-susuz saxlayıblar. Döyüblər. Kürəkən zorakılığına son qoyulmalıdır.

Polis: Şahin təsdiqləsin.

Turac: Polis düz deyir, hünəri var Şahinin gəlib qarşımda təsdiqləsin. Kim çölə buraxdı onu?

Şahinin üzü açılır.

Şahin: Qaçmamışam. Əlinizdən qaça bilirəm ki? Təsdiqləyirəm. *(Boğazın göstərir)* Məni zəncirləyir...

Polis: *(Təəccüblə)* Zəncir? Qadağan olunmuş silah?

Turac, Qaşqaldaq, Çixuaxua heyratlə baxırlar. Turac Ceyranın qarşısında durur. Baxışrlar: Turac təəccüblə, çaşqınlıqla baxır. Ceyran mülayim gülümsəyir.

Şiraslan: Gör yazıq Şahinimi nə hala salıb! Axı, zəncir qadağan olunub. Biz azad cəmiyyətdə yaşayırdıq. Zəncir, xalta... Bax, mənim əziz qayınatam inqilabçı olub, azad cəmiyyətdə yaşayaq deyə, boyunduruğa etiraz eləyənlərdən biri idi. Son

fıncırtısına kimi mübarizə aparıb. İndi onun nəvəsini zəncirdə saxlamaq qanunları çeynəmək deyilmi?

Turac: *(Polisin sağına-soluna keçir)* Bu, yadplanetli turist deyil. Onu gizlədiblər. Adamı göstərin, polis onun halını görsün! Yoxsa öldü? Hə, öldürüb atdınız? Məni yem göstərib polisi çaşdırmaq?

Polis: Adam hardadı? Turist gizlətmək cinayətdir.

Çixuaxua: *(Ortaya çıxır. Şeşələnir)* Hə. İndi çıxardın ortaya cəsədi! Bu saat mən taparam.

Ətrafı, postamentləri qoxlayaraq otağı axtarır.

Qaşqaldaq: *(Alqışlayır)* Möhtəşəm hiylədi, halal olsun sənə əmdiyyin çaqqal südü, Ceyran xanım. *(Qolunu onun boynuna salır. Təbəssümlə)* Sən məni lap həvəsləndirdin. İndi sənin yaxandan əl çəkmərəm. Bir gün qabağında quzu kimi mələyəcəksən. Məə... mə-əəə... mə...

Maral: Kəsin mələşməni! *(Polisə)* Mən erkəyimlə şəhəri gəzirdim, hər yeri göstərdim. O da yorulmuşdu, yatırmışam. İndi ki polis onunla tanış olmaq istəyir, o yadaram. Gəlib görüşər.

Maral içəri gedir. Turac təlaşla döyükdür, həyəcanlı, təşvişlidir. Şahini tutmaq istəyir, Şahin yayınır. İşarə diliylə danışirlər.

Çixuaxua heykəl kimi bir pozada dayanıb, özünü gizlətməyə çalışır.

Şiraslan quyruğunu tumarlayır. Pırpızlaşdırır.

Şiraslan: *(Xidmətçiyə)* Çay gətir polisə. Ceyran xanımla mənə də şərab süz. Bizim qonaqlığımız davam eləyir. Axı, yadplanetli kürəkənim qayıdıb. Yerli qudalarım qonağımdı. Bu gün bayram deyil, nədi bəs? *(Qədəhi əlində tutur. Polisə)* Biz kürəkənimizi yemirik, yediririk. *(Minotavra yaxınlaşıb qarnına sığal çəkir)* Əziz qayınata! *(qonaqlara çevrilir)* Vaxtında bu da mənə çox şeyin yedirib. Budu, gəldi kürəkənim! Boyuna qurban! Kürəkənin şərəfinə! *(Badələri toqquşdurub başlarına çəkirlər)*

Turac: Axı bu adam... Bunun neçə canı var? Ölmüşdü axı.

Maral: *(Polisə)* Tanış ol, kişim Aydın. Uzaq planetdən gəlib.

Polis durub Aydının qarşısında dayanır. Ətrafına fırlanıb baxır.

Polis: *(Əlini sürtüb yoxlayır)* Adamdır. Hə. Əsil adam. *(Aydına)* Düz deyir? O boyda planetindən durub bu məxluqa görə gəlmisən?

Aydın: Düz deyir.

Maral: Polis, şər-böhtən atmaq cinayət sayılırmı?

Polis: Sayılır.

Ceyran: Bəs, dövlətin polisini aldatmaq? Yalan ifadə vermək? Aldadıb bura qədər gətirtmək?

Polis: Cinayətdir.

Şiraslan: *(Şahinin qolundan tutub polisin qarşısına gətirir)* Oğluma bax. *(Əlini monitora uzadıb proqramları, ikonaları qarışdırıb Şahinin şəkillərini göstərir)* Bu da üç ay əvvəlki Şahin. Turacın əlinə düşməmişdən əvvəl. *(Xatırladır)* Zəncir, boyun-duruq, buruntaq... məsələsi.

Şahin: Məni bunların dimdiyindən al. Şikayət eləyirəm.

Qaşqaldaq: Məni murdar əməllərinizə ortaq eləməyin. *(Guya ürəyi sancır. Çapalayır. Yerə sərilir. Yenə özünü ölülüyə vurur)*

Ceyran: Kövrəltmə məni, Qaşqaldaq xanım. Sən belə asanlıqla murdar ola bilməzsən. Əzabsız, əziyyətsiz ölümünə razı olmaram. Qalx.

Polis: Belə qeyd edirəm ki, turistdi. Özü də sağ-salamatdı. Şikayət eləmir.

Aydın: *(Nəzakətlə)* Bəli, yoldaş polis. Mən bu ailənin yadplanetli kürəkəniyəm. Bu xanım da, *(qurşağından tutur)* nəzakətli, mehriban, incə ruhlu Maral xanım mənim yoldaşımdı.

Polis: Hə, əsil adam dilində danışır. İnanırdım.

Turac: *(Aydının üstünə yeriyir)* Səni xilas eləmədimmi? Marala görə eyvandan özünü atmaq istəyirdin. Səni ölümdən qurtardım axı. Eyvana niyə çıxmışdın? Səni qorxudublar? Qorxma, düzünü denən.

Polis: Düz deyir?

Aydın: Hörmətli, yoldaş kərgədan, doğrudu, mən eyvana qalxmışdım. Ailəmlə danışmaq üçün frekansa girməyə çalışırdım. Məlum, anam, atam mənə nə qədər güvənsələr də, orda nigarandılar. Gərək vaxtında bilsinlər ki, yaxşıyam, salamatam. Bir də onu gördüm ki, havadayam, ayaqlarım yerdən üzülüb. Məni qurşaqladı, eyvandan aşağı atdı. Pillələrdən yumalandım. Yenə sağ olsun nəvazişli, qayğıkeş yoldaşım. Maralım. İndi yaxşıyam.

Polis: Bunun dilini çətin başa düşürəm. Yenə də belə anladım ki, hamı Turacdan şikayətçidi.

Ceyran: Bizim nə həddimizdi dövləti aldadaq?! Polisə yalan deyək?!

Turac: *(Aydına)* Səni bu vəhşilərin əlindən almağa çalışdım.

Maral: Düz deyərsən, Turac. Aydını mənim əlimdən almağa çalışdın.

Şahin: Turac belədi. Kimdə yaxşı nə görsə, əlindən alır. *(Özünü göstərir)* Budur, mənim canımı alıb. Azadlığımı alıb.

Polis: Hanı bunun atası, anası? *(Qaşqaldağı silkələyir)* Qalx görüm. Sürü cinayəti...

Qaşqaldaq: *(Başını qaldırır. Üzündə yazıq ifadə var)* Məni bu işə qatmayın. Xəstəyəm. Ömrümə bir-iki gün qalıb. Turac hər şeyi təkbəşinə eləyib. Qudam, Ceyran xanım, canım mənim, məni polisə vermə. Mənim nə taqsırım var. Həbsdə yox, ayaqlarının altında ölmək istəyirəm.

Turac: *(Aydının qarşısında durur, acıqlı)* Mən oxumuşdum ki, adamlar satqın, nankor, həm də xaindirlər. Heç vaxt ürəklərindəki sözü dillərinə gətirmirlər. Fikirləri başqa olur, əməlləri başqa. Onlara inanmaq olmaz.

Aydın: Adamlar mərhəmətlidir, Turac xanım. Məni eyvandan atdığınız üçün şikayət eləmirəm. Əksinə, hörmətli yoldaş polisdən xahiş eləyirəm ki, bizim bu ailə söhbətlərimizi cinayət hesab eləməsin. Hər bir ailədə səhv anlaşılma ola bilər. *(Şiraslanla Ceyranın qoluna girir)* Böyüklərin borcu ailəni bir arada tutmaqdır. Bağışlamaq. Anlamaq. Sədaqətli olmaq... Ailədə hamı bir-birini qorumağa borcludur.

Şahin: Borclu-zad deyiləm. Şikayətçiyəm. Həbs olunsun!

Ceyran: Mənim oğluma işgəncə edib.

Şiraslan: O, çox təhlükəlidir. Evimizi əlimizdən almaq istəyir. İstəyir biz həbsdə gedək, o da bu evə köçsün.

Ceyran: Qaşqaldaq xanım təqsirli deyil. Başını soxmağa hin axtaran bədbəxt toyuqdur. *(Qaşqaldağa)* Dur ayağa, bu piyli, qurdlu qarnını yerdən qaldır. Şikayət eləmirəm.

Qaşqaldaq: *(Durub Ceyranı qucaqlayır. Polisə)* Mən də Turaca dedim ki, çıxaq gedək. Özləri bilər. Başqalarının işinə dimdik soxmaq bizim nəsəyə yaraşmaz. Bir ana kimi ona xəbərdarlıq elədim, amma Turac çox qudurğandı.

Turac: Gözləyin, qisas almağa qayıdacam. Hamınızdan. Səni, cılız adamcıq, öz planetinə qaçsan da, gəlib tapacam...

Polis cibindən torba çıxarıb Turacın başına keçirir, qolundan tutub aparır. Qapıdan çıxırlar.

Qaşqaldaq: Sağ ol, Ceyran xanım. Sən çox yaxşı qudasan. Məni də həbs eləsəydi, ürəyim dözməzdi. Xəstəyəm axı. *(Aydına)* Sən bizə, Ceyran xanıma bağışlamağı öyrətdin.

Ceyran: *(Qoluna girir. Səhnənin önünə gətirir. Mehriban, nəvazişli görünür.)* Bağışlamaq nədi, Qaşqaldaq xanım? Səndən elə zəhləm gedir, elə zəhləm gedir, əlacım olsa, bir qaşığı suda boğaram. Amma yox. Turac getdi. Qız əlindən çıxdı. Qaldınız yiyəsiz, sahibsiz. Ən yaxşısı budur. Küçələrdə qal. Sülənin bütün günü. Bilirsən də, pensiya yaşına çatan yiyəsiz qocalar üçün qanun var: yiyəsiz qocaları güllələyirlər. Səndən də donuz gülləsini əsirgəməyəcəklər. Harda görsələr... *(Əlini tapança kimi düzəldib onun gicgahına tutur)* Guf! Cəsədini milçəklər yeyəcək. Vizz... vizz... *(Guya milçək uçuş dalınca baxır)* Gözlərində miz qoyacaqlar. *(Əlini-əlinə vurub gülür)*

Qaşqaldaq: *(Havadakı milçəyi əlini şappıldadaraq vurur)* Məə... mə-ə... mə... hardasa quzu mələyir. Demək, qızımı həbs eləyib, Şahini geri aldın... Yaxşı. İndi mənim əlimdən gələcəkləri gözlə.

Ceyran: *(onu qarıya ötürür)* Qaşqaldaq xanım, darıxanda gəlib zəhləmi tökərsən. Çarəsizliyini görməyə həmişə şad olaram. Aramızdakı quda körpüsü yansa da, zibillikdə cəsədini görəne qədər ürəyimdəsən.

Qaşqaldaq: Sağ ol ki, deyirsən. *(Qucaqlaşır, öpüşürlər)* Sən olmasan, kiminlə didişərəm? Didişməsən, həyatın nə mənası? Sən yaşamaq üçün ümid yerimsən. Sənin sayəndə hikkəm güc verir mənə. Hələ sənə elə bir oyun qurmuşam ki... *(Gülür)* Məə... mə-ə... mə...

Bir də qucaqlaşır gülüşürlər. Ceyran Qaşqaldağı qapıdan ötürür. Qapını aralı tutub gözləyir.

Ceyran: Çixuaxua quda! Hardasan? Çixuaxua quda, Qaşqaldaq xanım getdi, gəl sən də itil burdan. *(Qapıdan aralanır, Xidmətçiyə tapşırır)* Çixuaxua qudamı qov çıxart çölə. Əla qonaqlıq oldu.

Çixuaxua dayandığı yerdən çıxıb zingildəyə-zingildəyə qarıya gedir. Xidmətçi onu qova-qova çıxardır. Qapıdan ikisi də çıxanda eyni vaxtda pərdə salınır.

Qaşqaldaq, Xidmətçi, dalınca da Şiraslan pərdənin önünə çıxırlar.

Xidmətçi: İndi görək Ceyran xanım mənim haqqımı necə verəcək? Boğazına çöküb alacam.

Qaşqaldaq: Yox. Yox. Səbirli olmaq lazımdı. Heç nə istəmə. Qal onların yanında. Sən artıq köçmüşsən ey bu evə. Yerini bərkət. Bir qarın yeməyə, suya razı ol, tək çıxma Ceyran xanımın qulluğundan. Hər şeyi mənə danışmalısən. Mənim də əlim indi sənün üstündə olacaq. Ceyran xanımın boğazını əlimə keçirməyin bir yolunu tapmalıyıq. Sonra da bu ev olur bizim.

Çixuaxua: (*Ağlamsınır*) Mən sahibsiz qaldım. Küçələrdə güllələnmək istəmirəm... Sən hələ də Ceyran xanımdan əl çəkmirsən. Bizə gərək kimsə sahiblənsin. Başa düşürsən? Sahiblənməliyik. Mən donuz gülləsiylə ölmək istəmirəm.

Xidmətçi: Mən varam! Sən hələ yiyəsiz deyilsən.

Çixuaxua: Sən? Sən mənim nəyimsən axı, ay ördək? Küçüyüm deyilsən.

Qaşqaldaq: Sənün deyil, mənimdi. Anasıyam.

Çixuaxua: (*Özündən çıxır. Mırıldayır. Əsəbiləşir*) Nə? Necə yəni sənindi? Anasıyam nədi? Yalan deyirsən? Bu boyda oğlun var, mən bilməmişəm? Xəyanət! Xəyanət! Deməli, aldatmışsən? Mənim kimi sadıq birini aldatmaq? Kimdi bunun atası?

Qaşqaldaq: Yaxşı, yaxşı, hürmə! Borca görə gəlib qarını sındıran olanda qabağına çıxmırdın. Bir dəfə quyruğunu kəsdilər, gözün qırıldı. Hər qarı döyüləndə qaçıb gizləndin. Pislik eləmişəm sənə? Budur ey, dar gündə əlimdən tutdu. Mənə oğlum sahiblənəcək. Sən özün bilərsən. İstəmirsən gedə bilərsən. Sülənməyə nə çox yer.

Gedirlər.

Çixuaxua: (*Bir az düşünür. Döyükdür. Haldan-hala düşməyi aydın görünür. Zingilti səsi eşidilir.*) Yox ey, elə demək istəmədim. Olub-olub də. Arvadımın oğlu elə mənim də oğlum sayılır. Ördək! Ördək! Mənə də sahiblən... Mənə də... Sahibsiz olmaq istəmirəm.

Üçüncü pərdə

Siraslanın eyvanı. Eyvan öndədir, səhnəyə baxır. Axşamdır. Səmada ulduzlar bərq vurur. Quyruqlu ulduz axır. Eyvanda Aydın, Maral, Şahin dayanıb. Aydın barmağını göyə uzadıb onlara öz planetlərinin yerini göstərir.

Adam: Əslində, bizim planetdən bura bir həftəyə gəlmək mümkündür. Amma Yerın Beynəlxalq Aeronavtika şirkəti gediş-dönüş qiymətlərini çox artırıb. İcazələr zəhlətökən prosesdi. Biz həftələrlə, bəzən aylarla kosmik stansiyanın kapsulxanalarında qalıyıq.

Pauza

Şahin: Bəs sonra? Sonra necə olur ki, sizi bizim xarabaya buraxırlar?

Adam: Hər sənədin qiyməti var. Ödəməlisən. Gömrükdəkilərin əlindən asanlıqla qurtarmaq mümkün deyil. Yolub, sonra bu tərəfə buraxırlar. Kim onlara söz keçirə bilər?! Şikayət eləyənlər, narazı qalan, əsasən də pulu olmayan yatırımların kapsulxanada. Bilirsiz orda nə qədər cəsəd görmüşəm? Cəsədləri kosmosa zibil kimi atırlar.

Maral: Adam cinsi bizdə yalanmış sümükdü, gövşənmiş ot kimi bir şeydi axı. Yəqin ona görə.

Aydın: Bizdə adamlar sürətlə inkişaf edirlər. Yeni mərhələyə keçən bir çox ailələr var. İndi sizdən elə də geridə sayılmırıq.

Maral: Bu yaxşıdı. Deməli, məni saxlaya bilərsən. Ehtiyaclarımı ödəyərsən.

Aydın: Hə. Hə. Əlbəttə. Mənim telekartıma vaxtında planetdən çıxış möhürü vurulmasa, axtaracaqlar. Buranı tapmaq onlar üçün çətin olmayacaq. Biz gərək əvvəl sənəd məsələsini həll eləyək. Yerli zoomanla evlənənlərə sənəd düzəltmək asan olur.

Maral: Maralsız heç yana gedə bilməzsən.

Aydın: (*belini qucaqlayır*) Maraldan bir dəqiqə də ayrılmaq fikrim yoxdu. Özümlə aparacam səni. Bircə gömrük məsələsi, yol haqqını tapıb mənə versən... Mən bilsəydim, atamdan daha çox pul alardım.

Maral: Ceyran bir yol tapacaq.

Ceyran gəlir. Pillələri qalxır.

Ceyran: Mən nələr eşidirəm? Getmək? Sən mənim kürəkənim sən axı. Gedə bilməzsən.

Maral: Birlikdə gedirik. Məni aparır. Bunlarda adət tərsinədi. Evə dişini aparırlar.

Aydın: Əslində, mən qalmaq istəyirəm. Bura, doğrudan da ürəyimə yadır. Hamı mənimlə maraqlanır, diqqət göstərir. Amma, hörmətli Ceyran xanım, əziz anam, mənim orda, bax, o parıldayan ulduzda böyük bir ailəm yaşayır. Ailəmin böyükləri var. Bu gözəl Maralı özümlə aparmalıyam, tanış olsunlar. Anam gəlinini görsün. Hədiyyələrini versin. Bizim üçün gedib-gəlmək çox asan olacaq. Əgər yol xərcini də tapa bilsək...

Ceyran: Deməli, sən də razılığın var?

Aydın: Əlbəttə. Maral mənim qismətimdi. Biz buna qismət deyirik. Mən bura təsadüfi gəlməmişəm. Maralın cazibəsi gətirib.

Ceyran: (*Onu qucaqlayır*) Sən əsil bizim malsan. Mənə bax, biznes məsələsini də düşündün? Nə deyirsən? Kosmik Karqo fikrim ağlına batır?

Şahin: Boş xəyaldı. Sənin ağlına batmaqla düzələn iş deyil bu.

Aydın: Bu günə kimi eşitdiyim ən ağıllı biznes-ideyadı. Bu günə qədər heç kimin ağlına gəlməyib. Ceyran anam, (*əlindən öpür*) siz bir dahisiz. Mən ailəmlə bunu mütləq danışmalıyam. Onlar sevinəcək. Atam sənəd işlərini dərhal hazırlasın.

Ceyran: Ah! Lap əriyib gedirəm kürəkənim danışanda. O, necə də mehribandı.

Maral: Mənə bax, olmaya sən ailən yırtıcıdı? Qorxursan?

Aydın: Yırtıcı? Yox. Qorxmaq niyə?

Maral: Deyirsən ailəm, ailə böyükləri?

Aydın: (*Gülür*) Qorxmaq niyə, mənim Maralım. Axı məni onlar böyüdüblər, təhsil veriblər. Ayaqlarımın üstündə durana qədər dəstək olublar. Bizdə ailə dəyərləri müqəddəsdə. Bir iş görəndə məsləhət eləyirik, onlar da dəstək olurlar. Fikirlərimizə hörmətlə yanaşırlar. Ailəmi sevirəm.

Şahin: Sus! Anamın-bacımın yanında ağzına gələni söymə.

Adam: Sevmək hisslərin ən alisidir. Söyüş deyil. Valideynlərim Maralı da sevəcəklər.

Maral: Bizə hiss-duyğu lazım deyil. Neynirsən elə, çıxacaq gedək. Deyirsən, anan mənə hədiyyələr verəcək? Bilmirsən nə hədiyyə?

Aydın: Birinci hədiyyəsi ev olacaq. Sonrasını bilmirəm. Ceyran anam, Kosmik Karqo şirkətinin rəhbəri, söz vermişdin ki, şikayət eləməyim, dediyiniz sözləri polisə təkrarlayım, telekartımı qaytaracaqsız. İstəsəniz, heç qaytarmayın. Mən telekarta görə yox, hər şeyi Marala görə dedim. Həqiqəti dedim.

Ceyran: Yəni qaçıb getmək fikrin yoxdu?

Aydın: Niyə olsun, nə səbəb var? Yaxşı yedim-içdim. Burda ailə qazanmışam. Maral var, tək deyiləm.

Şahin: Mən bu adama inanmıram. Bunun başqa hiyləsi var.

Maral: Aydını tək-cə telekartını əlindən alıb saxlamamışıq. Həm də and verdik, and içdi.

Şahin: *(Kinayəylə gülür)* Ulu Darvinə? Darvin onun tanrısı deyil axı.

Ceyran: Yox. Atasının, anasının canına and içib.

Aydın: Bizim tanrımız anamız, atamızdı. Uşaqlıqdan belə görmüşük. Uşaqlarımız da belə görürlər. Biz adamlar hiylənin nə olduğunu bilmirik.

Şahin: Eşitmişəm ki, adamları anlamaq çətindir. Onların bir üzü olmur. Əsil məqsədlərini gizlədə bilirlər.

Maral: Sən ağzını yum. Erkəyimi gözdən salma. Sən qoruyqda olmusan ki, biləsən adamlar necə olur?

Aydın: Maralım, mehribanım, Şahin məni tanıdıqca adamlara olan fikri dəyişəcək. Adamlar buqələmun cinsindən deyil ki, hər rəngə düşələr. Bunu gedib qoruyqda da görə bilərik. Məni qoruyğa kim aparar?

Şiraslan gəlir. Ağır-ağır pilləkənləri qalxır.

Şiraslan: Mən. Xəlvəti yolları bilirəm. Amma de görüm mənim qazancım nə olacaq? Əvəzində nə verəcəksən mənə?

Şahin: Bəsdir də. Zəhləm gedir hamınızdan. Buna görə də qaçmaq istəyirəm dağlara. Ancaq qazanmağı fikirləşirsən.

Düşüb aşağı pillədə oturur. Ceyran telekartı çıxarıb Aydını uzadır.

Ceyran: Sənə inandım. Kosmik Karqo şirkəti qurulmalıdır.

Aydın: İdeyaları qudalar oğurlaya bilərlər. Tələsməliyik. Mən, hörmətli Şiraslan dayı, Maralla geri qayıdanda almaz gətirə bilərəm. Burda muzeydə görmüşdüm. Deyirlər, sizdə çox bahalıdı. Bizim çaylarda olur, sellər dağlardan yuyub gətirir. Bura da yəqin bizdən gətiriblər.

Ceyran: Nə? Almaz?

Şiraslan: Belə parıltılı. İşıq düşəndə parıldaayan. *(Telefonu çıxarıb şəklini tapır)* Bu almazdan?

Aydın: Bəli, Şiraslan dayı, bu daşdan bizdə çayların dibi dolu olur. Ona görə də dəyəri yoxdu. Nə qədər istəsəniz, gətirərik.

Şiraslan Aydının başından tutub öpür.

Şiraslan: Bu, xeyirli kürəkəndi. Xilaskarım. (*Uşaqqasına sevinir*). Kəsməyəcəklər məni. Eşidirsən nə deyir Aydın? Mənə bax, kürəkən, bəs biz gedib orada adam kimi yaşaya bilərik?

Aydın: Gərək əvvəl qoruqdakıların arasında bir müddət qalasız, Şiraslan əmi. Bizim planetə gələnlər adamlıqdan imtahan verirlər.

Ceyran: Bəs Maral? İmtahandan keçə bilməz axı.

Aydın: Maral mənim qadınımdı. Onu mən aparıram. Bircə yol xərclərini hazırlaya bilsəniz...

Şiraslan: İki dənə almaz götürsəm, bəsimdi. (*İki yumruğunu da qaldırıb heyranlıqla baxır*) Canımı qaytararam.

Şahin: Yox. Bizdən adam olmaz.

Ceyran: Pulu tapmaq lazımdı, Şiraslan. Maralım getməli idi, bizə yol açmalı idi. Sonra biz gedək. Gedək görək o nə çaydı elə. Şirkəti açmağa qoymasalar, ildə bir dəfə gedib qudalarla görüşüb gələrik.

Şiraslan: Mənə baxma. Mənim girov qoyulması dırnağım da yoxdu.

Maral: Mən bilmirəm. Pulu tapın, verin, gedək.

Ceyran: (*Şahini qılıqlayır, əzizləyir*) Şahin, oğlum. Vəhşim! Ümidimiz sənədi. Bacın qayıdanda səni girovluqdan çıxardarıq. Getməlidilər. Özün başa düş. Kürəkənə pulu vermək lazımdı.

Şiraslan: Ümidimiz uşaqlarımızadı. Bizi ancaq Şahinlə Maral xilas eləyə bilər. Şahin, indi sənənin növbəndi, bala. Mən bitmişəm. Bu fürsəti əldən vermək olmaz. Bax, kürəkən almaz deyir, daş deyir, çay deyir...

Şahin: Məndən əlinizi çəkin. Turac məni çoxdan girov qoyub, pulunu da xərcləyib. Görmürsən, özümə bir ucuz ölüm də ala bilmirəm. Hamınızdan zəhləm gedir. Getsin, Maral özünü girov qoysun.

Maral: (*Şahinin başına qapaz vurur*) Ay quşbeyin, özümü girov qoysam, necə gedərəm?

Aydın: İstəməsəniz, getmərik. Burda da mənə rahatdır. Amma gərək sizin dövlət icazə verə. Bizim dövlət də nikah kəsə. Bizdə belə qanun var ki, gəlin kişinin evinə gəlir. Əmlakının, mülkünün yarısı gəlinin olur, yəni kişinin. Gedib orda nigah bağlamasaq, mənim o boyda, o qədər malım-mülküm qardaşımın arvadına qalacaq.

Ceyran: Qalmaq niyə? Getmək lazımdır. Gecikmək olmaz. Düzdü, sizin qanun ona görə pisdir ki, dişiyə yarı pay çatır. Amma bu da yaxşıdı. Belə də olmalıdı, axı siz hələ çox geridəsiniz. Bizdə bu qanun daha ədalətli idi. Əsas odur ki, biz o planetə gedib-gələ bilək.

Şiraslan: Bəli. Çayın qırağında oturmaq... Əlimi, ayağımı çaya salmaq.

Ceyran: Biz, nə olur-olsun, kürəkənə yolpulu tapmalıyıq. (*Qılıqlanır*) Şahin, bala, axı kürəkənimiz səni də quduz Turacın dimdiyindən aldı. İndi də bizi xilas eləyəcək. Pulu ona verməliyik.

Şahin: Mən pul götürə bilmərəm. Bütün günü işləyirəm, qaytara bilmirəm. Dedim axı, girovdayam.

Ceyran: Şahinim! Heyvanım! Axı, sənənin də iki böyrəyin var. Gözlərin var. Birini qoya bilərik. İstəsən, alınar.

Şahin: İstəmirəm! İstəmirəm!

Şiraslan: Gəlin gedək şəhərə. Qonşular, tanışlar da bizim yadplanetli kürəkənimizi görsünlər. Sonra Şahini apararıq lombarda.

Ceyran: Hə, əvvəl gedək lombarda. Sonra gəzməyə.

Maral: Canlı yayın paylaşaram, erkəyimi görsünlər. Təkiçilərimin, rəfiqələrimin ürəkləri partlasın.

Aydın: Mən razı. Hə, əvvəl yolxərcini həll eləmək vacibdir. Sonra qoruğa gedərik.

Şahin: Axı, Maral niyə bu adama lazım olsun? Birdən gedib, qayıtmasa?

Aydın: Mən kürəkənəm! Mütləq qayıdacam. Həm də ona görə qayıdacam ki, bu planetə gedib-gəlmək mənə asan olacaq. Axı, bizim Ceyran xanımınla Kosmik Karqo şirkətimiz qurulacaq.

Şiraslan: Düşün gedək! Yadplanetli kürəkən gözümlü açdı. Yuxudan ayıldım. İndi dərk elədim özümü. Sağ qalmağ şansı var hələ. Mübarizə aparmalıyam. Sağ qalmağ uğrunda mübarizə! Gedək, sizə insanları göstərim. (*Xidmətçini görür.*) Ay ördək, sən də gəl. Gəl, insan gər.

Aydın: Tapdım! (*pauza*) Maral əvvəl bu xidmətçiylə evlənsin. Sonra onu girov qoyub yol xərcini götürək. Maral xidmətçini tərk eləsin. Biz gedək. Gələndə onu da girovdan çıxardarıq. Azad olar.

Ceyran fikri bəyanir. Maral razılaşıır.

Ceyran: Deyəsən, kürəkən bizdən ağıllıdı axı.

Şahin: Bu, ağıl deyil.

Ceyran: (*Xidmətçini eyvana çağırır*) Gəl yuxarı. Qalx! (*Xidmətçi onun qarşısında dayanır*) Bax, sənə xidmət haqqı borcum var. Borcun əvəzinə sənə bu evdə yaşamağ şansı verirəm. Maral səni erkəyi olaraq qəbul edir. Razısanmı?

Xidmətçi: (*düşüncəli*) Mən... Bu, gözlənilməz oldu. Mən bilmirəm nə cavab verirəm?

Şiraslan: Nə cavab verəcəksən? Bu, şansıdı! İndi razılaş. Yoxsa, gec olacaq.

Xidmətçi: Bəs deyirdin bu adam kürəkəndi? Maral deyirdi adam mənim erkəyimdi!

Ceyran: Adam bizə şirkəti qurmağ üçün lazımdı. Aydın yadplanetli kürəkəndi, sən də yerli kürəkən. O, hamımızı bu çətin vəziyyətdən xilas edəcək. Başa düşürsən? Bizim çox böyük şirkətimiz olacaq.

Şahin: Qaç canını qurtar, ay axmaq! Səni girov qoyacaqlar!

Xidmətçi: Axı, mənim evim yoxdu. Hara qaçım? Burda yaşaya bilərəm?

Ceyran: Hə! Hə! Maral səni alsın, gəl yaşa. Bura sənənin də evin olacaq. Amma qanun təsdiqləyəndən sonra. Razısansa, elə indi getməliyik Cütlük İdarəsinə.

Şiraslan: Olursan bizim yerli kürəkən! Qanun buna icazə verir. Əsas razılıqdı. Adamın sənə nə ziyanı? İkiniz də Maralın erkəyi olarsınız. Sən nə deyirsən, Maral bala?

Maral: Mən çoxdan razıyam. Qonşunu ikierəkli istə, biri də sənənin olsun.

Xidmətçi: Razılaşaram ey, amma... (*pauza*)

Ceyran: Razılaş!

Xidmətçi: Bir şərtim var: gərək müqavilədə razılığ verəsiniz, sonra mən Maralın erkəyi olum.

Şiraslan: Şərt?

Ceyran: Nə şərti elə?

Xidmətçi: Mənim anam, atam da gərək bu evdə yaşasın. Hamımız birlikdə.

Pauza. Ceyranla Şiraslan vurnuxurlar. Ceyran pilləkənləri düşüb-çıxır.

Aydın: Bu lap əla fikirdi. Biz buna böyük ailə deyirik. Böyük ailələr güclü olur. Şirkət qurulanda böyük ailəyə ehtiyacımız olacaq. Elə də çətin şərt deyil.

Maral: Mən razıyam. Kim istəyir gəlsin bizim sığınacağa. Biz onsuz da gedəcəyik. Yer genişdi.

Şiraslan: Erkəklərə tez dil tapır, əsas Ceyran xanımdı, ananı saxlaya bilər, ya yox, gərək özü deyə.

Ceyran: Mən Qaşqaldaq xanımın lələklərini yolub göndərdim. Sənin anan mənə neyləyə bilər? Gəsin sığınsın mənə. Yeməyimi bişirər, paltarımı yuyar.

Şiraslan: Lap yaxşı! Razılığa gəldik! Bax, bu, əsil şad xəbərdi. İndi partlasın Kaf-tar müəllim. Bir kürəkən axtarırdıq, iki kürəkənim oldu! Gedək! Gedək, imzalınsın sənədlər. Gedək, mənim kürəkənlərim!

Pillələri düşürlər. Şahinin paltarının boynundan tutub özüylə aparır.

Şiraslan: Bizi çox böyük imtahan gözləyir; almaz imtahanı. Bir-iki aya Maral gedib-qayıdacaq. Almazla qayıdacaq Maralım. Gedək, sən də adamları tanı. Gör ailələr necə bir-birinə kömək eləyirlər. Hərdən gedib onlara kənardan baxıram. Nə olsun bizdən geridilər?! Heyran oluram. Mənə elə gəlir, qabağa gedən biz yox, onlardır. Ürəyimdən nələr keçir... Hamısını yolda danışacam. Gəlin!

Eyvandan düşürlər. İşiq onları qapıya ötürür. Qapını örtüb səhnədən çıxırlar. Pərdənin önü. Şahinin boğazına bankın girovluq xaltası taxılıb.

Şiraslan: Burdadılar. Budur onlar. Adamlar. Ailələr budur. Görün nə qədərdilər? Baxın onlara! Əl eləyin, baş əyin ailələrə, bizdən qorxmasınlar! Salam, xoşbəxt ailələr! Salam, güclü ailələr!

Adamlara əl sallayır, alqışlayır, baş əyirlər.

Şiraslan: Hamınızı öpürəm! Adamlar! Adamlar!

Səhnədəkilər bir-birinin qoluna girir, bir ailə kimi birləşirlər. Digər tərəfdən Çix-uaxuayla Qaşqaldaq da səhnəyə çıxırlar. Özlərindən razı halda əvvəl səhnədəkilərə, sonra adamlara gülümsəyərək əl çalırlar.

SON

◆ P o e z i y a

Nəzakət MƏMMƏDOVA

ZƏFƏR YOLUYLA

Gedirəm Şuşaya Zəfər yoluyla,
Sevinc yağışdır gözümün yaşı.
Üçrəngli bayrağın kölgəsi altda
Sınıb 30 illik möhnətin daşı.

Həsrət ağrısına məlhəm olubdu,
Sağalıb Vətənin sinə dağları.
Üzü xınalayıb şəhid qanıyla,
Tanrı dualıdı Şuşa dağları.

Vətən torpağının mərd oğulları
Könlünü alıbdı Xarıbülbülün.
Qələbə sevincin saçan ümidlər,
İndi arzuların üzünə gülür.

Gedirəm bir misra muştuluq alım,
Öpüm Xan qızının sözündən, öpüm.
Boyun çox ucadır, qeyrətim əsgər,
Anayam, bir əyil üzündən öpüm.

ADSIZ QƏHRƏMAN

(Əsir və itkinlərin analarının dilindən)

İtkinlik ünvanı yazdın ömrünə,
Daha gəlmir səsin, sorağın, oğul!
Vətənin qoynunda boyuna həsrət,
Üşüyür bir parça torpağın, oğul...

Öpüb oxşamağa bir şey qalmayıb,
Nə bir məzarın var, nə məzar daşı.
Mələklər mənimlə birgə oxuyur,
Dərdin kitabıdır gözümün yaşı.

Ümid yollarına həsrət enibdi,
Dərdin alovunda səbrim islanır.
Adının üstünə yağır fəryadım,
Qəlbimdə ünvensiz qəbrin islanır.

Dilimin ucunda layla ağlayır,
Könlümdə yurd salıb oxşama, ağı.
Bircə arzum odur uca Tanrıdan,
Sənə layla desin Vətən torpağı.

Oğul, Vətən sənə təzə ad verib,
Adın mübarəkdir, adsız qəhrəman!
Təpədən-dırnağa vətənləşmişən,
Önündə diz çökür, baş əyir zaman.

DƏRD DAŞIYIRAM

Ruhum əzəl gündən haqqın vurğunu,
Kövrək arzularım illər yorğunu,
Kədər gözlərimdən qovub yuxumu,
Gecəni səhərə gec daşımışam,
Bu gecə çiynimdə dərd daşımışam.

Mən buyam ta elə gənclik çağından,
Çox arzum enibdir ümid dağından,
Bəzən pay verdim ömür bağından
Bir yarpaq sevinci pərt daşımışam,
Bu gecə çiynimdə dərd daşımışam.

Dərd qoymur sözümün nazından dadım,
 Misralar içində kövrəlir adım,
 Taleyin hökmünə asi olmadım,
 Qismətim olsa da sərt daşımışam,
 Bu gecə çiyində dərd daşımışam.

Keçdiyim qayğılı ömür yolunda
 Gözləri dolubdu bəzən yolun da.
 Ümidim dopdolu arzularımda
 Bu xanım ömrümü mərd daşımışam,
 Bu gecə çiyində dərd daşımışam.
 Aranı dağlara çəkib aparıb,
 Dağları arana tək daşımışam,
 Bu gecə çiyində dərd daşımışam...

Həmişə bizi qoruyub,
 Tapıb bizi danlayacaq doyunca,
 İndi itər milyonların içində,
 Qoruya bilmərik anamızı da,
 Özün atar dərdimizin dalınca!...

MƏN ZABİT ANASIYAM!

Milli Ordumuzun zabiti oğlum Ramilə

Beşiyini asmışam, gözümtək qorumuşam,
 Yuxusuz gecələri gündüzlərə qatmışam.
 Şirin-şəkər balama həzin layla çalmışam,
 Beşiyimə, laylama, övladıma bağliyam,
 Mən zabit anasıyam!

Şükür, sənin yanında alnım açıqdır, Vətən.
 Bir cəsür, bir qəhrəman oğul böyütmüşəm mən.
 Bir qarış torpaq üçün canını fəda edən,
 Bayrağına, himninə, şərəfinə and içən
 Zabit anasıyam mən!

Rahat yuxu yatmıram, çünki düşmən yatmayıb.
 Hələ çox "arzusunu" var, arzusuna çatmayıb.
 Bəxti yatmış dərdləri bir kimsə oymayıb.
 Düşmənin arzusunu gözlərində öldürən
 Zabit anasıyam mən!

Dağlarımın başında buludlarım ağlayır,
 Dili batmış o yetim bulaqlarım ağlayır.
 İçimdə qəzəb, nifrət çaylar kimi çağlayır,
 Məni bu intiqama, bu qisasa səsləyən
 Zabit anasıyam mən!

Düşməne "göz dağı"san, gücümsən, qüvvətimdən.
 Ürəyimin tərəri, gərəyim, köməyimdən.
 Vətənin "dar günü"ndə səsinə hay verənsən,
 Bu torpağa, bu elə, bu Vətənə bağlısan.
 Səni Vətənə verdim,
 Sən Vətənin oğlusan!

RƏSSAM, ŞƏKLİMİ ÇƏK

Rəssam, mənim şəklimi çək,
 Rəngli çəkmə, ağ-qara çək.
 Atamı çək, anamı çək,
 Uzaqlardan sənə baxan uşağı çək,
 Gözündəki işığı çək, qəlbindəki ümidi çək,
 Məni çəkmə, uşağı çək,
 Yaddaşında qalanları
 Ümidini qıranları,
 Həyatın hər üzünü çək.
 Orda görsün bu dünyadan çəkdiyini,
 Orda görsün yapa-yalnız təkliyini
 Unutma, çək yaddan-yadın doğmalığın
 Damarında qanı axan doğmaların yadlığını,
 O, uşağın bu yaşadək axtardığı həqiqəti,
 Tapmadığı ədaləti.
 Bu günədək itirdiyi varlıqları,
 Axtardığı yoxluqları,
 Sən məni çək, qoy kənara o uşağı.
 Çək, rəngləri əlvən eylə,
 Günləri çək tərəziylə.
 Naxış-naxş, ilmə-ilmə,
 60-ı hör ömrümə.

XƏZƏRİN PAYIZI

Qəlbimdə çağlayan duyğular kimi
 Bu payız günündə çırpınır Xəzər.

Ruhumdan ələnən söz qoxusunu
Allah, bu dənizin sularına sər.

Sahilə can atan coşqun dalğalar
Vüsala tələsən könlüm kimidir.
Tufanlar içində boğulan qayıq
Uzaqdan əl edən ölüm kimidir.

Sənli xatirələr üşüyür burda,
Yenə ürəyimi həsrət dağlayır.
Dənizin üzünə qərblilik hopub,
Dalğalar hönkürür, sular ağlayır.

Payız saçlarını sərib dənizə,
Ayrılıq havası qoxuyur sular.
Yuvatək boşalan sahillər üçün
Tənhalıq nəğməsi oxuyur sular...

ANA HAQQI

Allah, dərgahına açılıb əlim,
Hər duam məktubdur sənin adına.
Yaratmaq haqqını ərməğan etdin
Məhəbbət qoxulu hər bir qadına.

Xəyala sığmayan ilahi eşqin
Külli-kainata aynadır, Allah.
Analar bir az da sənə bənzəyir,
Bəlkə də bir adın anadır, Allah.

Sevgi bağçasıdır ana ürəyi,
Hər övlad nəfəsi çiçək ətridir.
Mələklər yanında mötəbər məqam
Ana hörmətidir, ana xətridir.

Tanrı təbəssümü çiçəkləyibdir
Hər gözəl ananın nurlu üzündə.
Ayağı altına cənnət döşənib,
Allahın ətri var “ana” sözündə.

Çiçək ətirlidir, gül qoxuludur,
Hökmünlə dünyaya gələn balalar.
Bəzən könlümüzə kədər ələyir
Sevgi bağçasında gülən balalar.

Allahım, nur dolu “ana” adını
 Könül dəftərinə nəqş eləmişən.
 Analıq haqqını sevgi payıtək,
 Nə yaxşı, ömrümə bəxş eləmişən.

QARABAĞA BAHAR GƏLİR, İLAHI!

Sevincə bax bulaqların gözündə,
 Qəlbi gülür dərəninin də, düzün də,
 Şəhid qanı çiçəkləyir üzündə,
 Qarabağa bahar gəlir, İlahi!

Ötən çağlar indi üzü bəridi,
 Gələn günlər ömrün təzə-təridi,
 Otuz illik yurd həsrəti əridi,
 Qarabağa bahar gəlir, İlahi!

Dalğalanır arzuların bayrağı,
 Hər təbəssüm bir ümidin yarpağı,
 Zəfər ətri bürüyübdür torpağı,
 Qarabağa bahar gəlir, İlahi!

Qulac-qulac açılbıdır qucaqlar,
 Əl eləyir sevinc dolu o çağlar,
 Alov-alov gülümsəyir ocaqlar,
 Qarabağa bahar gəlir, İlahi!

Zəmilərdə daraqlanır sünbülün,
 Ocağında ruhu gülür Bülbülün,
 Cıdır düzü indi xarıbülbülün,
 Qarabağa bahar gəlir, İlahi!

Ürəklərdə ümid naxış toxuyur,
 Əllər Zəfər nəğməsini oxuyur,
 İndi vətən Şuşa ətri qoxuyur,
 Qarabağa bahar gəlir, İlahi!

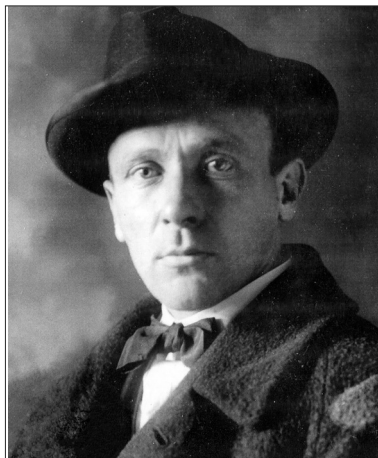
Gəlsin bahar, gülsün bahar elimdə,
 Xudayarın nəğməsi var çölümdə,
 Nəzakətəm, min alqış var dilimdə,
 Qarabağa bahar gəlir, İlahi!

◆ Dramaturgiya

Mixail BULQAKOV

Kəmağıl Jurden

◆ *Üç pərdəli Molyernamə*

İştirak edirlər:

Lui Bejar – aktyor (pyesdə Jurden)
Yuber – aktyor (pyesdə xanım Jurden)
Xanım Molyer – aktrisa (pyesdə Lüsil)
Laqranj – aktyor (pyesdə Kleont)
Xanım Debri – aktrisa (pyesdə Dorimena)
Latorilyer – aktyor (pyesdə markiz Dorant)
Xanım Boval – aktrisa (pyesdə Nikol)
Kovyel – aktyor (pyesdə Kleontun nöqəri Kovyel)
Cənab Debri – aktyor (pyesdə qılıncoynatma müəllimi)
Dü Kruazi – aktyor (pyesdə filosof Pankrass)
Teatr və musiqi müəllimi
Rəqs müəllimi
Brendavuan – Molyerin nöqəri (pyesdə Jurdenin nöqəri)
Dərzi
Notarius
Don Juan
Komandorun heykəli
Rəqqaslar, rəqqasələr, musiqiçilər, aşpazlar

Hadisələr 1670-ci ildə Parisdə cərəyan edir.

Birinci pərdə

BEJAR – *(Pərdənin arasından çıxır, əynində pləş, başında şlyapa, əlində fənər var, axsayır)* Göylərə şükür olsun! Gün axşam oldu. Və sizə deməliyəm ki, cənablar,

yorulmuşam. Axsaq ayağım da nə üçünsə zoqquldayır. Bəs ayağımın zoqqultusunun çarəsi nədir? Əlbəttə ki, şirin muskat şərabı! Bəs onu hardan tapmaq olar? Köhnə Göyərçinxana küçəsindəki meyxanadan. Bəs onda nə gözləyirik? Getdik Köhnə Göyərçinxanaya!

Həzin musiqi sədaları altında getməyə başlayır.

BRENDAVUAN – *(Başını pərdənin arasından çıxarır, əlində fənər var)* Cənab Bejar, bir dəqiqə dayanın, sizə məktub var.

BEJAR – *(Özünü elə aparır ki, guya eşitməyib, oxuya-oxuya gedir)* Lya-lya-lya-lya...

BRENDAVUAN – Dayanın, cənab, dayanın, sizə məktub var.

BEJAR – Nə? Kim? Kimsə məni çağırır? Yox, qulağıma səs gəlib. *(Gedir)* Lya-lya-lya...

BRENDAVUAN – Yox, cənab, qulağınıza səs gəlməyib, sizi mən çağırıram.

BEJAR – Aa, sizsiniz, Brendavuan? İşə bax ha, heç sizi görmədim. Necəsiniz? Deyirsiniz yaxşı-sınız? Çox gözəl, çox şadam. Onda görüşənədək, tələsirəm, Brendavuan.

BRENDAVUAN – Cənab, sizə məktub var.

BEJAR – Ah, əziz Brendavuan, mən heç o məktubu açmaq da istəmirəm, çünki orda nə yazıldığını bilirəm.

BRENDAVUAN – Məktubdan əlavə paket də var.

BEJAR – Dedim axı. Paketdə rollar var, bunu açıq-aydın bilirəm, paketdəki rolları görməyim birinci dəfə deyil ki. Amma onları iplə çox səliqəsiz bağlayırlar. Məmnuniyyətlə özümü o ipdən asardım. Yaxşı, gəl bunu sabaha saxlayaq, çünki fəlsəfədə də deyildiyi ki, gecənin xeyrindən səhərin şəri yaxşıdır, bir də deyir ki, yeddi dəfə ölç, bir dəfə biç və...

BRENDAVUAN – ...və cənab, çox ağıllı sözlər deyirsiniz, mən özüm də fəlsəfəni xoşlayıram, amma indi, təəssüf ki, fəlsəfəlik vaxt yoxdu, çünki cənab direktorun əmrinə görə elə bu saat işə başlamalısınız.

BEJAR – Belə. Elə bu saat. *(Məktubu açır)* Hə, ürəyimə dammışdı. O, Brendavuan! Salamət qal, Köhnə Göyərçinxana, bu gecə sənin görüşünə gələ bilməyəcəyəm... Yaxşı, əziz Brendavuan, bu məktubu gətirdiyiniz üçün minnətdarlıq əvəzinə Brendavuan rolunu götürün.

BRENDAVUAN – Mənə yazığınız gəlsin, cənab, mən heç vaxt səhnədə oynamamışam.

BEJAR – Onda sizinçün ikiqat maraqlı olacaq.

BRENDAVUAN – Cənab, xahiş edirəm, mən axı aktyor deyiləm, mən cənab direktorun nökrüyəm.

BEJAR – Elə nökrə oynayacaqsınız da. Cənab Molyer elə sizi təsvir edib, heç o yan-bu yan yoxdu. Bəsdə məni boğaza yığdınız, Brendavuan, truppanı çağırın.

Brendavuan pərdənin arasından içəri girir. Musiqi kəsilir.

BEJAR – Şambor sarayı... Yazıq təxəyyülüm, səni qanadlandırmaq üçün muskat şərabı lazımdı... Getsəydim, Köhnə Göyərçinxanadakı yoldaşlarımla söhbət edə-

dim, aşıq-aşıqoynayardıq. Bu saat ilham pərisinin qolları arasına düşməyi qətiyyənlə istəmirəm. Eh, bu da səhnə. (*Pərdə açılır, səhnə qaranlıqdır.*) İşıq, Brendavuan, işıq! Ey iyirmi il sərəsər hər gecə məni udan zülmət ağız, bu gecə də səndən qaça bilməyəcəyəm... Hm, elə bil bu gecə səsim yerində deyil... Ey sən, məyusluq və ilham mənbəyi... Əşi, cəhənnəm olsun. Mən çox gözləyəcəyəm?

Tamaşa iştirakçıları əllərində fənlərlə lyuklardan çıxır.

YUBER – Axsaq, nə olub?

BEJAR – Təzə pyes var. Sabah Şambor sarayında kral üçün tamaşa göstərəcəyik. Molyer xəstədir, məşqi mən aparacağam. Xahiş edirəm, hamınız birdən danışmayın, heç nə eşidə bilmirəm. Brendavuan, suflyor hardadı?

BRENDAVUAN – Burdadı, cənab.

BEJAR – Qısa danışacağam. Cənab Molyer xəstələnib, baş rol Jurdeni özüm oynayıram. Məsələ burasındadı ki, başıma hava gəlib.

YUBER – Mən bunu çoxdan başa düşmüşəm.

BEJAR – Yuber!.. Demək istəyirəm ki, mən, yəni Paris meşşanı, imkanlı Jurden ağılına yeridib ki, o əsil-nəcəbatlı əyandır. Bu qədər sadə. (*Xanım Molyerə*) Siz Lüsilsiniz – Jurdenin qızı. O da sizin kimi olduqca gözəldir. (*Xanım Molyer yoxa çıxır. Bejar Laqranja*) Siz Kleontu oynayacaqsınız, Lüsilin sevgilisi. (*Laqranj yoxa çıxır.*) Xanım Debri – markiza Dorimena, hiyləgər, yalançı qadın. Həyatda qətiyyənlə elə olmasanız da, səhnədə gərək bu rolu oynayasınız. (*Xanım Debri yoxa çıxır.*) Cənab Latorilyer – markiz Dorant. Üzr istəyirəm, sizin obraz dələduzudur. (*Cənab Latorilyer yoxa çıxır.*) Xanım Boval! Siz Lüsilin qulluqçusu Nikolsunuz, başa düşünüz də, hə? (*Xanım Boval yoxa çıxır.*) Dü Kurazi – pedant, filosof Pankrass.

DÜ KURAZI – Üzr istəyirəm, amma heç nə demirsən e. Heç olmasa məsələnin nə olduğunu bilim də.

BEJAR – Filiber, səni də mən öyrədim? Pedant necə olur? Parik, gülməli şlyapa, pləş. Get hazırlaş, Dü Kruazi. (*Dü Kruazi lyukda yoxa çıxır, o saat da pedant paltarında qayıdır.*) Sən həmişə cəldliyinlə seçilmisən. (*Dü Kruazi yoxa çıxır. Bejar aktyorlardan birinə*) Kovyel – Kleontun nökrəri, hiyləgər və ağıllı. (*Kovyel yoxa çıxır. Bejar üç aktyora*) Və nəhayət, cənab Debri və siz ikiniz – qılıncoynatma müəllimi, musiqi müəllimi və teatr və rəqs müəllimi, hamınız yazıq Jurdenə daraşmışınız, ona müxtəlif əyləncələr göstərməklə pulunu sovurursunuz. (*Debri və o biri aktyorlar yoxa çıxır.*) Hm... Dərzi, notarius, rəqqaslar... aha, hər şey qaydasındadır... Brendavuan! Cənab Jurdenin qəbul otağını hazırla!

Səhnə sehrli şəkildə dəyişir.

YUBER – Mənlik rol yoxdur?

BEJAR – Var, əziz Yuber. Sən mənim qədim və sadəqətli arvadımsan. (*Yuberi qucaqlayıb üç dəfə öpür.*)

YUBER – Arvad rolları oynamaqdan boğaza yığılmışam! (*Yoxa çıxır*)

BEJAR – Brendavuan, şalvarımı çıxart. (*Brendavuan onun şalvarını çıxartmağa başlayır.*) A, lap yadımdan çıxıb e, camaat bizə baxır axı. Gedək yataq otağıma,

Brendavuan. Siz isə, cənablar, məsələ belədir ki... Səhərdir. Cənab Jurdenin günü başlayır. Musiqi müəllimi qapının deşiyindən Brendavuanın Jurdeni geyindirməyinə baxır... Başladıq.

Bejar Brendavuanla bir yerdə gedir. Musiqi müəllimi arxası tamaşaçılara tərəf dayanıb açar deşiyindən baxır. Bu biri qapı açılır, rəqs müəllimi gəlir.

RƏQS MÜƏLLİMİ – (öz-özünə) Bu artıq gəlib ki. Nə yaman tələsib. *(Bərkdən)* Sabahınız xeyir!

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – *(Gözünü deşikdən çəkmir)* Sabahınız xeyir!

RƏQS MÜƏLLİMİ – Nəsə görürsünüz?

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – Hə. Brendavuan ona moruq rəngli şalvarını geyindirir.

RƏQS MÜƏLLİMİ – Hə... İşlər... *(Pauza)* Siz, cənab, belə görürəm ki, hər gün cənab Jurdenin yanına gəlirsiniz, elədir?

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – Hə, elə siz də hər gün gəlirsiniz.

RƏQS MÜƏLLİMİ – Amma siz səhər tezdən gəlib kəsdirsiniz qapının ağzını. Heç vaxt görməmişəm ki, serenadanı səhər tezdən oxusunlar.

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – Hə də, əlbəttə, sizcə müştərinizin səhər tezdən tullanıb-düşsə daha yaxşı olar.

RƏQS MÜƏLLİMİ – Bu boğaz cırmaqdan daha faydalıdır.

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – Əlbəttə, əlbəttə, səhər tezdən ayaqları oynatmaq faydalıdır.

Pauza.

RƏQS MÜƏLLİMİ – *(Pıçılıtlı ilə)* Bilirsiniz, mübahisə eləməsək daha yaxşı olar.

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – Doğrudan?

RƏQS MÜƏLLİMİ – Hə... Gəlin fikrimi sizinlə bölüşüm. Hörmətli cənabımızın ağılı çaşandan sonra ətrafına həddindən çox adam yığışmağa başlayıb. Yəqin mənimlə razılaşırsınız ki, mübahisə etməklə biz ancaq özümüzə ziyan etmiş olarıq. Bir də onda ayılarıq ki, artıq yerimizi başqaları tutub.

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – Ağıllı adamsınız, cənab.

RƏQS MÜƏLLİMİ – Təşəkkür edirəm, cənab. Razılaşdıq?

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – Razılaşdıq.

RƏQS MÜƏLLİMİ – Məsəlçün, o uzun yaltaq var ha, qılınıcı da var, o heç xoşuma gəlmir.

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – Qılıncoynatma müəllimini deyirsiniz?

RƏQS MÜƏLLİMİ – Hə. Onu evdən çıxartmalıyıq. Sss... Jurden gəlir.

Jurden, dalınca da Brendavuan təntənəli surətdə içəri girirlər.

JURDEN – Sabahınız xeyir, cənab müəllimlər.

MÜƏLLİMLƏR – Özünüzü necə hiss edirsiniz, cənab Jurden?

JURDEN – Sizi gözlətdim, cənablar? Amma günah məndə deyil, mənim dərzim-dədir. O əclafın dal ayağıdı, dərzi deyil. Şalvarı elə dar tikib ki, içində güclə tərpənirəm. Sizcə necədir?

MUSIQI MÜƏLLİMİ – Çox əla şalvardı.

JURDEN – Əsil-nəcabətli adamlar səhərlər belə şalvar geyinir. Bu mənim səhər şalvarımdı.

RƏQS MÜƏLLİMİ – O sizi daha da yaraşığı göstərir.

JURDEN – Təşəkkür edirəm. Yaxşı, bugünkü teatr dərində nə edəcəyik?

MUSIQI MÜƏLLİMİ – Cənab Jurden, serenadaya qulaq asmaq zəhmətinə qatlaşsanız, məni çox xoşbəxt edərsiniz. Bu serenadanı mənim tələbələrimdən biri yazıb.

JURDEN – Çox yaxşı. Brendavuan!

BRENDAVUAN – Nə lazımdı, ağa?

JURDEN – Mənə heç nə lazım deyil. Bilmək istəyirdim burdasan, ya yox. Ya da yox, xalattımı geyindir.

Brendavuan Jurdenin xalattını geyindirir.

JURDEN – Brendavuan! Xalattımı soyundur, fikrimi dəyişdim. Aha, başlayaq serenadaya.

İkinci pərdə açılır, oğlan və qız ifaçılar simli musiqi alətləri altında serenada oxumağa başlayırlar:

Gecə-gündüz sızlayıram,
Xəstə könlüm tapmır aram.
Ey gözəl İris...

JURDEN – Yox, daha dözə bilmirəm! Lənətə gələsən!...

Mahnı kəsilir.

MUSIQI MÜƏLLİMİ – Üzr istəyirəm, cənab Jurden...

JURDEN – O, çəkməçi deyil e, alçaqdı, alçaq. Daha dözə bilmirəm, çox pis sızır. Brendavuan! Ayaqqabılarımı çıxart. Davam edin.

Mahnı:

Ey gözəl İris,
Qan ağlayır ürəyim,
Heç bilmirəm neyləyim...

MUSIQI MÜƏLLİMİ – Necədi? Xoşunuza gəldi?

JURDEN – Bir az qaramat mahnıdı. Qulaq asanda özümü qəbiristanlıqda hiss edirdim. Düzünü deyim ki, onu öyrənmək istəmirəm. Yaxın günlərdə bir mahnı eşitmişdim. Əla mahnıdı! (*Oxuyur*)

Janettadan gözəli yox,
Qaşı kaman, kirpiyi ox.

Əvvəl məni saldı tora,

Xəyanət eylədi sonra.

Yaxşı mahnıdı, elə deyil?

RƏQS MÜƏLLİMİ – Əntiqədi! Sadə və xoşagələn!

JURDEN – Bəs mən yaxşı oxuyuram?

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – Əla! Sadəcə, əla! Gəlin elə bu mahnını məşq edək.

JURDEN – İndisə keçək rəqsə.

RƏQS MÜƏLLİMİ – Diqqət! Menuet rəqsi!

JURDEN – Menuet xoşuma gəlir.

Menuet çalınmağa başlayır. Rəqqasla rəqqasə rəqs edirlər.

RƏQS MÜƏLLİMİ – Cənab, xahiş edirəm səhnəyə buyurasınız. Mümkünsə təkrarlayın.

HAMI OXUYUR: Lya-lya-lya-lya...

JURDEN – Bilirsiniz, axsaqlığım məni bir az utandırır.

RƏQS MÜƏLLİMİ – Kim axsayır? Siz? Bunu hardan çıxartdınız, cənab Jurden?

JURDEN – Nədi, qıraqdan bilinmir?

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – Qətiyyə.ən.

RƏQS MÜƏLLİMİ – Yaxşı, belə, lya-lya-lya... Çiyinlərinizi oynatmayın!

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – Əla, möhtəşəm!

Qılıncoynatma müəllimi gəlir.

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Sabahınız xeyir, cənab.

JURDEN – Aa!

RƏQS MÜƏLLİMİ – (*Musiqi müəlliminə*) Yaramaz gəldi çıxdı.

JURDEN – Hə, keçək qılinc dərsinə.

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Cənab, nahaq yerə qılinc oynatmamışdan qabaq rəqs etdiniz. Rəqs adamı yorur.

RƏQS MÜƏLLİMİ – Üzr istəyirəm, cənab, rəqs heç kimi yormur. Qılinc oynatmaq yorur.

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Cənab, siz rəqs müəlliminə qulaq asmayın.

RƏQS MÜƏLLİMİ – Cənab, mən də sizə məsləhət görərdim ki, qılıncoynatma müəlliminin dediklərinə qulaq asmayasınız.

JURDEN – Cənablar, cənablar, mübahisə etmək lazım deyil. Əsil-nəcabətli adamlar rəqslə qılinc oynatmağı qarşılıqlı inkişaf etdirə bilir.

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Cənab, qılincinizi götürün. Təzim. Qamətinizi dik saxlayın. Başınızı da. Belə. Bir, iki. Başlayın, cənab. Hücüm edin. Pis hücum etdiniz. (*Jurdeni vurur*)

JURDEN – Ah... İlahi...

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Daha bir zərbə. Bir, iki. Hücuma keçin. Pis hücum etdiniz. (*Jurdeni vurur*)

JURDEN – Müqəddəs Məryəm ana...

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Arxaya sıçrayın. Yenə hücum edin. Pis hücum etdiniz. (*Jurdeni vurur*)

JURDEN – Müqəddəs bakirə...

QILINCOYUNATMA MÜƏLLİMİ – O sizə kömək etməyəcək. Qabağa sıçrayın. Hücüm edin. Pis hücum etdiniz. Yenə pis hücum etdiniz. (*Jurdeni vurur*)

JURDEN – (*Yıxılır, yıxılıanda vazı salıb sındırır*) Ah...

QILINCOYUNATMA MÜƏLLİMİ – Yaxşı yıxıldınız. (*Jurdeni vurur, onun kamzolunu cırır*)

JURDEN – (*Yerdə oturur*) Təslim oluram.

QILINCOYUNATMA MÜƏLLİMİ – Bu günlük bəsdı. Kifayətđı. Cənab, görürsünüz bu necə sənətđı?

JURDEN – Görürəm.

QILINCOYUNATMA MÜƏLLİMİ – Qılınc oynatmaq sənəti bütün rəqslərdən və musiqilərdən yüksək sənətdır.

JURDEN – Bağışlayın, cənablar, gedim kamzolumu dəyişim. Brendavuan!

Brendavuanla birlikdə gedir. Pauza.

RƏQS MÜƏLLİMİ – Siz, cənab, dediniz ki, qılınc oynatmaq sənəti rəqs sənətinədən üstündü?

QILINCOYUNATMA MÜƏLLİMİ – Dedim.

MUSIQİ MÜƏLLİMİ – Musiqi və teatrdan da?

QILINCOYUNATMA MÜƏLLİMİ – Üstündü.

RƏQS MÜƏLLİMİ – Bu axmaqlıqđı, cənab.

QILINCOYUNATMA MÜƏLLİMİ – Əksinə, axmaq sizsiniz!

RƏQS MÜƏLLİMİ – İndi sizin qulağınıza birini ilişdirəcəyəm.

MUSIQİ MÜƏLLİMİ – Mən də.

QILINCOYUNATMA MÜƏLLİMİ – Yoxlayın görək.

RƏQS MÜƏLLİMİ – Bu saat.

QILINCOYUNATMA MÜƏLLİMİ – Vurun!

RƏQS MÜƏLLİMİ – Vururam.

QILINCOYUNATMA MÜƏLLİMİ – Vurun da!

RƏQS MÜƏLLİMİ – Yaxşı, məni dilə tutdunuz. (*Qılıncoyunatma müəllimini vurur*)

MUSIQİ MÜƏLLİMİ – Düz elədiniz!

QILINCOYUNATMA MÜƏLLİMİ – Belə! Təzim. Qamət dik. Bir, iki. Hücuma keçirəm.

MUSIQİ MÜƏLLİMİ – (*Arxadan*) Pis hücum etdiniz. (*Qılıncoyunatma müəllimini vurur*)

Rəqs müəllimi qılıncoyunatma müəlliminin qılıncını alıb onu vurur.

QILINCOYUNATMA MÜƏLLİMİ – Kömək edin!

NİKOL – (*Qaç-qaç gəlir*) İlahi, bircə bu çatmırdı! (*Qışqıra-qışqıra gedir*) Cənab Jurden, cənab Jurden, müəllimləriniz dava edir!

JURDEN – (*Başqa komzolda qaça-qaça gəlir*) Cənablar! Cənablar! Nə edirsiniz? Cənablar!

İşiq dəyişir və lyukdan filosof Pankrass çıxır.

PANKRASS – Bu nə səs-küydü? Bu nə qarma-qarışıqlıqdı? Mənə elə gəlir ki, burda kimisə döyürlər.

JURDEN – Düz buyurdunuz, cənab filosof. Az qalmışdı qılıncoynatma müəllimini öldürsünlər! Cənablar! Cənab filosof, xahiş edirəm, onları sakitləşdirin. Cənablar, fəlsəfə müəllimi cənab Pankrass!

PANKRASS – Sakitləşdirərəm. Nə olub, cənab?

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – (*Ağlaya-ağlaya*) Onlar mənə əzişdirdilər.

JURDEN – Bəs siz onları nə üçün əzişdirmədiniz?

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Mən onları məhkəməyə verəcəyəm. Onda günlərini görəcəklər.

PANKRASS – Sakit olun. Ən əvvəl, cənab, danışmaq şəklinizi dəyişməlisiniz. Deməliydiniz, mənə elə gəlir ki, onlar mənə əzişdirib.

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Neycə yəni, mənə elə gəlir ki?

JURDEN – Cənablar, stul çəkib oturun. Bu filosof çox möhtəşəm adamdır, o bu saat sizə hər şeyi başa salacaq.

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Neycə yəni, mənə elə gəlir ki?

PANKRASS – Cənab, fəlsəfə bizə öyrədir ki, qəti qərar çıxarmaq olmaz. Bu sizə belə gələ bilər, amma fakt özlüyündə olmaya da bilər.

JURDEN – Görürsünüz?

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Nəyi görürük? Onun danışdıqları başdan-ayağa səfsətdir!

PANKRASS – Yenə də sizə elə gəlir ki, danışdıqlarım səfsətdir.

JURDEN – Sizə demirdim?

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Nə danışsınız e? Mənim üzüm göyərüb.

PANKRASS – Sizə elə gəlir ki, göy üzünüzdədir.

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Heç nə başa düşmürəm!

PANKRASS – Sizə elə gəlir ki, heç nə başa düşmürsünüz. Bu saat hər şeyi başa düşəcəksiniz. Məsələnə ətraflı danışın.

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Məsələ burasındadır ki, bu iki alçaq...

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – Sənə göstərərək...

RƏQS MÜƏLLİMİ – ...alçaq necə olur!

JURDEN – Cənablar! Cənablar!

PANKRASS – Əvvəlcə deyin görək, mənimlə hansı dildə danışmaq istəyirsiniz?

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Ağzımdakı dillə.

PANKRASS – Siz başa düşmədiniz.

JURDEN – Siz başa düşmədiniz.

PANKRASS – Hansı dildə, yəni hansı xalqın dilində? İstəyirsiniz yunanca danışmaq?

JURDEN – Hə...

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Yox.

PANKRASS – Latınca?

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Yox.

PANKRASS – Suriya dilində?

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Yox.

PANKRASS – Yəhudi dilində?

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Yox.

PANKRASS – Ərəbcə? Deyin, deyin görək.

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Yox da, yox.

PANKRASS – İtalyanca, ispanca, ingiliscə, almanca – hansı?

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Yox. Doğma dilimizdə.

PANKRASS – Hə-ə! Doğma dildə. Onda sizdən xahiş edirəm ki, bu biri qulağıma keçəsiniz. Bu qulağımı xarici dillər üçün ayırmışam, bu biri qulağım isə doğma dil üçündü.

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Bu filosof deyil e, başdanxarabın biridi.

PANKRASS – Sizə elə gəlir ki, mən başdanxarabam.

JURDEN – Sizə elə gəlir.

Qılıncoynatma müəllimi Pankrassa tüpürür.

JURDEN – Nə edirsiniz? Cənab filosof, bağışlayın!

PANKRASS – Narahat olmayın, tüpürcək mənə dəymədi.

QILINCOYNATMA MÜƏLLİMİ – Sən şeytansan, yoxsa adam?

Qılıncoynatma müəllimi Pankrassa hücum edir. Jurden çevriləndə yumruq onun üzünə dəyir.

JURDEN – Sağ olun da. Bu nə hərəkətdi?

PANKRASS – Heç nə olmaz, yumruq məndən yan keçdi.

JURDEN – Amma...

PANKRASS – Hirslənməyin, əsası budu.

JURDEN – Hirslənməyəcəyəm. Rədd edin bu alçağı burdan! Bir də ayağı bu evə dəyməsin!

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – Çoxdan vaxtı idi!

RƏQS MÜƏLLİMİ – Məmnuniyyətlə!

Musiqi müəllimi ilə rəqs müəllimi qılıncoynatma müəllimini tutub bayıra aparırlar.

PANKRASS – Hirslənməyin, cənab Jurden, hirslənməyin.

JURDEN – Hirslənməmişəm. Əclaf!

PANKRASS – Bu gün nə danışmaq istəyirsiniz, cənab Jurden?

JURDEN – Bilirsiniz... mən aşıq olmuşam. Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

PANKRASS – Deyə bilərəm ki, bu mümkündür.

JURDEN – Məftunedici qadındır!

PANKRASS – Bu da mümkündür.

JURDEN – Ona sevgi məktubu göndərmək istəyirəm.

PANKRASS – Şeirlər, ya nəslər?

JURDEN – Nə şeirlə, nə də nəslə.

PANKRASS – Bu mümkün deyil.

JURDEN – Nə üçün?

PANKRASS – Çünki bir şey mövcuddur, bir də nəsr. Başqa cür nə yazmaq olar, nə də danışmaq.

JURDEN – Mən heyrət içindəyəm! Bu kəşf üçün sizə minnətdaram! Amma icazənizlə soruşum, bəs teatr? Teatrdakı kimi qəşəng olmasını istəyərdim.

PANKRASS – Fərqi yoxdu, ya şey olmalıdı, ya da nəsr.

JURDEN – Cənab teatr və musiqi müəllimi!

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – (*Gəlir*) Hə, hə, burdayam, cənab Jurden.

JURDEN – Elə indi bizə nəsə teatral bir şey göstərə bilərsiniz? Amma nəslə olsun.

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – Bundan asan nə var? İcazə versəniz, sizə cənab Molyerin “Don Juan” əsərinin axıncı səhnəsini göstərərdim.

JURDEN – Cənab filosof, stul çəkib oturun.

MUSİQİ MÜƏLLİMİ – Cənab Jurden üçün “Don Juan”ın axıncı səhnəsi!

İşıq dəyişir, pərdə açılır. Səhnədə Don Juan dayanıb. Komandorun heykəli peyda olur.

HEYKƏL – Dayanın, Don Juan. Dünən söz vermişdiniz ki, mənimlə şam yeməyi yeyəcəksiniz.

DON JUAN – Hə, elədir. Hara gəlir?

HEYKƏL – Əlinizi mənə verin.

DON JUAN – Buyurun.

HEYKƏL – Don Juan, günaha batanları dəhşətli ölüm gözləyir!

DON JUAN – Bu nədir? Görünməz alov məni yandırır!

JURDEN – Nəsrdir?

PANKRASS – Özüdü.

XANIM JURDEN – (*Qəfildən içəri girib Heykələ deyir*) Rədd ol!

HEYKƏL – Üz istəyirəm, başa düşmədim. Kimə dediniz?

XANIM JURDEN – (*Don Juanla Heykələ*) İkiniz də elə bu saat mənim evimdən rədd olun! Cəhənnəm olun!

Don Juanla Heykəl yox olur.

PANKRASS – Mənə elə gəlir ki, bu sizin arvadınızdı?

JURDEN – Təəssüf ki. Bu dəfə sizə elə gəlir. O, doğrudan da mənim arvadımdı. İlahi! Səndən nəslə xahiş edirəm, müəllimin yanında mübahisə eləmə.

XANIM JURDEN – Evdə nələr baş verir?

JURDEN – Heç nə baş vermir. Biz sadəcə “Don Juan”a baxırdıq.

XANIM JURDEN – Don Juan bizim ən yaxşı vazamızı sındırır? Don Juan burda at kimi ağnayıb? Gör ev nə gündədi!

JURDEN – Sakit ol, pişiyim.

XANIM JURDEN – Pişik nədi? Mən hardan sənə pişiyin oldum? Məni ələ salmısan, qoca əxlaqsız?

JURDEN – Gör nəsrin axırı nə oldu da, cənab filosof. Bu biri qulağına keç. Ya da yox, keçmə...

PANKRASS – Hirslənməyin, xanım.

XANIM JURDEN – Bircə bu təlxək əskik idi, gəlib işimizə qarışsın!

JURDEN – Nə danışırsan? Bu filosof Pankrassdır! (*Pankrassa*) Cənab, dərsi başqa vaxt yekunlaşdırarıq... Özünüz görürsünüz də...

PANKRASS – Hə, mənə elə gəlir ki, görürəm... Görüşənədək, cənab! (*Gedir*)

XANIM JURDEN – Bu nədir belə? Özünü əsil-nəcabətli əyan hesab etməyə başlayandan sonra aqlını tamam itirmisən! Səhərin gözü açılmamış evdə biabırçılıq başlayır, bilmirəm hardan tapırsan bu təlxəkləri, çalırılar, oxuyurlar. Qonşulardan eyibdi e! Sən axı hörmətli adamsan! Başına hava gəlib! Gedib öz dükənini məşğul olmaqdan, nələrə məşğulsan!

JURDEN – Kəs səsini, tərbiyəsiz qadın!

XANIM JURDEN – Kimdi tərbiyəsiz qadın? Harda artıq adamlar var, doldurmuşan evə. Hələ bir var e, qırçınlı şalvar geyinəni deyirəm, pulunu sovurur! Fırıldaqçı!

JURDEN – Fırıldaqçı kimdi?

BRENDAVUAN – (*Gəlir*) Markiz Dorant!

JURDEN – Sss... Səsini kəs!

DORANT – (*Gəlir*) Əziz Jurden! Özünüzü necə hiss edirsiniz?

JURDEN – Markiz! Şərəf verirsiniz! Özümü əla hiss edirəm!

DORANT – Cənab Jurden, ən əvvəl xahiş edirəm ki, şlyapanızı qoyasınız, yoxsa soyuq olar.

JURDEN – Narahat olmayın, markiz. (*Başıaçıq oturmağa davam edir*)

DORANT – Cənab Jurden, xətrimə dəyirsiniz, durub getmək məcburiyyətində qalacağam.

JURDEN – Nə üçün gedirsiniz? Bu saat şlyapanı qoyaram.

DORANT – Əla! Necə gözəl geyinmisiniz! Səhərlər ancaq saray kavalərləri belə geyinir.

JURDEN – Mən saray kavalərinə oxşayıram?

DORANT – Əgər siz saray kavalərinə oxşamırsınızsa, qoy mənim dilim qurusun.

JURDEN – Markiz, sizin diliniz qurusa, mən dərdədən ölərəm.

DORANT – Əgər siz ölsəydiniz, mən də öz növbəmdə həmin dəqiqə ölərdim. Dərdədən. İcazə verin sizi öpüm, cənab Jurden.

JURDEN – Qətiyyə! Mən bu şərəfə nail olmağı özümə rəva görə bilmərəm.

DORANT – Yox, yox. Bu gün yuxudan duranda ağılıma gəldi ki, məni nəyə çox xoş bir şey gözləyir. Fikirləşdim ki, bu gün cənab Jurdeni öpəcəyəm. (*Öpür*) Bir yanağınız hazır. O birini uzadın.

XANIM JURDEN – Yaltaqlığa bax e!

DORANT – Günahkaram! Xanım Jurden, bağışlayın, sizi görmədim.

XANIM JURDEN – Narahat olmayın, heç nə olmaz...

DORANT – Əlinizi zəhmət olmasa, xanım Jurden.

XANIM JURDEN – Lazım deyil, əl çəkin.

DORANT – Deyəsən, Xanım Jurdenin kefi yoxdu.

Xanım Jurden dodaqaltı deyindir.

DORANT – Əziz Jurden, gəldim ki, sizinlə haqq-hesabı çürüdüm.

JURDEN – (*Xanım Jurdenə yavaşdan*) Gördün? Donuzun yekəsisən. (*Doranta*) Cənab, buna qətiyyəən ehtiyac yoxdu.

DORANT – Bircə kəlmə də danışmayın, Jurden. Mən işlərimdə səliqəli olmağa öyrəşmişəm. Beləliklə, sizə nə qədər borcluyam?

JURDEN – Özümdə balaca qeydlər aparmışam. Bu da o. Əvvəlcə sizə iki yüz livr vermişdim.

DORANT – Tamamilə doğrudu.

JURDEN – Sonra sizin üç xərcinizi ödəmişəm... dərzilərə beş min livr... dükanlara... araba ustasına... hamısı bir yerdə on beş min səkkiz yüz livr.

DORANT – Tamamilə düz buyurursunuz. Üstünə indi sizdən alacağım iki yüz livri də gəlin, olsun hamısı bir yerdə on altı min livr.

XANIM JURDEN – İlahi, nə alçaq adamdır!

DORANT – Günahkaram, xanım...

XANIM JURDEN – Narahat olmayın. Sadəcə, demək istəyirdim ki, Jurden çox axmaq adamdı.

DORANT – Rəhminiz olsun, xanım, o çox ağıllı adamdı.

Xanım Jurden tüpürüb gedir.

JURDEN – Markiz, bu saat pulu gətirirəm. (*Gedir*)

DORANT – (*Tək*) Boğazacan zibildəyəm, cənablar. Ən pisi bilirsiniz nədi? Jurden Dorimenaya vurulub, amma bilmir ki, mən artıq ona evlilik təklif etmişəm. Mən Doremena ilə evlənməliyəm, başqa yolum yoxdu. Onun var-dövlətini əlimə keçirtməsəm, borclular dərimi soyacaq. Hə, mənə çox da yaxşı rol düşməyib, amma daha neyləyim? (*İçəri girən Jurdenə*) Sizi çətinə salmıram ki, əziz Jurden?

JURDEN – Qətiyyəən, markiz. Sizin üçün hər şeyə hazırım. (*Pulu ona verir*)

DORANT – Bəlkə mən də öz növbəmdə sizinçün nəsə eləyə bilərəm?

JURDEN – (*Pıçıltı ilə*) Markiz, mən şey soruşmaq istəyirdim...

DORANT – Ağzınızı açan kimi sizi başa düşdüm. Aşiq olduğunuz markiza Dori-mena özünü çox əla hiss edir. (*Özlüyündə*) İndi üzüyü soruşacaq, ürəyimə damıb...

JURDEN – Bəs üzük...

DORANT – Ağzınızı açan kimi sizi başa düşdüm. Soruşmaq istəyirsiniz ki, mənim vasitəmlə ona hədiyyə göndərdiyiniz brilyant üzük onun xoşuna gəlib, ya yox?

JURDEN – Düz tapdınız.

DORANT – Sevindiyyindən özünü itirmişdi.

JURDEN – Bəs onda deyin görüm, haçan...

DORANT – Ağzınızı açan kimi sizi başa düşdüm...

XANIM JURDEN – (*Sakitcə gəlir*) Bunlardan heç gözüm su içmir. (*Pıçıltı ilə*) Nikol!

Nikol da sakitcə gəlir.

XANIM JURDEN – (*Pıçıltı ilə*) Qulaq as gör nə danışirlar.

DORANT – (*Yavaşdan*) Markiza Dorimenanı sabah sizə nahara dəvət etmək niyyətindəyəm...

JURDEN – Deməyin ki, məni belə xoşbəxtlik gözləyir.

DORANT – Gözləyir.

JURDEN – Görüm qiymətli arvadımın başını necə bişirirəm... (*Nikolu görüb üzünə şillə vurur*) Lənətəgəlmiş! (*Doranta*) Gedək burdan. (*Dorantla bir yerdə gedir*)

NİKOL – (*Üzünü tutub xanım Jurdenə*) Görürsünüz, xanım...

XANIM JURDEN – Heç olmaz, yazıq Nikolum, səni mükafatlandıracağam. O əclaflar nə danışdırlar?

NİKOL – Xanım, heç soruşmayın, sizin dəyərliniz hansısa markıza Dorimena ilə nəşə hoqqa çıxardır.

XANIM JURDEN – Əclaf! Evliliyimizdən heç iyirmi dörd il keçməyib, o isə artıq məni sevmir!

NİKOL – Kədərlənməyin, xanım.

XANIM JURDEN – Kədərlənməyi heç ağıma da gətirmirəm. Amma qorxuram o əlində nə var nə yox havaya sovurar, bədbəxt qızımız cehizsiz qalar. Qulaq as, belə davam edə bilməz. Bu saat Brendavuanı Kleontun dalınca göndər, gərək Kleont ən qısa zamanda Lüsilə evlənmək təklif eləsin. Yoxsa hər şey məhv olacaq.

NİKOL – Bu saat, xanım, uça-uça gedirəm.

Xanım Jurden gedir.

NİKOL – Brendavuan! Brendavuan!

BRENDAVUAN – (*Gəlir*) Nə istəyirsən?

Pərdə enməyə başlayır.

NİKOL – Xanım tapşırırdı ki, bu saat Kleontun dalınca gedib onu çağırısan.

BRENDAVUAN – Xanımın nə əmr eləməsindən asılı olmayaraq, mən onun əmrini yerinə yetirə bilmərəm. Çünki pərdənin axırıdır.

NİKOL – (*Tamaşaçılara*) Fasilə!

Pərdə

İkinci pərdə

NİKOL – (*Brendavuana*) Nə gözləyirsən, get Kleontu çağır da.

BRENDAVUAN – Nə üçün gedim? Özləri gəlir də.

Brendavuan gedir. Kleontla Kovyel gəlirlər.

NİKOL – Elə bu saat sizdən danışırıdım, cənab Kleont, üstünə gəlib çıxdınız. Dalınca adam göndərmək istəyirdik. Salam, Kovyel.

KLEONT – Cəhənnəm ol!

NİKOL – Bu nə deməkdi?

KLEONT – Vəfasız xanımının yanına gedib ona çatdır ki, Kleont özünü ələ salmağa imkan verməyəcək!

NİKOL – Nə olub ki? Heç nə başa düşmürəm. Kovyel, nə olub?

KOVYEL – Rədd ol!

NİKOL – Çox mübarəkdi! Ağamızın başına hava gəlmişdi, bəs eləmədi, bunlar da dəli oldu. Gedim xanıma deyim. (*Qaç-a-qaça gedir*)

KLEONT – Sadiq və vəfalı aşıqinlə belə rəftar eləmək?

KOVYEL – Hə, cənab, heç deməyin, bizimkilər lap həddini aşıb.

KLEONT – Kovyel, dünyada bircə nəfər göstər ki, onu mənim qədər sevsin.

KOVYEL – Cənab, heç kimi göstərə bilmərəm.

KLEONT – Onu cəmisini iki gün görməmişəm, bu iki gün mənə əslər kimi görünüb. Nəhayət, xoş bir təsadüf bizi küçədə rastlaşdırır, özümü onun qabağına atıram, üzümdə də yazılıb ki... Mənim üzümdə nə yazılmışdı, Kovyel?

KOVYEL – Sevinc və ehtiras yazılmışdı sizin üzünüzdə, cənab, yalan deyirəmsə lənətə gəlirəm.

KLEONT – Bəs nə oldu? O vəfasız üzünü çevirib yanımdan saymazıyana keçdi, elə bil məni birinci dəfə görürdü. Elə deyil, Kovyel?

KOVYEL – Elədi, cənab, Nikol da mənimlə eynən belə rəftar elədi.

KLEONT – Onun dizlərində o qədər göz yaşı tökəndən sonra belə rəftarla qarşılaşmaq!

KOVYEL – Göz yaşı nədir ki, cənab? Quyudan onunçün o qədər vedrəylə su çəkmişəm ki.

KLEONT – Nə vedrə? Nə danışırsan?

KOVYEL – Mən Nikoldan danışıram, cənab.

KLEONT – Ehtirasımın alovunda o qədər yanmışam ki!

KOVYEL – Mətbəxdə onun yerinə manqalın qabağında o qədər tər tökmüşəm ki.

KLEONT – Nə mətbəx? Hə, sən Nikoldan danışırsan.

KOVYEL – Elədir ki, var, cənab.

KLEONT – Məyusluğumun həddi-hüdudu yoxdu.

KOVYEL – Belə yerdə nə hədd, nə hüdud?

KLEONT – Pislə onu, Kovyel! Onu elə halətdə təsvir elə ki, tezliklə unudum.

KOVYEL – Məmnuniyyətlə, cənab. Onun gözləri balacadı.

KLEONT – Nə yalan danışırsan? Hə, əslində gözləri çox da böyük deyil, amma o gözlərdə o qədər alov var ki!

KOVYEL – Ağzı böyükdü.

KLEONT – Düzdü, amma adamı heyran edir.

KOVYEL – Boyu balacadı.

KLEONT – Bədənin quruluşuna söz ola bilməz!

KOVYEL – O, axmaqdı, cənab!

KLEONT – Hansı cəsarətlə belə deyirsən? O, çox ağıllıdı!

KOVYEL – Bağışlayın, cənab, amma siz mənə onu pisləmək imkanı vermirsiniz.

KLEONT – Yox, pislə, pislə.

KOVYEL – Çox naz-qəmzəlidi.

KLEONT – Naz-qəmzə ona yaraşır, başa düş!

KOVYEL – Bəsdə, cənab, yoruldu. Qoy başqası onu sizinçün pisləsin.

Lüsillə Nikol gəlir.

KLEONT – Mən onunla danışmaq istəmirəm, Kovyel, bir kəlmə də.

KOVYEL – Ürəyinizi buz kimi saxlayın, cənab.

LÜSİL – Sizin davranışınıza nə ad vermək olar, Kleont?

NİKOL – Sənə nə olub, Kovyel?

LÜSİL – Onların dili tutulub, Nikol?

NİKOL – Dilini pişik aparıb?

Pauza.

KLEONT – İfritəyə bax!

KOVYEL – İuda!

LÜSİL – Düz deyirdiniz, Nikol. İkisinin də başına hava gəlib. Əgər dünənki görüş xətrinizə dəyibsə, icazə verin məsələnin nə yerdə olduğunu başa salım.

KLEONT – Yox, heç nə eşitmək istəmirəm.

NİKOL – Qoy sənə hər şeyi başa salım.

KOVYEL – Yox.

LÜSİL – Dünən səhər...

KLEONT – Yox.

NİKOL – Dünən səhər...

KOVYEL – Get tullanmağının dalınca!

LÜSİL – Kleont, dayanın!

KLEONT – Bəsdir yalanlarınıza qulaq asdım!

NİKOL – Qulaq as, Kovyel!..

KOVYEL – Ənvəlcədən bilirəm ki, yalan danışacaqsan.

LÜSİL – Yaxşı, bir halda ki, qulaq asmaq istəmirsiniz, gedək, Nikol.

NİKOL – Gedək, xanım.

KLEONT – Belədirsə, hərəkətinizi izah edin.

LÜSİL – Yox, danışmaq istəmirəm.

KOVYEL – Deyin görək.

NİKOL – Yox.

KLEONT – Sizdən xahiş edirəm.

LÜSİL – Əl çəkin.

KOVYEL – Yaxşı da.

NİKOL – Tullan!

KLEONT – Demək, gedirsiniz? Olsun! Amma bilin ki, sizdən ölmək üçün ayrılıram, qəddar qadın! Kovyel!

KOVYEL – Ağ, mən də sizin dalınızca gəlirəm.

LÜSİL – Ayaq saxlayın, Kleont!

NİKOL – Dayan, Kovyel!

KOVYEL – Dayandım.

LÜSİL – Qulaq asın. Dünən səhər atamla bir yerdə gedirdim, o da mənə küçədə markizlərdən başqa kiməsə təzim etməyi qadağan edib. Mən sizə tərəf baxmağa da qorxurdum, o ki qaldı salam verim.

KOVYEL – İşə bax ha!

KLEONT – Məni aldatmırsınız ki, Lüsül?

LÜSİL – And içirəm ki, yox!

KLEONT – Məni sevirsiniz?

LÜSİL – Kleont!

NİKOL – Kovyel!

Öpüşürlər. Ayaq səsləri eşidilir. Lüsillə Nikol qaçıb gedir. Bu biri qapıdan xanım Jurden çıxır.

XANIM JURDEN – Kleont, sizsiniz! Sizi görməyə şadam!

KLEONT – Əziz xanım Jurden!

XANIM JURDEN – Eh, Kleont, kefim yoxdu.

KLEONT – Kefinizi pozan nədi, xanım?

XANIM JURDEN – Axmağın biri kefimi qaçırdır, Kleont.

KLEONT – Bu nə sözdü, xanım, rəhminiz gəlsin!

XANIM JURDEN – Yox, dostum, sizi nəzərdə tutmurdum.

KLEONT – Mənsə elə bildim məni deyirsiniz.

XANIM JURDEN – Dediym axmaq mənim ərimdir, Kleont. Hə hə. Bunu etiraf etmək nə qədər ağır olsa da, deməliyəm ki, onun başına hava gəlib. Hardansa ağlına yeridib ki, əsil-nəcabətli zadəgandır. Bir sözlə, Kleont, nə qədər ki, o, bütün var-dövlətini havaya sovurmayıb, evlənmək təklifinizi edin. Qızım sizi sevir, mənim də sizdən xoşum gəlir.

KLEONT – Xanım, bir bilsəydiniz sözləriniz canıma necə yağ kimi yayılır.

XANIM JURDEN – Öpün məni, Kleont.

Kleont xanım Jurdeni öpür.

XANIM JURDEN – (Kovyelə) Sən burda nə edirsən?

KOVYEL – Ah, xanım, etiraf edirəm ki, mənim də öz arzularım var. Mən də sizin qulluqçunuz Nikolu sevirəm. Ümid edirəm, mənim evlilik səadətimə maneçilik törətməyəcəksiniz.

XANIM JURDEN – Törətmərəm.

Kovyel də xanım Jurdeni öpür.

XANIM JURDEN – Əl çək! Yaxşı, mən indi onu çağıraram. (Gedir)

JURDEN – (İçəri girir) – Cənab, xoş gəlmisiniz!

KLEONT – Cənab, gəldim sizə bildirim ki, sizin kürəkəniniz olmaq şərəfi o qədər böyükdür ki, özümü sizin qızınıza evlənmək təklif etməkdən saxlaya bilmirəm.

JURDEN – Çox gözəl. Amma əvvəlcə, cənab, deyin görüm, mənimlə hansı dildə danışmaq istəyirsiniz?

KLEONT – Doğma dildə, cənab, əgər icazə versəniz. Bir də ki, mən başqa dil bilmirəm.

JURDEN – Onda sizdən xahiş edirəm bu biri qulağıma keçəsiniz. Bu qulağımı doğma dilimiz üçün təyin etmişəm. Bu biri qulağım isə xarici dillər üçündür.

KLEONT – Baş üstə (*yerini dəyişdirir*).

KOVYEL – Gör dünyada nələr olur e!

KLEONT – Beləliklə, cənab...

JURDEN – Üzr istəyirəm, bir şeyi də dəqiqləşdirim. Mənimlə şeirlə danışmaq istəyirsiniz, yoxsa nəslrlə?

KLEONT – İcazə versəniz nəslrlə danışaram. Mən şeirlə danışa bilmirəm.

JURDEN – Çox təəssüf. Hə, mən sizin nəsrinizə qulaq asmağa hazırım.

KLEONT – Cənab, sizin qızınızla evlənmək istəyirəm.

JURDEN – (*Fikirləşir*) Mümkündü.

KLEONT – Onun üçün əldən-ayaqdan gedirəm, cənab.

JURDEN – (*Fikirləşir*) Bu da mümkündü.

KLEONT – (*Həyəcanla*) Bu istəyimə nə cavab verəcəksiniz bəs?..

JURDEN – Bu mümkün deyil.

KLEONT – Cənab!

JURDEN – Sizdən soruşuram, siz zadəgansınız, cənab?

KLEONT – Yox, cənab, zadəgan deyiləm. Bunu açıq deyirəm, çünki yalan danışmağa öyrəşməmişəm. (*Kovyel çəmkirir*) Nə deyirsən?

KOVYEL – (*Öskürür*) Heç nə demirəm, ağa, qulağınıza səs gəldi. Davam edin, ağa, amma ehtiyatla.

KLEONT – Hə, cənab, mən yalan danışa bilmərəm. Yox, zadəgan deyiləm.

KOVYEL – İlahi!

JURDEN – Düzgünlüyünüzə görə sizə hörmət edirəm. Gəlin sizi qucaqlayım.

Qucaqlaşib öpüşürlər.

JURDEN – Amma qızımı sizə verməyəcəyəm.

KLEONT – Nə üçün?

KOVYEL – Bu da nəsrin axırı!

JURDEN – Qəti qərara gəlmişəm ki, qızımı ancaq markizə verim. Məni bağışlayın, çoxsaylı lakeylərimə müəyyən tapşırıqlarımı çatdırmalıyam. Sizin sadıq nökriniz Jurden olmaqdan təsvirəgəlməz şərəf duyuram. (*Gedir*)

KLEONT – (*Kürsüyə çökür*) Buna nə deyəcəksən, Kovyel?

KOVYEL – Şeirlə, ya nəslrlə? Şeirlə desək, siz axmağın yekəsisiniz, ağa!

KLEONT – Sən necə cəsarət edirsən?

KOVYEL – Burda cəsarətlik nə var ki? Siz həmişə subay qalacaqsınız.

KLEONT – Yalan danışmaqdan zəhləm gedir.

KOVYEL – Mənim də axmaqlıqdan zəhləm gedir. Ağa, mənim də işimi korladığınız üçün sizə ürəkdən təşəkkür edirəm. İndi də durub deyəcək ki, qulluqçusunu ancaq qraf nökrinə verə bilər. (*Hirsiyə*) Axı sizin lazım olan qulağınıza doğma ana dilində deyilmişdi ki, o, başdanxarabın biridi! Düz demirəm? Onunla öz dilində danışmaq lazım idi. Gəlin mənim haqq-hesabımı çürüdək, ağa, gedirəm hansısa markizin yanına. Mən evlənmək istəyirəm.

KLEONT – Kovyel, məni bu vəziyyətdə qoyub aradan çıxmaq xəyanət olar. Nəse fikirləş, Kovyel!

KOVYEL – Ağa, elə bilməyin ki, ömür boyu başqaları sizin yerinizə fikirləşəcək.

Pauza.

KLEONT – Kovyel!

KOVYEL – Ağa, ağılının qanad çalib pərvazlanmasına mane olmayın... Əgər adamın başına hava gəlibsə, onda onunla nə etsən yeri var... Hm... hm... belə... Tapdım!

KLEONT – Kovyel, möhtəşəmsən!

KOVYEL – Hə, düzdü. Demək, ağa, sizi axşamacan əsil-nəcabətli zadəgana çevirəcəyəm.

KLEONT – Necə edəcəksən?

KOVYEL – Orası artıq mənim işimdi. Əvvəlcə mənə pul verin.

KLEONT – Nə qədər istəyirsən?

KOVYEL – Əlli pistol xərclər üçün, on pistol da mənə.

KLEONT – Al, götür.

KOVYEL – Belə, əvvəlcə o iki şarlatanla danışmalıyam. Musiqi müəllimi ilə rəqs müəllimini deyirəm. Sizsə, ağa, evə getmək zəhmətini çəkin, sizə xəbər göndərəcəyəm. Cənab Jurdenin gözünü döyənək eləməyin. (*Gedir*)

XANIM JURDEN – (*Gəlir*) Nə xəbər var, əziz Kleont?

KLEONT – (*Ağlayır*) Ah, xanım, o qızı mənə vermədi.

XANIM JURDEN – Ola bilməz! A! Lənətəgəlmiş gic! Mən indi ona göstərəm. (*Qışqırır*) Jurden! Jurden!

Kleont allərini yellədir qaçır.

JURDEN – (*Gəlir*) Mənə belə gəlir ki, sən qışqırırsan, əzizim.

XANIM JURDEN – Qızı nə üçün Kleonta vermədin? Yaxşı adamdı, qızımızı da sevir.

JURDEN – O, mənim də çox xoşuma gəlir.

XANIM JURDEN – Bəyəm o, mədəni adam deyil?

JURDEN – Mədənidir. Nə qədər çox fikirləşirəmsə, o qədər çox əmin oluram ki, mədənidir.

XANIM JURDEN – Bəyəm Lüsül də onu sevmir?

LÜSİL – (*Qaç-a-qaça gəlir*) Hə, sevirəm.

JURDEN – Sevir, əlbəttə sevir.

XANIM JURDEN – O da qızımızı sevir!

LÜSİL – Mən sevilirəm!

JURDEN – Şübhəsiz sevilirsən, amma belə qışqırma.

XANIM JURDEN – Var-dövləti də var.

JURDEN – Var nə sözdü, var-dövləti olduqca çoxdu.

XANIM JURDEN – Bəs onda...

JURDEN – Qızı verə bilmərik. Çox təəssüf edirəm, amma vermək olmaz. O, markiz deyil.

NİKOL – (*Qafətən gəlir*) Bəs siz özünüz, ağa, markizsiniz?

JURDEN – Hə, bircə sən əksik idin, sən də gəldin tam olduq! Təəssüf ki, mən markiz deyiləm, amma markizlərin arasında dolanıram və ancaq onların yanında gəzəcəyəm.

XANIM JURDEN – Qızımın bədbəxt olmasına göz yuma bilmərəm. Onu kim doğub?

JURDEN – Mən doğ... Tfu!.. Qorxutdun məni. Sən doğmusan, sən, əl çək!

LÜSİL – Ya Kleont, ya da heç kim! Ata, əgər siz bizim izdivacımıza razılıq verməsəniz, özümü öldürəcəyəm!

NİKOL – Xanım, elə şey eləməyin!

JURDEN – İlahi! Mənə əzab verirsiniz e!

LÜSİL – (*Ağlayır*) Nə bədbəxt qızam!

XANIM JURDEN – Gör yazıq qızın başına nə oyun açırsan!

LÜSİL – Ana! Mən gedirəm!

XANIM JURDEN – Hara, əzizim?

NİKOL – Hara gedirsiniz, xanım?

LÜSİL – Ya özümü boğacağam, ya da xalamgilə gedəcəyəm! (*Qaçır*)

XANIM JURDEN – Nikol, gəl dalımca! İmkan vermə getsin!

Tələsik çıxırlar.

JURDEN – Cənablar, ev deyil e, dəlixanadı, doyunca baxın! Brendavuan!

Brendavuan gəlir.

JURDEN – Baş üçün kompress gətir!

BRENDAVUAN – Ağ, markiz Dorant bir xanımla gəlib, sizi soruşurlar.

JURDEN – Odur! İlahi, gəlib! Nə yaxşı çıxıb getdilər, ev boşaldı! Çağır... ya da yox, çağırma... gözlə... ya da yox... İlahi, mən axı geyinməmişəm... de ki... bura çağır və de ki, bu saat gəlirəm! (*Gedir*)

Dorantla Dorimena gəlirlər.

DORİMENA – Dorant, qorxuram sizə qoşulub tanımadığım evə gəlməklə yaxşı hərəkət eləməmişəm.

DORANT – Əziz Dorimena, boş şeydi. Özünüz deyün, nahar üçün burdan daha sakit yer tapa bilərdikmi, yad gözlərdən uzaq olsun?

DORİMENA – Bundan başqa, markiz, xahiş edirəm daha mənim üçün bahalı hədiyyələr almayasınız, biri elə bu qiymətli üzük, nəyə lazımdı axı...

DORANT – Dorimena! (*Jurden gəlir.*) Bu da bizim əziz və sevimli Jurdenimiz!

JURDEN – Xanım... Bu şərəfə görə sizə necə təşəkkür... bu şərəfə nail oldum... mənə şərəf verdiniz... məni ziyarətə gəlməklə... böyük şərəfdir, markiza...

DORANT – Kifayətdir, cənab Jurden. Markizanın belə iltifatlara ehtiyacı yoxdu.

DORİMENA – Cənab Jurden olduqca mədəni adamdır.

DORANT – (*Jurdenə yavaşdan*) Siz... şeydi... markizaya hədiyyə göndərdiyiniz üzüyün adını da çəkməyin, yaxşı?

JURDEN – (*O da yavaşdan*) Axı onun fikrini bilmək istəyirəm, görüm xoşuna gəlib, ya yox.

DORANT – Yox, yox, yox. Bu qətiyyənlə mədəni adama yaraşan hərəkət deyil. Özünüzü elə aparın ki, guya heç üzüyü görmürsünüz.

JURDEN – İşə düşmüşük də...

Otururlar.

DORİMENA – Mənim üzüyümə baxırsınız? Möhtəşəm üzükdür, elə deyil?

JURDEN – Baxmağı heç ağılıma da gətirmirəm. Guya böyük şeymiş, adi üzükdü də...

Dorant pıqqıldayır.

DORİMENA – Adi üzük? Deyəsən siz çox ərköyün adamsınız.

JURDEN – Üzüklər belə olur ki, markıza?

DORANT – (Öz-özünə) Səni görüm lənətə gələsən!

Brendavuan gəlir və əlindəki yaş dəsmalı Jurdenin alınına qoyur.

JURDEN – Bu nədi belə?

BRENDAVUAN – Kompresdi, ağa.

JURDEN – (Yavaşdan) Cəhənnəm ol!

Brendavuan gedir.

JURDEN – Fikir verməyin, markıza. Bu mənim gic nökrəimdi. Brendavuan!

Brendavuan gəlir.

BRENDAVUAN – Nə buyurursunuz?

JURDEN – Nahar nə oldu?

BRENDAVUAN – Hər şey hazırdı, ağa.

JURDEN – Xanım, icazə verirsinizsə, xahiş edərdim ki... şərəf olar... sizinlə nahar etmək... kasıbın olanından...

DORİMENA – Böyük məmnuniyyətlə, cənab Jurden.

JURDEN – Ey! Musiqiçilər! Yemək!

Estradada musiqiçilər peyda olur. Yerdən isə təmtəraqla bəzənmiş nahar masası və dörd aşpaz çıxır. Aşpazlar oynaya-oynaya onlara qulluq edirlər.

JURDEN – Markıza, buyurun!

DORİMENA – Hər şey necə də səliqəli və gözəldi!

DORANT – Markıza, cənab Jurdenin təşkil etdiyi naharlar çox məşhurdu.

JURDEN – Eh, hələ bu nədir ki?

DORİMENA – Yenə təkrar edim, siz çox ərköyün adamsınız.

DORANT – Markıza, şərəb istəyirsiniz?

DORİMENA – Nə xoş ətri var.

DORANT – Əla şərəbdı!

BRENDAVUAN – Eh, bu nədir ki? Siz şərəblər görməmişiniz.

JURDEN – Sən lap qudurmusan a, Brendavuan!

BRENDAVUAN – Qətiyyəən yox, ağa.

JURDEN – De ki, növbəti yeməyi versinlər.

DORANT – Maraqlıdı, görəsən sevimli ağamız indi bizi nəyə qonaq edəcək?

JURDEN – İndi görərsiniz. Bu mənim aşpazımın xüsusi yeməyidi.

Yerdən masa çıxır, masanın üstündə xanım Jurden oturub.

JURDEN – Ay!..

Pauza.

XANIM JURDEN – Aha! Nə gözəl kompaniyadı! Sən hələ bunlara bax! Ev sahibi evdə yoxdu, ev sahibi də var-dövlətini hansısa nazlı xanımla cüvanəzəninin əhatəsində havaya sovurur! Çox gözəl! Çox gözəl!

JURDEN – Bu hardan çıxdı belə?

DORANT – Xanım, sizə nə oldu belə? Bu nə danışığıdı? Birincisi, bu naharı mən verirəm, cənab Jurden yox...

XANIM JURDEN – Səsinizi kəsin, əziz əclaf!

DORANT – Xanım!

XANIM JURDEN – Nədi xanım-xanım salmısınız? Mən iyirmi üç ildir xanımam. Bəs siz, xanım, başqasının ailəsinə soxulmağa utanmırsınız?

JURDEN – İlahi!

DORİMENA – Bu qadın nə danışır? Çox sağ olun, Dorant!

DORANT – Sakit olun, Dorimena!

DORİMENA – Bu dəqiqə məni burdan aparın!

DORANT – (*Xanım Jurdenə*) Utanın, xanım!

JURDEN – Öldürün... Kəsin...

Dorant ağlayan Dorimənani aparır.

BRENDAVUAN – Masanı yığışdıraq, ağa?

JURDEN – Yığışdır... (*Xanım Jurdeni göstərir*) Onu da... masanı da... hər şeyi yığışdır... biabır oldum...

BRENDAVUAN – Kompres gətirim, ağa?

JURDEN – İtil gözümdən!

BRENDAVUAN – Məmnuniyyətlə, ağa, onsuz da ikinci pərdənin axırıdı.

Pərdə

Üçüncü pərdə

Gecə. Jurden təkdir.

JURDEN – (*Kədərlidir*) Hə, sevimli arvadım məni yaxşı yedizdirdi... İlahi, İlahi... Camaatın gözünə görünməyə utanıram... elə bil hamının birdən yadından çıxmı-

şam... gəlib-gedən də yoxdu... lənətəgəlmiş müəllimlər də elə bil yerə giriblər... neyləyim, bəlkə fəlsəfəylə məşğul olum? Pankrass əntiqə adamdı... adama rahatlıq gətirir... fəlsəfə fə böyük şeydi... Əslində, bəlkə də nahar vaxtı heç bir qanqaraçılıq olmayıb, mənim gözümə elə görünüb... bunu özümə təlqin eləməliyəm. Qanqaraçılıq olmayıb, vəssalam-şüttəmmam. Qanqaraçılıq olmayıb. Olmayıb... Yox, olub axı. Olub. Fəlsəfə də kefimi kökəldə bilməyəcək... bəlkə menuet oynayım? Ey, Brendavuan!

BRENDAVUAN – (*Gəlib*) Nə buyurursunuz, ağa?

JURDEN – Darıxıram, Brendavuan!

BRENDAVUAN – Nəsə yeyin, ağa.

JURDEN – Yox, istəmirəm. Arvadım evdə yoxdu?

BRENDAVUAN – Yoxdu, ağa.

JURDEN – Çox şükür. De ki, mənimçün menuet çalsınlar.

BRENDAVUAN – Musiqiçilər burda deyil, ağa.

JURDEN – De... görürsən... hamı mane tələyin hökmünə buraxıb gedib... Brendavuan, sən mənimçün menuet oxu da.

BRENDAVUAN – Ağa, mən çox pis oxuyuram axı.

JURDEN – Heç nə olmaz, gəl bir yerdə oxuyaq.

Bir yerdə menuet oxuyurlar. Jurden oxuya-oxuya oynayır.

JURDEN – Lya-lya-lya... Yox, kefim kökəlmir. Brendavuan, sən çıx get, məni daha da darıxdırırsan.

BRENDAVUAN – Baş üstə, ağa. (*Gedir və müəyyən vaxtdan sonra qayıdır.*) Ağa, bir türk gəlib, sizi soruşur.

JURDEN – ...Lya-lya-lya... Türk? Əzizim, içməmişən ki? Ayıqsan? Türk hardan çıxdı?

BRENDAVUAN – Bilmirəm, ağa, gəlib də.

JURDEN – Çağır gəlsin.

Brendavuan çıxır və o saat da qayıdır. Türk kimi geyinmiş Kovyel gəlir.

KOVYEL – Cənab, heç bilmirəm yadınıza gəlmək şərəfinə nail olmuşam, ya yox.

JURDEN – Yox, yadıma gəlmirsiniz.

KOVYEL – Mənsə, cənab, sizin lap körpə vaxtınızı xatırlayıram.

JURDEN – Nə danışırsınız?

KOVYEL – Siz necə də gözəgəlimli uşaq idiniz. Bütün xanımlar sizi öpmək üçün qucağına götürürdü.

JURDEN – Təşəkkür edirəm. Öpmək üçün? Amma siz görünüşünüzdən cavan adama oxşayırsınız.

KOVYEL – Bu təəccüblü olmamalıdı, cənab, axır vaxtlar Türkiyədə yaşamışam.

JURDEN – Aha... Aha...

KOVYEL – Həə, cənab. Sizin atanızla dost münasibətimiz vardı, mərhum əsl zadəgan idi.

JURDEN – Necə, siz mənim mərhum atamı da tanıyırdınız?

KOVYEL – Tanıyırdım da sözdü?

JURDEN – Həm də deyirsiniz ki, o zadəgan idi. Nəyisə qarışdırmırsınız ki?

KOVYEL – Özü də həqiqi zadəgan.

JURDEN – (*Kovyelin əlini sıxır*) Məni sevindirdiniz, cənab. Acizənə surətdə xahiş edirəm əyləşəsiniz. Bilirsiniz, bəzi ağzığöyçəklər Parisə səs salıb ki, guya mənim atam tacir olub.

KOVYEL – Nə çərənləyirlər elə! Sizin atanız olduqca incə adam idi, özünün də parçalardan və başqa şeylərdən yaxşı başı çıxırdı. O müxtəlif mallar alırdı, sonra da dost-tanışının mənlüyini alçatmamaq şərti ilə onlara satırdı.

JURDEN – Cənab, siz məni lap vəcdə gətirirsiniz.

KOVYEL – Görürsünüz?! Qisası, cənab, gəlmişəm sizə bir xoş xəbər çatdırım. Türk sultanın oğlu Parisə gəlib.

JURDEN – Aa, heç eşitməmişdim.

KOVYEL – Görürsünüz... Mən əlahəzrətin tərcüməçisiyəm.

Jurden ayağa durur.

KOVYEL – Əyləşin, cənab, rəsmiyyətə ehtiyac yoxdu. Mən sizə olduqca ciddi bir məsələni çatdırmalıyam... Bizə heç kim qulaq asmır ki?

JURDEN – Brendavuan, itil burdan!

BRENDAVUAN – Baş üstə, ağa. (*Gedir.*)

JURDEN – Buyurun, cənab.

KOVYEL – Əlahəzrət şahzadə sizin qızınıza vurulub.

JURDEN – A... e... haçan... nə üçün... o mənim qızımı harda görüb ki?

KOVYEL – Təsadüfən küçədə görüb. Amma məsələ bunda deyil, harda görübsə görüb. Əsas odu ki, o, sizin kürəkəniniz olmaq istəyir.

JURDEN – Cənab, heyrət içindəyəm!

KOVYEL – Bu gün səhər əlahəzrətlə söhbət edirdik. Birdən o dedi: “Akçiam krok soler snşalla mustafa qidellu amanaxem varaxani userekarbulat”.

JURDEN – Elə belə də dedi?

KOVYEL – Eynən beləcə. Necədi?

JURDEN – (*Öz-özünə*) Nə üçün valideynlərim mənə türkcə öyrətməyib axı?

KOVYEL – Yox e, onu demirəm, yəni necədi sizinçün, türk sultanının oğlu!

JURDEN – Boynuma alım ki, cənab tərcüməçi, mən türk dilini bir balaca unutmuşam... özünüz bilirsiniz də, dayələr... yarısını başa düşdüm... amma qalanını...

KOVYEL – Narahat olmayın, mən indi sizinçün tərcümə edərəm. O deyirdi ki: “Sən heç Paris zadəganı Jurdenin gözəl qızını görmüsən?” Mən incə şəkildə cavab verdim ki, hə, görmüşəm. Əlbəttə, türkcə cavab verdim. O dedi: “Ah, marababa saxem!” Yəni ki, bilsən onu nə qədər sevirəm! Sonra mənə əmr etdi ki, get cənab Jurdenin yanına, mənim üçün elçilik elə, qızını mənim üçün istə, bir də de ki, ona mamamuşi rütbəsi verəcəyəm.

JURDEN – Mamamuşi?.. Ola bilər... Mamamuşi nə deməkdə ki?

KOVYEL – Kamerger.

JURDEN – Həə.

KOVYEL – Hələ bu harasıdı? O elə bu saat özü şəxsən sizin görüşünüzə gələcək.

JURDEN – Ola bilməz! Mən...

KOVYEL – Bəlkə siz onların evliliyinə qarşısınız?

JURDEN – Cənab tərcüməçi, mənim həddim nədir? İlahi, nə böyük bədbəxtlik! Bilirsiniz, qızım Lüsil tərsin biridi, özü də Kleont adlı birinə vurulub, dedim axı, tərsin biridi, demək istəyirəm ki, yəni, qorxuram...

KOVYEL – Cənab, siz heç narahat olmayın. Qızınız şahzadəni görən kimi hər şey qaydasına düşəcək. Sizə deyirəm, amma bilin ki, bu dövlət əhəmiyyətli sirrdir: türk sultanın oğlu əlahəzrət şahzadə dediyiniz o Kleonta dəhşətli dərəcədə oxşayır. Mən onu küçədə görmüşəm. Amma tələsməlisiniz, gərək türk paltarı geyinəsiniz.

JURDEN – Axı məndə türk paltarı yoxdu. İndi necə olacaq?

KOVYEL – Cənab, hər şey artıq hazırıdır. Bu saat sarayın dərzisi gəlib sizi geyindirəcək. Ey!

Dərzi gəlir.

JURDEN – Bu axı mənim dərzimdi! Bu sizsiniz?

DƏRZİ – Bəli, cənab. Mən türk şahzadəsinin yanında işə girmişəm. Xahiş edirəm yataq otağına gedək.

Jurdenlə dərzi gedirlər.

KOVYEL – (*Qarıya*) Cənablar!

Musiqi müəllimi ilə rəqs müəllimi gəlirlər.

KOVYEL – Ümid edirəm, sizdə hər şey qaydasındadır? Bundan başqa, cənablar, bu sirri heç kim bilməməlidir. (*Onlara pul verir*)

RƏQS MÜƏLLİMİ – Narahat olmayın, cənab. Biz əsl incəsənət adamıyıq, ona görə də bizə kim pul verirsə, sənətimizlə onun xidmətindəyik. Artıq sorğu-sual lazım deyil.

KOVYEL – Lap əla. Yaxşı, gedin. Şahzadə indi gələcək.

Müəllimlər gedirlər. Dorant gəlir. Kovyel üzünü gizlədir.

KOVYEL – Bu hardan çıxdı? Qıraq adam işi korlaya bilər.

DORANT – Salam, cənab. (*Kovyelə baxır*)

KOVYEL – Koriqar Kombato.

DORANT – Üzr istəyirəm?

KOVYEL – Ambasu?

DORANT – Siz fransızca başa düşürsünüz? (*Öz-özünə*) Bu sifət mənə tanış gəlir...

KOVYEL – Mən düşməmək başa.

DORANT – Siz türksünüz?

KOVYEL – Türkəm, əl çəkin. Oy!.. Mikosi.

DORANT – Nə mikosi? Sən Kovyelsən ki!

KOVYEL – Sss, cənab, bərkdən deməyin!

DORANT – Bu nə komediyadı?

KOVYEL – Cənab, bizi satmayın, xahiş edirəm. İndi mənim ağam Kleont türk şahzadəsi qismində bura gələcək.

DORANT – Bu oyunu sən fikirləşmisən?

KOVYEL – Gizlətməyəcəyəm, cənab, mən.

DORANT – Nə üçün?

KOVYEL – Jurden Lüsili Kleonta vermək istəmir, çünki Kleont zadəgan deyil.

DORANT – Hə, başa düşdüm!

KOVYEL – Cənab, ümid edirəm siz...

DORANT – Ay dadi-bidad! Pul kisəmi evdə qoyub çıxmışam!

KOVYEL – İçində nə qədər var idi?

DORANT – İyirmi pistol.

KOVYEL – Cənab, xahiş edirəm bu iyirmi pistolu borc kimi qəbul edəsiniz.

DORANT – Təşəkkür edirəm. Qulaq as, mən bu komediyaya baxmaq üçün markiza Dorimenanı da dəvət edə bilərəm? Narahat olma, üzündə maska olacaq.

KOVYEL – Bu hardan çıxdı?

DORANT – Əla. (*Gedir*)

Türk paltarı geyinmiş Jurden, dalınca da dərzi içəri girirlər.

JURDEN – Cənab tərcüməçi, zəhmət olmasa baxın görün, hər şey qaydasındadı?

KOVYEL – Belə... Fırlanın... Hə!

Küçədən musiqi səsi gəlir, fənər işıqları içəri düşür.

KOVYEL – Bu da əlahəzrət şahzadə!

Türk paltarı geyinmiş Kleontu gətirirlər. Rəqs və musiqi müəllimləri, dallarınca da türk paltarı geyinmiş aktyorlar daxil olurlar.

KLEONT – Ambuzaxim akibaraf salamaleki!

JURDEN – Cənab tərcüməçi, kömək edin!

KOVYEL – O deyir ki: Cənab Jurden, qoy sizin qəlbınız bütün bir il boyu saqraq çəhrayı kol kimi çiçəklənsin!

JURDEN – Əlahəzrətin sadıq nökrüyəm!

KLEONT – Ustin iok baze moran.

KOVYEL – Qoy göylər sizə şir gücü və ilan zəkası əta etsin!

JURDEN – Bütün varlığım əlahəzrətə eynisini arzulaıyram!

KOVYEL – Osa binamen sadok?

KLEONT – Bel men.

JURDEN – Bel men nə deməkdı?

KOVYEL – Bel men o deməkdı ki, mərasimi nə qədər mümkündürsə o qədər tez başlamaq lazımdı, çünki o elə bu saat sizin qızınızla görüşmək və nikaha daxil

olmaq istəyir, ona görə ki, qızınıza bəslədiyi qeyri-adi sevgi əlahəzrətin ürəyini gəlməkdədi. Belə!

JURDEN – Bel men iki kəlmədi, mənası bu qədər uzundu? Nə əntiqə dildi belə? Bizimkindən min dəfə yaxşıdı.

KOVYEL – Bu iki dili müqayisə etmək mümkün deyil. A, qonaq gəldi.

Dorant Dorimənani əlindən tutub gətirir.

DORANT – Cənab Jurden, ümid edirəm icazə verərsiniz ki, markiza ilə mən də burda iştirak edim.

JURDEN – Markiz, olduqca şadam. (*Dorimənaya*) Markiza, çox şadam ki, arvadımın idbar hərəkətləri sizin bir daha bizim evə qonaq gəlməyinizə mane olmadı.

DORİMENA – Boş şeylərdi, çoxdan unutmuşam. Həm də ki, maska taxacağam, arvadınız məni tanımayacaq. Cənab Jurden, yeni rütbənizi təbrik edirəm.

JURDEN – Həə, mən artıq kamergerəm, xanım. (*Əlini uzadır ki, Dorimena öpsün. O da çəşqinliyə qapılıb öpür.*) Utanmayın, xanım, heç mənim də ürəyimcə deyil. Amma nə etmək olar, vəziyyət bunu tələb edir... Əlahəzrət, salamaleki, icazənilə təqdim edim... markiza Dorimena... tfu, başa düşmür axı... bel men... Tərcüməçi!

KOVYEL – (*Dorantı göstərir*) Kozuri mana. Bu o deməkdi ki, icazə verin sizə markiz Dorantı təqdim edim.

JURDEN – (*yavaşdan Doranta*) Əlini, əlini öpün.

DORANT – (*Kovyelə*) Bu həddən artıq oldu.

KOVYEL – Öpün, işimizi kormayın. Belə lazımdı.

Dorant iyrənə-iyərə Kleontun əlini öpür.

KOVYEL – Gəlini çağırın!

JURDEN – (*Özünü itirir*) Hə, gəlini çağırmaq lazımdı.

Musiqi səslənir. Səhnə arxasından Lüsilin qışqırığı eşidilir.

JURDEN – Brendavuan, Lüsil harda qaldı?

BRENDAVUAN – Gətirirlər, ağa, amma o, gəlmək istəmir.

JURDEN – Belə də bilirdim... Yazıqlar...

Türklər Lüsili gətirirlər.

BRENDAVUAN – Bu da Lüsil, ağa.

JURDEN – (*Lüsilə*) Kariqar kombato. Bu o deməkdi ki, sən elə bu saat əlahəzrət türk şahzadə ilə evlənəcəksən.

LÜSİL – Kömək edin!

JURDEN – Brendavuan! Brendavuan, tut onu!

JURDEN – Nə edirsən, ay axmaq? Ustin maraf... türkcə öyrənməlisən... Brendavuan, əlindən tut, əlindən... Əlahəzrət, siz ona fikir verməyin... o axmaqdı... bel men...

LÜSİL – Kömək edin! Ay adamlar, məni xilas edin!

JURDEN – Bel men... Bel men...

Gözlənilmədən əlində fənərlə kitablar olan Notarius gəlir.

NOTARIUS – Üzr istəyirəm, toy burdadı? Məni çağırıblar. Notariusam.

KOVYEL – Burdadı. Əlbəttə burdadı. Buyurun.

JURDEN – Notarius?.. Üzr istəyirəm... Salamaleki bazul... gör bir nə edirlər...

Brendavuan!

BRENDAVUAN – Ağə, daha gücüm çatmır... Çox sağlamdı...

LÜSİL – A-a-a-a!

NOTARIUS – Bağışlayın, amma çaşıb qaldım. Belə toy olar? Burda dava gedir ki...

KOVYEL – Heç nə olmaz, cənab notarius, heç nə olmaz... Getməyin, getməyin...

İndi dava edirlər, bir azdan toy olacaq. *(Ona göz vurur)*

NOTARIUS – *(Çaşıb qalır)* Başa düşmürəm, mənə niyə göz vurursunuz?

KOVYEL – Ee, susun bir. Sizə göz-zad vurmuram. Oturun. *(Lüsilə)* Xanım, xahiş edirəm, şahzadəyə baxın.

LÜSİL – Cəhənnəm olun, cəhənnəm olun!

NOTARIUS – Ömrümdə belə toy görməmişəm! Qız axı evlənmək istəmir. Güclə məcbur etmək olmaz axı.

KOVYEL – O elə bu saat istəyəcək, əmin olun. *(Lüsilə)* Mənə baxın, xanım, mən Kovyeləm də, görmürsünüz?

LÜSİL – Nə? Kovyel?

KOVYEL – Sss, yavaş!

BRENDAVUAN – Onu sakitləşdirdim, ağə!

KOVYEL – Şahzadəyə baxın.

LÜSİL – *(Şahzadəyə baxır)* Aaa!

KLEONT – Lüsil!

NİKOL – *(Qəflətən qaça-qaça içəri girir)* Mənim xanımımın başına nə oyun açırınsınız? Kömək edin! Onu türk əllərinə vermərəm!

JURDEN – Onun əl-ayağını bağla, Brendavuan!

BRENDAVUAN – Yox, ağə, bunu edə bilmərəm.

NOTARIUS – Əcəb toydu!

KOVYEL – *(Nikola)* Özüne gəl, sarsaq! Mən Kovyeləm, şahzadə də Kleontdu.

NİKOL – Aa! Razılaşın, xanım, razılaşın!

LÜSİL – Ata, mən razıyam!

JURDEN – *(Köks ötürür)* Yaxşı qurtardıq! Əlahəzrət, o razıdı! Bel men... bir sözlə, hər şey qaydasındadı.

Qəflətən yerdən xanım Jurden çıxır.

JURDEN – De, gələ! Bu da əsas dəhşət! Salam, arvad! Qoy göylər sənə şir müdrikliyi əta eləsin, qoca ilan... Deyəsən, düz demədim... Türkiyə ilə əlaqələrimizi korlama... Get burdan, səni and verirəm... ustin iok... əlahəzrət, məsləhət görürəm, arvadım... o ifritədi...

XANIM JURDEN – Yənə nə oyun çıxartmısan, ay qoca əbləh? Qızının həyatını məhv etmək istəyirsən? Brendavuan, polis çağır!

NOTARIUS – Ee, yox. Polisdə toy? Mən yoxam.

KOVYEL – Xahiş edirəm, ayaq saxlayın. (*Xanım Jurdenə*) Xanım, şahzadənin üzünə baxın.

Xanım Jurden Kovyelin üzünə şillə vurur.

NOTARIUS – Ləzzət! Sırf marağa dayanacağam. (*Oturur*)

KOVYEL – Xanım Jurden, heç olmasa şillə vurmamışdan qabaq sifətə baxın.

Yerdən Pankrass çıxır.

PANKRASS – Cənab Jurden, Paris filosofları, eləcə də Parisin sadə əhalisi arasında evinizdəki xoş hadisə haqqında şayiələr yayılıb. İcazə verin sizi təbrik edim...

JURDEN – Nə təbrik? Heç bilirsiniz nə olub? Bu başdanxarab türk şahzadənin tərcüməçisinə şillə vurdu, toydan sonra Türkiyə ilə müharibə başlayacaq.

BRENDAVUAN – Mütləq olacaq.

KOVYEL – Heç nə olmayacaq. Onu bağışlayıram. (*Xanım Jurdenə yavaşdan*) Xanım, mən Kovyeləm, o da Kleontdu.

XANIM JURDEN – Həə! Mən razıyam, ver qızımızı türk şahzadəyə!

JURDEN – Əlahəzrət, Tanrı sizin dualarınızı eşitdi və arvadımın başına ağıl qoydu.

KOVYEL – Cənab notarius, başlayın!

NOTARIUS – Hə, deyəsən hər şey öz-özlüyündən qaydasına düşdü... Cavanların adı nədi?

JURDEN – Cənab türk sultanının oğludu, bir tərəfdən...

NOTARIUS – Üzr istəyirəm, hansı sultanın?

KOVYEL – (*Yavaşdan*) O zarafat elədi. Yazın: bir tərəfdə Kleont, o biri tərəfdə Lüsil Jurden.

NOTARIUS – Bu başqa məsələ. (*Yazır*)

KOVYEL – (*Notariusa*) İkinci nikah: bir tərəfdə nökər Kovyel, o biri tərəfdə qulluqçu Nikol. (*Jurdenə*) Cənab, etiraf edim ki, sizin qulluqçunuza vuruldum.

JURDEN – Nə edirsiniz, cənab, o, qancığın biridi! Əgər belə çox istəyirsinizsə, mənim arvadımı alın, Türkiyədə gününüz xoş keçər!

KOVYEL – Yox, cənab, sizin xoşbəxtliyinizi əlinizdən almaq istəmirəm.

JURDEN – Özünüz bilərsiniz... Cənablar, heç kim mənim arvadımla evlənmək istəmir ki? Hazır notarius da burdadı, ondan boşanıram. Cənab filosof, siz istəmirsiniz? Onsuz da sizə sadəcə elə gələcək ki, onunla evlənirsiniz.

PANKRASS – Nə üçün mən? Elə siz özünüz belə zənn etməyə davam edin.

DORANT – Qonşudan qalma dala! Dorimena, razısınız?

DORİMENA – Razıyam, əziz Dorant!

KOVYEL – (*Notariusa*) Bunlar da belə... bir tərəfdə... o biri tərəfdə...

Notarius yazır.

JURDEN – Bu nə deməkdidi? Siz... o... mənim üzüyüm...

DORANT – Cənab Jurden, heç belə xırda şeyin söhbətini eləmək sizin kimi əsilzadə, dövlətli adama yaraşar? Qoy o da olsun sizin mənim gözəl arvadıma toy hədiyyəniz.

JURDEN – Bel men.

KOVYEL – Bu da xoşbəxt sonluq! (*Çalmasını çıxarır*) Ağa!

KLEONT – (*O da çalmanı çıxarır*) Cənab! İki sevən qəlbi qovuşdurmaq üçün məcbur qalib sizi aldatdığımız üçün bizi bağışlayın! Hə. Mən Kleontam, cənab, ümid edirəm qızınızın xoşbəxtliyini görüb bizimlə barışacaqsınız.

JURDEN – Nə baş verir? Mənə fənər verin! (*Baxır*) Kovyel! Kleont! İlahi!.. Bu nə deməkdidi? Qarabasma görürəm! Marababa saxem! Akçiam krok soler!.. Siz türk-sünüz, ya yox? (*Musiqi müəlliminin çalmasını götürür*) Musiqi müəllimi! (*Rəqs müəlliminin çalmasını götürür*) Rəqs müəllimi! Burda nə baş verir? Heç nəyə inanmıram! Heç kimə inanmıram!

MÜƏLLİMLƏR – (*Xorla*) Təbrik edirik, cənab Jurden və cavanlara...

AKTYORLAR – (*Xorla*) Xoşbəxtlik arzulayırıq!

Musiqi çalınır.

XANIM JURDEN – Başa düş də, əziz ərciyəzim və biz sakit və şirin həyatımıza qayıdaq. Başına hava gəlməmişdən qabaq necə yaşayırdıq, elə də davam edək.

LÜSİL – (*Atasını qucaqlayır*) Ata! Mən xoşbəxtəm!

JURDEN – Yox, yox! Dünyada hər şey yalandı! (*Xanım Jurdenə*) Mənim arvadım olduğuna inanmıram! (*Xanım Jurdenin əynindəki arvad paltarını dartıb cırır*) Əlbəttə, sən Yubersən! Deyəsən başıma hava gəlir! Tutun məni!

HAMI – Sakit olun, xənab Jurden, özünüzə gəlin.

JURDEN – Filosoфу çağırın! O mənim yeganə dostumdu, qoy o məni sakitləşdirsin. (*Pankrass Jurdenə yaxınlaşır.*) Cənab Pankrass, mənə xoş şeylər deyın!

PANKRASS – Məmnuniyyətlə. Tamaşa qurtardı!

BEJAR – (*Paltarını əynindən çıxarıb qara plaşa bürünür. Fənəri götürür*) Hamı sərbəstdi. (*Orkestrə*) Usta, yekun marşı zəhmət olmasa.

Musiqi səslənir. İştirakçılar lyuklarla aşağı düşürlər.

Pərdə enir.

BEJAR – (*Pərdə arasından çıxıb plaşa bürünür*) Ümid edirəm, artıq heç kim məni saxlamayacaq. Bu günü də yekunlaşdırdığımız üçün göylərə təşəkkür edirəm. İşıqlar söndü. Getdim Köhnə Göyərçinxanaya! Orda məni sevimli muskat şərabım gözləyir! A-lya-lya-lya... (*Musiqi sədaları altında uzaqlaşır*)

Son

Tərcümə etdi: Həmid PİRİYEV

◆ Poeziya

Fəxri MÜSLÜM

OXUYUR

Hal-əhval qürubun, göyün eşqində,
Kirpiyimdə son meh, yellər oxuyur.
Sinəm pərdə-pərdə ayaq kökündə,
Sinəm tavar sazını tellər oxuyur!?

Dumanın, bu çənin çəkilmir sisi,
Canda da yurd salıb bulağın pəsi,
Gecə-gündüzümü var, alıbdı səsi?
Qulaqda dağ çayı, sellər oxuyur.

Yuxu deyilən şey anına bağlı,
Mələyi sübhünə, danına bağlı,
Zalımın qılıncı qınına bağlı,
Adammı aldadır güllər oxuyur!?

Uzanır ucqarlar, uzanır səma,
Könlümə yağışı, şəh dama-dama,
Elə bil məlhəmdi bir göz yarama,
Yovşana tutulmuş çöllər oxuyur.

Fəxriyəm, ağrıdan zarımadım mən,
Ölümə dik baxdım, darılmadım mən,

Ömürdən hələ də yarımadım mən,
Nə tez ağı deyən dillər oxuyur!?

DIRİJORU ÇƏMƏNZARDI

Harda qaldı o günlərim;
Alaçığım, binəm vardı.
Həzin-həzin qımqımıda,
Qımıl-qımıl dinən vardı.

Dağa bulud, çən enərdi,
Göy sünbülə dən enərdi,
Ay çıxardı, gün enərdi,
Hər işdə bir önəm vardı.

Sübhü gülə şəh ələrdi,
Çisək ələr, meh ələrdi,
Könlüm şahə – gecələrdi,
Sərçənəfəs sinəm vardı.

Hələ nə dərd, qəm tutmazdı,
Hal-əhvalı şum tutmazdı,
Gün çeşdində nəm tutmazdı,
İçimdə bir sənəm vardı.

Orkestri çölə bağlı,
Küləyinə, yelə bağlı,
Su dilinə, selə bağlı,
Dirijoru çəmənvardı.

Harda qaldı o günlərim,
Alaçığım, binəm vardı.
Həzin-həzin qımqımıda,
Qımıl-qımıl dinən vardı.

BAHARIN EŞQİNƏ, YAZIN EŞQİNƏ

Sıxıb kirpiyini yenə də bulud,
Baharın eşqinə, yazın eşqinə.
Damlar da yağışı nota köçürür,
Qavalın eşqinə, sazın eşqinə.

Bərəkət qoxuyar torpaq da, yer də,
Daşınar tonqalla bir boxça sirr də,
Ağac düymə-düymə, gül təzətərdə,
Könlümdə oylanan sözün eşqinə.

Çəkər xatirələr o yaşa məni,
Çəkər sular üstə obaşa məni,
Yenidən qaytarar yaddaşa məni,
Hardasa cızdığım izin eşqinə.

Sanki yaylım üstə ürək yellənər,
Bir şələ odundan kürək yellənər,
Arzu çiçək açar, dilək güllənər,
Çatdığım ocağın, közün eşqinə.

Fəxriyəm, kövrələr can oydan keçər,
İllər fəsillənər, gün, aydan keçər,
Ömür də bu yazdan, bu yaydan keçər,
Yaşamaq eşqinə, özün eşqinə.

DİZMİ VAR CIĞIRI, YOLU DÜZ TUTAM

Bu zalım dünyanın, acı dünyanın,
Əməli qoydumu beli düz tutam?
Sözün də yeri yox, yarımçıq keçir,
İndi haqımı qalıb əli düz tutam?

Daha gözlərim də biri üç seçir,
Canım sığınmağa bayır, künc seçir,
Könül də kövrəlib yazından keçir,
Dizmi var cığırı, yolu düz tutam?

Nə var dənləmişəm dən-dən içimə,
Ömür də köklənib uzaq köçünə,
Canım, gücmü qaldı əkin, biçinə,
Təxanı düz tutam, beli düz tutam?

Tapdadı yamacı, tapdadı dağı,
Heç, yer də qoymadı ipuca, yağı,
O gündən ağarmır sübhün dan ağı,
Hal-əhvalımı qaldı dilim söz tuta?

Dərd də paltar kimi yamanıb qaldı,
 Dəymir hədəfinə sonlanıb qaldı,
 Elə kürəyimdə qınlanıb qaldı,
 Məndə hənirmi var külüm köz tuta?

Yüklənib sinəmiz çəkir torpağa,
 Ruh da əsim-əsim dönüb yarpağa,
 Hərə də bir məmur, hərə bir ağa,
 Adammı qalıbdı elim üz tuta?

Yolun ayağında umud ilinir,
 Yolun o başında yer-yurd bölünür,
 Tam yeni sifətlər, üzlər bilinir,
 Yaddaşmı qoydular çəlim, iz tuta?

Bu zalım dünyanın, acı dünyanın,
 Əməli qoydumu beli düz tutam?
 Sözün də yeri yox, yarımçıq keçir,
 İndi haqımı qalıb əli düz tutam?

MƏN QƏDİM ADAMAM, QƏDİM, A DOSTLAR

Baxmayın ömür-gün
 Bir nazik sap kimi iynədən keçdi,
 Yarıac, yarıtox öynədən keçdi,
 Şəhlənib, mehlənib meynədən keçdi,
 Mən qədim adamam, qədim, a dostlar.

Bu yaş yetmiş beş yox, min, milyon ildi,
 Könlümə Ay üzlü nur dolan ildi,
 Yaddaşda hələ də sirr qalan ildi,
 Mən qədim adamam, qədim, a dostlar.

Sədam da Tanrıdan, göydən gəlibdi,
 Bozqurdun səsindən, heydən gəlibdi,
 Şərə, zülmə qarşı,
 Oxumdan, yayından, qıydan gəlibdi,
 Mən qədim adamam, qədim, a dostlar.

Min illik qayamda, daşda yazım var,
 Hər köhnə cütümdə, xışda yazım var,
 Arazda bir qərib, xoş avazım var,
 Mən qədim adamam, qədim, a dostlar.

Bozqır çöllərimdə
 Göydəmir atların nal izi durur,
 Ulusun-ulumun yol-izi durur,
 Ağrıdan, acıdan
 İçimdə hələ də xal izi durur,
 Mən qədim adamam, qədim, a dostlar.

Hələ çəkəmmirəm, yüküm də ağır,
 Qırçaqdan, oğuzdan köküm də ağır,
 Sevinci, qüruru könlümə yağır,
 Mən qədim adamam, qədim, a dostlar.

Türkün türk gəlişi, türk qayıdışı,
 Keçdi nəsil-nəsil, keçdi, nə yaxşı,
 Canıma, qanıma çökdü, nə yaxşı,
 Mən qədim adamam, qədim, a dostlar.

Baxmayın ömür-gün
 Bir nazik sap kimi iynədən keçdi,
 Yarıac, yarıtox öynədən keçdi,
 Şəhlənib, mehlənib meynədən keçdi,
 Mən qədim adamam, qədim, a dostlar.

BAKIYA QAR YAĞDI

Bakıya qar yağdı, ilahi qarı,
 Canı yaman çəkdi ocaq, buxarı,
 Hava da bozumtul, tüstü tündvari,
 Bu qar yaddaşımı təzə-tər etdi.

Bakıya qar yağdı, kənd yada düşdü,
 Dəyirman dəhnəsi, bənd yada düşdü,
 Sərçə dən axtaran hənd yada düşdü,
 Bu qar yaddaşımı təzə-tər etdi.

Qışın qış ağzı da yaza tələsdi,
 Yamacda gül - çiçək naza tələsdi,

Çallaşıb ömür də, saza tələsdi,
Bu qar yaddaşımı təzə-tər etdi.

Dağın binə yeri, yurd da üşüdü,
Sərhəddə əsgərim, mərd də üşüdü,
O gündən içimdə dərd də üşüdü,
Bu qar yaddaşımı təzə-tər etdi.

Xizəyin izləri qalmır ki qarda,
Buzlar da əriyir, qalmır ki darda,
Elə təzələnir bərəkət, bar da,
Bu qar yaddaşımı təzə-tər etdi.

Qış ağzı artardı bozqurdun ovu,
Qalmazdı dovşanın taqəti-tavı,
Düşərdi ovuna hardasa yavı,
Bu qar yaddaşımı təzə-tər etdi.

Bakıya qar yağdı, gecəm uzandı,
Sətirdən-sətirə hecam uzandı,
Sübhün toranında
Qulağa səs gəldi, gördüm, azandı,
Bu qar yaddaşımı təzə-tər etdi.

Bakıya qar yağdı, ilahi qarı,
Canı yaman çəkdi ocaq, buxarı,
Hava da bozumontul, tüstü tündvari,
Bu qar yaddaşımı təzə-tər etdi.

KÖKLƏNƏR

Elə gözəldir ki bu yaz səhəri,
Yer-yurd da, vətən də mehə köklənər.
Üzə gülümsəyər bağça da, bağ da,
Canım da gül üstə şəhə köklənər.

Gözə toxtaq olar barı, bəhəri,
Elə gözəldir ki bu yaz səhəri,
Qalxar dördnala da bir ağ kəhəri,
Yüyənni çəkdikə şahə, köklənər.

Quşlar civil-civil xoş an içində,
 Ömürə biçilmiş zaman içində,
 Umudun içində, inam içində,
 Avazı, şərqi ruha köklənər.

Süzüb xatirələr gün, üzə çıxdı,
 Yaylaq, yaylımımda gün üzə, çıxdı,
 Gecəmmi var, yuxum günüzə çıxdı?!
 Gəmişi qərq olmuş nuha köklənər.

Elə gözəldir ki bu yaz havası,
 Torpağa can verər bulud davası,
 Elə Xançobanın bir eşq nəvası
 Könlümün simində aha köklənər.

Elə gözəldir ki bu yaz səhəri,
 Yer-yurd da, vətən də mehə köklənər.
 Üzə gülümsəyər bağça da, bağ da,
 Canım da gül üstə şehə köklənər.

Gör neçə zamandı şehə tutulub
 Eşqimin bağında gül, sarı gəlin.
 Hələ də könlümün başı axsayır,
 Hamar deyil cığır, yol, "sarı gəlin".

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

**Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
 illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

Səbinə XOSIYEVA

GEDƏK, ÜRƏK...

Ağlayırsan, bir az ağla,
Sonra burdan gedək, ürək.
Saxlayırsan, burda saxla
Ağlamağı, darıxmağı,
Götür məni gedək, ürək...
Arxa çevir bu yerlərə,
Başqa səmtə gedək, ürək.
Gözlər çəkən yolu unut,
Çəkilməyən yoldan gedək,
İşıq gələn yönü boş ver,
İtlər hürən yerdən gedək,
Göz görməyən yerdən keçək...
Mənim gücüm səndədir,
Mənim gözüm də səndə.
Sil gözümü, gedək, ürək...
Bu yerin çörəyi dizi üstədi,
Yum gözünü gedək, ürək...

Hələ uşaq yaşından
Bilirdin gedənləri...
Bilirdin ki, getdisə,
Qayıtmır heç kim geri.

Daha uşaq deyilsən,
 Nə sızılda, nə ağla.
 İndi bütün gedənləri,
 Atan kimi bağışla...

Elə bilirsən tək darıxır adamlar?
 Ehh... darıxsaydın, bilərdin...
 Bilərdin ki, bir ev bütün darıxır.
 Yeməyin də, içməyin də,
 Otaq-otaq keçməyin də,
 Hətta geyim seçməyin də
 Darıxır...
 Qohumların elə hey giley etdiyi,
 O səsin də, sorağın da,
 Yarı bəyaz saçlarına dolaşan,
 Xırda dişli darağın da
 Darıxırr...
 Ayağının altı da,
 Düz başının üstü də,
 Ocağında fısıldanıb,
 Göyə qalxan tüstü də
 Darıxır...
 Gedişinin gör neçənci həftəsidi?..
 O gün-bu gün darıxan
 Həmin o boz qapımın cəftəsidi.
 Bağçadakı qurumuş ağacları demirəm,
 Onlar heç də, darıxmağa hərisdi...
 Sən heç belə darıxmışdın?
 Eşitmişdin darıxmağın səsini?
 Darıxsaydın, bilərdin ki, darıxmaq
 Divardakı saatın “çık-çık-çık-çık” səsidi..
 Sən bilmirsən, bir dənəm...
 Darıxmaq yeganə xəstəlikdir
 İnsanlardan əşyalara yoluxur.
 Yavaş-yavaş yoxa çıxır o adam,
 Sonra bir-bir əşyalar da yox olur!..
 Elə bilirdin tək darıxır adamlar?...

UZAQLARIN ADAMI

Necəsən, uzaqların adamı?
 Orda hava necədir?
 Günün aydın olurmu?
 Mənim kimi qəm yeməkdən
 Gözün-könlün doyurmu?
 Rəngin, başın necədir,
 Günü-gündən solurmu?..
 Bəs, qəlbinlə dilin necə?
 Anlaşırımı bir-biriylə eləcə...
 Ruhun necə, əzizim?
 Eşq tərəfdən toxdumu?
 Doğrudan, maraqlıdır...
 Söylə görüm uzaqlarda
 Qələm-varaq yoxdumu?
 Bircə "Salam" yazmağa
 Bircə "Sağam" yazmağa...
 Bu son məktubumdur e...
 Bircə cümlə cavab yaz...
 Yaz görüm e, uzaqların adamı,
 Görüm o uzaqlıq doğrudanmı,
 Doğrudanmı unutturur adamı?

Gedirsən arxana baxmadan çıx get.
 Gözləmə yolundan saxlayım səni,
 O qapı, o da sən, get, canım mənim,
 Məcburam bir ömür yox sayım səni...

Xəyalın mənimdir, cismini al get,
 Dilimdən sevgilim ismini al get,
 Evimdən gülümsər rəsmi al get,
 Gözümdə çəkdiyim bəs edər mənə...

Geyinir əyninə min cür qiyafət,
 Baxırsan ruhsuzdur, büt gəzir insan.
 Təkliddə özüylə baş-başa qalcaq,
 Vicdanı önündə lüt gəzir insan!...

Vahid ASLAN

ÇƏTİNDƏRƏ YAYLAĞI

Yenə qalxdım at belinə, şimşəklərdən qanadım.
Ey boz duman, ağca bulud, ötüb keçərəm sizi.
Üz tutduğum zirvələrdə arzularım, muradım,
Dərələrdən axan çaylar qaldırın səsinizi.

Yayın qızmar istisində diş göynədən bulağım,
Dönüb yenə sənə gəldim, gəl görüşək – öpüşək!
Uşaqlığım yada düşdü, həzin-həzin ağladım,
Ya da könlüm cuşa gəldi, aşıb-daşdı çaylartək.

Eşidirəm, havalanır qartalların qıy səsi,
Demək indi çatacağam zirvəsinə dağların.
Dodağımdan axıb gedir bulaqların nəğməsi,
Xatırladır film kimi mənə ötən çağları.

Meşəsində çiyləyi, moruğu, quzqulağı,
Çaylarında balıqları varıdır, ey oxucu!
Qoy söyləyim necə yerdi Çətindərə yaylağı,
Buludları dəlib keçir qayaların ox ucu...

ŞUŞA

Qayıtdı nəğməsi göyçək dilinə,
Yaxıldı xınası çiçək əlinə,
Bax, indi bənzəyir nazlı gəlinə
Bu bəxtəvər şəhər, bu gözəl şəhər.

Qaməti mərmərdən, əli belində.
Külək dəli olar öpsə telindən...
Çimir gecələrin işıq selində,
Durub ulduzlarla göz-gözə şəhər.

Bu yerlər əzəldən cənnətdi deyə,
Xətrinə dəyənlər başına döyər;
Tanrı əlləritək açılıb göyə,
Qayalar üstündə möcüzə şəhər.

QAPI

Hər gün babam gedən yollara baxır,
Həsreti gözündə dağdağan qapı.
Cadar-cadar olan boyat sinəsi,
Bir paslı qıfilla dağlanan qapı.

Hərdən külək döyür, hərdən gün döyür...
Ömrü gödəldikcə dərdi böyüyür.
Qədəri qınayır, bəxtini söyür,
Yetim uşaq kimi ağlağan qapı.

Kimsəsiz qalandan evi yıxıldı.
Doğmalar başından uçdu, dağıldı.
Yaşanan ömürdü, qəmli nağıldı,
Kitabı biryolluq bağlanan qapı.

BAHAR NƏĞMƏSİ

Belə görməmişdim dağları hələ,
Ey sözüm, nəzər sal çəməndə gülə;
Oxuyan bulağın səsini dinlə,
Nazlanan baharın rəsmiini çək, get!

Bahar nərgizindi, yaz bənövşənin.
Boyuna biçilib naz bənövşənin.
Ruhum, dərədəki qız bənövşənin
Getsən görüşünə, yığışıb tək get!

Yazın havasına oynayan çaya,
Atılmaq istəyir mamırlı qaya;
Gəlimli-gedimli qoca dünyaya,
Şair, qələminlə bir cığır ək, get!

KİMSƏSİZ UŞAQLARA

Atanı müharibə uddu,
 Ananı zəlzələ;
 Əvvəl arzularının qanadları qırıldı,
 Sonra oyuncaqların;
 Hələ üç yaşın var,
 Hələ səni aldada bilir nağıllar...
 Sən dağılmış yuvanıza baxdıqca
 Qıvrırcıq saçlarını küləklər dağıdar,
 Amansız tale göz yaşlarını ürəyinə axıdar,
 Uşaq gözlərinə baxdıqca
 Göy üzünü səndən utanar,
 Ağca buludlar ağlar...
 Bir cüt göyərçin əllərin
 Səməsinə – anasına uzalı,
 Yanaqların şaxtadan qızarıb,
 Lalə dodaqların çat-çat,
 Gəl, yavrum, gəl,
 Sənə də qıydı zalım həyat...
 Gəl aparım səni öz dünyama,
 Orada olmasa da yalançı nağıllar,
 Orada nə zəlzələ,
 Nə də müharibə var;
 (...Və mənim öz dünyam olsaydı,
 Bütün cocuqları məsud edərdim.)

BİR ŞAİR KÖÇ ETDİ

Musa Yaquba

Bir şair köç etdi əbədiyyətə,
 Bir yarpaq da düşdü söz budağından.
 Ayrıldı,.. dərd verdi o, təbiətə,
 Necə ki, ayrılır bağban bağından.

O, nəğmə içirdi bulaq gözündən,
 O, yaxşı bilirdi daşın dilini;
 Hər dəfə endirib göyün üzündən
 Misraya düzürdü quşun dilini.

Doğması bilirdi qayalar onu,
Əlləri min illik mamır kimiydi;
Hərdən dərələrdən salıb yolunu,
Hərdən zirvələrə qalxan çəniydi.

Çaylar tanıyırdı onun səsinə,
Hərdən kiryirdi, hərdən coşurdu.
Hərdən də unudub öz nəğməsinə,
Tənha bir ağaca nəğmə qoşurdu.

Yaxşı tanıyırdı qoca dünyanı,
Bilirdi ona da etibar yoxdu.
Gözündə heç idi şöhrəti-şanı,..
Onu sevdiyinin həsrəti yaxdı.

Həqiqət axtaran bir uşaq idi,
Tərəzi kimiydi uşaq gözləri.
Hiylədən, yalandan o, uzaq idi,
Qəlbinin şəkliyi şeiri, sözləri.

O, getdi...
Hıçqırdı sısqa bulaqlar!
Yarpaqlar küləyə çırpdı özünü!
Mamırlı qayalar, dumanlı dağlar
Hər gün oxuyacaq onun sözünü!

YAŞADIM

Gəl sənə söyləyim olub-keçəni,
Bir daha xatırla, nətər yaşadım.
Dodağın güləndə bir ömür fərəh,
Gözün qəmlənəndə kədər yaşadım.

Əllərin ovcumda bükülüb qaldı.
Eşqin ürəyimə əkilib, qaldı.
Gözümdə gözünün şəkili qaldı.
Sanma həyatımı hədər yaşadım.

Sevənlər sonunu hesaba almaz,
Sevginin ilki var, son anı olmaz.
Qəbrimin üstündə bu sözləri yaz:
– Sən məni sevdiyən qədər yaşadım.

BİR QƏDƏH SÜKUT

Xatirələr yaşayar
Hər döngədə, hər tində.
Kim bilir daha nə var
Yolların qismətində.

Bir qədər sükut içir
Darıxanda küçələr.
Bəzən yollardan keçir
Ürəyindən keçənlər.

Bir tikə ümid saxlar
Yolların köndələni.
Ötən illərdə axtar
Ömürdən kəm gələni.

ZƏFƏR MARŞI

Harayladı ana torpaq,
Üzümüz ağ, yolumuz haqq.
Yumruq olduq, bir olduq biz!
Zəfərlərdən doğulduq biz!

Köksümüzdə vətən eşqi,
Dağlar aşdıq, düzlər keçdik.
Bir işıqlı yol olduq biz!
Zəfərlərdən doğulduq biz!

Döyüşlərdə igid olduq,
Qazi olduq, Şəhid olduq.
Ocaq olduq, Pir olduq biz!
Zəfərlərdən doğulduq biz!

Səndən ötrü nədir bir can,
Təki var ol, Azərbaycan!
Sevgin ilə yoğrulduq biz!
Zəfərlərdən doğulduq biz!

◆ Dramaturgiya

ÜLVİYYƏ HEYDƏROVA

TORPAQLAR

*Həsrət çəkmiş torpaqlara,
torpaq olmuş insanlara*

◆ Bir pərdəli dram

İŞTİRAK EDİRLƏR:

KAPİTAN – 35 - 40 yaşında

MİRİ (30 - 35 yaşında) – hərbiçi

RÜSTƏM (25 - 30 yaşında) – ədəbiyyat müəllimi, şair

CƏLAL (38 - 40 yaşında) – tarixçi

MURAD (25 - 30 yaşında) – qarmon ifaçısı

FƏRƏC (50 - 55 yaşında) – sürücü

ŞAMİL (28 - 30 yaşında) – ofisiant

ORXAN (22-24 yaşında) – könüllü

Gecədir. Döyüş gedir. Kapitan, Rüstəm, Murad, Cəlal, Fərəc, Şamil, Miri, Orxan – hərəsi bir tərəfdə döyüşür. Səhnə boyu sürünürlər. Döyüş səsləri dayanır. Pauza.

ŞAMİL: Görəsən, hardayıq? Yaman tanış gəlir buralar.

ORXAN (*zarafatla*): Harda olacağıq, rəhmətliyin nəvəsi? Cənnətdə.

MURAD (*hayəcanla*): Yox, ölməmişik biz. Biz ölməmişik. Ölməmişik (*Havaya atəş açır!*)! Bax, görürsüz, görürsüz, yaşayırıq!

KAPİTANIN SƏSİ (*uzaqdan*): Evimizdəyik, uşaqlar, narahat olmayın!

FƏRƏC: İndiki körpələr hardan bilsinlər, ay kapitan qardaş! Ayaqları indi-indi dəyir torpaqlara.

MİRİ: Kapitan, gələk?

KAPİTANIN SƏSİ: Tələsməyin hələ.

ŞAMİL: Kapitan, istəyirsiz təzədən iməcilik edək (*avtomatını hazır vəziyyətə gətirir*)?

KAPİTANIN SƏSİ: Kəşfiyyat edim, deyəcəm indi.

Kapitan sürünə-sürünə kənara çəkilir.

RÜSTƏM: Ay Murad, cənnət bəyəm təkə o dünyadadır? Qarabağımız cənnət deyilmi?

ŞAMİL: Düz deyir də kişinin oğlu (*zümzümə edir*):

Cənnətim Qarabağ,
Zinətim Qarabağ...

HAMISI XORLA (*aşağı tonda*):

Nəğmələr gülüstanısan,
Sevgi dastanısan...

RÜSTƏM: Hər daşında bir söz yatır. Buranın kol-kosları da adamı oxudur. Bax, Vətən budur e! (*torpağı əlinə götürür, öz-özünə*)

Əvvəl torpaq,
Sonra ağac olacam
azad torpaqlarda.
Bir gün kölgən olsam... (*düşünür*)

Bir gün kölgən olsam,
Başını sinəmə qoyarsan,
Dinləyərsən ürəyimin səsinə
Tarix kitablarında yazarsan ki, burda bir şairlə sürünmüşəm.

CƏLAL: Başqa sözün, tapşırıqın, şair?

Kapitan ratsiya ilə əlaqə yaradır.

KAPİTAN: Qəbul, qəbul... Bildik, qəbul! Yoxdur. Oldu! Görüşərik!

Kapitan əli ilə Miriyə "irəli" işarəsi verir.

MİRİ: Uşaqlar, yavaş-yavaş irəli. Kapitan bizi gözləyir.

Mirinin ratsiyasına qırıq-şırıq səsələr gəlir.

MİRİ: Qəbul! Qəbul!

Heç nə eşidilmir. Hamı sürünür.

MURAD (*öz-özünə, pıçıltı ilə*): Bu dəfə yaxşı oldu! Qorxdum? Yox! Yox! Qorxmadım, qorxmadım, qorxmadım ki?! (Ucadan) Öldü var, döndü yoxdur!

ŞAMİL (*təəccüblə*): Sağ ol, Murad! Düz deyirsən. İslanmışın yağışdan nə qorxusu?!

RÜSTƏM: Hər gün yağış altındayıq. Güllə yağışı, bomba yağışı, minamyot yağışı (*İstehza ilə*). Hələ bunun qarı var, çovğunu var.

FƏRƏC: Vəssalam, şairin sinəsi açıldı.

Orxanın telefonuna zəng gəlir.

ŞAMİL (*zarafatla*): Uşaqlar, sakit! İndi Orxan canlı bağlantıya qoşulur. Buyur, Orxan müəllim, söz səndədir!

Gülürlər.

ORXAN (*pıçıltı ilə*): Pap, zaryadkam bitir, nə deyirsən, tez ol.

ORXANIN ATASININ SƏSİ (*ə səblə*): Yenə Xınalıqdasan?

ORXAN: Harda olacam?

ORXANIN ATASININ SƏSİ: Səsin niyə quyunun dibindən gəlir?

ORXAN: Ova çıxmışığı.

CƏLAL: Həri, həri!

ORXANIN ATASININ SƏSİ: Utanmırsan ə? Ölkə müharibə içində, sən də orda ov ovlayırsan, quş quşlayırsan!

ORXANIN ANASININ SƏSİ: Ver telefonu görüm. Bizim burda ürəyimiz partlayır, sənə orda kefində, damağında.

ORXAN (*pıçıltı ilə*): Mom, yavaş! Quşlar səsindən hürkdü.

ORXANIN ANASININ SƏSİ: Kül mənim ana başıma! Mən də deyirəm, oğul böyütmüşəm?!

ORXAN (*hirsə*): Mom, bilirsən, nə var... Mən... Mən....

Miri telefonu əlindən alır, söndürür.

MİRİ: Neynirsən sən?

ORXAN: Eşitmədik?

FƏRƏC: Gərək əvvəldən deyərdin, bala, indi gecdi. Atan-anan dəli olar Amerikada.

MİRİ: Sözüm hamıyadır, eşidirsiz?! Söndürün o telefonlarınızı!

RÜSTƏM: Rəis, bəs necə...

MİRİ (*sözünü kəsir*): Belə lazımdır!

Tək güllə səsi gəlir.

MİRİ: Snayper. Əyilin.

Murad haray çəkir. Şamil qəfil ayağa qalxır. Snayperdən açılan atəş tərəfə güllə atır.

ŞAMİL: Buna da quş!

MURAD (*həyəcanla*): Uşaqlar, uşaqlar...

CƏLAL: Nə oldu?

RÜSTƏM: Murada nəşə olub. (*Murada, ucadan*) Gəlirik, sən orda qal.

Hamı Murada sarı sürünə-sürənə gedir. Murad kapitanın cəsədini çətinliklə sürüyür.

HAMI (*təaccüblə, təəssüflə*): Kapitan! Kapitan!

MİRİ (*özünü kapitanın üstünə atır*): Fərhad! Fərhad! (*əlini onun boğazına tutur*) O da torpaq oldu! (*Pauza*) Yaşasın Vətən!

Murad hönkürür.

FƏRƏC: Ağlama, bala! Ağlama! O, indi ən uca məqamdadır.

RÜSTƏM: Heç kimə fikir vermə! Boşalt ürəyini! (*Fərəcə*) Ürəyi partlayası deyil ki.

CƏLAL: Tarixə qovuşdu. (*Miriyə*) Xəbər edək bölüyə?

Miri yerində donub qalır. Pauza.

RÜSTƏM (*təəssüflə*): Heyif! Min heyif! Yol göstərənəmiz idi.

MİRİ (*təmkinlə*): Müharibənin qaydası budur. Ya ölürsən, ya öldürürsən!

CƏLAL (*Rüstəmə baxır*): Hə, şair də qələmini qana batırır.

RÜSTƏM: Vətən qanı qurumur! Vətən sağ olsun!

ORXAN: Uşaqlar, xəbəriniz var ki, ölüm daha bizi təəccübləndirmir?!

MURAD (*inamla*): Hə, hə! Daha qandan qorxmuram ki.

FƏRƏC (*Orxana*): Şəhidlər ölmür, atam balası. Bunu sənə əzizləri şəhid olan biri kimi deyirəm.

CƏLAL (*Miriyə*): Miri, nə məsləhət görürsüz?

MİRİ: Siz kapitanınızı, mənə, bir yerdə böyüdüyüm dostumu itirdim. Bilirsiniz, nə arzuları vardı. Vəsiyyətdə eləmişdi mənə.

RÜSTƏM: De, qardaş, nə idi vəsiyyəti?

Miri başını yelləyir. Kapitanın başını sinəsinə sıxır, gözlərini bağlayır.

MURAD: Heyif, son sözünü bilmədik.

ŞAMİL: Rəis, bəlkə deyəsiniz son istəyi nə idi?

MİRİ: Vaxtı gələndə deyəcəm.

Ətrafa baxır. Uzaqdan yük maşını görür.

MİRİ: Bu arada, uşaqlar, sizi təbrik edirəm, qənimətimiz var. (*Fərəcə*) Fərəc, bax, gör maşının vəziyyəti necədi.

Hamısı yük maşınına sarı gedir. Maşının ətrafına baxırlar. Fərəc maşını işə salmağa cəhd edir. Şamil, Cəlal, Murad, Orxan, Rüstəm yük maşınının kuzasına minirlər.

RÜSTƏM: Əməlli xəzinə tapmışıq ki.

CƏLAL: Minaatanlar, pulemyot... Kalaşnikovlara bax hələ... (*Maraqqla*) Görən, patronları var? (*Yeşikləri eşələyir*) Başibatmışlar deyir ki, gəlin, kökümüzü kəsin e!

Miri maraqla maşının arxasına baxır.

ŞAMİL (*sevinclə*): Uşaqlar, yeməklər də var.

MİRİ: Ehtiyatlı olun, zəhərli olar.

MURAD: Yox, ay rəis, hamısı bağlıdır.

Miri kənara çəkilir. Ratsiya ilə əlaqə qurur.

MİRİ: Kapitanımız Vətən oldu (*Pauza*). Amin! Vətən sağ olsun! (*Pauza*) Elə də bilirdim (*Pauza*). Çıxırıq. Uşaqlar, düşün aşağı hamınız. Kömək edin; kapitanı maşına qoyuruq.

Onlar kapitanı çiyinlərinə götürüb, yük maşınına qoyurlar. Fərəc maşını, nəhayət ki, işə sala bilir.

ORXAN: Biz indi geri dönürük?

FƏRƏC: Rəis, hara sürüm, qardaş?

HAMI: Hara gedirik?

MİRİ: Qabaqda gözləyirlər bizi.

Miri əli ilə irəli işarəsi verir.

MURAD (*ehtiyatla*): Mühasirəyə düşmərik?

ŞAMİL: Narahat olma, səni özüm çıxardacam.

Maşın asta-asta hərəkət edir.

CƏLAL: Uşaqlar, heç birimiz ruhdan düşmürük!

ORXAN: Düz deyir!

MİRİ: İllah da sən Murad. Maşallah, hamımızdan güclüsən. Özünə inan.

MURAD (*silahını möhkəm sıxır*): İnanıram... (*Əsəblə*) Nədən qorxuram ki? Heç nədən çəkinmirəm. Bayaq görmədim vuruşurdum?

ORXAN: "Novar"-çı deyil ki, şükür!

ŞAMİL (*maraqla*): Nə? Nə? «Nov-ar» nəmənədir, ə?

ORXAN: Nov-ar yox, «no var»... «Meyk lov, not var»

ŞAMİL: Vəssalam də. İlişmədik bu xarici gədəyə? Ə, bir adam dilində danış.

MİRİ (*təmkinlə*): Anti-müharibə şüarıdır.

RÜSTƏM: Yəni, ay Şamil, sev, amma müharibə eləmə!

CƏLAL: Bunu ilk dəfə amerikan tənqidçisi Gerşon Leqman işlədib.

FƏRƏC: Ağızları isti yerdə olanlar, isti ev-eşikləri olanlar müharibə istəməz. Bil-məzlər; qışda yurdundan-yuvasından ayağı yalın, başı açıq, ac-susuz didərgin düş-mək nə deməkdir. Bilməzlər; dostu, qardaşı, atası, hətta anası, bacısı şəhid olmaq nə deməkdir.

RÜSTƏM (*Miriya*): Belə çıxır, kapitanımız da bizimlə döyüşə gedir?

Miri başı ilə təsdiqləyir.

RÜSTƏM: O gün onunla kiçik söhbətim oldu. Ürəyimə elə yatdı ki sözü... Deyirdi, hamımız torpağıq. Torpaqdan yaranıb, torpaq uğrunda vuruşuruq, axırda torpağa qarışıriq (*Kapitana baxır*). Can, ay kapitan, heç doğma torpağını görə bilmədin.

MİRİ: Mərhəmətli idi, ədalətli idi, sülhsevər idi. Amma barışa bilmirdi haqsızlıqla. Bu müharibəyə bayram kimi hazırlaşır. Ayın 27-sində görüşəndə mənə dedi, kəfənin mübarək! Elə bil hiss eləmişdi ki, bu dəfə döyüşlərdən sağ çıxa bilməyəcək. Həmişə "qisas" deyirdi.

ORXAN: Biz alarıq onun qisasını.

ŞAMİL: Ölsək də axıra kimi gedəcəyik.

MURAD (*həyəcanla, səmindən qorxduğu hiss olunur*): Hə, hə, hə, elədir!

CƏLAL: Tarix çox vaxt yalan danışır. Hər dövr özünə sərf elədiyini yazıb. O qədər yalanlar görmüşük ki. İşimiz altdan yuxarı güc eləməkdir, təhrif olunmuş tarixi yenidən araşdırmaqdır, düşmənin gözünə soxmaqdır.

ŞAMİL: Nə işlər var e dünyada. Xəbərim yoxdur!

CƏLAL: Qarabağ tariximizi, acımızı, ağrımızı gələcək nəslə olduğu kimi çatdırmalıyıq. Nə şəhidlərin ruhu bağışlayar bizi, nə də torpağın özü.

ORXAN: Lazım olsa, tərcümədə kömək edəyəm sənə.

CƏLAL: Sağ ol, qardaş!

FƏRƏC: Uşaqlar, siz bir yola baxın e. Düşmənin gözü bağlanıb. Səhər açılsaydı, bilərdik hardayıq.

Miri ratsiya ilə əlaqə saxlayır.

MİRİ: Çıxmışıq. Narahat olmayın! Oldu! (*Pauza*) Oldu!

FƏRƏC: Nə hamar yoldur, ilahi.

RÜSTƏM: Haqq yolundayıq, Fərəc dayı! (*Pauza*) Uşaqlar, bir təklifim var.

HAMI: Aha, nə təklifdir?

RÜSTƏM: Deyirəm, bəlkə döyüşlərin sonuna kimi bir-birimizi «Torpaq» çağırıraq, hə?

MİRİ: Maraqlıdır?!

ŞAMİL (*zarafatla*): Salam, Torpaq müəllim.

ORXAN: Torpaq, «Lənd»... (*istehza ilə*) «Lənd of fayer»

ŞAMİL: Bunu bildim. Restorana gələn turistlər deyirdi.

CƏLAL: Qoy bu olsun, bizim kiçik dəstənin adı. «Torpaqlar». (*Miriya*) Nə deyirsiniz, rəis?

FƏRƏC: Kapitanımızın da ruhu şad olar.

MİRİ: Həm də şifrəmiz olar.

RÜSTƏM: Təki salamatlıq olsun! Elə müharibədən sonra da «Torpaq» deyərik. Əla olar, hə? (*utanır*) Oğlumun adını da Torpaq qoyaram.

Mirinin ratsiyasına qırıq-qırıq səslər gəlir.

MİRİ: Qəbul, qəbul (*əlaqə kəsilir*).

Miridən başqa hamı narahatdır.

MURAD (*qorxa-qorxa*): Biz, deyəsən axı xətti keçmişik.

ŞAMİL: Sən bircə narahat olma! Rəisin bir bildiyi var. Görək, başımıza nə gəlir.

RÜSTƏM: Miri, biz kapitanımızı özümüzlə aparmaqla onun ruhunu incitmirik ki?

ORXAN: Məncə, onun ruhu bizə dayaqdır. Fikir vermisiz, bayaqdan bir dənə də olsun çaqqal çıxmayıb qabağımıza.

ŞAMİL: Gözlərinin odunu almışsıq.

FƏRƏC: Maşınlarında gedirik, elə bilirlər onlardan biriyik.

CƏLAL: Ay hay?! Görəsən, kapitanın ailəsinə xəbər verildi?

MİRİ (*kədərlə*): Ailəsi var ki.

Pauza.

RÜSTƏM: Gecə... sükut...

ŞAMİL: Aha, şair başladı.

RÜSTƏM: Gecə, sükut, yol.

Bizi şəhid aparır.

Ana, bilirsənmi?

Tələsirik sabaha

Torpaq olmağa.

Pauza. Hamı təsirlənir.

MİRİ: Torpaqlar, gəlin, torpaq olmağa tələsməyək. Görəcək işlərimiz çoxdur.

Hava yavaş-yavaş açılır.

FƏRƏC: Mənə elə tanış gəlir buralar. Hələ havaya baxın (*Dərindən nəfəs alır*). Ciyərim nə vaxtdır belə hava udmamışdı.

Miri binoklla baxır. Gülümsəyir.

HAMI (*təlaşla*): Nə oldu, rəis? Kimi gördüz?

ŞAMİL: Verin, mən də baxım (*Binoklu Miridən alıb baxır*). Paho! (*Murada zarafatla*) Hazırlaş sən!

MURAD (*həyəcanla*): Ver bura, görüm nədir (*Özünü inandırmağa çalışır*). Pah, burda nə var ki?

ORXAN: Nəyə baxırsız? Verin biz də görək nədir? (*Binoklu Muradın əlindən dartır. Pauza*) Vau! Yes! Görəcəkli günlərimiz var!

CƏLAL (*kompaslı saatına baxır*): Bu yerlər nə tarixlər, nə qırğınlar görüb!.. Buralarda nə qanlar tökülüb!.. Baxmasam yaxşıdır.

MİRİ: Fərəc, yola yaxşı-yaxşı bax, gör sənə tanış gəlirmi?

Fərəc maşını saxlayır.

MURAD (*həyəcanla*): Niyə dayandıq? Yenə nə oldu?

FƏRƏC: Ay torpaqlar, yəni mən (*təəccüblə*)?..

MİRİ: Bəli, bəli!

FƏRƏC: Yox, ola bilməz!

MİRİ: Niyə də yox?!

ŞAMİL (*zarafatla*): Bunlar nə danışırlar?

ORXAN: Nədirsə, yaxşılığadır.

RÜSTƏM (*Fərəcə*): Desənə gəlmişik dədə-baba yurduna. Desənə, 28 ildir itirdiyini tapmısan.

CƏLAL: Gözün aydın, ay Fərəc!

MİRİ: Fərəc, biləsən ki, çox vaxtımız yoxdur.

Fərəc maşından düşür. Uşaqlar da maşından enir. Ehtiyatla ətrafa baxırlar.

ŞAMİL: Əcəb, buraları bizim üçün təmizləyiblər.

MURAD: Təki axıra kimi belə olaydı!

Fərəc həyəcanla o tərəf - bu tərəfə baxır. Kol-kosu itələyir. Sevinir. Uşaq kimi atılıb-düşür.

FƏRƏC: Bax, buradır. Bizim həyətin yolu buradır. Torpaqlar, doluşun maşına.

MURAD (*ehtiyatla*): Yolda mina olmaz?

MİRİ: Yox, burda yaşayıblar.

FƏRƏC: Orxan, o xarici telefonunu ver, çəkim, göndərim qardaşımgilə.

ORXAN: Çəkərəm sizi, amma göndərmək (*Miriyə baxır, aşağı səsdə*) işinə rəis baxır.

FƏRƏC: Çəkərsən, oğul. Ölənə kimi özümdə saxlayacam. Ay allah, inana bilmirəm, evimizə gedirəm, evimizə. Baxın, bu Şərəf bibimin evidir. Can ay Şərəf bibi. İlahi, nə günə qoyublar. Bibim bir güllər əkirdi həyətidə. Bax, bax, o evi görürsüz?

Həmı onun göstərdiyi istiqamətə baxır.

ŞAMİL: Hansını deyirsən, Fərəc əmi?

FƏRƏC: Bax, onu deyirəm də, uçulmuş evi.

ORXAN: Burda salamat ev var ki?

FƏRƏC: Sınıq pəncərəni görürsüz?

HAMI: Aha.

FƏRƏC: Bax, ora yazıq Fərman əmimim həyətidir. Oğlu Birinci Qarabağ müharibəsində şəhid oldu. Kürəkəni itkin düşdü. Can ay əmi, görə bilmədin bu günləri.

Maşın çuxura düşür. Onları atıb-tutur.

FƏRƏC: Bu yol elə bineyi-qədimdən belə olub. Maşınla gələndə bu yerdə atlıb-düşməkdən xoşumuz gələrdi. İlahi, sənə çox şükür. O illərim geri qayıdır (*uşaq kimi sevinir*). Bizim həyət, həyatımız...

Fərəc maşını saxlayır. Uşaq kimi həyata qaçır. Qəhrəmanların hərəsi bir tərəfə gedir.

FƏRƏC: Mən yuxu görmürəm. Yox, ölməmişəm, cənnətə düşməmişəm.

Üzünü çimdikləyir. Qəfil dizüstə çökür. Toprağı öpə-öpə hönkürür. Orxan smart-fonu ilə onu çəkir.

MİRİ: Qalx ayağa, ay kişi! (*zarafatla*) Burdan keçirdik, dedik bir yolüstü sizə baş çəkək.

FƏRƏC: Mən də belə söz eşidərəmmiş, ilahi! Rəis, yəni mən həyatimdəyəm, hə? (*heyrlə*) Təsəvvür edirsən, həyatimdəyəm.

Fərəc ətrafa heyrlə baxır. Əllərinin üstüylə gözlərinin yaşını silir. Qurumuş ağacları görür, kövrəlir.

FƏRƏC: Əlin qurusun, ay düşmən. Ağaclarımızdan da acıq çıxmısan. Qardaşımın elə bil ürəyinə dammışdı (*Orxanın telefonuna*). Qasım, görürsən, mən burdayam ey, burda, həyatimizdə. İndi sən deyəni edirəm (*ətrafa baxır, əlini quyuya atır*). Görən olar buralarda?

MURAD: Nə lazımdır, Fərəc əmi?

FƏRƏC: Vedrə axtarıram, ağacları suvaracam.

RÜSTƏM: Rəhmətliyin oğlu, vedrə taparsan burda? Torpaqlar, köməkləşəyin.

Hərəsi quyudan ovcunda su götürüb ağaca səpir.

RÜSTƏM (*ağaca*): İç, iç... Hələ bu harasıdır? Səni elə dirçəldəcəyik ki. Əyilmiş belini düzəldəcəyik. Elə deyil, ay Cəlal?

Cəlal üzərində xaç olan qədim lövhə tutub. Orxan onu da çəkir.

MURAD: Bu nədir? Nə tapmısan?

MİRİ: O saat bilinir ki, ya sən tarixi qarabaqara izləyirsən, ya da tarix səni.

Cəlal acıqla yerə vurur.

CƏLAL: Yerə batsın belə tarix! Yalançı erməni «xaçkarlarıdır». Xaç daşları dünyanın gözünə soxurlar ki, guya buralar elə qədimdən onların olub. Ölmüşdü

Xankişi?! Gəl indi xaricdəki ermənipərəst alimlərə sübut elə ki, bunlara inanmaq – nağıllara inanmaqdır.

ŞAMİL: Kaş mənəm də sizlər kimi xeyirli işim olaydı.

FƏRƏC: Səni özüm oxutduracam, bala.

ŞAMİL (*sevinir*): Doğrudan?

ORXAN: Qardaşların ölməyib ki.

MURAD: Toyunda da özüm çalacam.

Fərəc evin hər tərəfində nəşə axtarmağa başlayır. Evin yanında əllərilə ot basmış torpağı yoxlayır. Hamı təəccüblə Fərəcə baxır.

MİRİ: Nə axtarırsan, ay Fərəc?

RÜSTƏM: İtirdiyi uşaqlığını.

FƏRƏC: Düz deyir. Uşaqlığımı axtarıram. Burdan çıxan günü qarmonumu aparmağa gücüm çatmadı.

MURAD (*sevinclə*): Nə, qarmon?

FƏRƏC: Hə, hə, qarmon. Dədəm rəhmətliyin gizli yeri vardı. Kişi üzümdən düzəltməyi çaxırı orda saxlayırdı. Sonra anam da turşuları orda saxlamağa başladı. Gedəndə qarmonumu orda qoydum, üstünü də örtürdüm. Elə bildim tez qayıdacam. İndi hamısını ot basıb...

Hamı avtomatın arxası ilə yeri döyəcləməyə başlayır. Fərəc bir yerdə avtomatı vuranda ordan dəmir səsi gəlir.

FƏRƏC (*sevinir*): Aha, buradır. Tapdım, tapdım.

MİRİ (*zarafatlıca*): Torpaqlar, kömək eləyin.

Onlar lyukun qapağını açırlar. Fərəc özünü içəri atır.

FƏRƏCİN SƏSİ: Anamın bağladığı bankalar da salamatdı. (*Pauza*) Elə bil dünən bağlayıb.

MİRİ (*onlara*): Nə baxırsız? Kömək eləyin.

Murad özünü içəri atır.

MURADIN SƏSİ: Fərəc əmi, verin qarmonu mənə.

FƏRƏCİN SƏSİ: Yox, özüm. Çıx, çıx, ürəyin sızılar.

Əvvəlcə Murad, sonra Fərəc çıxır. Fərəc yerdə oturur. Toz-torpağın içində olan qarmonunu uşaq kimi əzizləyir. Murad qarmonu silməyə başlayır.

FƏRƏC: Rəhmətlik anamın təkidi ilə aldı atam. Əvvəl həvəsim yox idi, sonra yavaş-yavaş isinişdim. Anam dedi, əlində çörəyin olsun. (*Qucaqlayır qarmonunu*) O vaxtı gecələr o qədər ağlamışam buna görə.

MİRİ: Bir az tələsək.

FƏRƏC: Qurban olum, rəis, beş dəqiqə də oturaq.

Şamil yük maşınından bir çanta çıxardır.

ŞAMİL: Orxan, kömək elə, al bunu (*çantanı ona verir*).

Balaca taxta parçası tapır.

ŞAMİL: İndi qaçanız, görün, neyləyəcək. Bir süfrə açım ki, dadı damağınızdan getməsin. Fərəc əmi, sən çal.

Şamil konserv qutularını açır, doğranmış çörəkləri səliph ilə kənarə qoyur. Hamı taxta parçasının dövrəsində əyləşir.

FƏRƏC: 28 ildir əlimə qarmon dəymir.

Fərəc çalmağa cəhd etsə də, alınmır. Muradın hövsələsi daralır. Qarmonu ondan alır, sinəsinə sıxır, gözlərini yumur.

CƏLAL: Səninki musiqidir ay Murad. Göstər məharətini.

MURAD: Amma şən olmayacaq.

Murad qəmli bir melodiya çalır. Hamı yemək yeyə-yeyə onu dinləyir.

ORXAN (*kədərlə*): Bravo!

FƏRƏC: Burda nə qədər subay var?

MİRİ: Özünü də hesabla. Baş subay sənsən.

FƏRƏC: Mənim yaşım keçib. Şamil, Orxan, Cəlal, bundan sonra Muradsız toy olmayacaq.

ŞAMİL: Özü də mənim restoranımda.

HAMI: Əlbəttə.

ORXAN (*zarafatla*): Amerikaya neçəyə gələrsən toya?

Pauza.

MİRİ: Daha gecdir. Biz onlara çatmalıyıq.

CƏLAL: İndi yolumuz haradır?

MİRİ: Səncə?

RÜSTƏM: Bəs?

MİRİ: Qalxın.

Hamı maşına əyləşir. Maşın yola düşür.

FƏRƏC: Mən bu günü heç vaxt unutmayacam.

HAMI: Mən də.

RÜSTƏM: Kapitanımızın da ruhu şad oldu.

Maşın bir qədər gedəndən sonra atəşə tutulur.

MİRİ: Hamı aşağı.

Onlar cəld aşağı düşürlər. Döyüş başlayır. Müqavimət göstərilir. Murad ayağından yaralanır. İniləyir, qışqırır.

ŞAMİL: Uşaqlar, Murad... Murad yaralanıb.

MURAD: Mən... mən... mən... Öləcəm? Nə olar, qoymayın ölüm! Nə olar, qoymayın ölüm!

Orxan sürünə-sürünə gəlir. Çantasından ləvazimat çıxardır. Muradın yarasını bağlamağa başlayır.

ORXAN: Qorxma! Qorxma! Ölməyəcəksən!

MURAD: Bilirdim belə olacaq. Bilirdim belə olacaq! Bilirdim, bilirdim... Nə qədər yaralananlar var, nə qədər şəhid olan var, hə? Rüstəm düz deyirdi. Biz torpaq olacağıq. Torpaq... Torpaq...

Şiddətli döyüş başlayır. Rüstəm, Cəlal, Fərəc, Şamil, Miri müqavimət göstərilir. Orxan Murada kömək edir.

ORXAN: Mənə bax, eşidirsən? Bax mənə. Evləri, ağacları görürsən? Yaşayırsan sən! Yaşayırsan! Sənə heç nə olmayıb.

MURAD (həyəcanla): Anam yetim qaldı, qardaşım yetim qaldı.

ORXAN: Bir ayağına bax. Güllə yanından keçib, az-maz sıyrılıb, vəssalam.

MURAD: Qaldım şikəst. Bəs, mən ailəmi necə dolandıracam, hə? Hamısı əlimə baxır. Başa düşürsən? Hamısına mən baxıram. Nişanlım necə olacaq?

ORXAN: Hər şey yaxşı olacaq. Sən rahat ol! Sakit! Sakit! Sakit! Hə, bax, belə.

Murad yavaş-yavaş sakitləşir. Döyüş də getdikcə səngiyir.

MİRİ: Tələsin, gedirik.

FƏRƏC: Rəis, benzin az qalıb. Yolda qalacağıq.

MİRİ: Onsuz da uzağa getmirik. (Rətsiya ilə danışır) Qəbul... Qəbul... İtki yoxdur, yaralımız var. Gəlirik.

Orxanla Şamil Muradı yük maşınına qaldırırlar. Rüstəm, Cəlal, Miri onlara yük maşınından kömək edir.

ORXAN: Ehtiyatla.

MURAD: Ay, ay, ay... Ağrıdır.

Maşınla yola düşürlər.

MİRİ (*Muradın yarasına baxır*): Dərin yara deyil. Keçib gedəcək.

MURAD: Doğrudan deyirsiniz, rəis?

MİRİ: Məni yalan danışan görmüsən?

MURAD: Yəni deyirsiniz qanqrena olmayacaq?

MİRİ: Qardaş, sən yaralar görməmişən.

RÜSTƏM: Bizim ən dərin yaramız şəhidlərimizdir. Elə bilirsiniz o yaralar sağalacaq? Yox! İntiqamları alınsa da, həmişə bizi göynədəcək.

FƏRƏC: Elədir. Hamımız müharibə qurbanlarıyıq. Müharibə hərəmidən nəşə qopartdı. Mənim uşaqlığı, gəncliyimi aldı. Çadırlarda qorxa-qorxa, utana-utana böyüdüm. Hamının bizə yazığı gəlirdi. Bezmişdim yardım almağa getməkdən. İstəyirdim öz yuvam olsun! İsti yuvam. Qaçqıncılıq ailəmi də dağıtdı. Elə bilirsiniz yataqxanada bir-birinin qarnının içində yaşamaq asandır? Əşi, nə isə e! (*Pauza*) Bəs, yaxşı, müharibə sizdən nə alıb?

ŞAMİL: Atamı. Birinci Qarabağ Müharibəsində könüllülərdən olub. Yadımdadı: anam, nənəm bütün günü onun üçün ağlayırdılar. Salamat gəlməyinə qurban demişdilər. Atam gəldi, özü də nə gəldi?! Əsəbləri tamam pozulmuşdu. Elə bil bizi ürəyinin üstündə gəzdirən adam o deyildi. Anam, nənəm qarışıq, hamımızı incitməyə başladı. Nənəm onun əlindən öldü. Axırda da atdı bizi atam, başını götürüb Rusiyaya getdi. Nə ölüsündən xəbər var, nə dirisindən.

MURAD: Mənim də atamın ömrünü yedi. Qazi idi. "Qazi" sözünü də elə ilk dəfə ondan eşitmişəm. Əlillik kağızı alana kimi günləri idarələrin koridorlarında, bazburutlu kişilərin qəbullaşlarında, ora-bura məktub yazmaqda keçdi. Heç üç ay pensiyasını ala bilmədi. Ürəyindən getdi.

RÜSTƏM: Baxıram, hərəmiz bir cür yaralıyıq. Sumqayıtda evimiz Şəhidlər xiyabanına gedən yolun üstündədir. Bura gələndə kimi nə bomba səsi eşitmişdim, nə güllə yağışı görmüşdim. Amma hər gün Şəhidlər xiyabanının yanından keçəndə onların elə bil son anlarını hiss edirdim. O şəhidlərin iniltilərini eşidirdim. Uşaq vaxtı qorxardım bundan. Amma sonra o səslərə yavaş-yavaş öyrəşdim.

CƏLAL: Ağızları köpüklənə-köpüklənə "Vətən", "Vətən" deyənləri çox gördük. Hamısı quru «Vətən» sözündən qrantlar uddu, o pulların hesabına villalarda yaşadılar, günləri xaricdə, yeyib-içməkdə keçdi. Vətən... Vətən Kapitan, Fərəc əmi, Rüstəm, Murad, Miri, Orxan, Şamil kimi oğulların çiyində möhkəm dayanır. Belə oğullar nə beşdir, nə ondur, minlərlədir.

FƏRƏC: Elə sənəin də, ay bala!

CƏLAL: Gözümüzü açandan müharibə gedir. Hələ dünya səsimizi eşitmək istəmir. Haqlı olduğumuzu sübut da edirik, yenə görmək istəmirlər. Amma dayanmırıq. Nə qədər alim tanıyıram, aspirant tanıyıram. Az maaşla, az təqaüdlə bir dəfə də olsa «yoruldum», «bezdim» demənilər. Həqiqətlərimizi təbliğ eləyirlər. Amma bütün müharibələr ədalətsizdir. Birinin ömrünü yeyirsə, birini də yaxşıca yedizdirir.

ORXAN: Nə köçkünəm, nə şəhid ailəsi, nə qazi. Gözümü Londonda açmışam, Amerikada böyümüşəm. Yalan söhbətədi ki, burdan gedənlər hər şeyini unudur. Ola bilər. O baxır ailələrə, düşdüyn mühitə. Atam, anam bura çox bağlıdırlar. Oxumağa gediblər, orda qalıb işləyiblər. Bacımla mən elə bil burda böyümüşük. Onlar bizi torpaqdan qopmağa qoymadılar. Bir də, oralarda Qarabağdan söz düşəndə özümü

uduzmuş xalqın nümayəndəsi kimi hiss edirdim. Ermənilərin cavabını versəm də, içimdə utanırdım, xəcalət çəkirdim. Polad Həşimov şəhid olandan burdayam. Ürəyimə dammışdı ki, müharibə olacaq. Gedib könüllü yazıldım. Evdəkilərə demədim heç. İstəmədim bilsinlər. Bəlkə də sevinərdilər, bəlkə də əksinə. İnsandılar da. Bilmirəm, axıra kimi vuruşa biləcəyəmmi? Bəlkə elə şəhid oldum, hə? Ailəm məni necə axtaracaq? Necə olacaq bundan sonra? Bilmirəm. Amma içimdə qəribə rahatlıq var. Biləcəm ki, daha bundan sonra oralarda başıaşağı olmayacam. Deyəsən, çox danışıdım.

FƏRƏC: Xəcalətli olsun belə düşmənimiz! Rəisimiz, deyəsən, danışmaq istəmir.

MİRİ: Mən susum.

Fərəc maşını saxlayır.

FƏRƏC: Maşınımız da susdu.

MURAD (*həyəcanla*): İndi biz neyləcəyik? Mən tərpənə bilmirəm.

ŞAMİL: 11 nömrə ilə gedəcəyik. Səni çiynimdə apararam.

ORXAN: Növbələşərik.

MURAD: Yox, özüm gedəcəm. Onsuz da yükümüz ağırdır. Mən də yük olmayım.

FƏRƏC: Qarmonumu da götürəcəm. Ömrüm harda qırıldı-qırıldı. Qoy son günümə kimi yanımda olsun.

MURAD: Verərsən sonra, düzəlt-dirərəm. Şəhərdə yaxşı qarmon ustası tanıyıram.

RÜSTƏM (*heyətlə ətrafa baxır*): Vətəni addım-addım, qarış-qarış gəzəcəyik.

Onlar yüklərini arxalarına alıb yavaş-yavaş maşından düşürlər.

MİRİ: Torpaqlar, o dağları görürsüz?

Hamı dağlara baxır.

FƏRƏC (*təəccüblə*): Day Şuşaya nə qalıb ki? Yatsam, yuxuma girməzdi.

CƏLAL: Deməli, biz Şuşanın bir addımlığındayıq?

RÜSTƏM, ŞAMİL, ORXAN, MURAD: Nə, Şuşa? Siz Şuşa dediniz? Şuşa e, Şuşa!

MİRİ: Hə, o dağların üstü Şuşadır. Bizi çağırır.

Miri ratsiya ilə əlaqə yaradır.

MİRİ: Az qalıb... Oldu! Oldu!

FƏRƏC (*kapitanı göstərir, Miriyə*): Kapitanımız necə olacaq bəs?

Miri ağacların birinin yanına gəlir.

MİRİ: Vəsiyyətini yerinə yetirəcəyik.

HAMI (*təəccüblə*): Necə?

MİRİ: Axı o, Daşaltıda doğulmuşdu.

CƏLAL: Belə de.

MİRİ: Amma Şuşada böyümüşdü. Şuşanı ən son tərk edənlərdən olub ailəsi. Heç cür barışa bilmirdi ağrıyla. 20 ildir tanıyırdım onu. Hər görüşəndə söhbətimiz Qarabağdan başlayıb, Şuşada bitirdi. Elə bil ürəyinə dammışdı. Hər dəfə də deyirdi ki, şəhid olsam, nəyin bahasına olursa - olsun, məni yurdumda, kəndimdə dəfn edin. Deyirdi, qibləm Şuşadır. Məni onun ayaqları altında basdırın. Bunu hamıya deyirdi (*Pauza*). Onun son istəyini yerinə yetirməyə bilməzdim. O, bu yolu, doğrudan da, bizimlə irəlilədi! (*Pauza*) Köməkləşək, şəhidimizi torpağımıza əmanət edək.

Onlar çantalarından cürbəcür kəşiçi alətlər, kiçik bel götürüb torpağı qazmağa başlayırlar. Murad yavaş-yavaş onlara kömək edir. Torpağı qazandan sonra kapitanı ehtiyatla yerə qoyurlar.

MİRİ (kapitana): Deyirdin, gözümü yuman kimi oranı görürəm. Şuşa mənim cənnətimdir. İndi cənnətini görə bilirsənmi? Bir azdan torpağına qovuşursan, səngər qardaşım. Əminəm ki, ruhun Cıdır düzündə dolaşır.

RÜSTƏM: Bəlkə də, ordakı Xarıbüllərdən birinə çevrilib.

Onlar kapitanı məzara qoyurlar. Üstünə torpaq tökürlər.

MİRİ (torpaq atır): Salamət qal! (*Pauza*) Görüşərik.

RÜSTƏM (torpaq atır):

Rahət uyu, Vətən oğlu,

Torpaq oldun.

Qoynunda bitən çiçəklər

Bir gün kimisə xoşbəxt edəcək.

ORXAN (torpaq atır): Kaş ki, sizi əvvəl tanıyardım. Sizi çox görmədim, amma mənə çox şey öyrətdiz. Başımızı uca etdiz, bizə yol açdız. Yolunuz açıq olsun!

CƏLAL: Həmişə qəhrəmanlar haqqında tarixdən oxumuşdum, onlar haqqında araşdırmışdım. Bundan sonra çiyнімdə daşdığı, qucağımda can verən oğullardan yazacam. Ağırdir, çox ağır! İlahi, qəhrəmanlarımızın ömrünü döyüşlərdə kəsmə. Rahət uyu!

FƏRƏC: Kapitan, şəhidlərimizə denən ki, hamınızın qisasını alacağıq. Hamımız bir gün yanına gələcəyik!

ŞAMİL: Sizi heç vaxt unutmuyacam, kapitan (*torpağı atanda kövrəlir*)!

MURAD: Atama salam söyləyin! (*Əminliklə*) Ona deyın, oğlun daha qorxmur.

Onlar məzarı torpaqlayırlar. Cəlal lövhə üzərində onun adını yazır: Fərhad Muxtarov (1969-2020), Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı. Lövhəni məzarın başına sancır.

MİRİ: Qələbənin bir addımlığındayıq. Nəhayət ki, bizim də Qələbə günümüz olacaq. Gəlin, hər Qələbə Günümüzə bu məzara baş çəkək. Bunu ənənəyə çevirək. Bizdən sonra uşaqlarımız, nəvələrimiz bura gəlsinlər. Qəhrəmanları unutmamağa qoymamalıyıq.

Miri səmaya baxır.

MİRİ: İndi isə gedək. Hazırsız?

HAMI: Hazır.

Onlar cığırla Daşaltıya tərəf gedirlər. Murad ağır-ağır irəliləyir. Şamil çantasını çiyindən çıxardır. Əyilir.

ŞAMİL (Murada): Çıx bura. Səni çöldən tapmamışıq ki?

MURAD: Yox, özüm gedəcəm.

ORXAN (çiyindəki çantanı Şamilə verir): Tut bunu (Murada əmrlə). Çantanı ver ona.

Murad qeyri-ixtiyari çantasını Şamilə verir.

ORXAN: Bax, belə (Muradı çiyinə alır).

MURAD: Məni bağışlayın, dostlar. Sizə yük oldum, incitdim.

CƏLAL: Eybi yox, sən də xəcalətindən çıxarsan. Toyunda ayaqyalın oynayarsan.

ŞAMİL (zarafatla): Özü də mənim restoranımda.

FƏRƏC: Restoranına da kabablıq ətləri özüm gətirəcəm. Görün, Fərəc əminiz heyvankəsdidə neyləyəcək.

Mirinin ratsiyasında əlaqə yaranır. Qarışıq səsələr gəlir.

MİRİ: Qəbul. Bəli, rəis! (dinləyir)

ŞAMİL (aşağı tonda): Rəis də kiməsə "rəis" deyərmiş.

FƏRƏC: Ə, bir kiri!

MİRİ (ratsiya ilə danışır): Dəfn elədik. (Pauza) Allah bütün şəhidlərimizə rəhmət eləsin! (Pauza) Oldu rəis, oldu! Əlaqədəyik.

RÜSTƏM (zarafatla): Rəis, siz öz rəisinizlə danışdız. İndi icazə verərsiz, biz də öz rəisimizlə bir dodaq tərپəşdirək?

Miri başı ilə razılıq verir.

MİRİ: Amma video göndərmək olmaz.

ORXAN (istehza ilə): Mən, ümumiyyətlə, Xınalıqda kefdəyəm.

RÜSTƏM (zəng edir): Alo, Vəfa... (Vəfanın sevincdən qışqırığı səsi gəlir) Hamı yaxşıdır? Çox danışa bilməyəcəm. Şükür! (Pauza) Yox, deyə bilmərəm hardayam. Belə deyim də, uzaqdan başı dumanlı şəhəri görürəm. Yox! Yox! Hələ alınmayıb. İnanmayın şayiələrə, inanmayın! Bura bax, necə oldun? Nə? (Sevinir) Bunun bayaqdan niyə demirsən? Nə vaxt? Neçə kilodur? Aha... Əla! Əla! Şükür.

FƏRƏC: Nə olub?

CƏLAL: Deyəsən, bala şair doğulub.

RÜSTƏM: Adını qoymamısınız? (*Pauza*) Məni? Onda qoyun adını Torpaq! (*Pauza*) Hə, hə, düz eşitdin: Torpaq! Torpağımız kimi bərəkətli olsun! Yaxşı, salamat qalın. Yenə yığacam. Nigaran qalmayın! Alnından öp Torpağın. (*Pauza*) Mən də.

HAMI: Təbriklər, ay Rüstəm! Böyük oğlan olsun! Allah saxlasın!

RÜSTƏM: Hə, Torpaq bala, xoş gəldin! Görəsən, onu görəcəm?

MİRİ: Toyunu da görəcəksən!

FƏRƏC: O Torpaq balanın da heyvankəsdisində özüm başda olacam.

Gülürlər. Orxan smartfonundan zəng edir.

ŞAMİL: Yenə Xınalıqdasan?

ORXANIN ANASININ SƏSİ (*tələşlidir*): Haralardasan? Neçə vaxtdı səni axtarıyıq. Bütün qohumlar dəyib bir-birinə.

ORXAN: Niyə ki?

ORXANIN ANASININ SƏSİ: Xınalıqda səni tapa bilmirlər.

ORXAN: Balakəndəyəm. Nəsə olub?

ORXANIN ANASININ SƏSİ: Balakəndə nə işin var? Bura bax, sən niyə ah-oh eləyirsən? Ləhləyirsən nədir?

ORXAN: Yox!

ORXANIN ANASININ SƏSİ: Bəs onda niyə tənəffəsən? Olmuya? Vay-vay-vay! Başıma xeyir! Belə vaxtda anan hardan yada düşdü, ay qıvlasız?

ORXAN: Ay mom, səsin eşidilir e. Məni biabır elədin.

ORXANIN ANASININ SƏSİ: Camaatın balası müharibədə qırılır, yaralanır, mənimki də kefdə-damağda. Dəstək fonduna pul köçürdün?

ORXAN: Göndərəcəm, ay mom.

ORXANIN ANASININ SƏSİ: Vizamızı aldıq.

ORXAN: Nə? Viza? Demə ki, gəlirsiz.

ORXANIN ANASININ SƏSİ: Bəs, nə? Qala bilərik burda? Sevincimizdən uçuruq e. Deyirlər, bu gün-sabah Şuşanı da alırlar. Bəlkə də alıblar. Eşitməmişən? Alıblar, ya yox?

ORXAN: Bilmirəm.

ORXANIN ANASININ SƏSİ: Hm, gör mən kimə deyirəm e? Burda hər gün şəhidlərə ehsan veririk. Neçə dəfə yardım göndərmişik. Hər dəqiqə də qadasın aldığımin tvitini gözləyirik. Gözümüzü qırpmırıq ki.

ORXAN: Nə vaxt gəlirsiz bura?

ORXANIN ANASININ SƏSİ: Dördüncü gün gecə 12-nin yarısında. Vaxtında gəl aeroporta, eşidirsən?

ORXAN (*qorxa-qorxa*): Ok, ok...

ORXANIN ANASININ SƏSİ: Yandır kameranı görüm, o Balakəndə neynirsən?

ORXAN: Burda şəbəkə tutmur.

ORXANIN ANASININ SƏSİ: Sənin nəşə fırılacağı var. Nədirsə, biləcəm.

Anası dəstəyi asır.

ORXAN: Heç sağollaşa bilmədim.

MİRİ: Şuşanı alanda zəng edib təbrik edərsən, barişsarsız.

MURAD (*Orxana*): Səni yordum. Düşürəm mən.

FƏRƏC (*Muradı qucağına alır, uşaqla danışmış kimi*): Gəl əminin qucuna.

MURAD: Daha mən quc istəmirəm.

FƏRƏC: Hələ bizi uzun yol gözləyir. Özünə güc topla.

ŞAMİL: Orxan, olar telefonundan xalamgilə yığım?

ORXAN: Olar (*Telefonu verir*). Xalangilə nə üçün? Elə ananla danış.

ŞAMİL: Anamın telefonu yoxdur.

ŞAMİL: Orxan, bir məni belə çək. Xalamın vatsapına göndərim.

ORXAN: Baş üstə!

Orxan Şamilin fotosunu çəkir. Şamil onun telefonundan nömrəni qeyd edir. Göndərir. Sonra zəng edir. Pauza. Şamil telefonu Orxana qaytarır.

ORXAN: Niyə danışmadın?

ŞAMİL: Cavab vermədi.

ORXAN: Cəlal, istəsən götür danış.

CƏLAL: Şuşada yığacam.

FƏRƏC: Uşaq vaxtı bu yoldan o qədər getmişəm qardaşım. Hələ Cıdır düzündə yıxılmışam da (*Başını göstərir*). Sağ tərəfdə çarıq da var.

MİRİ: Gedib sol tərəfini də xoşbəxt edərsən.

FƏRƏC: Təki torpaq uğrunda qan tökək.

Onlar sıldırım qayanın ətəyinə çatırlar. Quşların səsi cəh-cəh vurur. Hava qaralır.

RÜSTƏM: Bəh, bəh, bəh. Cənnət bizi səsləyir.

CƏLAL: Həm də gözləyir.

MURAD: Özüm qalxacam. Özüm! Bu dağları özüm aşacam. Eşidirsiniz? Gözüm-də qorxu yoxdur!

ŞAMİL: Bəs ürəyində?

MURAD: Ürəyimdə də!

FƏRƏC: Oğulsan!

MURAD: Ağrım da gedib. Elə bil Şuşa məni sağaldıb.

FƏRƏC: Biz Şuşanın özünü görsək, daha bizə ölüm yoxdur.

ORXAN: Fərəc əmi, qarmonunu bəlkə burda gizlədəsən?!

FƏRƏC: Dedim axı, onun yükünü özüm çəkəcəm.

MURAD: Bu yerə işarə qoy. Üstünü yarpaqla ört. Döyüşdən sonra gəlib, elə özümüz götürərik.

FƏRƏC: Birdən şəhid olsam?

ŞAMİL (*zarafatla*): Dilimə daş, amma deməsəm, olmaz. Dağlarda torpaq olsanız, Cəlal onu muzeyə verəcək.

CƏLAL: Mən qələt edərəm. Fərəc əmi, biz hələ sizinlə parada gedəcəyik. Hər il kapitanımızın məzarına baş çəkəcəyik. Bəs, uşaqların toyunda kim başda oturacaq? Mənim elçiliyimə kim gedəcək?

FƏRƏC: Doğrudan a.

Çiyindən qarmonunu çıxardır. Onu üstünü qurumuş yarpaqlarla örtür.

FƏRƏC: Bax, vəsiyyətdi edirəm, əgər mənə nəşə olsa, Murad, qarmon sənindir.

MURAD: Payınız artıq olsun, amma öz qarmonum özümə bəsdir. Fərəc əmi, yol üstündəyik. Yaxşı düşünək. Hamımız döyüşəcəyik də, üstəlik, qalib də gələcəyik.

FƏRƏC: Deyirəm, görəsən, gəldiyimiz maşının axırı necə olacaq? Gərək onun yanında şəkil çəkdirərdik.

ŞAMİL: Yadımıza düşdü ki...

CƏLAL: Kaş ki, qələbədən sonra, bu, mütləq olacaq, qənimətlər üçün nəşə bir şey yaradılıydı. Dünyanın müharibə görmüş ölkələrində var elə muzeylər. Neçə-sində olmuşam. Deyirəm, nə olardı, o yük maşını da o parka gətiriləydi. Hamımız yığışib gedərdik o parka. Maşının qarşısında şəkil çəkdirərdik. Rüstəm, sən oğlunu o parka tez-tez apararsan.

RÜSTƏM: Qayıdan kimi səni özüm evləndirəcəm. Balalarımızı da götürüb hər bayramda gedərik o dediyin yerə. Yəqin elə bir şey açarlar.

MİRİ: Torpaqlar, biz Şuşasız böyüdük, amma Şuşasız qocala bilmərik. Hamımız son nəfəsimizə kimi vuruşuruq. Yıxılacaq da, ayağa qalxırıq. Bu döyüşü udmalıyıq. Şuşa 28 ildir bizi gözləyir.

ORXAN: Şuşanın işğal tarixi məndən altı yaş böyükdür.

ŞAMİL: İti qovan kimi qovuruq onları.

MİRİ: Qovuruq. Özü də birdəfəlik. Uşaqlar, sizə bir söz də deyim. İnanıram, özü də o qədər inanıram ki, lap şəhid olsaq da, ordumuz qələbə çalacaq. Şuşanı zülm-dən qurtaracaqlar. Qələbə bayramımız da olacaq, paradımız da. Amma bir şeyi unutmayın ki, müharibə bitə bilər, mübarizə yox! Bundan sonra şəhidlərimiz də olacaq, itkilərimiz də. Düşmənlə mübarizəmiz bitməyəcək. Döyüşə həmişə hazır olun!

Miri ratsiya ilə əlaqə saxlayır. Qarışıq səslər gəlir. Eşidilmir. Miri təəccüblənir.

MİRİ: Əlaqə kəsildi.

HAMI: Nə oldu?

MİRİ: Qəbul... Qəbul... (*Ratsiya ilə əlaqə yaranmır*) Torpaqlar, deyəsən axı, mühasirəyə düşmüşük. Qəbul... Qəbul... (*Təəssüflə*) Görəsən, nə olub?

HAMI: Nə ola bilər ki?

Bu məqamda elə bil dünya dəyişilir, yer yerindən oynayır. Xüsusi təyinatlıların əsgərləri tamaşa salonunun, səhnənin müxtəlif yerlərindən sanki yerin altından peyda olurlar. Onlar sürətlə səhnəyə doğru gəlirlər. Qəhrəmanlarla birgə dağa qalxırlar. Dağın başında döyüşlər başlayır. Yaxın məsafədən atışma səsləri eşidilir. Kimsə boğur, kimsə boğulur, kimsə bıçaqlaşır, kimsə yaralanır, yıxılır, amma yenə də ayağa qalxır, döyüşü davam etdirir. Onlar Şuşada Azərbaycan bayrağını sancırlar. Qəhrəmanların son anı stop-kadr kimi donur.

◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

Rüstəm KAMAL

MİRZƏ CƏLİL DRAMATURGIYASINDA SƏS OBRAZLARININ POETİKASI

*“Ölülər”, “Kamança” və
“Anamın kitabı” pyesləri əsasında*

Avtobioqrafik mənbələrin və bədii mətnlərin təhlili göstərir ki, Mirzə Cəlilin yaşam və yaradıcılıq təcrübəsində səs qavrayışı heç də vizual qavrayışdan geri qalmır. Əksinə, böyük yazıçı güclü audial təxəyyülə malikdir. Təəssüf ki, Mirzə Cəlil dramaturgiyasının səs landşaftı, yaxud “audial xronotopu” Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında xüsusi araşdırma predmeti olmamışdır.

Mirzə Cəlilin dram əsərlərinin təhlili “audial xronotop” konsepsiyasının aktuallığını şərtləndirir. “Audial xronotop”un mahiyyətini mətndə gerçəkləşən və təsvir olunan kommunikasiyanın xarakteri və məzmunu müəyyən edir. (Baxtin nəzəriyyəsində “xronotop” isə, ilk növbədə, vizual metaforadır:)

Mirzə Cəlil əsərlərində yalnız bədii dünyaların məkanını təsvir etmir, həm də bu məkanın səsini sanki oxucuya “eşitdirir”, hər bir məkanı yalnız vizual aspektdə deyil, akustik yöndə də araşdırır. Mirzə Cəlil səslər vasitəsilə gerçəkliyi dərk edir, qəhrəmanlarının sosial statusunu və psixoloji durumunu müəyyənləşdirir. Onun üçün əslində gerçəklik səsdən və sözdən ibarətdir. Demək olar ki, bütün əsərlərinin boşluğu iki dünyanın (“iç-dış”, “ölülər-dirilər” və s.) əlaqəsi səs vibrasiyaları ilə təmin edilir. Akustika landşaftı sujet strukturunda bir-birindən aralı olan məkanları birləşdirir.

Mirzə Cəlil poetikasında səs, məktub, teleqram iki dünyanı birləşdirən vasitələrdir. Məktub da, teleqram da “Başqası”nın səsidir və ona görə də oxunur, səsləndirilir. Kərbəlayi Fətullahın dirilməsi haqqında “o dünya”dan məktub gəlir. Məktub oxunduqca insanlar ağlaşır. Hacı Həsən Məşədi Oruca həmin məktubu oxutdurur: “Məşədi Oruc, yaxşısı budur ki, kağız oxuyasan, camaatın hamısı eşidə...”

Məşədi Oruc (*yenə hər iki əlini yuxarı qalxızıb, başlayır ağlamağa və gözünün yaşını arxalığının atəyi ilə siləndən sonra başlayır kağız oxumağa*).

“Ey mənim əziz və mehriban qardaşım Məşədi Oruc! Bu kağız sənə çatan kimi, əvvəl qabaqca Hacı Həsən əmimə müjdə ver.

Hacı Həsən ağlayır” (1:389).

“Anamın kitabı”nda “ölülər dünyası”nın işarəsi kimi “atanın öz əli ilə yazdığı vəsiyyə” ortaya gəlir. “Gülbahar anasının kitabı arasından bir kağız çıxardır – bu, “o dünyadan” atasının məktubudur ki, anası illər boyu qoruyub saxlayır. Gülbahar həmin məktubu oxuyur.

“Ölülər”də üç əsas səs registri bir-birini əvəz edir və tamamlayır: ağlaşma, gülüş və musiqi. Kefli İskəndərin qəhqəhəsi əsərin əsas komponentidir.

Mirzə Cəlil poetikasında “qəhqəhə ilə gülmək” motivi əsas davranış aktlarından biridir. “Qurbanəli bəy”, “İranda hüriyyə”, “Poçt qutusu” və s. nəsr əsərlərində məhz bu gülüşün “səsini eşidirik”.

Qəhqəhənin mətndə əsas funksiyası məkan strukturlarının pozulmasıdır. Qəhqəhə ilə gülmək İskəndərin şəxsiyyətini, fərdiliyini, psixi durumunu səciyyələndirir. Ailə üzvləri, ətrafdakılar onun qəhqəhəli, istehzal, müəyyən mənada isterik gülüşündən narahatdırlar. Gülüş (qəhqəhə) pyesin semantik strukturunda ağlaşmanın antitezi deyil, həm də müəllifin hadisələrə münasibətini göstərir.

Mifoloji təsəvvürlərə görə, gülüş şər qüvvələrdən, bədxah ruhlardan magik qorunma vasitəsidir. İskəndər ölünün dirilməsi xəbəri ilə evlərinə gələn məşədiləri qəhqəhə ilə, “it müşqurmaq” ilə qovur. Bu ritual qəhqəhə səs təqlidi ilə müşayiət olunur. İt müşqurmaq və qəhqəhə aktı təkrarlanır.

“İskəndər (*əлиндə kitab qaçır Məşədinin dalınca*): “A kişi, getmə, hacı evdədi, getmə. Mars, Mars! Küş, küş, küş! Qoyma getdi. Fut, fut, fut! Aha, aha, fut! Kuş, küş, küş! (*Ayaqlarını yerə döyür*)” (1: 386).

“Bir kişi (*məşədi paltarında qapıdan tələsik girib, tövşüyə-tövşüyə ucadan*) Hacı əmi evdə?

Cəlal (*kişiyə*) Evdə deyil.

Kişi gedir. Həyatda it hürür kişinin üstünə.

İskəndər (*qarıya tərəf gedib*). Kuş, küş, küş! Xa... xa... xa... Küş, küş, küş! Xa...xa...xa..! Mars, Mars, Mars! Fut, fut, fut! (*İti müşqurur*)” (1: 385).

Bu “dirilmə” xəbəri İskəndərin gülüşünə səbəb olur, “üzünü çöndərir kənara və istəyir gülməyini saxlasın, amma tab gətirə bilməyib, birdən qah-qah çəkib gülməyə başlayır” (1: 338).

Gülüş ilə ölüm iç-içədir, “gülüş ölümün metaforudur” (*O.M.Freydenberq*). Məhz İskəndərin qəhqəhəsi “Ölülər”i dramdan faciəyə çevirir. “Ölülər” dramdır: onun mövzusu bütün təzadları ilə, yaşam ideyası ilə həyatdan götürülüb. Amma absurdluğun və qara yumurun yüksək dərəcəsi, onu tragikomediya çevirir.

“Ölülər” pyesində tragikomiklik kateqoriyasının yaranmasının bir səbəbi də burada həyat və ölümün, ölülər və dirilərin bir-birinə

qarışmasıdır. M.Kazımoğlu yazır: “Ölülər” tragikomediyasında İskəndəri xalq gülüş mədəniyyətindəki baş qəhrəmanlara bağlayan başlıca cəhət bir obrazda iki obraz ifadə etməsidir. İskəndərin ifadə etdiyi obrazlardan birincisi ayıq-sayıq ziyalı obrazıdır (...). İskəndərin ifadə etdiyi obrazlardan ikincisini biz əsərin məzmununa əsaslanıb ölü adam adlandırırıq” (3: 68-69).

İskəndərin qəhqəhəsi bütün situasiyalarda spontan yaranır və sürətlə ətrafa yayılır. Hər kəs – bacısı, kiçik qardaşı Cəlal və onun müəllimi, Kərbəlayı Fətullahın dirilmə xəbərini gətirənlər, ata-anası, Şeyx Nəsrullah, Şeyx Əhməd və başqaları bu “homerik” gülüşün hədəfidir. Sevimli anasının cahilliyinə və fanatik sadələvhlüyünə rişxənd etməkdən belə çəkinmir:

“İskəndər (*qah-qah çəkib, yapışır anasının çiyindən*).

Daha bundan sonra ölsən də, yaxanı qurtara bilməyəcəksən. Odu, Şeyx Nəsrullahdı-nədi, bu gün gəlir. Sən ölərsən, Şeyx genə səni dirildər. Xa...xa.. xa..! Daha bundan sonra ölməknən də yaxan qurtarmaz. Xa...xa.. xa..!” (1:396).

Hətta gülüşün, ucadan danışmayın yasaq olunduğu yerdə – qəbiristanlıq xronotopunda onun qəhqəhəsi eşidilir. Hər kəs Şeyx Nəsrullahdan öz doğmasını diriltməsinə xahiş edir. Şeyx Nəsrullah köməkçisinə ölülərini diriltmək istəyənlərin siyahısını tutmasını tapşırır. Şeyx Əhməd “Kim tərəddüd edirsə, ona “xub, sən də get, fikirləş!” – deyib yola salır. İskəndər onun bu sözünə istehza ilə gülür.

İskəndərin gülüşünün sarsıdıcı, ifşaedici gücünü rəqib – Şeyx Nəsrullah yaxşı bilir. Onların qarşılaşma səhnəsi qəbiristanlıqda baş verir: “Şeyx Nəsrullah (*ucadan*). Kənar ol! Mən sənə əl vermənəm, sən şərab istemal eləyirsən.

İskəndər. Cənab Şeyx, siz gərək şükr eləyəsiniz ki, mən şərab içirəm. Əgər mən şərab içməsəm, aqlım başımda olar; aqlım başımda olanda birdən gözümlü açıb, görsəm ki, aha, bizim şəhərimizə bir müctəhid gəlib, adını qoyub ölü dirildən və mömin hacılarımızın başını ricət məsələsilə piyləyə-piyləyə hər gecə bir balaca qız alır. Xa...xa...xa!.. Mən ölüm, əl ver! Lotusan əl ver! Xa...xa...xa...” (1:415).

İskəndər qah-qah çəkib gülməklə cəhalətə, mənasızlığa və məntiqsizliyə qarşı barışmaz münasibətini bildirir. Məhz qəhqəhə onu ölülər dünyasının müdaxiləsindən qoruyur.

İskəndər özü də ölülərin “meydanında” tək və gücsüz olduğunun fərqi qındadır – “Hamı getdi fikirləşsin. Bu meydanda qaldı bircə nəfər Kefli İskəndər. Bu meydan pəhlivan meydanıdır. Hünər istər ki, İskəndər kimi bir igid şəstinən dursun bu meydanda və desin (*ucadan*) cənab Şeyx, hər nə qədər ki, bu qəbristanlıqda (*əli ilə göstərir*) ölü basdırılıb, hamısını dirilt. Xa... xa...xa!.. (*Çönüb baxır camaat dağılan tərəfə*). Xa...xa...xa!.. Hamı getdi fikirləşsin (*Şeyx Nəsrullaha tərəf çönüb, gəlir onun qabağına və istəyir əl versin*). Cənab Şeyx, mən ölüm, əl ver! Lotusan həyə, əl ver!” (1: 415). Bu monoloq “təkcə “tarix kitabına qanla yazılmış səhifə” olaraq qalxır, hər

dəfə səhnədə səsləndikcə hər dövrün özünəməxsus canlı ölümlərini “diri-diri” dəfn etmək imkanına malik, silahdan daha kəsərli ittihamnamə kimi səslənir” (14:18).

İskəndərin qəhqəhəsi ilə yanaşı, pyesdə başqa gülüşü də eşidirik. Əgər İskəndər ucadan gülürsə, Cəlal və qadınlar yavaşca gülürlər. Cəlalin sahələvəh gülüşünün və ritorik sualının altında da incə bir kinayəsi var. 10 yaşlı Cəlal qadınlardan “sığə olaq nədir?” soruşur. Onun bu sualına qadınlar “yavaşca” gülüşürlər. Bir övrət cavab verir: “Gəlmişik Şeyxə ərə gedək”. Cəlal başlayır gülməyə və deyir: “Buy, bu qədər də arvad bir kişiyyə ərə gedir? (*Gülüb qaçır eşiyə*)” (1:422).

Mirzə Cəlil poetikasının səciyyəvi cəhəti dirilər dünyası və ölümlər dünyası arasında sərhədi keçmək imkanlarını dirilərin ölümlə görüş, yaxud təmas nöqtələrini yaratmaqdır.

“Ölümlər” arasında “diri” qalmağın yeganə yolu gülüşdür. V.X.Propp qeyd edir: “Diri ölümlər səltənətinə daxil olarkən diri olduğunu gizlətməlidir, əks halda yasaq sərhədini keçdiyi üçün səltənət sakinlərinin qəzəbinə gələr. Ona görə də özünü diri kimi gülərək təqdim edir” (4, 228).

“Ölüyə gülmək” inanca və etik qaydalara görə yasaq və tərbiyəsizlikdir. Gülüş həm də ölüm xofundan və qaramatından qorunma instinktidir. Bir çox xalqlarda ölünü ələ salma, lağ-lağı etmə ayini mövcud olub. Bu mərasimlərin əsas məzmunu ölüm olsa da, gülüşə həsr olunurdu (5:10). Kefli İskəndərin ölümü, ölümləri ələ salması bizə bu arxetipik ayinin gerçəkləşməsi kimi görünür.

Kefli İskəndərin hər bir jestinin, hər söyləminin arxasında arxaik ritual davranışın məntiqini görmək olar. Əslində, İskəndərin içməyi və gülməyi “antidavranış”dır. Ona görə də cəmiyyət və ailə üzvləri tərəfindən qəbul edilmir, anlaşılır, ona “səfeh”, “dəli” deyirlər, şəxsiyyətini ciddi qəbul etmirlər. Ətrafındakıların ona mənfi münasibətini Şeyx Əhməd də bilir və Şeyx Nəsrullaha narahat olmamağı məsləhət görür: “Şeyxana, heç narahat olma, onu buralarda heç adam yerinə qoyan yoxdur. Sən damağın pozma, işində ol” (1:406).

Özünü dəliliyə vurmaq, keflənmə aktları təsəvvüf ənənəsində və təcrübəsində – məlamətiyyədə məlum hərəkətlərdir. Həmin təriqətinin üzvləri özlərini dəliliyə vururdular, sərxoşluğu imitasiya edən, ətrafdakıları ritual xaosa bağlayan hərəkətlər edirdilər. Bir sözlə, başqa sufi təriqətlərindən fərqli olaraq, özlərini anormal aparırdılar (6:68-70; 7:22).

Ağlaşma “Ölülər”in “audial xronotop”unu təşkil edən əsas səs elementidir. Burada daha çox uşaqlar (Nazlı) və qadınlar ağlayır. Kərbəlayi Fətullahın “məktubu”na ağlayırlar. Qəbiristanlıqda ölülərini yada salıb ağlayırlar. Ağlaşma ya mərasim elementidir, ya da personajın dərdinin, çarəsizliyinin, ümitsizliyinin emosional ifadəsidir. Hacı Həsənin arvadı Kərbəlayi Fatma xanım Mir Bağır ağaya 12 yaşlı qızın şeyxə “bu tələsikdə” ərə verilməsini şikayətlənir. Bu zaman Mir Bağır ağa “başını aşağı salıb başlayır ağlamağa” (1:423).

Mirzə Cəlildə personajların ağlaşması istənilən xronotopu kommunikativ – ritual model kimi yas xronotopuna çevirir. “Ər” pyesində qadınları ərə getməyən “qızların dərdi” ağladır: “Dördüncü yad arvad (*ağlaya-ağlaya bir söz danışır və yaxşı eşidilmir. Ancaq hər cümlənin axırında bir kəlmə aşkar eşilir*) ər, ər... (*Qeyri arvadlar da ölüyə ağlayan kimi səs-səsə verib ağlaşıb oxşayırlar*) ər, ər...”

– Ev yas məclisinə dönür. Hər kəs öz “ölü”sünə ağlayır: Elə bil ki, ölüyə ağlaşırlar. Həsrət xanım, Zərəfşan, Şərəf xala, İzzət nənə ağlayana oxşayırlar. Çonqatlarının ucu ilə gözlərini silirlər...” (1:571).

Qadınların ağlaşması Cahangirin şüurunda assosiativ olaraq dəfn-yas mərasimini xatırladır: “Mən dəxi heç bir kəsi başa sala bilmərəm ki, bu evdə bir dəstə qadın ər axtarmaq yolunda elə bir yas qurublar ki, guya, əziz bir qohumları ölübdür...” (1, 571).

“Ölülər”də pyesin audial xronotopunu musiqi tamamlayır, cahil zehniyyətin qurbanı olmuş qızlar “alçaqdan ağlaya-ağlaya musiqi səsilə çıxıb gedirlər” (1: 429). Pyesin sonunda İsgəndər musiqi sədaları altında “ölülər” məkanını tərk edir, səhnədən çıxır. Səhnədən çıxmaq “başqa” dünyaya keçməkdir. “Axırını qız yola düşəndə İskəndər araq şüşəsini çəkir başına və boş şüşəni vurur yerə. Yavaş-yavaş pərdə yenir və musiqi çalınır” (1:429).

“Ölü arxetipi” yazıcının şüuraltında dərin yer tutduğundan musiqi ruhu “ölülər dünyası” ilə bağlı olur. “Anamın kitabı” pyesinin sonu matəm səhnəsi ilə –Zəhrabəyim ananın ölümü ilə tamamlanır.

“...Rüstəm bəy, Səməd Vahid və Zivər xanım dəsmallarını üzlərinə basıb, yavaşca ağlayırlar. Gülbahar mat-mat baxır gah anasına tərəf, gah da çölə tərəf. Mirzə Məhəmmədəli (*avaz ilə*) Əlhəmdüllahi-rəbbil-ələmin. Ərrəhmanir-rəhim, maliki yövməddin...” (1:476). Mirzə Məhəmmədəli Fatihə surəsini oxuyur və Quran avazı altında personajlar səhnədən “yola salınır”: “pərdə salınır və Mirzə Məhəmmədəli də oxumasını kəsir” (1:476).

“Kamança” pyesində ilk remarka “səs peyzajı” ilə təqdim olunur. “Yavvuqdan at keşnəməsi də eşidilir. Uzaqdan tək bir güllə səsi gəlir” (1:430), daha sonra “ağlaşma” və “musiqi” kontekstində davam edir. Çünki “musiqi tragizmə daha yaxındır və onu daha parlaq ifadə edir... Faciə varlığın formasız, xaotik xassəli duyumundan yarana bilir” (8:319).

“Musiqi kodu” ruhu Mirzə Cəlil estetikasının vacib kateqoriyasıdır. Musiqi dünyalar arasında mediator kimi çıxış edir. “Kamança”da musiqi və

ağlaşma motivləri sadəcə pyesdə ekspressiv fon yaratmır, həm də dünyanın faciəli yaşantı məqamıdır. Kamança bir musiqi aləti kimi səma başlanğıcına malikdir, dünyalar arasında əlaqəni simvolizə edir. “Hanı mənim oğlum? Hanı mənim pəhlivan şirali oğlum? Niyə onu öldürdünüz?” (1:434).

Erməni-müsəlman davasında oğlunu itirmiş ananın ağlaşmasından – Baxşının kamançada çaldığı segah-zabul havasına akustik keçid baş verir. Baxşının çaldığı muğam havası Qəhrəman yüzbaşını keçmişə, xatirələr dünyasına qaytarır: “Qaraş, sən öləsən, biçərə Heydər gəlib durub gözümün qabağında. Ax, vay! (*Yüzbaşı bu sözləri deyəndə Baxşı çox alçaqdan çalır. Adamların çoxu da ah çəkir...*)” (1: 436).

Zeynəb arvadın ağlamağı dünya xaosunun təcəssümüdür: “Zeynəb arvad” mərəkə ilə ağlaya-ağlaya özünü salır ortalığa və Baxşının üstə hücum çəkib, onun üz-gözünü başlayır cırmaqlamağa” (1:436).

Musiqi isə hüzurdan, nizamdan xəbər verir: “Bu heyndə Baxşı kamançanı kökləyir və başlayır Segah-Zabul havasını çalmağa. Bir qədər qulaq asandan sonra, Qəhrəman yüzbaşı durduğu yerdə, yenə yavaşca oturur və Baxşı çaldıqca yüzbaşı yavaş-yavaş, guya özündən bixəbər qəməni soxur belindəki qınına və huş-guş ilə qulaq asmaqdadır. Adamlar hamısı sükutdadır” (1:435).

Mirzə Cəlilin səs təxəyyülünün hüdudlarının – “audial xronotopu”n, akustik hadisələrin və proseslərin, akustik mühitin filoloji təhlili Jak Attalının bir aforistik fikrini təsdiq edir: “Dünya seyr etmək üçün deyil, dinləmək üçün yaranıb” (9:13).

Mirzə Cəlilin dram əsərlərinin “audial xronotop” u “hadisələrin baş verdiyi yer olub” (2:490), süjetin emosional inkişaf dinamikasını müəyyənləşdirir, iki dünya arasında mistik-kommunikativ vasitəyə çevrilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədquluzadə C. Əsərləri. Dörd cildə. I cild. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2004. 664 s.
2. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва: Художественная литература, 1975.
3. Kazımoğlu M. C.Məmmədquluzadə və xalq gülüş mədəniyyəti // Kazımoğlu M. Portretlər. Bakı, “Nurlan”, 2013, s.60-89
4. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. Л.: Изд-во ЛГУ, 1946, -340 с.
5. Фрейденберг О. Поэтика сюжета и жанра. Период античной литературы. –Л., 1936.
6. Бертельс Е. Скоморошество // Бертельс Е. Персидский театр. Л.: Академия, 1924, с.68-70
7. Эрнст К.В. Суфизм. – М., 2002.
8. Лосев А.Г. Форма. Стиль. Выражение. Москва: Мысль, 1995.
9. Attali J. Noise: The Political Economy of Music: Minneapolis; London: University of Minnesota Press, 1985.
10. Həbibbəyli İ. Ustad Mirzə Cəlil Məmmədquluzadə // Məmmədquluzadə C. Əsərləri. Dörd cildə. I cild. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2-4, s.3-38

◆ Dramaturgiya və teatr

Martin ESSLIN **(1918-2002)**

– tanınmış teatr nəzəriyyəçisi, tərcüməçisi və pedaqoqu.

Vyanada doğulub, oradakı universitetin filologiya fakültəsində ingilis ədəbiyyatını öyrənib və Maks Reynxardın teatr sənəti üzrə seminarlarına qatılıb. Nasist ilhaqından sonra Avstriyanı tərk etməyə və İngiltərədə məskunlaşmağa məcbur qalıb. 1940-1977-ci illərdə BBC (Bi-Bi-Si) radiosunda ən müxtəlif vəzifələrdə çalışıb. Qalan ömrünü İngiltərədə yaşasa da, o, bütün Avropa qitəsini özünə vətən sayıb.

Teatr həyatının gərgin burulğanında yaşamaqla bərabər, çalışdığı radionun Avropa ərazisində yayımlanan verilişlər vasitəsilə milyonlarla insana teatrı sevdirib, yeni səhnələşdirilən pyeslər barədə rəylər və tənqidi icmallar yazıb, özünü geniş ictimaiyyətə həm ssenari müəllifi, həm də ciddi elmi araşdırmaçı kimi tanıdıb. Bu səbəbdən də Esslin bir sıra repertuar və eksperimental tipli teatrın bədii şurasına üzv seçilib, bir çox teatr festivalının isə nüfuzlu jürisində yer alıb.

Avropada yazılan pyeslərin böyük əksəriyyətinin premyerası BBC radiosunun efirində translyasiya olunandan sonra bu qitənin teatrlarında özünə davamlı səhnə ömrü qazanıb. Esslin tərcümə ilə də məşğul olub, Frank Vedekindin, Eden fon Horvatin və Volfqanq Bauerin pyeslərini ingilis dilinə çevirib.

Onu tarixi vətəninə didərgin salan faşist ideologiyasına ömrü boyu dərin nifrət bəsləyib, özünükünə oxşar tale yaşayan Avropa intellektuallarına həmişə əl tutub, bacardığı qədər kömək edib, onları radioda işlə təmin edib, kitablarının çapına nail olub.

1965-1988-ci illər arasında o, aşağıdakı kitabları yazıb və nəşr etdirib: “Dramaturq Pinter”, “Dram sənətinin anatomiyası”, “Arto”, “Meditasiyalar” (bu kitab Brext, Bekket və KİV-lə bağlı esselər daxildir), “Televiziya əsri”, “Dramın əhatə sferası”, “Alman teatrının yetişdirdiyi düha”, “İkinci Dünya müharibəsi illərində Avropa teatrı”.

Bu kitablar oxucular arasında yetərinə rəğbət görüb, amma M.Esslinin ən məşhur əsəri, dünyanın bir sıra dillərinə çevrilməklə yanaşı, Avropa və ABŞ universitetlərində dərs vəsaiti kimi istifadə olunan “Absurd teatr” adlı araşdırma dır.

1969-1976-cı illərdə Esslin Florida ştatının universitetində, 1977-1988-ci illərdə isə Stenford universitetində mühazirələr oxuyub və həmin illərdə ilin bir yarısını ABŞ-də, digər qismini isə İngiltərədə keçirib ki, ölkəsinin teatr aləmindən aralı düşməsin.

Bütün elmi araşdırmalarında teatra dərin bağlılıq duyulduğundan, onun bu sənətə dəlicəsinə vurulduğunu, bütün varlığıyla bağlandığını görməmək mümkün deyil.

“Absurd teatr” kitabında dünya teatr tarixinin bu əlamətdar hadisəsi barədə dərinlən təhlil ilə yanaşı, onun banilərini yaradıcılığı barədə də ətraflı söz açılır, hətta Esslinin şəxsən əlaqə saxladığı dramaturqlardan Samuel Bekketin, Artur Adamovun və Jan Jenenin portretləri də oxuculara təqdim olunur.

Sonda onu da xatırladaq ki, “absurd teatr” terminini də dünya ədəbiyyatı tarixinə məhz Martin Esslin bəxş edib.

Tərcüməçidən

Martin ESSLIN

ŞƏRQİ AVROPADA ABSURD TEATR

1950-ci illərin əvvəllərində Kennet Tayen ilə Ejen İonesko arasında qızğın bir polemika yaşandı: o, absurd teatrın introspektiv səciyyə daşmasına, mövcud sosial problemlərin işıqlandırılmasından və onların həllindən bu teatrın yayınmasına, Sovet İttifaqı və sosialist ölkələri tərəfindən dəstəklənən Brextin carçısı olduğu “siyasi teatr” qavramına zidd mövqe tutmasına həsr olunmuşdu. Şərqi Avropada siyasi iqlim dəyişəndən sonra, bir çox ölkələrdə meydana çıxan güclü və barışmaz səciyyəli siyasi teatr modeli kimi, məhz İonesko teatrının örnək seçilməsi, hər halda, zamanın ironiyası sayılmalıydı.

Əslinə qalanda, absurd teatr bu rol üçün daha əlverişli idi, çünki Bekketin və ya İoneskonun əsərlərində insan zahiri və ya təsadüfi baxımdan deyil, həqiqətən müşkül durumlara salınırdı, onun məruz qaldığı yaşantılar, psixoloji dilemmalar və ya frustrasiyalar bu sayədə daha kəskin tərzdə tamaşaçılara təqdim olunurdu. Ədəbi tənqidçilərin Kafkanın romanlarının daxili məğzini anlaması üçün müəyyən bir vaxt tələb olunmuşdu, çünki həmin əsərlərdə yüksək səviyyədə təşkilatlanmış totalitar quruluşun cəmiyyəti hansı ölüm düşərgələrinə və bürokratik süründürməçiliyə doğru apardığı naturalist romanlarla müqayisədə daha dəqiq, daha inandırıcı şəkildə təsvir olunmuşdu.

“Qodonun intizarında” pyesi İngiltərədə və ABŞ-da apolitik (siyasətdən uzaq – A.Y.) əsər kimi dəyərləndirilsə də, 1956-cı ildə artıq “isinmə” dövrünə girən Polşada həmin əsər günlərin bir günü bütün maddi sıxıntıların ortadan qalxacağına bəslənən ümidlərin, bununla bağlı xalqa verilən vədlərin boşa çıxmasının sübutu kimi alqılıandı.

Bu cür konkret obrazlara, psixoloji dilemmalara və həyat böhranlarına söykənən teatrın, daxili ovqatları mifə çevirən bir teatrın Şərqi Avropanın gerçək həyatı ilə tamamilə uzlaşdığı tezliklə etiraf olundu. Elə absurd teatrın üstünlüyü də onda idi ki, təqdim edilən hadisələrə açıq siyasi və ya aktual çalar qatmağa, onları mövcud ictimai-siyasi kontekstlə bağlamağa hər hansı gərəklə duyulmurdu, durumun psixoloji məğzini hansısa mif və ya alleqoriya çərçivəsində təqdim etmək yetərliyd.

Sənət adamlarına nisbətən əvvəl və cüzi azadlıqların tanındığı Polşada ən istedadlı dramaturqlar pyeslərin bu sözügedən yeni növünə maraq saldılar. Müharibəyə qədərki Polşada sürrealist dram əənənəsinin mövcudluğu da bu yöndə inkişafa müəyyən təkan verməkdə idi. Amma bu, absurd teatrın Fransada və İngiltərədə getdikcə artan məşhurluğunun yanında bir heç idi.

Slavomir MROJEK

Mrojek – Polşanın ən tanınmış avanqardçı dramaturqudur. Onun tipik Kafka parabolasını xatırladan “Polis” adlı ilk pyesi 27 iyun 1958-ci ildə Varşavada səhnəyə qoyulub. Əsərdəki hadisələr hansısa ölkədə cərəyan edir, orada qurulan polis şəbəkəsi yetərincə güclü olduğundan, tiranlığa meyl edən ölkə iqtidarı müxalifətdən zərrəcə çəkinmir.

Pyesdə şübhəli şəxs qismində sadəcə bir solçu var və bu adam tutduğu mübarizə yolundan illər uzununu əl çəkmir. Gizli polis təşkilatını yarıltmaq məqsədilə bir gün o, bildirir ki, hakim ideologiya ilə artıq barışıbdır. Belə durumda həmin dövlət qurumu öz “raison d’etre”sini itirir. Ətrafına yığıdığı o qədər sadıq tərəfdaşını sırf çörəksiz qoymamaqdan ötrü polis rəisi öz casuslarından birinə növbəti vəzifə kimi siyasi cinayət işləməyi tapşırır.

“Açıq dənizdə” (1961) pyesində arıq, kök və normal bədən quruluşuna malik üç nəfər gəmi qəzasından sonra salın üstündə qalır. Acından ölməməkdən ötrü onlar aralarından birisini yemək qərarına gəlirlər. Qurbanı seçdikdən sonra bu adamlar siyasi üsulların hamısından – səsvermədən, diskussiyalardan, elmi əsaslandırılmalardan – yararlanırlar ki, qəzaya qədər kimin daha yaxşı şəraitdə yaşadığını və bu səbəbdən də birinci ölməyi haqq etdiyinə qərar verə bilsinlər.

Ancaq hansı metodu seçmələrinə baxmayaraq, hər dəfə qurban arıq adam olur. O isə, özünün yeyilməsinə qəti şəkildə qarşı çıxır. Sonra kök adam onu inandıranda ki, bu cür ölüm – nəinki qəhrəmanlıq, hətta yaradıcılıq aksiyasıdır, arıq yeyilməyə razılıq verir. O ara normal bədənli adam çantasında duz axtararkən lobyalı sosis bankası tapır. Arıqı öldürmək zərurəti beləcə ortadan qalxır. Kök kişi öz ortağına tapşırır ki, bankanı dərhal gizlətsin və “Mən lobyaya istəmirəm axı” – deyə ona təpinir. “Yəni başa düşürsən ki... ölmək istənilən halda... onun üçün əsl qurtuluşdur?!”

“Striptiz” pyesində (1961) iki nəfər boş bir otağa salınır. Düşükləri durumdan dərin narahatlıq keçirirlər. Haradansa və qəfil peyda olan nəhəng bir əl onları tədricən soyundurmağa başlayır. Yeganə çıxış yolunu onlar həmin əldən mərhəmət diləməkdə görürlər.

O ara otaqda qırmızı əlcəkli ikinci əl peyda olur. Bu əl onları özünə yaxınlaşmağa məcbur edir, başlarına keçirdiyi təlxək papaqları sayəsində onları tamamilə qaranlıq bir aləmə gömür. Nəticədə bu iki nəfər o qırmızı əlcəkli əlin nişan verdiyi səmtə can atmağa məcbur qalır. Onlardan biri digərinə deyir: “Get deyilirsə, getməlisən də”.

Adıçəkılən bu iki pyes, habelə müəllifin “Pyotr Oheyin məşəqqətləri”, “Çarli” və “Sehirli gecə” adlı birpərdəli pyesləri kəskin xarakterli siyasi alleqoriyalardır. “Əyləncə” pyesi (1963) isə mövzu baxımından daha əhatəlidir. Üç kişi əyləncəli bir gecəyə dəvət olunub, ya da bunu özünə tələq edib. Kimsəsiz bir məkana girən bu adamlar yaxşıca əylənəcəklərini umurlar. Halbuki, o məkanda əyləncədən hər hansı əsər-əlamət yoxdur. Məkanda sırf nəşə baş versin deyər, onlar aralarından birini dilə çəkirlər ki, özünü assın.

Əyləncələrinin baş tutmasına lap az qalmış uzaqdan musiqi sədaları eşidilir. Belə çıxır ki, haradasa həqiqətən də əyləncə varmış. Pyesin sonunda personajlardan biri tamaşaçılara bu sualla müraciət edir: “Cənablar və xanımlar! Əyləncə gecəsi görəsən harada baş tutub?”. “Qodonun intizarında” pyesi ilə müəyyən bənzərliklərə malik bu pyes, əslində, polyak folklorunun motivlərinə söykənir, əsərdəki kənd orkestrinin ifası və maskalıların ifasında qərribə rəqslər də bunu isbatlayır.

Bu günün özünə qədər Mrojekin ən məşhur pyesi “Tanqo” sayılır. Əsərin ilk tamaşası 1965-ci ilin yanvarında Belqradda, daha sonra Polşada olub: həmin ilin iyununda Budqoşda göstərilən tamaşanın ardınca paytaxt Varşavada, Ervin Akserin “Vspolçesny” adlı teatrında səhnələşdirilən əsər görünməmiş maraqla qarşılanıb. Ötən əsrin ortaları üçün bu tamaşanın səhnəyə qoyulması bütövlükdə Polşa teatri üçün ən əlamətdar hadisə kimi dəyərləndirilir.

“Tanqo” – mürəkkəb əsərdir, onu “Hamlet”in parodiyası və ya parafrazı da saymaq olar. Əsərin gənc qəhrəmanı dözülməz davranışlarıyla valideynlərini boğaza yığıb. Atasına vaxtaşırı xəyanət etdiyinə görə o, anasının yerinə, bu əxlaqsızlığa göz yumduğuna görə isə atasının yerinə xəcalət çəkir. Mühəribəyə qarşı çıxmadığına, işğala və ölkənin talanmasına yol verdiyinə görə onun yaşlı nəslə sərt şəkildə tənqid eləməsi başadüşüləndir.

Artur adlı gənc qəhrəman dəyərlərdən məhrum bir mühitdə böyüyüb. Onun özünü sərbəst rəssam sayan avaragor atası bütün vaxtını mənasız sənət eksperimentlərinə həsr edir. Anası isə bu “ailə ocağı” adlandırılan tör-töküntü mənzildə məskunlaşan Eddi adlı qaba bir proletarla yatağını bölüşməkdən utanmır.

Təsədüfən kimsə göstəriş verir ki, nənə özünün sonuncu ərinə məxsus tabuta qoyulsun, buna baxmayaraq, ahıl qadının qoyulduğu o tabutu torpağa basdırmağa heç kim tələsmir. Özünü kübarcasına aparan və beyni çönmüş əmi də bu mənzildə məskunlaşıbdır.

Bütün bunlara görə Artur abırlı və düzənli bir həyat sürmək arzusuyla yaşayır. O, xalasıqızı Alya ilə nikahlanmaq istəyir, bu məqsədlə qızı dilə tutur, çünki əvvəlcədən də buna dair aralarında razılıq varmış. Alya bütün rəsmi mərasimləri mənasız sayır: Artur onunla yatağa girmək istəyirsə, qız buna rəsmi mərasimlərsiz də razıdır. Amma oğlan dediyində israrlıdır və atasına məxsus tüfəngi əlinə almaqla, bütün ailə üzvlərini geyinib-kecinməyə, baxımsız və dağınıq vəziyyətdəki evi, barı toya hazırlıq ərəfəsində, səliqə-sahmana salmağa məcbur edir, yəni mənzildə, bir növ, “çevriliş” gerçəkləşdirir.

Ancaq o da bütün hadisələri nəzarətdə saxlamaq iqtidarında deyil. Köhnə düzənin güc hesabına bərpasının müşkül olacağını anlayınca, o, gedib, lül-

qənbər olana qədər içir. Çünki əvvəlki dəyərlər yerləbir olub və zorla bərpa olunana da bənzəmir. Bəs, onda geriyə nə qalır? Çılpaq güc. “Keçmişin mirası kimi, heç nəyimiz qalmayıbsa və buna qarşı qiyamın özü də mənasızdırsa, onda mənə deyin: o heçlikdən, axı, biz özümüzə nə götürə bilirik?! Sadəcə gücümüzü! Heçlikdən yalnız yeni güc yaratmaq mümkündür. Çünki geriyə heç nə qalmayanda belə, o güc mövcudluğunu qoruya bilir.

...Bizim bircə çıxış yolumuz qalır: o da güclü və qətiyyətli olmaqdır... Şəxsən mən güclüyəm... İstənilən halda güc – etiraz deməkdir... Düzənin çərçivəsinə sığan etirazdır bu...”

Öz qənaətlərinin təsdiqindən ötrü o, ahıl yaşdakı əmisini də öldürməyə hazırdır. Alya isə Arturun diqqətini bu problemdən yayındırmağa çalışır və bağıraraq etiraf edir ki, toy ərəfəsində Eddi ilə məhrəm münasibətdə olub.

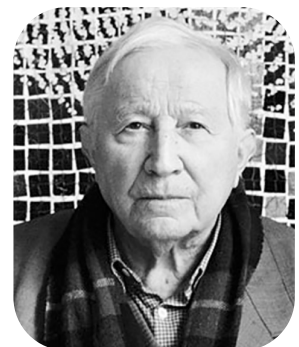
Artur bundan dəhşətə gəlir. Mütləq iqtidarla bağlı öz təlimini gerçəkləşdirmək üçün o, hədsiz dərəcədə insansevərdir. Eddi isə buna tamamilə zidd düşüncənin daşıyıcısıdır. Buna görə də o, yırtıcı heyvan kimi Arturun üstünə hücum çəkir və nəticədə, fiziki güc zəfər çalır. Bütün ailə Eddidən asılı vəziyyətə düşür. Pyesin sonunda tanqo çalınır, Eddi və kübarlıq düşkünü ahıl əmi isə Arturun cəsədinin düşüb qaldığı yerdə rəqsə başlayır.

Bu tanqo – qiyama çağırışın bir rəmzidir. Vaxtilə, yəni tanqo rəqsi təzə-təzə dəbə minəndə, Arturun valideynlərinin təmsil etdiyi nəsil bu rəqsin ifası uğrunda mübarizə aparırmış. Ənənəvi dəyərlərə qarşı qaldırılan qiyam hər şeyi məhvə sürükləyincə isə, geriyə, demək olar ki, heç nə qalmadı, yeganə qalan-qorunan dəyər – çılpaq güc, yəni Eddinin gücü oldu ki, bu da sivil inkişafın xarabalığı üzərində rəqs edən beyinsiz kütləyə xas olan zorakı gücdür. İnqilabi dialektikada isə bu, belə izah olunur: mədəni inqilab, adətən, bütün mövcud dəyərləri məhvə doğru sürükləyir, ideallarla yaşayan ziyalılar isə bunların bərpasına çalışır. Halbuki, bir dəfə məhv edilən bu dəyərləri diriltmək imkan xaricindədir, elə buna görə də geriyə yalnız fiziki güc qalır. İntellekt sahibləri lazım gələndə yetərincə qəddar ola, fiziki güclərini işə sala bilmədiklərindən, o fiziki gücdən, zorakılıqdan Eddikimilər dərhal yararlanırlar. Belələrinin sayı isə Yer üzündə hədsiz çoxdur.

“Tanqo” pyesi tək-cə kommunist ölkələr üçün aktual sayılmır, çünki oturuşmuş dəyərlərin məhvinə, qara kütlədən çıxan vulqar birisinin hakimiyəti ələ keçirməsinə elə Qərbdə də rast gəlinir. “Tanqo” – geniş mənalara malik əsərdir. Misilsiz qurğuya və saysız-hesabsız tapıntılara malik bu əsər tamaşaçıların üzünü vaxtaşırı güldürməyi də bacarır.

Tadeuş RUJEVIÇ

Mrojek yaradıcılığa bir karikatura və ədəbi qrotesk ustası kimi başlamışdı. Rujeviç isə lirik şair kimi bu yola çıxdı və o cür də qaldı. Onun pyeslərində hadisələr yuxu və dəhşətlər aləmində cərəyan edir, ara-sıra bunlar sardonik üslubda şeirlərlə də müşayiət olunur. Müharibə illərində Rujeviç partizan dəstəsində vuruşub. Yaşayış yeri kimi özünə Yuxarı

Sileziyadakı Qlivitsanı seçib. Sənayenin inkişaf etdiyi bu yerlər adama sıxıcı gəlir. Hətta “normal” sayılacaq dövəmlərdə belə, yazıçı burada yaşamaqdan çox da zövq almayıb.

Onun “Kartoteka” adlı ilk pyesi 1960-cı il nartın 25-də səhnəyə qoyulub. Əsərdə qəhrəmanın saysız-hesabsız adları var və hər dəfə bunlardan biri işlənir. Əsər böyü bu adam həyatının ən müxtəlif mərhələlərində tamaşaçıya göstərsə də, özü daima yataqda uzanmış vəziyyətdə olur. Onu gah on yeddi yaşlı yeniyetmə kimi, gah qırx yaş ərəfəsində, gah da təzədən məktəbli yaşında görürük. Həyatının fərqli yaş dövrləriylə bağlı xatirələr isə onun yaddaşında sinxron qaydada canlanır.

***Burada yerim var sanırdım,
geri dönüşümü gözləyir.
ancaq görürəm ki,
yerim yoxmuş
özümdən sonra boş bir yer
qoyub-getdiyimi sanırdım***

***amma həyat axar su kimidir
həmin yeri də doldurub
və mən quyuya atılan daş kimi
ən dibdəyəm artıq
varlığım yoxluğumdan
zərrəcə fərqlənmiş***

Pyes rəssam İyeronim Bosxun bir tablosunun təsiriylə yazılan “Səfil oğul” şeiriylə başlanır. Sonsuz kədərdən yığılmış bu elegiya “Kartoteka”dakı groteski daha da dərinləşdirir.

“Laokoon qrupu” (1962) pyesində isə Rujeviçin satirası daha qabarıqdır. “İsinmə” dövründə Şərqi Avropa sakinlərinin öz bayram tətilərini ölkədən kənar, səyahətlərdə keçirməyə duyduğu həvəs bu əsərdə kəskin tənqid atəsinə tutulub.

“Şahidlər və ya Biz normal adamlarıq” adlı üçüncü pyesində Rujeviç təkrar lirik yuxular ovqatına dönüş edib. Üç bölümlü sonata biçimində yazılan əsərin hər bölümü ayrıca əsər xarakteri daşısa da, onlar birlikdə əsas mövzunu işıqlandırır. Birinci bölümə qadın ilə kişinin birgə oxuduğu şeir onların təzəcə qovuşduğu sülh dövrünə aid kövrək obrazları tərənnüm edir.

İkinci bölümə xoşbəxt cütlük kimi dəyərləndirdiyimiz bu ər-arvad, eynilə İoneskonun əsərlərindəki kimi, artıq ədəbsiz söyüşlərə keçirlər. Bunun səbəbi isə qadının anasının onlarla eyni evdə məskunlaşmasıdır. Aralarındakı dialoqlar isə ər ilə arvadın pəncərədən seyr etdiyi olaylara uyğun şəkildə qurulur. Küçədəki uşaqlar bir mavnı qovub tutur və diri-diri yandırlar.

Üçüncü bölümə biz arxa-arkaya söykənmiş bir cüt kresloda əyləşən iki nəfəri görürük. Söhbət əsnasında bir-birini cüzi də olsa görməyə çalışsalar da, onlar buna nail ola bilmirlər, çünki kreslolardan qalxmaq imkanından məhrumdurlar: görünür, bu kreslolara gərgin bir mücadilə sayəsində yiyələniblər, elə bu səbəbdən də başqaları tutar deyər, yerlərindən qalxmağa hər hansı cəhd göstərmirlər. İkisindən sadəcə birinin gördüyü və yolda düşüb-qalan bir şey barədə onlar birgə fikir yürüdürlər. Ancaq bunun bir əski-üskü boxçası, çürümüş it cəsədi, yoxsa başı bəlaya düşən bir insan olub-olmaması onları zərrəcə maraqlandırmır. Yəqin azca aralıda nə isə dəhşətli bir hadisə baş verib və onlar bunun hansısa insanın ömrünü baltalaya biləcəyini sadəcə təxmin edirlər. Amma durub, onun dadına yetişməkdən ötrü bu ikili kreslolardan qalxmalıdır, bunu isə heç birisi istəmir.

Lirik dram tərzindəki “Şahidlər” pyesi zərif bir sənət incisini xatırladır. Bu əsərdə müharibədən sonrakı cəmiyyətə xas insan qəddarlığı və yekəxanalığı güclü və konkret metaforalar vasitəsilə təsvir edilib.

Ənənəvi teatra, hətta çağdaş avangardçı teatra xas şərtliklər Rujeviçi bezdirdiyi üçün o, yorulmadan eksperimentlərə can atır. “Gülünc qoca” (1964) pyesində ahıl kişi balaca qız uşağını tovlamaq cəhdinə görə ittiham olunur və manekenlərdən ibarət tribunala şikayətlə müraciət edir. Onun şikayəti əsnasında bir qrup uşağın – həmin qocaya və tribunala məhəl qoymadan – səhnənin yanında oyunlarına davam etdiyini görürük.

“Yarımçıq cəhd” adlı qısa pyesin başlığında onun “səhnələşdirilməyəcək komediya” olduğu, yəni quruluş üçün yarasızlığı qeyd olunsa da, əsər 1965-ci ildə Ulmada səhnə ömrü qazanıb. Pyesdə artıq neçənci kərə eyni əsəri yazmağa başlayan yazarın göstərdiyi bihudə cəhdlər təsvir olunur. Bu sayədə müəllifin beyni tədricən hadisələrin cərəyan etdiyi məkana dönür.

Polşa ilə müqayisədə Çexoslovakiyada “isinmə dövrü” nisbətən gec başladı. Amma bu gecikməni Çexiya, ən azından teatr sahəsində, əsla büruzə vermədi. Praqadakı “Divadlo na Zabravli” teatrı qısa vaxtda “Qodonun intizarında” və “Kral ölür” əsərlərinə səhnə həyatı bəxş elədi.

Vaslav HAVEL

Vaslav Havel ilə “Divadlo na Zabravli” teatrının bədii rəhbərinin köməkçisi, rejissor Yan Qrossmanın səyləri sayəsində balaca, amma son dərəcə əlbir truppa tədricən meydana çıxdı. Az müddətdə Qrossman bədii rəhbər, Havel isə rezident-dramaturq kimi fəaliyyətə başladı.

“Bağda ziyafət” (1953) adlı pyesi əsasında hazırlanan tamaşa Havelə ilk uğuru gətirdi. Kəskin siyasi satiraya, Şveyksayağı yumora və Kafkavarı dərinliyə malik bu əsər Havel yaradıcılığına xas xarakterik cəhətləri özündə birləşdirir. Hadisələrin cərəyan etdiyi ölkənin iqtidarı Ləğvlər nazirliyini ləğv etməklə, onun vəzifələrinin icrasını həmin sahə üzrə daha böyük təcrübəyə malik İnaqurasiya nazirliyinə həvalə edir. Amma Ləğvlər nazirliyi dirəşir ki, bu, yolverilməzdir və istənilən ləğv prosesində sadəcə Ləğvlər nazirliyi səlahiyyət sahibidir. Əsərin qəhrəmanı karyera pillələriylə yüksəlməyə can atan bir cavandır, onun məntiqə söykənən çıxışlar və intriqalar hesabına yüksək vəzifəyə yiyələnməsi əsl dilemma yaradır.

Havelin bürokratik aləmdəki dolaşığı məqamlardan bəhs edən ikinci pyesi “Memorandum” (1965) da ona uğur gətirdi. Təyinatı bilinməyən, strukturca bəsit bir təşkilat yeni rəsmi dilin yürürlük qazanması və bundan belə bütün işlərin həmin dildə aparılması faktı ilə qəfildən üz-üzə qalır.

“Taydep” adlanan bu dil ağılasığmaz dərəcədə qəlizdir, onu anlamaq isə yetərinəcə müşküldür. Təşkilatın rəhbəri Qross bu dildə yazılan ilk memorandumun (niyyət protokolunun – A.Y.) mətnini hətta kağızdan da oxumaqda acizlik çəkir. Təşkilatda Tərcümə bölümü artıq yaradılıb, sadəcə əməkdaşlara verilən iş təlimatları necə mürəkkəbdirsə, orada açıqlanan şərtlərə uyğun fəaliyyət göstərmək imkan xaricindədir.

Görünür, bu yeni dilin tətbiqinin təşəbbüskarını müdirin bədxahı sayılan köməkçisi Balasdır: bu yolla o, müdiri pis vəziyyətə salmağı, onu təşkilatda ən

aşağı vəzifəyə keçirməyi qarşısına başlıca məqsəd kimi qoyub. Tərcümə bölümündə çalışan makinaçı qadın Qrossa rəğbət bəslədiyindən müdirin halına acıyır və mövcud qaydaları pozaraq, onun xətrinə sənədi tərcümə edir, çünki təzə dil həm çətin başadüşüləndir, həm də istifadəyə tamamilə yararsızdır.

Tərcümə mətninə yiyələnən Qross təkrar öz vəzifə kreslosunda əyləşməyə nail olur. Həmin yeri təhvil verən Balas isə işlədiyi günahları boynuna aldığı üçün hələ də onun köməkçisi vəzifəsini tutur. Əvvəlki işinə qayıtsa da, Qrossda dərin bir ruh düşkünlüyü hiss olunur. Sonradan rəsmi dil bir daha dəyişdirilir və budəfəki dil necə sadədirsə, eyni söz saysız-hesabsız mənalar daşımağa qadirdir. Onun tətbiqiylə bağlı sınaqlar da artıq tamamlanmaq üzrədir.

Qross üçün memorandum mətnini adi dilə çevirən və mövcud qaydaları pozduğuna görə işdən azad edilən makinaçı Mariya bir gün müdirin yanına xahişə gəlir: ancaq Qross insani dəyərlərin qorunması barədə atəşin bir çıxış etdikdən sonra ona kömək eləməkdən boyun qaçırır, çünki istənilən halda bu xanım (hətta onun özünə əl tutsa belə!) vaxtilə mövcud qaydaları üşənmədən pozubmuş...

Pyesdə müzakirə mövzusu kimi seçilən yeni dil məsələsi böyük ustalıqla qoyulubdur. Praqa – çağdaş struktural linqvistikanın vətənidir və Havel də informasiya nəzəriyyələrindən pleonazm (izafilik) ilə bağlı terminlərdən bacarıqla yararlanıb, çünki bu – bir mənada elə ölkədəki durumun metaforasıdır: axı yaxın keçmişdə bu ölkədə həyat ilə ölüm marksizmə dair mətnlərin necə yozulmasından birbaşa asılı idi.

Qarşılıqlı təsir strukturu isə simmetrik xarakter daşıyır: Qrossun vəzifə pillələriylə enişliylə bağlı hər səhnə onun yüksəlişi ilə səsleşir. Kinayə ustası kimi tanınan Havel seçdiyi və az qala eyni ifadələrdən fərqli kontekstlərə uyğun haliyla yararlanmaqda mahirdir. Bürokratik prosedurun lağa qoyulmasının, Vitgenşteynin dil oyununun ardınca isə həmin mənaların üçüncü səviyyəsi gəlir: burada Qross vəzifə, iqtidar və özünütədiq uğrunda bitib-tükənməyən, eyni vaxtda da mənasız didişmələr mənəgənəsində çırpınan adi, sırayı insanı təcəssüm etdirir.

Sovet qoşunları tərəfindən 1968-ci ildə Çexoslovakiyanın işğalından öncə yaşanan “Praqa baharı” adlı hərəkətdə təkən vermək baxımından Havelin pyesləri və “Divadlo na Zabradli” teatrı yetərincə böyük əhəmiyyət daşıyıb. Havel və Qrossman bunun ardınca öz teatral fəaliyyətlərinin nöqtələnməyini də o vaxt gözə almışdılar. Havelin isə hələ kitablarının nəşrinə də qadağa qoyulmuşdu. Havel ilə yanaşı, çex dramaturqlardan Pavel Koqout, İvan Klima, František Pavliček və başqaları da SSRİ-də qurulan neostalinçi rejimə qarşı mübarizənin ən ön sıralarında yer aldılar.

Havel Helsinki müqaviləsində açıqlanan insan hüquqları uğrunda hərəkətin ən fəal iştirakçılarından biri kimi tanınır. Onun Çexoslovakiyadakı mövcud vəziyyətdən bəhs edən pyesləri Almaniyada, Skandinaviya ölkələrində və İngiltərədə də səhnə ömrü qazanıb.

Tərcümə etdi:
Azad YAŞAR

Eşqin təvəllüdü...

Məhəmməd Füzulinin Adəm və Həvva haqqındakı qəzəlləri barədə)

İnsan kiməsə böyük məhəbbətlə vurulanda, aşiq məşuqu intəhasız eşqlə sevəndə dünya onun gözünə cənnətmisal görünür, içdiyi su kövsər, məftunu olduğu bəndə onun nəzərində huri olur. Ancaq elə ki aşiq, sevən vüsalın, səadətli günlərin qədrini bilmir, onda Adəm babamız sayaq ona bəxş olunan bütün gözəl nemətləri birdən itirir, necə ki Adəm cənnətlə bərabər cənnətin bütün ilahi üstünlüklərini də oradan qovulmaqla əlindən çıxarıb. Adəm peyğəmbər bədii ədəbiyyatda həm də peşmanlığın, qədərbilməzliyin bədii obrazıdır. O, bir nemətə – buğdaya, yaxud almaya görə hər şeydən, gözəllər gözəli, ruhun dinclik məskəni sayılan cənnətdən məhrum olur. Eynən aşiq də öz sevdini itirəndə – bir kəsə görə hər cür səadəti, xoşbəxtlik nəsibini qeyb edir:

*Adəm idim, qürbi-dərgahında bölmüşdüm qəbul,
Mənzilim cənnət, meyim kövsər, ənisim huri idi.*

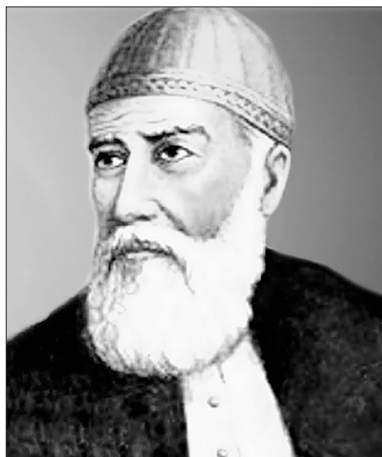
Xələf yolu...

Füzuli Məhəmməd peyğəmbərə yazdığı qəzəldə də Adəm babamızı və Həvva nənəmizi anır və peyğəmbərimizi onların xələfi sayır. Ancaq onlardan fərqli olaraq peyğəmbər ona nəsib olan ucalıq nemətini heç nəyə qurban verməyərək qoruyur.

*Xələfi-mötəbəri-Adəmi Həvva sənən,
Cəlaləllahü fidaən ləkə ümmi və əbi.*

İtik göynəyi...

Adəm peyğəmbərin ilahi əhdə sadıq çıxmamaqla itirdiyi cənnəti, Məhəmməd peyğəmbər Allahın dediklərinə əməl etməklə qazanılacağına

yollarını göstərir. İnsan əslində, gözəl əməllərlə, saleh işlərlə cənnəti yenidən qazanmağa çalışır.

Bundan başqa, Adəm və Həvva itirdiyi cənnət peyğəmbərin timsalında möhtəşəm insanlara, pak bəndələrə yenidən nəsib olur, ona görə də daha onları qeyb etməyin kədəri, mənfi emosiyalar çulğamır:

*Səcdəgah etmişdi eşq əhli qaşın mehrabını
Qılmadan xeyli-məlayiq səcdəyi-Adəm hənuz.*

Füzuli bir sıra qəzəllərində eşqi dünyadan əzəl bir məfhum kimi qəbul etdiyini bəyan edir. “Ol” sözü ilə fiziki dünya yaranıb, mənəvi dünya isə ondan qatbaqat daha əvvəl mövcud olub. Ruh bədəndən daha əvvəl varmış, ona görə də mənəvi eşqin yaşı adi vurğunluqlardan, kiməsə məftun olmaqdan dəfələrlə çoxdur. Füzuliyə görə Tanrı dünyanı mələklər Adəmə səcdə eləməmiş aşiqlər qaşını özlərinə mehrab seçiblər:

Cənnətdən üstün...

Füzuli eşqi dünyanın müqəddəs şeylərindən üstün tutmaqda əvəzsiz ustadır. Əsl söz sehirkarıdır, özü də elə sehirkar ki tilsimi hər dəfə başqa bir heyratə salır. Aşiq sevdiyinə xitabən deyir ki, Adəm əvvəlcə sənin məhəlləni verib cənnət alıb, sonra isə mələklərin bu aldanışlı sövdələşmədən meydana gələn tənəsinə görə peşman olub. Yəni yarın məhəlləsi cənnətdən daha gözəldir, Adəmsə onu verib cənnəti alıb, amma sonra məlum olub ki, Adəm yenə səhv edib, daha dəyərlə şeyi verib, daha dəyərsiz olanı qazanıb. Həm də burada daim səhv edən (necə ki cənnətdən almanı, buğdanı yediyinə görə qovulur) Adəmə eyham vurulur.

Eyni zamanda Füzuli ustacasına ifrata varıb deyir ki, yarın məhəlləsi nəinki sevənlər üçün, hətta mələklər üçün də cənnətdən daha üstün bir yerdir. Buna görə də mələklər aşiqi danlayırlar ki, sən gör yarın küçəsi kimi əvəzsiz bir yeri cənnətə dəyişmişən...

*Adəm əvvəl səri-kuyin verib almış cənnət
Eşidib tənə-mələk sonra peşiman olmuş.*

Füzuli dünyəvi eşqlə insanı eşqin sərhədlərini cızmağın da mahiridir. Aşağıdakı qəzəldə yazır ki, bir pərinin eşq zəncirinə ilişəndən sonra anladım ki, Allah Adəmi nə üçün yaradıbmış. Yəni dünyanı anlamağın yolu eşqi dərk etməkdən keçir. Allahın bütün insanları nə üçün xəlq elədiyini qavramaq üçün sevmək ən başlıca şərtlərdən biridir. Allah insana, insanlığa olan sevgisinə görə dünyanı əsrlərdir yaşadır, yeni-yeni insanlar xəlq edərək dünyanı var edir. İnsan var olsun deyə dünyanı yaradıb Allah.

İnsanın var olması üçün isə eşqi yaradıb. Eşq olmasa, insan heç nə yaratmağa qabil deyil. Böyük və ali yaradılışların mayasında məhəbbət var. Əgər insanın eşqi olmasa, heç nəyi qurub-yaratmaq istəməz, yorular, tezcə tükənər.

*Bir pəri silsileyi-eşqinə düşdüm naghah
Şimdi bildim-səbəbi-xilqəti-Adəm nə imiş.*

Haşiyə: Adəm və Həvva əhvalatında diqqət ediləsi məqamlardan biri də Adəmin cənnətdə yaradılmamasıdır. Tarixi rəvayətlərin əksərində qeyd edilir ki, Adəm cənnətdə yaradılmayıb, Allah onu cənnətə – Firdovsiyə 40 yaşında göndərir. Həvva isə Adəm cənnətə düşəndən sonra yaranır. Yəni Həvva Adəmin 40 yaşında onun qabırğasından yaranır. Əslində, bu məntiqlə yanaşsaq, cənnət daha çox Həvvanın vətənidir. Bu mənada, cənnətdən – vətənidən qovulan qadındır, kişi yox. Adəm cənnətdən qovulmaqla, əslində, dünyaya – əzəli vətəninə qayıdır.

Cənnətdən ilk dəfə qovulan isə insana səcdə etməyi özünə rəva görməyən şeytan olur. İnsan əslində cənnətdən qovulmaqla şeytanın taleyini yaşayıb, sadəcə, fərq ondadır ki, insan cənnətə qayıtmaq istəyir, şeytan isə bütün cənnətdəkiləri haqq yolundan sapdırıb cəhənnəm sakini etmək istəyir.

Hineke Schipperin məşhur “Adəm və Həvva hər yerdə” adlı kitabı var. Kitabda Adəm və Həvva haqqındakı çeşidli hekayələr, əhvalatlar, rəsm əsərləri, dini kitablardakı mifoloji süjetlər cəm olunub. Orada ən maraqlı məsələlərdən biri də Adəm və Həvvanın cənnətdə nə qədər qalmaları məsələsidir. Bəzi hekayələrə görə onlar 200 il cənnət sakini olublar, amma bir sıra əfsanələrdə Adəm və Həvvanın cənnətdə cəmi 2 saat, yaxud bir həftə qalması qeyd olunur. Əslində, bu fərqli hekayələr həm də zaman anlayışının şərtiliyini göstərir. Adəm və Həvvanın cənnətdəki səadəti 200 ilmi çəkib, yoxsa iki saatmı? Bəlkə o 2 saat 200 ildir, bəlkə də 200 il 2 saatdır? Füzuliyə görə də eşqdə ən böyük qazanlarımızdan biri zamanı itirməyimiz, şərti vaxt ölçülərinə uyğunlaşmağımızdır...

Fərid HÜSEYN

◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

“MEYDAN VƏTƏN MEYDANIDI...”

*ORXAN PAŞANIN TÜRKCÜLÜK,
VƏTƏNÇİLİK VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ
DÜŞÜNCƏLƏRİ*

Azərbaycan xalqının sahib olduğu zəngin folklor xəzinəsi etnik-tarixi kimlik faktorunu və sistemin içirilədiyi vacib amillərlə birbaşa əlaqəli olduğundan onu tədqiq edəndən lazımi elmi səviyyə ilə yanaşı, milli ruh, düşüncə və təəssübkeşlik, soykökə, tarixi keçmişə, vətənə, milli-mental dəyərlərə bağlılıq kimi mənəvi keyfiyyətlər tələb edir. Məhz bu keyfiyyətlərin birgə təzahürü, ictimai-mənəvi sorumluluq, üzərinə düşən etik yükü daşıya bilmək alimi həm də bir ziyalı kimi bütövləşdirir. Ozan-aşıq sənətinin öyrənilməsi, toplanılıb-tərtib edilməsi, qorunması və təbliğati istiqamətində əhəmiyyətli xidmətlər göstərən, bu mənəvi-mədəni irslə bağlı müxtəlif aspektlərdə əhatəli elmi fəaliyyəti, yeni yanaşma sərgiləyən konseptual araşdırmaları ilə respublikamızda və digər türkdilli ölkələrdə görkəmli folklorşünas-alim kimi tanınan Əməkdar elm xadimi, professor Məhərrəm Qasımlı da məhz belə ziyalılarımızdan biridir.

Əsas tədqiqat obyektini Azərbaycan folkloru, ozan-aşıq sənəti olan Məhərrəm Qasımlının ədəbiyyatşünaslığın digər istiqamətlərilə bağlı elmi əsərlərində də müəllifin milli ziyalı ruhu aydın görünür. Bu, onunun iç dünyasının tərcümanı kimi çıxış edən şair Məhərrəm Qasımlının – Orxan Paşanın bədii yaradıcılığında da əsas keyfiyyətlərdən biri, bəlkə də birincisi kimi özünü göstərir və alim və şair obrazlarını eyni müstəvidə birləşdirir.

* * *

Orxan Paşanın yaradıcılığı yüksək bədii - estetik məziyyətlərə malik olub mövzu dairəsi, ideya-məzmun xüsusiyyətləri, retrospektiv hiss və düşüncələrin maraqlı şəkildə ifadəsi, milli koloriti, şifahi ənənədən çeşidli aspektlərdə yararlanılması ilə diqqəti çəkir. Xalq (aşığı!) yaradıcılığı üslubu, folklor ruhu və ifadə tərzini “Mən poetik təfəkkür baxımından Qurbaninin “Bənövşə” qoşmasındakı ruhun daşıyıcısıyam”, – deyən Orxan Paşanın poeziyasının əsas istiqamətini və poetik-üslubi səciyyəsinə müəyyənləşdirir. Orxan Paşanın yaradıcılığında onunun bədii düşüncə tərzinin əsasında dayanan folklor rakursu, demək olar ki, ən qabarıq görünən keyfiyyət kimi diqqəti çəkir. Qoşma janrı isə burada, xüsusilə, ədəbi-estetik ayrıcalıq təşkil edir.

Orxan Paşanın folklor, ozan - aşığı sənətinə həssas münasibəti və yaradıcılığında çeşidli aspektlərdən bu zəngin irsə yönəlmələr mənsub olduğu coğrafi bölgədən (To-

vuz) gəlmə genetik məqam, mənəvi-estetik enerjidir. Poeziyasına alim Məhərrəm Qasımlının təsiri də elə özünü daha çox onun məhz folklorla, o cümlədən türk-Oğuz etnik-mədəni sisteminin əsasında dayanan başlıca amillərdən biri olan ozan-aşıq sənətinə münasibətində göstərir. Şeirlərində sazı xüsusi həssaslıqla vəsf edən şairin “Sazına sahib çıx, ay Oğuz eli, // Sazın səndən başqa yiyəsi yoxdu!” – misralarında, az qala, bütün mədəniyyətlərin bir-birinə qarışdığı bu xaotik zamanda Dədəm Qorqud yadigarı qopuzun varisi və xələfi olan sazın gələcək taleyilə bağlı nigarançılığı, qayğılı münasibəti əks olunur, eyni zamanda, dolayısı ilə, sazın milli musiqi alətimiz, ozan-aşıq sənətinin isə türk etnomədəniyyət hadisəsi və faktı olması vurğulanır.

* * *

Keçən əsrin səksəninci illərinin sonlarından etibarən Azərbaycanda baş verən ictimai-siyasi-tarixi hadisələr, müharibə faktoru, qanunauyğun olaraq, ədəbiyyatımıza da bu və ya digər şəkildə öz təsirini göstərir, ədəbi proses müəyyən mənada cəmiyyətdə və milli şüurda gedən proseslərlə eyni müstəvidə birləşirdi. Bütün bu vacib amillər Orxan Paşanın poeziyasından da yan keçməmişdir. Onun zamanın tələbindən doğan bu qəbildən olan şeirlərində milli-tarixi kontekst mətnin özəyini təşkil edir, biri digərini şərtləndirən türkcülük, vətənçilik və bütöv azərbaycançılıq ideyaları önə çəkilir. Şairin bu sıradan olan “Türklüyümüz yenilməz” şeirində sözügedən tarixi dövr üçün səciyyəvi olan milli-mənəvi oyanış, özünəqayıdış və özünüdərək amillərinin doğurduğu türkcülük məfkurəsi mətnin başlıca ideyasını təşkil edir. Qəhrəmanlıq ruhunda qələmə alınmış şeirdə başlıca olaraq etnogeneoloji faktorun vurğulayan Orxan Paşa milli kimliyimizi, soy -kökümüzü, tarixi keçmişimizi unutturmağa çalışanlara türkün etnik qan yaddaşında daşlaşmış genetik kodunun silinməsinin mümkünsüzlüyünü xatırladır. Bu emosional-ekspressiv təsirli xatırlatmada özünüdərək və fəxarət də var, əminlik və diktə də:

***Yer-göy bilsin, Boz Oğuzdu adımız,
Qandan getməz dədə-baba odumuz.
Gör nə deyir sümüyümüz-südüümüz,
Türklüyümüz yenilməz!***

Şeirdə türklük həm də bir keyfiyyət kimi təqdim olunur – bir çox xüsusiyyətləri kompleks halında içəriləyən və yalnız türkə məxsus olanüstü bir keyfiyyət. Yenilməzlik, alp-ərənlik savaşı günü qartal kimi düşmən üzərinə şığıyan türkün qanında, canındadır. Çünki Tanrı türkü yaradılışdan belə xəlf etmişdir. Təsadüfi deyil ki, burada “türklük” və “yenilməzlik” sanki bir-birini tamamlayan məfhumlar kimi təqdim edilir. Şeirdə türkün-oğuzun etnik-tarixi kimliyini, yenilməz savaşı ruhunu, qəhrəmanlıq əzmini ifadə edən məzmun əks olunmaqla, həm də müvafiq ünvana (yaxud ünvanlara) kontekstlə əlaqəli konkret sosial-siyasi mesaj ötürülür.

“Xəzər qalxır” şeirində su və əcdad arxetipləri arasında mifik-mistik bağlantı yaranan şair rəmzi-məcəzi olaraq Xəzərin təlatümlənərək qalxıb-qabarmasını etnik yaddaşın oyanması, damarlarımızda axan türk qanının coşması, dikələn dalğaların hayqırtısını isə sanki Xəzərdən metafizik şəkildə zühur edən Atilla, Mete, Oğuz... ruhlarının çağırış-nidaları kimi alır. Şeirdə türkün-türklüyün oyanış-yüksəlişinə, yeni qalibiyyətlərə yol açacağına inam ifadə olunur.

Hər iki şeir türkcülük kontekstində tarixi-genetik birgəlik faktorunun vurğulandığı siyasi-ideoloji əhəmiyyətli mətn olub milli özünüdərək və istiqlal ədəbiyyatımızın nümunələri sırasındadır. Orxan Paşanın cümhuriyyətimizin qurucusu Məmmədamin

Rəsulzadənin “Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz!” kəlamından ilhamlanıb yazdığı “Bir daha enməz” şeiri də rəhbərə sayqı ilə bərabər, milli dövlətçilik və istiqlal düşüncəsini əks etdirir.

Orxan Paşanın yaradıcılığında vətən, torpaq sevgisi müəllifin yurd həsrətinin, el-obadan ayrı düşmənin ağrı-acısının sentimental-poetik ifadəsini əks etdirən qürbət mövzusunda olan şeirlərində xüsusi həssaslıqla təsvir edilir və mətnin əsas ideya istiqamətini müəyyənləşdirir.

Eldən ayrı düşənlərin yurdu qürbət yolları olar – vətəndən və vətənə sarı uzanan yolları. Özgə yerdə qərar tuta bilməyib vətən, el-oba həsrətilə qovrulanlar özlərini həmin yollara atar, lakin addımları hər tərəfi duman - çən, hər qarışı isə sanki yandırır - yaxan qor, “dirigözlü cəhənnəm”, çıxılmaz bir gor olan bu yolları qət etməyə yetməz, “İlim-ilim itməyi yox, // Axır ucda bitməyi yox. // Vətən sarı getməyi yox – // Kordu qürbət yolları”, – deyərək, vətənə sarı kövrək qəhərlə boylanarlar yalnız... Vətənin bir nəfəslik havası, bir ovuc torpağı, bir kiçik daşı belə –

Bir udum bürkü gələ

Vətəndən –

Burda dönüb külək olar, vallah.

Bir qamış kolu gələ

Vətəndən –

Halımı görüb tütək olar, vallah.

Əl boyda bir çay daşı gələ

Vətəndən –

Götürüb sinəmə qoyam,

Döyünüb ürək olar, vallah... –

həsrətilə yaşayan qəriblərin özləmidir. Bu özləm son nəfəsə qədər onları tərک etmir, dünyadan köçəndə də illərin iz saldığı üzlərinin son ifadəsində donub qalır. Şairin “Vətəndi dərmanım” şeirində görürük ki, vaxtilə Qazaxıstana sürgün edilmiş, ömrünü dərдинin dərmanı vətən həsrətilə qürbətdə başa vurmaqda olan nisgilli aşığa xəstəliyin fiziki ağrısı ilə yanaşı və bəlkə də, daha çox qəriblikdə dəfn olunacağıının mənəvi ağrısı əzab verir. Təsədüfi deyil ki, şeir qürbətdə can verməyin mənəvi-psixoloji iztirablarını təsirli bir şəkildə əks etdirən “Rahət köçəmmirəm, uzaqdı məndən // Qəbrimin üstünü örtən dərmanım” misraları ilə bitir. Mətnin semantik yükünün əsas ağırlığı da elə məhz bu kövrək, nisgilli və ağırlı misraların üzərinə düşür.

Ümumiyyətlə, Orxan Paşanın yaradıcılığında Azərbaycanın ərazisi bu günkü mövcud sərhədlərlə məhdudlaşmayıb, tarixi toponimiyasını əhatələməklə, daha geniş coğrafiyada təqdim edilir. Məhərrəm Qasımlının ozan-aşıq sənətinə dair monoqrafiyasında müəyyənləşdirdiyi aşıq mühitləri, onları içəriləyən mədəni-coğrafi bölgələr toplusu (ölkəmizin indiki sərhədlərinin dışında qalan tarixi əraziləri də daxil olmaqla) Azərbaycanın sözügedən kontekstdə təxmini geokulturoloji konturlarını işarələməklə, həmçinin, ümumilikdə, bir növ, Azərbaycanın tarixi-coğrafi mənzərəsini də göz önünə gətirir. Orxan Paşanın poeziyasında da vətən coğrafiyası Azərbaycan türklərinin tarixi məskəni kimi bir bütöv halında alınır, bu bütövün pərən-pərən olunmuş parçaları – ikiyə bölünmüş, qoparılmış, işğal edilmiş torpaqları, ayrı salınmış, öz torpağında qərib düşmüş elləri, düşmən əsirliyində qalmış yurd yerlərilə bağlı nisgil və haray əks olunur. Təbriz və onun timsalında

güneydəki yurdlarımızla bağlı nisgil və həsrət bu baxımdan ayrıca qeyd olunmalıdır. Şairin Təbrizin mərkəzində səksən yaşlı qoca aşığın insanları cuşa gətirəcək heyrətamiz meydangirliklə qəhrəmanlıq dastanı söyləməsindən bəhs edən “Təbriz meydanında” şeiri, əslində, ictimai-siyasi məzmun daşıyıb oxucuya mətnaltı olaraq müvafiq mesaj ötürür. Onun “Yol verin”, “Gedək Təbrizə, Təbrizə” şeirləri isə illər boyu “bu üzdən Təbriz, o üzdən Gəncə deyib yananların həsrətini”, bu yerləri dərdinə dərman olacaq ocaq-ziyərətqah bilənlərin ağrısını, həmçinin, uzun illərdən sonra bağlı yolların açılmasının sevincini ifadə edən poetik mətnlərdir. Qeyd edək ki, sərhədlərin açılmasından sonra etnopoetik düşüncədə Güney mövzusu ilə bağlı ayrılıq, həsrət motivlərinin, nisbi olaraq, vüsal motivlərilə əvəzlənməsi Orxan Paşanın poeziyasında bir qədər fərqli şəkildə özünü göstərir. Belə ki, iki əsrin ayrılıq, həsrət və nisgili unudulmayıb və hələ də qövr edən dərd kimi yenə də bizimlədir.

Adətən, yazılı poeziyamızda ikiyə bölünmüş vətənin vüsal həsrətli ümumiləşmiş məkanları Bakı-Təbriz paralelliyi şəklində alındığı halda, şairin “Yol verin” şeirində sözügedən semantik tutum mətndə fərqli effekt və müəyyən mənada tarixilik ovqatı yaradan Gəncə və Təbrizin üzərinə transformasiya olunmuşdur ki, bu da folklor qaynaqlarından, xüsusilə də dastan yaddaşımızdan gələn maraqlı məqam kimi diqqəti çəkir:

***Araz dərdi sağalarını beş günə?
Çoxmu qalib o mübarək xoş günə?
Ay namərdlər, Gəncə-Təbriz eşqinə
Xəstə düşüb yatanlara yol verin!..***

Ümumiyyətlə, vüsal həsrətilə yazılmış bu şeirdə dəqiqlik və həssaslıqla seçilmiş ifadələr mətnin mənə tutumunu dərinləşdirir, emosional və lirik-sentimental ovqatı daha da qüvvətləndirir. Bu kontekstdə “Bəlkə sən körpü deyilsən, körpü heykəlisən?!” ritorik sualı ilə başlayan, lirik-psixoloji təsir və obrazlı-bədii təsvir effekti ilə oxucunu uyğun ovqata kökləyən “Xudafərin körpüsü”, xüsusilə, maraqlı kəsb edir. Yolçusu, gələn-gedən olmayan, yurddaşların ayaq izləri üzərində əsrlərdən bəri donub qalan, bəxtinə biçilmiş taleyilə mifə çevrilən heykəl-körpüdü Xudafərin körpüsü... Axı yol gedildikcə yol, körpü də keçildikcə körpü olur... Yoxsa, ot basar, qəribsəyər yol da, körpü də... “Bəlkə, sən körpü deyilsən, // körpü heykəlisən?! // Bəlkə, sirri bilinməz // bir nağıl tilsiminə // söykəlisən?! – // Yollarını, // qollarını bağlayıb // baxtını qara suya çəkiblər... // Bəlkə, səni // tarix kitabları üçün tikiblər?! // Eh, Xudafərin, Xudafərin, // yollardan aralı körpü. // Həsrətli körpü, // yaralı körpü!..” Öz-özlüyündə vizual təsvir effekti yaradan bu lirik mətni oxuduqca, qeyri-iradi olaraq, insanın gözləri önündə bir zamanlar el-obanı Arazdan keçirib qovuşduran, çox-çox sonralar isə vətənimizi ikiyə bölənlər tərəfindən bu funksiyası əlindən alınan qədim Xudafərinin kitablardan boylanan tağları zorla dağıdılıb uçurulan, yalqızlaşan, kimsəsizləşən, sanki kədər haləsinə bürünüb həsrətlə öz doğma yolçusunu gözləyən, daş sükunətindən tarixin səsi eşidilən mifik rəsmi – obrazı canlanır. Orxan Paşa orijinal və həssas yanaşma ilə qələmə aldığı bu lirik mətnə Xudafərin körpüsünün mənfur hayların iyirmi yeddi illik işğal dövrünü də içəriləyən son iki əsrdə yaşadığı taleyini göz önünə gətirərək onu obraz şəklində təqdim etməyə müvəffəq olmuşdur.

Orxan Paşanın şeirlərində ayrı düşdüyümüz, itirdiyimiz yurdlarla bağlı nisgil təkəcə Dərbəndlə, ümumiləşmiş Təbrizlə bitmir. Nə yazıq ki, öz tarixi torpaqları (!) ilə sərhəd

olan Azərbaycanın Göyçə, İrəvan, Borçalı... həsrəti var. Və bir də işğal olunmuş iyirmi faiz torpaqlarının kədəri, Qarabağ dərdi, Şuşa nisgili var...

**Ay ürəyim, gözüm gülü,
Nədən oldun hüzün gülü?
Bizə doğma uzaqlardan
Boylanırsan üzüntülü.
Sənsiz haçan üzüm gülür,
Şuşanın "Xarı bülbül"ü?**

Azərbaycan Şuşa kimi bir qalasını itirməklə sanki yerini-göyünü, zamanı irəli "aparan" vaxtını da itirib Qarabağda. İtirdiyimiz "O vaxtı tapmayınca, // tapıb oymayınca, // açılmayacaq yurdun qara baxtı", – deyir şair.

Orxan Paşanın şeirlərinin bir hissəsi sazın melopoetik biçimlərinə uyğun olub, sanki müxtəlif saz havacatlarının ahəngi üzərində köklənmişdir. Şairin bu qəbildən olub aşiqanə, lirik-romantik duyğularını, ana vətən və onun təbiətinin vəsf və tərənnümünü əks etdirən poetik mətnləri, qeyri-iradi olaraq, "Dərvişi", "Hüseyni", "Cəlili", "Mirzəcanı", "Qəhrəmanı", "Göyçəgülü" kimi saz havacatlarını, mübarizə ruhunda, qəhrəmanlıq mövzusunda yazdığı şeirləri isə Koroğlu havacatlarının sədalarını yaddaşlarda dilləndirir. Vətənimizi işğaldan azad etməyə çağıran, savaşa ruhuna kökləyən "Gedəlim" şeiri bu baxımdan səciyyəvi nümunədir. Onun istedadlı şair Məstəhan Günərin "Son damla qanına söykən, // Möhkəm ol, möhkəm ol, möhkəm..." misralarına yazdığı bənzətməsi də bu qəbildəndir:

**Dan yeridi son damla qan,
Doğulan danına söykən!
Meydan Vətən meydanıdı,
Dayan, meydanına söykən!**

Azərbaycan əsgərinə xitab edən Orxan Paşa mətnində əcdad arxetipini, oğuzların etnogenetik koddan gələn alp-ərənlilik keyfiyyətini diqqətə çatdırır, "Dəli nərən qırılmasın, // Qızıl qanın qaralmasın. // Vurar qolun yorulmasın, // Oğuzun şanına söykən!", – deyib onu Qorqudsayağı alqış-dualarla Oğuzun şərəfli tarixindən ibrət və ilham alaraq mənfur düşmənlə haqq savaşına çağırır.

Orxan Paşanın "2020-ci ilin Ulu Vətən Savaşçılarında" həsr etdiyi "Qırx dörd günün gerçək nağılı" isə artıq Azərbaycan əsgərinin işğalçı düşmən üzərində möhtəşəm qalibiyyət qazandığı mübarək zəfər soraqlı qırx dörd günlük İkinci Qarabağ savaşının təsiri ilə qələmə alınmışdır. Mətnə bəzi məqamların Mithat Cəmal Kuntayın Türkiyə Cümhuriyyətinin yaranmasının on beşinci ildönümü münasibətilə yazdığı "On beş yılı qarşılariken" (1938) şeirindəki məşhur "Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandir! // Toprak – eger uğrunda ölen varsa, Vatandır!" misraları ilə assosiasiya yaratması və müəllifinin bu misralardan təsirlənməsi də diqqətdən yayınmır: "Sentyabrın 26-sından // 27-sinə keçən gecəsi, // dəmir bir yumruğa // dönmüşdü aslan pəncəsi. // ...Bir az sonra // başlayacaqdı döyüş – // bir az sonra // lərzə düşəcəkdə arana-dağa; // qəlbi qubarlı Qarabağa; // bir az sonra // şəhid qanı, qazi qanı // qarışıb // can verəcəkdə torpağa. // 44 günlük alov içində // ürəklənib // təzədən Vətən olacaqdı // çayır torpaq, yovşan torpaq... // ər oğulların, // əsgər oğulların // çəkməsinə qovuşan torpaq..."

Orxan Paşanın poeziyasında vətənimizin bütövlüyü, müdafiəsi və azadlığı uğrunda son damla qanlarına qədər rəşadətli döyüşüb canlarını fəda edən ölməz şəhidlərimiz

yüksək ehtiramla yad edirlər. Onun mənfur düşmənlə savaşa misilsiz igidliklər göstərən qəhrəmancasına şəhid olmuş Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Mübariz İbrahimovun əziz xatirəsinə həsr etdiyi “Şəhid köynəyi lalələr” mahnı-elegiyasında şəhidlik mövzusu özünəməxsus şəkildə təqdim olunur. Maraqlı süjet-kompozisiyaya malik əsər məlum lirik folklor örnəyindən yaradıcı bəhrələnmə yolu ilə biçimlənən və özü də ayrı-ayrılıqda sanki müstəqil folklor mətni təsiri bağışlayan nümunə ilə başlayır. Bu, oğul yolu gözləyən gözü yaşlı, dərddli ananın ağı-naləsidir: “Dağların yastı yolu, // Su gəlib basdı yolu. // Balam getdi, gəlmədi, // Yağılar kəsdi yolu. // Nə ola balam gələydi, // Gözlərim dincələydi...” Övlad həsrətilə yanıb-tutuşan, gözü yollarda qalan kədərli ananın ağı-naləsindən sonra Mübarizin artıq uca məqama yetmiş ruhunun metafizik şəkildə “səslənən” sözləri verilir: “Gözüm ana, canım ana! // Nalə çəkmə yana-yana! // Məni orda gəzmə daha! // Mən orda deyiləm, ana! // Suyu-torpağa dönmüşəm, // Çöl-çəmən olmuşam, ana! // Mən Qarabağa dönmüşəm, // Mən Vətən olmuşam, ana!” Vətənin hər qarış torpağı üçün axan, o torpağa qarışıb əbədiyyən qalan on minlərlə müqəddəs şəhid və qazi qanından hər yaz gələndə hər biri bayraq misali şəhid köynəyinə bənzər qıpqırmızı lalələr boy verər, hər yanı bürüyər və ən nəhəyə, “əsgər kimi yürüyüb” son olaraq Şuşada məkan tutar. Bu, şifahi ənənədən gələn, xüsusilə, əfsanə mətnlərinin stabil struktur elementlərindən olan metamarfoza deyil, hər biri öz qəhrəmanlığı, yüksək mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri, əməlləri ilə mifə çevrilən şəhidlərimizin ölümsüzlüyünün ifadəsidir. Müqəddəs “Qurani-Kərim”də deyildiyi kimi: “Allah yolunda öldürülənlərə (şəhidlərə – A.X.) “ölülər” deməyin, diridirlər onlar, siz bunu duymazsınız”. Orxan Paşanın yuxarıda bəhs etdiyimiz şeirlərindən birində Azərbaycan əsgərinə “Boz atlı Xızırım igid”, – deyər xitab etməsi də Xızırım xilaskarlıq missiyası ilə yanaşı, həm də onun dirilik, ölümsüzlük simvolu olması ilə əlaqəlidir. Şairin “Ölümsüz canına söykən” misrası da burada məhz sözügedən məzmunu içəriləyir. Mahnı-elegiyada Mübarizin dilindən səslənən sözlərdə də biz bu semantikanı görə bilərik. Əsərdə şəhidin libası ilə qan rəngində olub sədaqət və fədakarlıq simvolu kimi alınan təbiət elementi arasında yaradılan rəmzi-məcəzi bənzərlik burada mətnin təsirliliyini daha da artırmış olur. Mahnı-elegiyanın sonunda səslənən qəhrəmanlıq nəğməsi isə xalqın Mübariz İbrahimov və onun təmsalında müqəddəs şəhidlik məqamına ucalmış bütün igid övladlarına əbədi sevgi və ehtiramını əks etdirir.

Orxan Paşanın poeziyasında azad olunmuş torpaqlar və o torpaqlara qayıdış məzmununda yazılmış şeirlər də yer almaqdadır. Yurda dönüş Orxan Paşanın Şuşada olarkən keçirdiyi hisslərin, mənəvi-psixoloji halın poetik təzahürü kimi ortaya çıxan və bəlkə də azad Şuşada yaranan ilk bədii nümunə olan “Gəlmişəm, Şuşam, gəlmişəm” şeirində təsirli şəkildə öz bədii ifadəsini tapmışdır. Şeir yaranmasına impuls verən şairin azad Şuşa ilə bağlı təəssüratı və daxili yaşantıları olmuşdur. Mətnin böyük sənətkar Xan Şuşinskiyin xalq mahnısı statusu qazanmış məşhur “Şuşanın dağları” mahnısının birinci – “Şuşanın dağları – başı dumanlı” misrasına semantik tutum baxımından əks mövqə sərgiləyən (burada məcəzi anlamda) “Dağın başından dumanı, // Gəlmişəm, Şuşam, gəlmişəm” sözlərilə başlaması ilk baxışdaca maraqlı məqam kimi diqqəti çəkir. Azərbaycan xalqının böyük arzusunun uzun həsrətdən sonra Ali Baş Komandanımızın rəhbərliyi ilə qalib Ordumuz tərəfindən gerçəkləşdirildiyinin qürur və sevincini əks etdirən şeiri eynilə işğaldan azad olunmuş bütün torpaqlarımıza qayıdış məzmununda almaq olar və bu kontekstdə Şuşa, burada, həmçinin, ümumiləşmiş məna daşıyır.

* * *

Orxan Paşanın milli ziyalı mövqeyi, vətəndaş təəssübkeşliyi, poeziyasının bir sıra ideya-estetik xüsusiyyətləri onun, böyük əksəriyyətlə, elmi-bədii təfəkkürünün məhsulu kimi ortaya çıxan və qeydlər, retrospektiv düşüncələr, xatirə və hekayətlər, varlıqla bağlı dərin və həssas müşahidə və düşüncələrin mənəvi-ruhsal və poetik təzahürləri kimi yaranan maraqlı yozum-mənalandırmalar, mikroessələr, cəmiyyətdə gedən müxtəlif proseslərə münasibət, ziyalılıq və vətəndaşlığın şərtləri haqqında fikir və qənaətlər, elmi mülahizələr, daha çox empirizmə əsaslanan xəlqi ümumiləşdirmələr, “fərdi poetik duyğular, ədəbi-estetik dəyərləndirmələr, sətiraltı eyhamlar”... kimi çeşidli nümunələri əhatə edən “Taleyimdən və ürəyimdən keçənlər” kitabında da öz əksini tapmışdır. Poeziyasında olduğu kimi, burada da vətən sevgisi, milli kimlik və dövlətçilik düşüncəsi aşılamağa hesablanan, torpaqlarımızın azadlığı uğrunda mücadiləyə, milli-mənəvi dəyərlərimizə sahib çıxmağa səsləyən, qəhrəman şəhid və qazilərimizə sayqı ifadə edən örnəklər yer almışdır: “Yüz illər boyunca oğuz-türkman babalarımız qılıncı qolunun, sazı da ürəyinin davamı bildi”, “Əsl milli dövlətin mövcudluğu üçün başlıca şərt dövləti təmsil edən xalqın öz ruhu və davranışı ilə əsgər xalq olmasıdır”, “Şəhid qəbri torpağa sancılmış Vətən nidasıdır! Onun qarşısında ayaq saxlayıb sayqı nidasına dönməsək, əyilər-əriyər Vətən nidası!”... İbrətamiz səciyyəli bu cür qənaət və ümumiləşdirmələrin bir hissəsi semantik tutum baxımından el deyimi, aforizm səviyyəsindədir: “Qılıncı gödələn millətin dili də gödəlməmiş olur”, “Bayrağı yüksəklərə qaldıran dirək deyil, o ucalığa sevdalanmış ürəkdir!”... Ümumiləşdirmələrin bir qismi müxtəlif mövzularda olub alliterasiya, assonans kimi bədii üslubun fonetik baxımdan göstəricilərindən, həmçinin, təkrir və söz oyunundan istifadə yolu ilə qurularaq fikrin maraqlı şəkildə çatdırılması ilə də diqqəti çəkir.

“Mən uşaq olanda elə bilirdim ki, nağılların bitdiyi yerdə mütləq yenə nəşə bir nağılın başlanğıcı var. Bəlkə, doğrudan da elədir?!” yaxud “Otardığı quzulardan seçilməyən balaca bir uşaq həsədlə yanından şütüyüb keçən maşına baxır. Maşındakı yorğun görkəmli adam da həsrətlə bəxtəvər saydığı o uşağa sarı boylanır. İkisi də mənəm...”, – deyən Orxan Paşanın yaradıcılığında qabarıq şəkildə müşahidə olunan retrospeksiya, keçmişə fokslanmış duyğusal nostalgiya onun yaşın bu çağından içərisində qoruyub-yaşatdığı uşaqlıq və yeniyetməlik çağlarına sevgi, həsrət və həsəd dolu boylanışı ilə bərabər, həmçinin, doğulub-böyüdüüyü yurd yerinin, onun təbiətinin özləmidir.

Orxan Paşanın “düşüncə” və “qeyd”ləri onun xarakter etibarilə vətənə, torpağa, soykökə bağlılığını göstərməklə, eyni zamanda, müəllifin estetik idealını müəyyənləşdirməyə də imkan yaradır. “Yovşan ətri... Min illərdir damarımızda daşdığıımız bitib-tükənməyən, ucsuz-bucaqsız çöl qoxusu. Hansı ətrin belə dəlisov qoxusuyla at belində şığıyıb getmək, yaxın-uzaq doğmaların nisgilini ovutmaq olar?!” – estetik dərkini bu şəkildə ifadəsi təkcə həssas və poetik duyuma malik ziyalının milli ruha, nostalji əhvala köklənmiş daxili yaşantıları, duyğu və hissləri deyil, etnogenetik yaddaşın diktə etdiyi bir məqamdır. Milli ziyalılığın əsas şərtlərindən olan bu vacib amilin təzahürü Orxan Paşanın (Məhərrəm Qasımlının) yaradıcılığında qabarıq şəkildə özünü göstərir. Onun təhtəlsüz olaraq Dədə Qorqud ruhundan boy göstərən “Axşam qaranlığa qapanır, sabah aydınlığa açılır. Aydınlıqlar içində olasınız!” alqış-duası da mifoloji dünyagörüşün formalaşdırdığı dualist düşüncənin təzahürüdür. Dualıq prinsipi əsasında əbədi mübarizəyə münasibət sərgiləyən bu qəbildən olan bir sıra nümunələrdə gerçəkliyin

(işığın qaranlığı yox etməsi) fonunda xeyirin şər üzərində qələbəsinin labüdlüyünə inam ortaya qoyulur ki, bu da mifik təsəvvür və təfəkkürdən gələn bir məqamdır. Elə maraqlı detallardan biri də gecə-gündüz (səhər) antonimiyası üzərində qurulmuş bu tip nümunələrdə gecənin (qaranlığın) şərlə assosiativ şəkildə verilməsidir.

Orxan Paşa etnik-tarixi konteksti, milli-mənəvi-mental dəyərləri, əxlaq kodeksini zədələyən, onlara xələl gətirən nəsnələrə qarşıdır. Bu baxımdan yaradıcılığının ümumi mənzərəsi müxtəlif istiqamətlərdə ənənəyə bağlı olan şairi yaşam tərzini və düşüncə etibarilə yaxşı mənada konservator kimi xarakterizə edir. Onu da qeyd etmək ki, alim-şair müasir ədəbi proseslə bağlı onu narahat edən bir sıra məsələlərdə də konservativ mövqe nümayiş etdirir. Folklorla dərin və həssas yanaşma sərgiləyən, onu “soykökə qayıdışı, tarixi yaddaşın oyanışını, milli kimlik düşüncəsini hərəkətləndirən ən güclü enerji mənbəyi... seysmik təkan mərkəzi” kimi dəyərləndirən alim-şair tarixi folklor örnəyi olan lirik mətnin “Qar yağdı dizə kimi, // Burdan Təbrizə kimi” misralarını tarixi-coğrafi ərazi kontekstində bütöv azərbaycançılıq ideyası istiqamətinə yönəldib maraqlı yozum verərək mənalandırır: “Burdan – Gəncədən, burdan – Qarabağdan, burdan – Naxçıvandan, burdan – Dərbənddən, burdan – Zəncandan, burdan – Urmiyadan, burdan – Ərdəbildən, burdan – Borçalıdan, burdan – Şirvandan... Təbrizə kimi! Bu bayatı harada, daha doğrusu, Azərbaycanın harasında səslənirsə, ölçünün miqyası oradandır, oradan Təbrizə kimidir. Adam bayatı misralarında qararlaşmış bu tarixi möhtəşəmliyin boynuna sarılmaq istəyir”.

* * *

Gördüyümüz kimi, türkçülük, vətənçilik, bütöv azərbaycançılıq ideyaları və milli-tarixi kontekst Orxan Paşanın yaradıcılığından xüsusi bir xətt kimi keçir. Şair ideya-mövzu gərəyi mifoloji-dən, folklor qaynaqlarından məharətlə yararlanır, əcdad arxetipinə, türk-oğuz etnonimlərinə sıx şəkildə yer verir ki, bu da semantik-funksional mahiyyət etibarilə etnik yaddaşı oymağa, diri tutmağa, millilik, soykökə qayıdışı, özünüdərk kimi vacib amilləri daim diqqət mərkəzində saxlamağa, vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq keyfiyyətləri aşılamağa hesablanır.

Yaradıcılığında bəzən mövzuya alim yanaşması özünü göstərən “Orxan Paşa” Məhərrəm Qasımlının “alter-ego”su – ikinci “mən”idir” (Rüstəm Kamal). Hər iki imza eyni müstəvidə birləşdikdə müəllifinin ziyalı portretinin cizgilərini tamamlayır. Alim ömrünü şair həyatı ilə paralel yaşayan, fəaliyyəti elmiliklə bədiiliyin qovuşduğu, yaxud birgə vəhdəti şəklinə ortaya çıxan Məhərrəm Qasımlı ilə Orxan Paşanı birləşdirən əsas keyfiyyət milli ruh və düşüncə tərzidir. Milli düşüncə mədəniyyəti Məhərrəm Qasımlının elmi-bədii təfəkkürünün əsas normalarından biridir.

“Əsl ziyalılıq odur ki, sən dərbəndli olmadan tutduğun əməlləri, hərəkət və davranışları görəndə Dərbənd camaatı elə bilsin ki, sən də Dərbənddənsən, lənkəranlı səni Lənkərandan, gəncəli Gəncədən, qarabağlı Qarabağdan, təbrizli Təbrizdən, urmiyalı Urmiyadan, zəncanlı Zəncandan, göyçəli Göyçədən, şirvanlı Şirvandan bilsin. Sevginlə, əməlinlə Vətən boyda görünəsən, Vətənin hər yerindən görünəsən...” – Ziyalılığın başlıca şərtini bu şəkildə müəyyənləşdirən alim, şair, ziyalı Məhərrəm Qasımlı bu Vətənin vətəndaşı olmağı “mübarək bir tale yazısı” kimi dəyərləndirir və bu alın yazısını ləyaqətlə yaşayır.

Aynur XƏLİLOVA

Lütviyyə ƏSGƏRZADƏ

QAPI İÇİNDƏ QAPI

*Xəyal Rza yaradıcılığında
qapının fəlsəfəsi*

Uşaqlıqdan bizə öyrədilən bəzi şeylər var ki, şüuraltımızda hələ də yaşadıriq, məsələn, salam vermə adəti. Suya salam vermək, açılan sabaha salam vermək, boş evə salam vermək, Günəşə gülümsəmək, Aya baxıb gözəl üzünə salavat çevirmək və s. Bunlara hələ də əməl edən biri kimi deyə bilərəm ki, xeyri varmı, yoxmu bilməsəm də, bildiyim heç bir ziyanı da yoxdur. Salam öz-özlüyündə bir söz olduğu kimi mədəniyyətin, inancın və ümumi həyatın bir göstəricidir. "Salam" – Allah-Təalanın Cəlal adlarından biridir. Yəni Allahın adlarından biri olan salam insanların bir-biri ilə rabitə amilidir. Bu rabitələri Ona olan eşqlə qurmaq lazımdır. "Rabitə qurmaq dəyərli bir əməldir, çünki Allaha nisbət verilir" (Tebyan), bu, islamdan öncə də vardı. Fəlsəfədə salam dedikdə yəni çoxluqdan vahidə doğru hərəkət nəzərdə tutulur. Şeyrləri ilə qəlbimizdə taxt quran gənc şair Xəyal Rzanın salamları rabitə qurduğu nə Günəşdir, nə Ay, nə od deyil, nə də su, qapılardır. Fikrimizcə bu, təsadüf deyil.

"Qapı" sözünə ilk dəfə qədim türk dilində təsadüf edilir. Əslində, göytürkçə səslənişi "kapuğ"dur. "Kapuğ" sözü günümüzdə də Azərbaycan dilində iki formada istifadə olunur: "qapı" və "qabığ". Söz bir müddət sonra öz tələffüz şəklini yavaş-yavaş itirməyə başlayıb, bir çox dildə söz əsasən, öz quruluşunu dəyişib. Son hərfinin düşməsi şəklində "kapuğ", "kapu" şəklində (macar dilində), türk dilində "kapı", Azərbaycan dilində isə "qapı" şəklində səsləndirilib. Qapı keçmişdir, qapı gələcəkdir. Qapı həm də başlanğıcdır.

Aşıq Veysəlin "Uzun, incə bir yoldayam" mahnısında məhz bu həqiqət anladılır:

***"Dünyaya geldiğim anda,
Yürüdüm aynı zamanda.
İki kapılı bir handa,
Gidiyorum gündüz gece."***

Aşıq Veysəlin "iki qapılı han dediyi olumlu və ölümlü dünyadır. "Olum" giriş, ölüm çıxış qapısıdır. Başlanğıc və son. Lakin son da son deyil, yeni açılan qapılar var və hər açılan qapıya şükürlər olsun!

Xəyal Rza yaradıcılığında tez-tez rast gəldiyimiz "qapı"nın mənası dərinidir. Şair, "Evsiz qapı", "Yetim qapı", "Ay qapımı döyən qız" şeirlərində qapı, dünya

və insan, "olum" və "ölüm", "başlanğıc" və "son" haqqındakı düşüncələrini ifadə etmək üçün seçdiyi obrazdır. Xəyal Rza qapılarla rabitə quraraq öz düşüncələrini bu obraz vasitəsi ilə ifadə edir. "Dünyanın nə qədər qapısı var...?" Şairin qapıları bir obraz olaraq seçməsi, onlarla həsb-hal etməsi düşündürücüdür.

Şair "salam"la rabitə qurduğu qapının ilk öncə estetik görüntüsünü bütün incə detallarına qədər təsvir edir, rənglərini vurğulayır. Çünki heç nə təsadüf deyil, qapılar kimi rənglərin də öz fəlsəfəsi, öz mahiyyəti var: "Salam, yaşıl qapı", "Salam, ağ qapı", "qırmızı qapı", "sarı qapı" və s. Keçmişə ekskurs edən oxucunun gözləri önündə "yaşıl", "sarı", "ağ", "qırmızı" rəngli qapılar sıralanır. Qapıların rəngləri, eyni zamanda qapı sahibinin dünyaya baxışından xəbər verir. Rənglər təsadüf seçilmirdi, hər rəngin öz mənası, öz təsir gücü var. Məsələn, "Stabillik, etibarlılıq" rəmzi olan yaşıl rəngli qapılar sakitləşdirici, bəzənsə neytral təsir göstərir. Bütövlükdə bahar və təbiət ilə assosiasiya olunan yaşıl rəng həyat rəngidir. Bu rəngə daha çox din adamları üstünlük verir. "Ağ qapı", daha doğrusu ağ rəng "məsumluğu, günahsızlığı, ilahiliyi simvolizə edir. "Sarı rəngli qapı"lar isə şənlik, canlılıq və "günəş"in rəngini əks etdirir. Qırmızı rəng isti rəngdir. "Qırmızı qapı" həyəcan, həvələndirici və ruhlandırıcıdır. Ta qədim zamanlardan ehtiras, təhlükə rəngi hesab olunan qırmızı rəng, həm də ekstremallıq və ifratçılıq rəngi hesab olunur. Xəyal Rzanın salam verdiyi qapıların rəngi "ağ", "yaşıl", "qırmızı" və sarıdır:

"Salam, yaşıl qapı

Salam, ağ qapı

Köhnə dəmirlərdən

Cağbacaq qapı.

Hələ qırmızısı

Sarısı da var ("Evsiz qapı").

Əvvəllər ev qapıları əsasən taxta materialından hazırlanırdı, qapını döymək üçün toxmaq vurulurdu və fərqli rənglərlə boyanırdı. Son zamanlarda taxta qapıların yerini əsasən, dəmirdən hazırlanan qapılar alıb. Şairin "Köhnə dəmirlərdən cağbacaq qapı" sözü diqqətimi çəkir, "köhnə dəmir" və "yeni cağbacaq qapı." Bu da köhnənin yenidən və ya yenidən ruh bulması deyilmi?...

"Yaşıl", "ağ", "qırmızı" və "sarı" qapılarla salamləşaraq rabitə yaradan şair, ruhən qapıların o biri üzünə boylanır, qapını açıb içəri girmədən qapının arxasında yaşayan insanların kimliyini elə onların yaşadığı evin qapısından, evinin görünüşündən analiz edir. Əslində dam, ev dediyimiz şey dünyanın kiçik modelidir. Və bu evlərdə keçən gün, yaşanan ömür fərqli-fərqlidir. Hətta bu qapıların ardında yaşayan insanların taleyi də qapıların rəngləri kimi fərqlidir. Bu "sökülmüş, uçulmuş köhnə evlərdə" "Yarım qalan", hələ də "yarısını gözləyən" də var, "xəstə, əldən düşmüş qarısı" olan da var:

"Yarını gözləyən yarısı da var

Sökülmüş, uçulmuş köhnə evlərdə

Xəstə, əldən düşmüş qarısı da var.." ("Evsiz qapı").

Qapı ümididir, bu "sökülmüş, uçulmuş köhnə evlərdə" nə qədər gözləri qapıya dikili "yarısı"nı, Ağ atlı qəhrəmanını gözləyənlər də var, "xəstə, əldən düşmüş" ölümünü gözləyən insanlar da. Şair qapıların evin, insanların kimliyini-

dən xəbər verməsinə toxunur: "Evli qapı" da var, "Dul qapı" da. "Ağa qapısı" da var, "Qul qapısı" da. "Ağa qapısı" üz tutulan mübarək qapılardandır:

"Salam, evli qapı

Salam, dul qapı

Salam, ağa qapı

Salam, qul qapı

Atılsan kimsənin vecinə olmaz...

Satılsan yox yerdən dolar pulqabı."

Dünyanın nə çox qapısı var, ilahi! ("Evsiz qapı").

Qapılar müxtəlifdir, həyət qapısı var, bu həyətin "qabaq qapısı" var, "dal qapısı" və "yol qapısı var." Həyət qapısı, "qabaq qapı" (giriş), "arxa qapı"dan (çıxış) çox fikrimi çəkən şairin vurğuladığı "yol qapı" olur. "Yol qapı" "iki qapılı han"da gedilən yoldur:

"Salam həyət qapı

Salam yol qapı

Salam, qabaq qapı

Salam, dal qapı" ("Evsiz qapı").

"Yol qapı" insanı yola, yolçuluğa şəriət, təriqət, mərifət və həqiqətə – Tanrıya dəvət edən qapıdır. Qapını açmaq, qapıya açar salmaq üçün qapının məziyyətlərindən xəbərdar olmalısən. Qapılardan keçməlisən. Tanrıya yaxınlaşmaq üçün bu qapılardan keçməlisən.

Qapı girişdir. Qapı qapanışdır. Qapı ümidir və s. Qapı simvoldur. Qapı ədəbiyyatımızda, folklorumuzda tez-tez adı çəkilən simvollardan – elementlərdəndir. Bağlı olan hər şey kimi, bağlı qapı şirrdir, müəmmadır. Nağıllarımızdakı 40-cı qapı kimi... 40-cı qapıya qədər uzun yol var. Sonuncu qapını açmaq üçün öncə 39 qapı açılmalıdır. "Qapı içində qapı" elementi bir çox nağıllarımızda öz əksini tapır. Məsələn, "Məlikməmməd az getdi, çox getdi, gedib bir otağa çıxdı. Qapını açıb bir boş otağa girdi, gördü ki, bu otağın içində də bir qapı var, bu qapını açdı." Və ya, "Məlikməmməd az getdi, çox getdi, gedib bir otağa çıxdı. Qapını açıb bir boş otağa girdi, gördü ki, bu otağın içində də bir qapı var, bu qapını açdı, gördü bir ayrı qapı var." Cəsarətlə bu qapıları açmağa davam edən Xəyal Rza, 39 qapını keçib 40-cı qapıya salam verir:

"Salam, otuz doqquz

Salam, qurx qapı" ("Evsiz qapı").

Qapılar yalnız dünyaya giriş deyil, kiçik dünyalara – evlərə də girişdir, insanın "dörd divarı" saydığı məhrəminə girişdir, gün-güzəranına girişdir. Qapı kəndardır, astanadır. Hələ keçən əsrin sonlarında ilk dəfə Türkiyəyə getdiyimdə bir evə qonaq çağırıldıq. Evin qapısının baştağında ərəb hərfəri ilə yazılan sözlər diqqətimi çəkdi. Ev sahibindən bu nə anlama gəlir, soruşduqda, ev sahibi uca səsle ərəb dilində yazılanları oxudu. Sonra da bizə aydın olsun deyə türk dilində təkrarladı. Burada yazılır: "Ey evimin kandarına ayaq qoyan şəxs. Mənim haqqımda nə düşünürsənsə, Allah qatında iki qatı sənə gəlsin. Yaxşı düşünürsənsə, yaxşı, pis düşünürsənsə, pis." Eyni düşüncələrə Xəyal Rzanın şeirində də rast gəlirik. Burada evin girişi olan qapı (astana) "nəzərdən-fitnədən uzaq olsun", – deyə "qara nal" vurulub:

**"Nəzərdən, fitnədən
Uzaq ol deyə
Boynundan sallanan
Qara nal qapı"** ("Evsiz qapı").

Qapıların bu üzü, bəzən o biri üzdə yaşananları da özündə, rəngində, görkəmində əks etdirir. Şair bunları böyük bir ustalıqla təsvir edir, "söyülməkdən üzü tökülmüş", "hər gün min təpiyə qonaq edilən", "qırıq, səbiri və təmkinli qapı"nın sözlərlə portretini çəkir. Gözümüzün önünə bəzilərinə şahidlik etdiyimiz "kiçik dünyalar"da baş verənlər canlanır. Bu qapılar nisgili ilə, təmkini, səbri ilə, "söyülməkdən üzü tökülmüş", "qırıq" görkəmi ilə oxucunun gözü önündə sərgilənir. Şair sözdən "Qapı" adlı sərgi açır, "yaxşı qapı", "pis qapı", "paslı qapı", "His qapı", "qızıl qapı", "mis qapı", "qara qapı", "Avara qapı", "köçkün qapı", "tərtəmiz qapı", "damsız qapı", "çarəsiz qapı", "əsir qapı" və s.

**"Salam, söyülməkdən
Uzü tökülmüş,
Hər gün min təpiyə
Qonaq edilən
Səbiri, təmkinli,
Ay qırıq qapı"** ("Evsiz qapı").

Qapıları şəxsləndirən şair, onları həm də təsnif edir: "yaxşı qapı", "pis qapı", "paslı qapı", "Bir az sərxoş qapı, bir az dəm qapı", "əsəb qapı", "his qapı", "höcət qapı", "tərs qapı", "şikəst qapı", "möhkəm qapı", "bərək qapı" və s.

**"Salam, yaxşı qapı
Salam, pis qapı
Salam, paslı qapı
Salam, his qapı
Salam, qızıl qapı,
Salam, mis qapı
Salam, qara qapı
Avara qapı
Salam, köçkün qapı...
Tərtəmiz qapı"** ("Evsiz qapı").

Şairin ən "əziz qapısı" "evsiz qapı"dır. Bu qapı Ona gedən yolun qapısıdır. "Göy üzünün təkbir qapısı"dır.

**"Salam, evsiz qapı,
Ən əziz qapı...
Salam, aciz qapı
Çarəsiz qapı
Salam, göy üzünün
Təkbir qapısı
Salam, yer üzünün əsir qapısı...
Yoxsul insanların kəsir qapısı!"** ("Yetim qapı").

Şairin salamı Göy üzünün "təkbir qapısı" nadır."

Təkbir – ərəb dilində "böyütmək, böyük saymaq" mənasını verir. Oxunuşu "Allahü əkbər" olan təkbir "Allah vəsfə gələcək hər şeydən böyükdür", –

deməkdir. Allah təsəvvürə gələn hər şeydən və hər bir qüvvədən böyük və ucadır. "Allah ən böyükdür" mənasını verir. Bu salam "vəsfə gələcək hər şeydən böyük" olan Allaha, qapıların sahibinədir.

Bəhs etdiyimiz kimi, istər dini inancımızda, istərsə də ədəbiyyatımızda, folklorumuzda qapı simvoldur. "Göyün qapısı" olduğu kimi cənnətin-cəhənnəmin də qapıları var. Cənnətin 8, onun ziddi olan cəhənnəmin 7 qapısı var. Şair bu qapıları da unutmur, onları da salamlayır. Qapıları insan xarakteri ilə paralelləşdirir: "Ürəyi yaralı, gözü nəm qapı." Ürəyi yaralı göz nəm qapı yəqin ki, vətən uğrunda can verib ad alan Şəhid qapısıdır. Qapı da yiyəsizdir, gözü nəmlidir. Ev kişisi ilə tanınar, deyirlər. Bəzən də evlər qapıları ilə tanınır. Görkəmli, böyük görüb onun ardında yaşayanları "bəxtəvər, xoşbəxt sandığı"mız qapılar kimi... "Bir az sərxoş qapı, bir az dəm qapı", "əsəb qapı", "hirs qapı", "höcət qapı", "tərs qapı", "gözləri eynəkli, əli əsalı, dişləri çürümüş şikəst qapı", "möhkəm qapı", "bərk qapı"lar.

"Salam, cənnət qapı, cəhənnəm qapı

Ürəyi yaralı, gözü nəm qapı

Hər kəsin bəxtəvər, xoşbəxt sandığı,

Bir az sərxoş qapı, bir az dəm qapı.

Salam, əsəb qapı

Salam, hirs qapı

Salam, höcət qapı

Salam, tərs qapı

Gözləri eynəkli,

əli əsalı

dişləri çürümüş ay şikəst qapı

salam, möhkəm qapı

salam, bərk qapı" ("Yetim qapı").

Şairin salam verdiyi bütün qapıların, xüsusilə "dərək" və "ərk qapısı", "bacı-qardaş", "ata-ana", "vətəndaş" qapısının öz missiyası və xarakteri var:

"salam, alim qapı

salam, dərək qapı

kasıbın-kusubun

ümid çırağı

yetim-yesir üçün

Hələ ərk qapı

Salam, bacı qapı

Ay qardaş qapı

Atam, anam qapı

Həmsirdaş qapı" ("Yetim qapı").

Bu qapılardan biri və ən şərəfli "yumruğa çevrilən, dəmirə dönən", "dərdlərin şəriki", "namus dağı", "vicdan ocağı", "Qüruru, şərəfi, qeyrəti" saydığı "gözü yolda, qulağı səsdə" qalan "Vətəndaş qapısıdır!"

"Dərdlərin şəriki –

Vətəndaş qapı!

Salam, namus dağı,

Vicdan ocağı
Qürurum, şərəfim, qeyrətim qapı
Salam, gözü yolda, qulağı səsdə
Kimsəsiz, binəva, ay yetim qapı..." ("Yetim qapı").

Ümumiyyətlə, qapı Xəyal Rza üçün önəmli simvoldur. Mahiyyət kəsb edir. İnsan qapı ağzında Dayananda, əsasən, düşüncələri bu olur, qapı açılacaqmı? Qapını kim açacaq? Və ya qapı açılarsa, içəri dəvət olunacaqmı?... Dua zamanı düşündüyü tək şey, "Dərgah qapısı" açıqmı? Bir də bunun astar üzü var. Qapını döyən sən deyilsən, sənın qapını döyürlər və bu qapı "könül qapısı"dır. Hər döyənın üzünə açılır.

Söylənənlərə görə, Böyük Britaniyalı rəssam William Holman Huntun bir bağçanı izah edən cədvəli London Kral Akademiyasında sərgilənirdi. Holman Hunt "Kainatın İşığı" adını verdiyi bu tabloda gecə əlində bir fənlərə bağçada dayanan filosof görünüşlü bir adam vardı. Adam, o biri əliylə bir qapını vurur və içəridən sanki bir cavab gözləyirmişcəsinə dayanırdı. Sərgidə tablunu araşdıran bir sənət tənqidçisi Holman Hunt dönür və deyir: – "Gözəl bir tablo doğrusu, amma mənasını heç cür qavraya bilmədim. Adamın vurduğu qapı heç açılmayacaqmı? Ona qapı qolu çəkməni unutmusunuz da..."

Holman Hunt gülümsəyir. "Adam sırası bir qapıya vurmur ki"... Və tablunun mənasını açıqlayır: "Bu qapı, insan ürəyini işarələyir. Ancaq içəridən açıla bildiyi üçün xaricində qola ehtiyac yoxdur..." O qapı sizə içəridən açılmamışsa, girə bilməzsınız..." Tam da Xəyal Rzanın "Ay qapımı döyən qız" şeirindəki kimi...

Lirik qəhrəmanın qapısı döyülür, amma o, "nə səsə qaça bilir, nə də qapı açır bilir." Qapı döyənsə inadla qapını döyməkdə davam edir. Sanır ki, qapının döyüldüyü duyulmayıb. Halbuki içəridəki lirik qəhrəman hər şeyi duyur, ancaq, "son gedən" bu qapını elə bağlayıb ki, daha bu qapı hər gələnə açılmaz. Günahkar lirik qəhrəmanın qəlbini sındıran, ümidlərini öldürən "son gedəndir." Bu "taxta deyil, sındırasan", "qanan da deyil, söz ilə qandırasan." Bu, könül qapısıdır:

"Könül qapısıdı bu,
Açılmaz hər döyəne.
İnan ki, bel bağlamır,
Hər sevirəm deyənə.

Ayaqlarım yerimir,
Səsə qaça bilmirəm.
Daha döymə qapımı,
Gəlib, aç bilmirəm" ("Ay qapımı döyən qız").

Holman Huntun rəsmdə vurğuladığı kimi, "könül qapısı sizə içəridən açılmamışsa, girə bilməzsınız..."

Xəyal Rza yaradıcılığında diqqətimi çəkən, məni bir oxucu kimi düşünməyə vadar edən elementlərdən biri "qapı", digəri isə şairin şeirlərində yaratdığı rənglər dünyasıdır. Şairin rənglər dünyasına səyahət arzusu ilə Xəyal Rza haqqında yazdığım ilk yazımı sonlandırırım. Unutmayaq ki, hər son həm də bir başlanğıcdır!!!

Şeyda QULIYEVA

El şairi Surxay Dəqiq

Səfərov Surxay Umud oğlu 1922-ci ildə Tərtər rayonunun Evoğlu kəndində anadan olmuşdur. 1941-ci ildə Evoğlu kənd orta məktəbinin X sinfini bitirmiş, ehtiyac olduğuna görə rayonun müxtəlif kəndlərində müəllimlik etmişdir. Atası Səfərov Umud 1937-ci ilin repressiya qurbanlarından biri olmuşdur (1956-cı ildə bəraət almışdır). Odur ki, Surxay hərbi xidmətə çağırılmamış, müharibəyə göndərilməmişdir. Gənc yaşlarından bədii yaradıcılığa başlamış, onun şeirləri müəllimlərinin və kənd əhalisinin diqqətini cəlb etmişdir.

S.Vurğunun yaradıcılığı gənc yazarlar kimi onun üçün də əsl ilham mənbəyinə çevrilmişdir. Dəfələrlə S.Vurğunla görüşmək ona qismət olmuşdur. Surxay Dəqiqin yaradıcılığına diqqətlə və qayğı ilə yanaşan S.Vurğun ona “Dəqiq” təxəllüsünü vermişdir.

“Var” şeirində S.Səfərov Vurğunu öz ustadı hesab edərək belə demişdir:

*Qəlbim döyündükcə coşacağam mən,
Kükrəyib dəniztək daşacağam mən,
Hələ min-min nəğmə qoşacağam mən,
Çünki Vurğun kimi söz ustadım var.*

Şairin ölümündən kədərlənən S.Dəqiq “Deyə bilmirəm” şeirini yazmışdır. Eyni zamanda, S.Vurğunun həyat və yaradıcılığını əks etdirən “Vurğun” mənzum dramını qələmə almışdır. Əsərin yalnız bir hissəsi bizə məlumdur. Şair özü “Yeni il şərəfinə sağlıq” şeirində həmin drama işarə edərək yazmışdır:

*Yeni iliniz hər zaman, müdam,
Hər günü toy olsun, hər günü bayram.
Qanımla yazdığım “Vurğun” adında
Çıxsın el içinə mənzum dramım.*

Şairin yaradıcılığı mövzu cəhətdən rəngarəngdir. Vətənpərvərlik, elimizə-obamıza vurğunluq, təbiət gözəlliklərinin təsviri aparıcı mövzulardır. Qarabağın tərənnümü isə şairin yaradıcılığında mühüm yer tutur. O, “Qarabağdadır” şeiri ilə Qarabağın bütün gözəlliklərini və tarixini gözlərimiz qarşısında canlandırır:

*Soruşsan Vaqifin qəbrinin yerin,
Natəvan xanımın, həm də Zakirin,
Qəhrəman Xanların, böyük Üzeyrin
Ləpiri, izləri Qarabağdadır.*

Dəqiqin yaradıcılığının çox hissəsini qəzəlləri təşkil edir. Qəzəllərin dili çox sadə və zəngindir. Şairin dostu Əliyə həsr etdiyi qəzəl böyük maraq doğurur:

*Mey olan yerdə salarsan məni yadə, Əli,
Cananın göz yaşdır incinən, badə Əli.*

*Musiqi, bir də şərab məclisin zinətidir,
Bundan da ali şey varmıdır dünyadə, Əli?*

*Şərabın qiyməti var, ola yar, bir də ki tar,
Musiqi nalə çəkə, gələ fəryadə Əli.*

*Bilmirəm yadə salıb, hiss edirsən məni sən,
"Dəqiq" öldü deməyin, yetər imdadə Əli.*

Məhəbbət mövzusu başqa şairlər kimi onun da tez-tez müraciət etdiyi mövzulardandır. "Yadıma düşdü ", "Qurban olum", "Dilə gəldi", "Ay qız", "Şair niyə sevdin axı!?" və s. şeirlər buna misal ola bilər.

*Qaməti sərv, gözü qumral,
Bülbül səslə, dərya kamal,
Səğ üzündə üç dənə xal,
Şəfa verən bir cüt əli,
Ağ xalathı bir gözəli,
Bahar fəsli, səhər çağı,
Şair, niyə sevdin axı!?*

Dəqiqin diqqəti cəlb edən satirik şeirləri də vardır. "Ömrün mənası", "Vəhşilər ölkəsində" və bu kimi əsərlərində şair aşkar deyə bilmədiklərini Qarğanın, Şahinin, Tülkü və Canavarın dilindən deyə bilmişdir.

Şairin "Aytəkin", "Möhtərəm" kimi poemaları da məlumdur.

50-60-cı illərin ictimai və siyasi həyatı Dəqiqin yazılarında öz əksini tapmışdır. Onun "Ərəbin qəzəbi" əsəri dünya xalqlarının azadlıq mübarizəsinə həsr olunmuşdur.

O qədər də sakit və firavan həyat keçirməyən Dəqiq atasına görə dəfələrlə təqiblərə məruz qalmış, ADU-nun 2-ci kursundan qovulmuşdur. Ömrünün son dövrlərində APU-nun filologiya fakültəsini bitirmişdir. Həyatının çox hissəsini Bərdə şəhərində yaşamış və "Bərdə pambıqçısı" rayon qəzetinin əməkdaşı olmuşdur.

O, 1965-ci ilin sentyabr ayında avtomobil qəzasında həlak olmuşdur. Vaxtsız ölüm onu həyatdan ayırdı, nə qədər deyilməmiş sözləri qaldı. "Arzular" şeirində dediyi kimi:

*Könlümdə yurd salıb böyük arzular,
Çoxusu həyatda həll edilməmiş.
Nə qədər sinəmdə dastanlar yatır,
Süzülüb kitaba köçürülməmiş.*

İllər ötüb, əsr dəyişib, lakin S.Dəqiqin şeirlərinə el marağı dəyişməyib. Onun poetik duyumlu bir neçə şeirini oxuculara təqdim edirik.

QARABAĞDADIR

Məni əsir edən nazlı cananın
Xınalı telləri Qarabağdadır.
Səmanı dolanan şahbaz ilhamın
Sonalı gölləri Qarabağdadır.

Könül vurğunudur eşqin, avazın,
Aşiqin sirdaşı üçtelli sazın,
Gözəl gəlinlərin, utancaq qızın,
Həyalı üzləri Qarabağdadır.

Sərin yaylağında marallar gözən,
Budaqdan budağa qırqovul süzən,
Hər yaşıl çəməndən bir qırpım üzən
Ceyranın düzləri Qarabağdadır.

Unutmaq olarmı yarın xəyalın,
Geydiyi ipəyin, örtüyü şalın,
Nişanlım tikdiyi güllü dəsmalın
Pambıqlı çölləri Qarabağdadır.

De, kim sevməmişdi Cabbarın səsin,
Xan Şuşunskinin zil şikəstəsin?
Neçə xanəndənin, neçə tarzənin,
Məkani, elləri Qarabağdadır.

Ağzını çevirən o dəli Kürün,
Gülzara döndərən bax Milin, düzün.
Salınan bağların, bitən hər gülün
Yaradan əlləri Qarabağdadır.

Soruşsan Vaqifin qəbrinin yerin,
Natəvan xanımın, həm də Zakirin,
Qəhrəman Xanların, böyük Üzeyrin
Ləpiri, izləri Qarabağdadır.

Tanrı öz sirrini örtüb gizləsə,
Alimə, şairə boyun əyməsə,
Vətən keçmişini sənə deməsə,
Nəfəssiz dilləri Qarabağdadır.

Əzəldən bu könül olub pərvana
 Can kimi sevdiyim Azərbaycan.
 Çəksələr Dəqiqi inan hər yana,
 Yenə də gözləri Qarabağdadır.

SAÇLARIN

Məni Məcnun kimi salıb çöllərə
 Leylinin bəxtitək qara saçların.
 Qoy çəkim zəhmətin, basım bağıma,
 Eyləyər dərdimə çara saçların.

Hər hörük çiyindənən süzüb axanda,
 Ürək qövr eyləyir ona baxanda.
 Çatıb bir-birinə lenta taxanda,
 Qorxuram mən, gələ zara saçların.

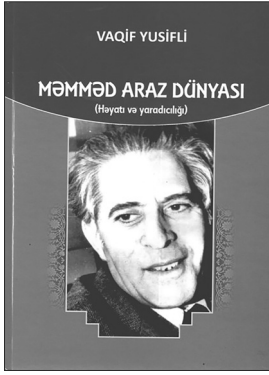
Götür əllərinə qızıl şənəni,
 Çağırma köməyə hər biganəni.
 Açışam qarşında yanan sinəmi,
 Üstündə arxayın dara saçların.

Dolandır başına yatanda gecə,
 Necə ki yatırsan otaqda təkcə.
 Süzülər boynundan girər gizlicə,
 Dolaşar yuxulu nara saçların.

Demirəm, sevdiyim, tutaq qol-qola,
 Çıxaq asta-asta axşamlar yola.
 Ancaq hörükləri boynuma dola,
 İstəyir aparsın hara saçların.

Mən könül verirəm pak məhəbbətə,
 Xalqımı şad edən xoş səadətə,
 Deyin ki can alan nazlı afətə,
 Dəqiqi salıbdır tora saçların.

VAQIF YUSİFLİ

“MƏMMƏD ARAZ DÜNYASI”

BAKİ, “ELM VƏ TƏHSİL” NƏŞRİYYATI, 2024

Filologiya elmləri doktoru Vaqif Yusiflinin “Məmməd Araz dünyası” adlı kitabı işıq üzü görüb. Kitabda şairin həyat və yaradıcılığı oxuculara təqdim olunur.

“Sənətkarın elmi pasportu - 55” seriyasına daxil olan tədqiqat toplusunun elmi redaktoru akademik İsa Həbibbəylidir.

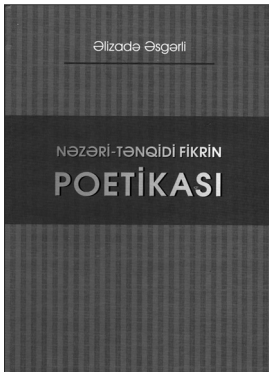
ƏKBƏR ƏLİOĞLU

“XƏLƏFLİNİN POETİKASI”

BAKİ, “GƏNCLİK” NƏŞRİYYATI, 2024

Əkbər Əlioğlunun “Xələflinin poetikası” adlı kitabı Əli Rza Xələflinin bədii yaradıcılığına həsr olunub. Kitabda şairin şeirlərinin, poemalarının ideya-bədii xüsusiyyətləri təhlil edilib.

Kitaba müəllifin Əli Rza Xələflinin müxtəlif illərdə nəşr olunmuş əsərləri barədə yazdığı ədəbi-tənqidi, təhlili məqalələri də daxil edilmişdir.

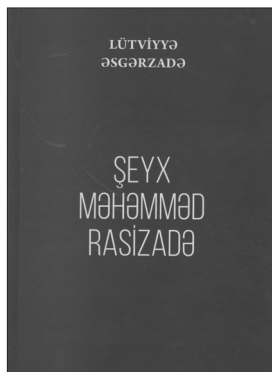

ƏLİZADƏ ƏSGƏR

“NƏZƏRİ-TƏNQİDİ FİKRİN POETİKASI”

BAKİ, “ELM” NƏŞRİYYATI, 2024

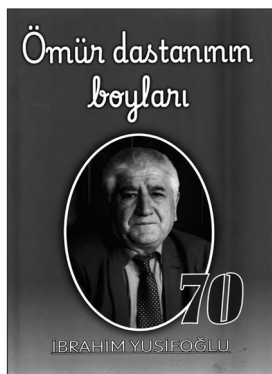
Monoqrafiyada filologiya elmləri doktoru, professor Şirindil Alışanlının ədəbiyyatşünaslığın tarixi və metodologiyası sahəsində tədqiqatları, nəzəriyyəçi və tənqidçi kimi mövqeyi qiymətləndirilib. Alimin nəzəri-tənqidi fikrinin məcrasında irs və varislik, bədii metod, poetika problemlərinin ümumiləşdirilməsi, sistemləşdirilməsi dəyərləndirilib.

LÜTVİYYƏ ƏSGƏRZADƏ
“ŞEYX MƏHƏMMƏD RASİZADƏ”
“ELM VƏ TƏHSİL” NƏŞRİYYATI, 2024

Naxçıvan Muxtar Respublikasının 100 illiyinə ithaf olunan kitabda din və maarif xadimi Şeyx Məhəmməd Rasizadənin həyatı, elmi, ədəbi, pedaqoji və publisistik fəaliyyəti araşdırılıb.

Toplu “Sənətkarın elmi pasportu - 47” seriyasına daxildir. Monoqrafiyanın “Cavidlər irsinin müəllim oğlu” sərlövhəli Ön sözünün müəllifi akademik İsa Həbibbəylidir.

İBRAHİM YUSİFOĞLU
“ÖMÜR DASTANININ BOYLARI”
BAKI, “ŞİRVANNƏŞR”, 2024

Kitab İbrahim Yusifoğlunun 70 illik yubileyi münasibəti ilə onun haqqında yazılan məqalələr və şeirlər toplusudur. “Ömür dastanının boyları” adlı topluda İbrahim Yusifoğlunun nəzm, nəsr, publisistika nümunələri, uşaqlar üçün yazılmış mənzum nağıl və pyesləri haqqında geniş təhlillər aparılmışdır.

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Ağasəfa, Afaq Məsud, Azad Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Emin Piri, Elşad Barat, Əli Əmirli, Firuzə Məmmədli, Firuz Mustafa, Firudin Qurbansoy, Məmməd Oruc, Mustafa Çəmənli, Nərgiz Cabbarlı, Novruz Nəcəfoğlu, Paşa Qəlbinur, Rafael Hüseyinov, Rəfail Tağızadə, Rəhilə Qeybullayeva, Rüstəm Kamal, Seyran Səxavət, Südabə Ağabalayeva, Vahid Əziz, Vaqif Yusifli, Vaqif Bəhmənli, Vilayət Quliyev, Vüsal Nuru